Bilginin Arkeolojisi

Michel Foucault

Fransızcadan Çeviren: Veli Urhan

AYRINTI

5. BASIM

Michel Foucault 1926'da Poitiers'de doğmuştur. 1946'da Fransa'nın en önemli eğitim kurumlarından *École Normale Supérieure*'e kabul edilir. Felsefe ve psikoloji okur. 1950'de girdiği Fransız Komünist Partisi'nden 1952'de ayrılır. Bir süre hastanelerde psikolog olarak çalışır. 1953'te Althusser'in yerine *École Normale*'de felsefe asistanı olur ve psikoloji eğitimine devam eder. Paris Psikoloji Enstitüsü'nden psikopatoloji ve deneysel psikoloji diplomaları alır. Marksist bir bakış açısıyla yazdığı ilk kitabı *Maladie mentale et personnalité*'dir (1954, *Akıl Hastalığı ve Kişilik*). Bu kitap, 1962 yılında gözden geçirilerek yeniden basılmış ve adı *Maladie Mentale et Psychologie* [*Akıl Hastalığı ve Psikoloji*, Çev. Emre Bayoğlu, Ayrıntı, 2013] olarak değiştirilmiştir. Sonra Georges Dumézil'in tavsiyesiyle İsveç Uppsala'daki Maison de France'a direktör olur. Burada *Histoire de la folie à l'âge classique* [*Deliliğin Tarihi, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 1992*] üzerine çalışmaya başlar ve tamamlayıp Clermont-Ferrand Üniversitesi'nde psikoloji dersleri verdikten sonra felsefe bölümünün başına geçer. Aynı yıl Gilles Deleuze'le tanışır. Bir yıl sonra Georges Bataille'ın kurmuş olduğu *Critique* dergisinin yayın kuruluna girer ve *Naissance de la clinique* [*Kliniğin Doğuşu, Çev. Şule İnci Malak Uysal, Epos, 2002*] adlı kitabını yayımlar. 1966'da ilk baskısı bir ayda tükenen ve büyük tartışmalara neden olan *Les mots et les choses* [*Kelimeler ve Şeyler, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 1994*] çıkar. 1969'da Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler*'de kullandığı yöntemi açıklama denemesi olan *L'Archéologie du savoir* [*Bilginin Arkeolojisi, Çev. Veli Urhan, Ayrıntı, 2011*] yayımlanır. 1970'te Fransa'nın en prestijli kurumlarından Collège de France'ta kendisi için kurulan "Düşünce Sistemleri Tarihi" kürsüsüne seçilir. Bunun ardından Groupe Information sur les Prisons (G.I.P.: Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu) adlı oluşumun kurucularından biri olur. Gerek bu grup gerek adalet, tıp, psikiyatri ve cinsellikle ilgili bir dizi mücadele çevresinde yeni bir politik etkinlik biçiminin öncülüğünü yapar. Geleneksel parti politikalarının dışına çıkan bu etkinlik biçimi yeni bir eylem ve entelektüel anlayışını da beraberinde getirmiştir. 1973'te *Moi Pierre, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère... - Un cas de parricide au xixe siècle présenté* [*Bir Aile Cinayeti*, Çev. Alev Özgüner, Erdoğan Yıldırım, Ayrıntı, 2007] kitabı yayımlandı ve Sartre, Maurice Clavel'le birlikte *Libération* gazetesinin kuruluşuna katılır. 1975'te *Surveiller et punir: Naissance de la prison* [*Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 2013*] yayımlanır. İktidar ilişkileri, teknikleri, stratejileri ve taktiklerinin; yani modern Batı toplumlarında öznelliği kurma biçimlerinin analizini yaptığı bu kitap olağanüstü bir ilgi görür. 1976'da *Histoire de la sexualité* [*Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı, 2003*] başlıklı ve altı cilt olmasını planladığı dizinin ilk kitabı *La volonté de savoir* (*Bilme İstenci*) çıkar. Özgürleşmenin yerine alternatif olarak kendini yaratmayı ve arzunun özgürleşmesi yerine zevki yoğunlaştırmayı öne çıkaran bakış açısını bu son kitabının ardından geliştirir. Altı yıl sonra yayımlanan *Cinselliğin Tarihi*'nin ikinci ve üçüncü ciltlerine kadar geçen süre içinde önde gelen Fransız entelektüelleriyle birlikte İspanya'dan Polonya'ya çeşitli baskıcı rejimlere karşı yürütülen uluslararası kampanyalara katılır. Bütün bu süreç içinde irili ufaklı birçok kitap, makale ve söyleşisi yayımlanır:

Death and The Labyrinth [1963; Ölüm ve Labirent, Çev. Savaş Kılıç, Koç Üni., 2013]; *La grande étrangère* [1963-1964-1971 (2013); *Büyük Yabancı*, Çev. Savaş Kılıç, Metis, 2015]; *Le beau danger Entretien avec Claude Bonnefoy* [1968; *Güzel Tehlike*, Çev. Savaş Kılıç, Metis, 2013]; *Ceci n'est pas une pipe [1973; Bu Bir Pipo Değildir, Çev. Yapı Kredi, 2005]; Il faut defendra la societe [1976 (1992); Toplumu Savunmak Gerekir, Çev. Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi, 2008]; L'origine de L'hermeneutique de soi* [1980 (2013); ***Hermenötiğin*** Kökeni, Çev. Şule Çiltaş Solmaz, Ayrıntı, 2017]; *Colloqoi con Foucault* (*Remarks on Marx*), [1981; *Marx'tan Sonra*, Çev. Gökhan Aksay, Olvido, 2019]; *Fearless Speech* [1983 (2001); *Doğruyu Söylemek*, Çev. Kerem Eksen, Ayrıntı, 2005]; *Lectures at the Collège de France* [2004; *College De France Ders Notları*: (1- *Bilme İstenci Üzerine Dersler*, 2- *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, 3- *Biyopolitikanın Doğuşu*, 4- Öznellik ve Hakikat, 5- *Öznenin Yorumbilgisi*, 6- *Hakikat Cesareti*); Çev. Kerem Eksen, Ferhat Taylan, Alican Tayla, Sibel Yardımcı, Ferda Keskin, Âdem Beyaz; İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015-18].

Söz konusu makale ve söyleşilerinin yanı sıra dünyanın çeşitli ülkelerinde verdiği dersler 1994'te dört cilt olarak *Dits et écrits* (*Söylenmiş ve Yazılmışlar*) [*Seçme Yazılar (I- Entelektüelin Siyasi İşlevi, II- Özne ve İktidar, III- Büyük Kapatılma, IV- İktidarın Gözü, V- Felsefe Sahnesi, VI- Sonsuza Giden Dil); Çev. Ferda Keskin, Osman Akınhay, Işık Ergüden; Ayrıntı, 2000-06] yayınlanmıştır.*

Ayrıntı: 602
İnceleme Dizisi: 235

Bilginin Arkeolojisi
Michel Foucault

Kitabın Özgün Adı
L'archéologie du savoir

Fransızcadan Çeviren
Prof. Dr. Veli Urhan

Yayıma Hazırlayan
İlkay Özküralpli

Düzelti
Esra Koç-Ahmet Batmaz

© Éditions Gallimard, Paris, 1969

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Resmi
Bharati Chaudhuri / SuperStock
Getty Images Turkey

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım *2011*
İkinci Basım *2014*
Üçüncü Basım *2016*
Dördüncü Basım *2019*
Beşinci Basım *2022*

ISBN 978-975-539-625-5
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Michel Foucault

Bilginin Arkeolojisi

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

TEKNİK, SERMAYE, MEDYA
Peter Trawny

PROTESTO
Toplumsal Hareketlere
Kültürel Bir Giriş
James M. Jasper

SOSYALİZMDE EĞİTİM
KÜBA
Celil Denktaş

HERMENÖTİĞİN KÖKENİ
Kendilik Hakkında - Dartmouth
Konferansları, 1980
Michel Foucault

YAŞAM SANATI
Zygmunt Bauman

LENİN
Farklı Bir Yol
Lars T. Lih

HERMENÖTİK VE SOSYAL BILIMLER
An ama'ya Dair Yaklaşımlar
Zygmunt Bauman

LENIN 2017
Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak
Vladimir İlyich Lenin , Slavoj Žižek

EKIM
Rus Devriminin Hikâyesi
China Miéville

DÜNYAYA VE KENDİMİZE DAİR
Zygmunt Bauman & Stanislaw Obirek

FAŞİZM VE KAPİTALİZM
Faşizmin Sosyal Kökenleri ve
İşlevleri Üstüne Teoriler
Angelo Tasca, Arthur Rosenberg,
Otto Bauer, August Thalheime

TANRI'YA VE İNSANA DAİR
Stanislaw Obirek, Zygmunt Baumane

İSTİSNA HÂLİ
Giorgio Agamben

BENLIİK PRATİKLERİ
Zygmunt Bauman & Rein Raud

EŞYA VE İNSAN
Bir Pratik İlişkinin Felfesefesi,
Pedagojisi ve Sosyolojisi
Arnd-Michael Nohl

KUŞATILMIŞ TOPLUM
Zygmunt Bauman

KAPIMIZDAKİ YABANCILAR
Zygmunt Bauman

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KORSANLAR VE İMPARATORLAR:
ESKİLER VE YENİLER
Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm
Noam Chomsky

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul

AVRUPA
Bitmemiş Bir Macera
Zygmunt Bauman

AKIŞKAN HAYAT
Zygmunt Bauman

KİTLE KATLİAMLARI
Cinai Bölmeler
Abram De Swaan

RADİKAL KURBAN
Terry Eagleton

İçindekiler

Sunuş 7

Giriş 12

Birinci Bölüm
Söylemsel Düzenler

1 Söylemin Birlikleri 33
2 Söylemsel Oluşumlar 46
3 Nesnelerin Oluşması 57
4 İfade Biçimlerinin Oluşması 69
5 Kavramların Oluşması 76
6 Stratejilerin Oluşması 86
7 Uyarılar ve Sonuçlar 95

İkinci Bölüm

İfade ve Arşiv

1 İfadeyi Tanımlama 105
2 İfadenin İşlevi 116
3 İfadelerin Betimlenmesi 138
4 Seyreklik, Dışardalık, Yığılım 153
5 Tarihsel *A Priori* ve Arşiv 163

Üçüncü Bölüm

Arkeolojik Betimleme

1 Arkeoloji ve Düşünce Tarihi 173
2 Orijinal ve Düzenli 180
3 Uyuşmazlıklar 190
4 Karşılaştırmalı Olgular 200
5 Değişim ve Dönüşümler 211
6 Bilim ve Bilgi 225

Sonuç 247

Dizin 264

Sunuş

Batı'da felsefe öteden beri bilginin kaynağı konusuyla ilgili olarak temelde birbirinden farklı iki kanalda devam edegelmiştir: Ada'da insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğunu düşünen *ampirizm*, Kıta'da bilginin insan zihninde doğuştan geldiğini öne süren *rasyonalizm*. Benzer bir biçimde, 20. yüzyılda da Ada'da Russell, Wittgenstein, Ayer, Ryle, Austin ve Quine gibi düşünürler tarafından ampirizmden beslenerek gerçekleştirilen felsefe çözümleyici bir dil felsefesi niteliğini taşırken; Kıta'da, yani Almanya ve Fransa'da daha çok teoriye, tarihe ve edebiyata yönelmek suretiyle farklı bir yol izlemiştir. Kıta Avrupa'sında çağdaş felsefenin başlatıcıları olarak Almanya'da Edmund Husserl'in, Fransa'da Henri Bergson'un

adı anılabilir. Bergson'dan sonra Jean-Paul Sartre'da son derece edebî bir usluba kavuşmuş olan Fransız felsefesi, parlak edebî hünerlerin yanı sıra, Ada'da egemen olan çözümsel disiplinden uzak bir özgürlükle teori kurma özelliğine sahip olur. İşte Foucault çözümleyici felsefenin katılığından ve sıkıcılığından ziyade Bergson'un ve Nietzsche'nin felsefi uslubundan gelen canlılığı işleyen bu geleneğin içinde yer alır. Tarihe yönelerek irdeleyici bir gözle Batı'nın geçmişinde yer alan "deliliğe karşı toplumsal davranışların evrimi", "modernizm öncesi tıbbın tarihi", "biyoloji", "dilbilim" ve "ekonominin kavramsal kökleri" gibi büyüleyici ve dokunulmamış bazı alanlara el atan Foucault karmaşık ve anlaşılması güç entellektüel bir kişiliğe sahiptir.

Rönesansın başlangıcından bu yana, Batı düşüncesinin üç büyük dönemini gösteren bilgi sistemlerini birbirinden ayırmaya ve onları betimlemeye çalışmış olan Foucault bu dönemlere *Rönesans*, *Klasik Çağ* ve *Modern Çağ* adını verir. Çalışmalarının hemen tamamını Rönesans düşüncesiyle çağdaş düşünce arasında sınırlamış olmakla birlikte o, derinlemesine olan araştırmalarını özellikle Klasik Çağ (17. ve 18. yüzyıllar) ile Modern Çağ'da (19. yüzyıl ve sonrası) *bilgi*nin ve *bilim*in oluşumu üzerinde yoğunlaştırır. Foucault'nun kendine özgü terminolojisinin en önemli kavramlarından birisi olan *bilgi* (savoir), her tür bilgiyi içinde barındıracak genişliğe ve derinliğe sahiptir. Dilimizdeki karşılığı *kazıbilim* olan *arkeoloji* daha çok tarihin, geçmişten şimdiye uzanan bir zaman dilimi içerisinde olmuş bitmiş şeylerle ilgili bilgiyi oluştururken bir araştırma yöntemi ve aracı olarak başvurduğu, yardımcı bilim konumundadır. Bir düşünce sistemleri tarihçisi olan Foucault da arkeolojiye bir yöntem olarak başvurur. Fakat onun hem tarihe hem de arkeolojiye yüklediği anlam, söz konusu terimlerin geleneksel anlamlarından oldukça farklıdır. Çünkü *Deliliğin Tarihi*'nden *Cinselliğin Tarihi*'ne kadar uzanan yirmi küsur yıllık süre içerisinde, çağdaş kültürdeki bazı uygulamaları tarihsel bir perspektif içine oturtarak bunların kavramsal temellerini bulmak niyetiyle hareket eden Foucault, esas amacının "şimdinin tarihi"ni yazmak olduğunu öne sürer.

Foucault ne bir medeniyet tarafından koruma altına alınmış metinlerin tamamını ne de bu medeniyetin yıkımından kurtarılabilmiş kalıntıların bütününü, arşiv diye tanımlamazken bir kültür içerisinde ifadelerin ortaya çıkışını ve yok oluşunu, olayların ve şeylerin sürekliliklerini, paradoksal varoluşlarını belirleyen kurallar oyununu arşiv diye adlandırır. *Bilginin Arkeolojisi*'yle bir düşünce tarihçisi olarak *bilgi*nin içinde her biri ayrı bir ifadeler bütünü olan söylemsel oluşumları, pozitiflikleri, ifadeleri, bunların oluşum koşullarını, özel bir alanı ortaya çıkarmaya çalışır, yani bir arşiv araştırması yapar.

Foucault'nun; ne otonom ne de kendi kendine yeterli olduklarını, hatta sınırlı bir bölgenin çok küçük bir parçasının bulunup ortaya çıkarılmasının söz konusu olduğu her defasında, birbirlerinden destek almaları gerektiğini söylediği, *Deliliğin Tarihi*, *Kliniğin Doğuşu*, *Kelimeler ve Şeyler* adlı eserlerinin problematiği, yukarıda dile getirildiği gibidir. *Deliliğin Tarihi*'nde "psikiyatrinin arkeolojisi", *Kliniğin Doğuşu*'nda "tıbbi bakışın arkeolojisi", *Kelimeler ve Şeyler*'de "insan bilimlerinin arkeolojisi" şeklinde alt başlıklara yer verildiğine ve *Kelimeler ve Şeyler*'in önceki adının da "Yapısalcılığın Arkeolojisi" olduğuna bakılırsa arkeolojik incelemenin, Foucault'da temel bir yaklaşımı oluşturduğu söylenebilir. *Kelimeler ve Şeyler*'den sonra yayınlanmış olan *Bilginin Arkeolojisi*, Foucault'nun araştırmalarında başvurduğu yöntemin ilkelerinin tespit edilmesi, sınırlarının gösterilmesidir bir bakıma. Çünkü o *arkeoloji*nin ne bir bilim ne de gelecek bir bilimin temelleri olarak sunulamayacağını açıkça söylemektedir. Bilginin arkeolojisi bir yöntem, bir çağın söylemlerinin normatifliğini, bilginin normalleşme biçimlerini ve oluşum kurallarını inceleyen sıkı bir yöntemdir; ama bir bilim değildir. Arkeoloji, tarih, bilgikuramı, sosyoloji ve tarihsel psikoloji gibi bilimlerin yöntemlerini sınırlamakla etkili olan geniş bir yöntemdir. Arkeolojinin bu disiplinlerle karıştırılmaması gerekir çünkü o, konusunu adı geçen disiplinlerin özgün alanlarının üstünde tuttuğu ve kendini hepsinin en pozitif tarihsel yöntemi kabul ettiğinden, onların tümünü aşar.

Foucault'ya göre arkeoloji sözcüğünün, bir şeyi önceden düşünüp bildirme gibi bir işlevi yoktur. Arkeoloji sadece ifadenin ve arşivin düzeyini, ifade düzenlerini ve pozitiflikleri gösterir; oluşum, arkeolojik türeme ve tarihsel *a priori* kurallarını oyuna sokar. Foucault ile birlikte, süreksizlik kavramının tarihsel disiplinlerde önemli bir yer tuttuğu görülür. *Bilginin Arkeolojisi* tarafından öne sürülmüş olan teorik problemler ve süreksizlik, kopma, eşik, sınır, seri, dönüşüm kavramları oyununun betimlenmesi konusunda ortaya çıkar. *Bilginin Arkeolojisi*'nde söylemsel oluşumlar ve ifadeler hakkında geliştirilmiş olan genel teorinin, *Kliniğin Doğuşu*'nun önsözünde yöntemle ilgili olarak sorulmuş bir soruya verilmiş cevap olduğu söylenebilir.

Düşünce alanlarının varlığı, eğer düşünce kurulmuş ise düşünce alanlarının kopukluğunu da içerir diyen Marietti'ye göre; Foucault'nun *Bilginin Arkeolojisi*'nde göstermeye çalıştığı şey, dilin bölgesi, arşivin anlamı ya da söylenmiş olan şeylerin alanıdır. Arkeolojinin, söylemleri arşivin içinde özelleşmiş pratikler olarak betimlediğini öne süren Foucault, söylemsel oluşum ve ifadelerin bir kez baştan sona katetmiş olduğu alana, bir kez tasarlanmış genel teoriler ve mümkün uygulama alanları hakkında yapılmış çözümlemeye *arkeoloji* adını verir.

Kitabın içeriği ile ilgili olarak bütün bu söylediklerimizden sonra, çeviri hakkında da söylenmesi gereken bazı şeyler olduğunu düşünüyorum. Elinizde bulunan eseri çevirirken Fransızca asıl metnin Türkçeye aktarılması kolay olmayan bir metin olduğunun bilinci içindeydik. Burada, söz konusu zorluğun kaynaklandığı bir kaç noktaya işaret edilebilir. Bunlardan bize göre belki en önde geleni, Foucault'nun eserlerinin hemen tümünün köşe taşlarını oluşturduğu söylenebilecek olan, yukarıda bir kısmına işaret edilmiş bulunan, kendine özgü bir kavram dağarcığı kullanmış olmasıdır. Söz konusu kavram dağarcığında yer alan temel kavramlara yüklediği anlamlar yakalanabildiği ölçüde, onun metinlerinde anlatmak istediği anlamın içine nüfuz etme olanağı vardır.

Metinlerinin anlaşılması ve anlaşılmış olan anlamın bir başka dilde ifade edilmesini zorlaştıran noktalardan biri de Foucault'nun, uzun ve çetrefilli cümlelerden oluşan bir anlatım biçimini tercih etmiş olmasıdır. Sözü edilen bu zorluklara, Türkçeye çevirisi yapılmış bulunan asıl metne egemen olan temel kavramların Türkçede onları gerektiği gibi ifade etmeye yetecek karşılıklarını bulmakta çekilen sıkıntının da eklenmesi gerekir. Bu durum karşısında, yapılmış olan çevirinin çok iddialı bir çeviri olmasını beklememek gerektiği apaçık ortadadır. Şunu söylemek istiyorum: Bu eser Türkçeye çevirilirken Foucault'nun temel kavramlarının anlamlarını, bizim kavrayış gücümüzün yettiği ve Türkçenin de onları ifade etmeye elverdiği ölçüde, asıl metnin kurgusuna da olabildiğince sadık kalarak dilimize aktarmaya özen gösterdik. Tüm eksiklikleriyle birlikte bu çevirinin felsefe kültürümüze bir katkı sağlayacağını umuyoruz.

Veli Urhan / Ankara 2011

Giriş

Tarihçiler, dikkatlerinin beklenmedik siyasi olaylar ve onların ikinci dereceden olguları etkisinde, böyle uzun dönemlere yöneldiği günümüzden on yıl kadar önce tercihen, istikrarlı ve bozulması zor dengeleri, geri döndürülemez süreçleri, değişmeyen düzenlemeleri, doruk noktasına ulaşan ve yüzyıllardan beri süregeldikten sonra tersine dönme eğilimi gösteren olayları, yığılma hareketlerini ve ağır doygunlukları, olayların yoğunluğu ile üstü örtülen geleneksel anlatıların düzensizliğinin bulunduğu hareketsiz ve sessiz büyük platformları düzene sokmaya çalışıyordu. Bu analizi yürütmek için, tarihçiler, bir ölçüde biçimlendirdikleri bir ölçüde de hazır buldukları araçlara sahipti: Ekonomik büyüme modelleri, mübadele akışlarının niceliksel analizi, demografik ilerleme ve gerileme profilleri, iklimin ve

onun değişimlerinin incelenmesi, sosyolojik devamlılıkların ortaya çıkarılması, teknik düzenlemelerin dağılma ve sürekliliklerinin tanımlanması. İşte bu araçlarla tarihin alanı içinde, çeşitli tortul tabakaları ayrıştırma olanağı buldular; o güne kadar araştırma konusu olmuş çizgisel art arda gelişler yerine, bir derine inme oyunu geçirildi. Siyasal hareketlilikten "maddi medeniyet"e özgü yavaşlamalara kadar, analiz düzeyleri çeşitlilik gösterir: Her birinin kendine özgü kırılmaları vardır, her biri ancak kendine ait olan bir parçayı içine alır; ve daha derin platformlara doğru inildiği ölçüde, bu kırılmalar giderek genişler. Yönetimlerin, savaşların ve kıtlıkların altüst ettiği tarihin gerisinde, ilk bakışta hemen hemen hareketsiz görünen zayıflamaya eğilimli tarihler, oluşur: deniz yolları tarihi, buğdayın ya da altın madenlerinin tarihi, kuraklığın ve sulamanın tarihi, alternatif ürün ekiminin tarihi, açlık ve çoğalma arasında insan türü tarafından elde edilen dengenin tarihi. Uyumsuz olaylar arasında nasıl bir bağ kurulabileceği, bunların aralarına zorunlu bir tutarlılığın nasıl yerleştirilebileceği, bunları aşan sürekliliğin ya da oluşturmakla sona erdirdikleri bütünlüğün anlamının ne olduğu, bir bütünlüğün tanımlanıp tanımlanamayacağı ya da art arda gelişlerin yeniden oluşturmasıyla yetinilip yetinilmemesinin gerekliliği gibi geleneksel analizin eski sorularının yerini, artık başka tip sorular almıştır: Hangi tabakaları birbirlerinden ayırmak gerekir? Hangi tip serileri kurmak gerekir? Bunlardan her biri için hangi dönemleştirme ölçütlerini benimsemek gerekir? Hangi ilişkiler sistemi (hiyerarşi, egemenlik, kat kat sıralama, tekanlamlı belirleme, döngüsel nedensellik) tam olarak betimlenebilir? Serilerden hangi seriler kurulabilir? Farklı olay dizileri, geniş bir kronolojide, hangi tablo içerisinde gösterilebilir?

Oysa yaklaşık olarak aynı dönemde, başlıklarına rağmen, büyük kısmı tarihçinin ve yöntemlerinin dışında kalan, fikirlerin, bilimlerin, felsefenin, düşüncenin, edebiyatın (özgüllükleri bir an için dikkate alınmayabilir) tarihi adı da verilen bu disiplinlerde dikkat; "çağlar" ya da "yüzyıllar" olarak tanımlanan geniş birimlerin aksine, kırılma yaratan olaylara yöneldi. Düşüncenin

büyük süreklilikleri kollektif bir ruhun ya da zihniyetin kalın ve homojen görünüşleri başlangıcından itibaren tamamlanmaya ve var olmaya dört elle sarılmış bir bilimin kararlı oluşumu ve bir türün, bir biçimin, bir disiplinin, teorik bir etkinliğin devamı altında, şimdi kopuşların etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılıyor. Konumu ve doğası çok çeşitli olan kopuşlar, G. Bachelard tarafından tanımlanmış olan *epistemolojik eylemler ve eşikler*: Bunlar tanımsız bir bilgi yığınını geçici bir süre için askıya alır, yavaş ilerleyen olgunlaşmalarını kırar ve onları yeni bir dönemin içine sokar, ampirik kaynaklarından ve ilk güdülenmelerinden koparır, hayali karmaşıklıklarından arındırır. Böylece tarihsel analizden artık sessiz başlangıçların araştırılmasını ya da ilk habercilere doğru sonu gelmez bir geriye gidişi değil; fakat yeni bir rasyonellik tipinin ve onun çeşitli etkilerinin tespitini isterler. Kavramların *yer değiştirmesi ve dönüşmesi*: Buna G. Canguilhel'in analizleri modellik edebilir; bu analizler, bir kavramın tarihinin, sadece onun sürekli ilerlemesinin, sürekli artan rasyonelliğinin, soyutlama eğiliminin tarihi olmadığını; fakat onun kuruluş ve geçerlilikle ilgili çeşitli alanların tarihi, birbirini takip eden kuralların kullanımı, onların özümlenir hale gelişinin izlendiği ve tamamlandığı yer olan çeşitli teorik ortamların tarihi olduğunu gösterir. Olayların ve sonuçlarının aynı biçimde dağılmış bulunmadığı bilimlerin tarihinin *gözle görülebilecek büyüklükte ve görülemeyecek küçüklükteki ölçekleri* arasında, yine G. Canguilhem tarafından yapılmış ayrım: Bir buluş, bir yöntemin ortaya konuluşu, bir biliminsanının eseri ve başarıları bile aynı etkiye sahip olamayacağı gibi, birbirleriyle aynı düzeyde ve aynı biçimde de tanımlanamaz; bu, şurada ya da burada, anlatılmış olunacak olan aynı tarih değildir. Şimdiki hali değişikliğe uğradığı ölçüde, bir ve aynı bilim için, birçok geçmişi, birçok art arda geliş biçimini, birçok önemlilik derecesini, birçok belirleme ağını, birçok erekselliği gün yüzüne çıkaran, *geri dönen yeniden dağıtmalar*: Öyle ki tarihsel betimlemeler, zorunlu olarak bilginin aktüelliği içinde yer alır, onun dönüşümleriyle çeşitlenir ve kendileriyle birlikte çevrelerini de parçalamaya devam eder

(bu fenomen hakkında M. Serres, matematik alanında bir teori öne sürdü). M. Guéroult tarafından çözümlendikleri gibi etkiler, gelenekler, kültürel süreklilikler hakkındaki değil de daha ziyade iç tutarlılıklar, aksiyomlar, tümdengelim halkaları, uyuşmalar hakkındaki tanımın uygun olduğu, sistemlerin *arşitektonik birlikleri.* Nihayet, hiç kuşku yok ki en radikal kopuşlar, "bir bilimi geçmişinin ideolojisinden ayırarak ve bu geçmişi ideolojik olarak açımlayarak kurduğu"[1] zaman, teorik bir dönüşüm işlemiyle gerçekleştirilmiş olan kopuşlardır. Bundan böyle artık, kendini birlik olarak gören edebî analizi; bir dönemin ruhunu ya da duyarlılığını değil, "gruplar"ı, "ekoller"i, "kuşaklar"ı veya "hareketler"i değil, hayatını ve "eser"ini birbirine bağlayan değiş tokuş oyununun içindeki yazarın kişiliğini bile değil; fakat bir esere, bir kitaba, bir metne özgü yapıyı, hiç kuşkusuz buna eklemek gerekecektir.

Bu tarz tarihsel analizlerde kendini gösterecek olan ve gösteren en büyük problem; artık hangi yollarla sürekliliklerin ortaya çıkabildiğini, bunca farklı ve ardışık düşünce biçimi için bir ve aynı olan tasarının hangi biçimde devam edebildiğini ve tek bir ufuk oluşturabildiğini, hangi eylem biçiminin ve hangi dayanağın intikaller, yeniden ele geçirmeler, unutmalar ve tekrarlamalar oyununu içerdiğini, kaynağın kendi kuralını kendisinin çok ötesine ve hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan bu tamamlanmaya kadar nasıl yayabildiğini bilmek değildir. Problem artık gelenek ve iz problemi değil, kopma ve sınır problemidir; problem artık sürüp giden temel problemi değil, temel ve temellerin yenilenmesi olarak değer kazanan dönüşümler problemidir. Böylece bazılarının birbirine önceden yakınlık içerisinde bulunduğu ve bu yeni tarih biçiminin bunlarla kendi teorisini hazırlamaya çalıştığı bütün bir soru alanının açıldığı görülür: Süreksizliği (eşik, kopma, kırılma, değişme, dönüşme) düşünme olanağını veren farklı kavramlar nasıl açıkça belirlenebilir? "Bilim nedir? Eser nedir? Teori nedir? Kavram nedir? Metin nedir?" sorularına atfedilen birlikler hangi kriterlerle birbirinden ayırt edilebilir?

1. L. Althusser, *Pour Marx* [*Marx İçin*, Çev. Işık Ergüden, İthaki Yay., 2015], s. 168.

Bunlara yerleştirilebilen ve her birinin kopuklukları ve analiz biçimini içerdiği düzeyler nasıl çeşitlenir? Oluşumun meşru düzeyi nedir? Yorumlamanın meşru düzeyi nedir? Yapısal analizin meşru düzeyi nedir? Nedenselliğe tahsis edilmiş olanların meşru düzeyi nedir?

Sonuç olarak, gerçek anlamıyla tarih, büsbütün kısa olan tarih, değişmeyen yapıların yararına olayların akınını ortadan kaldırıyor gibi gözükse de düşüncenin, bilginin, felsefenin, edebiyatın tarihi kırılmalarını çoğaltıyor ve süreksizliğin bütün belirtilerini araştırıyor gibi görünür.

Fakat bu çaprazlaşma yanıltmasın. Başka disiplinler bir süreksizlikler çokluğundan kesintisiz büyük birliklere gittikleri halde, görünüşe bakarak bazı tarihsel disiplinlerin süreklilikten süreksizliğe gitmiş olduklarını düşünmemek; siyasetin, kurumların ya da ekonominin analizinde küresel belirlemelere gittikçe daha duyarlı olunduğunu fakat fikirlerin ve bilginin çözümlenmesinde dikkatin giderek farklılık oyunlarına yöneldiğini düşünmemek; bir kez daha bu iki büyük tanımlama biçiminin birbirlerinden habersiz bir şekilde kesiştiklerine inanmamak gerekir.

Aslında bunlar şurada burada sorulan fakat görünüşte ters sonuçlara yol açan aynı problemlerdir. Bu problemler tek kelimeyle özetlenebilir: *Döküman*ın yeniden gözden geçirilmesi. Yanlış anlaşılma yok: Açıktır ki tarih gibi bir disiplin var olduğundan beri dökümanlardan yararlanılır, bunlar sorgulanır ve üzerlerinden kendi kendimizi sorgularız; sadece söylemek istedikleri şeyler değil fakat gerçeği söyleyip söylemedikleri ve onu hangi sıfatla öne sürebildikleri, açık yürekli ya da aldatıcı, bilgili ya da bilgisiz, özgün ya da bozulmuş olup olmadıkları onlara soruldu. Fakat bu sorulardan her biri ve bütün bu büyük kritik kaygı aynı amaca yönelikti: Bu dökümanların söylediklerinden hareketle bazen de gerisini söylemeye gerek kalmadan, kendisinden doğdukları ve şimdi kendilerinin çok uzağında yitip

gitmiş olan geçmişi yeniden kurmak; döküman her zaman şimdi sessizliğe indirgenmiş bir sesin dili, onun nazik fakat muhtemelen çözülebilir işareti olarak incelenmişti. Oysa, bugüne ait olmayan fakat henüz tamamlanmamış olduğuna dair hiç kuşku bulundurmayan bir değişimle tarih, dökümanın karşısında durumunu değiştirdi: Tarih, dökümanı yorumlamayı değil, onun doğruyu söyleyip söylemediğini ve gerçek değerinin ne olduğunu belirlemeyi değil, onu içerden oluşturmayı ve özümlenir hale getirmeyi ilk görevi sayar. Tarih dökümanı organize eder, parçalara ayırır, dağıtır, düzene sokar, seviyelere ayırır, serileri gerçekleştirir, doğru olanı doğru olmayandan ayırır, elemanları tespit eder, birlikleri tanımlar, ilişkileri açıklar. Demek ki döküman, tarih için, insanların yaptıklarını ya da söylediklerini, geçmişte olup biten ve geriye sadece dümen suyu kalan şeyleri, kendisinde yeniden kurmaya çalışan cansız bir madde değildir; o, dökümanter dokunun kendisinde birlikleri, bütünlükleri, serileri, ilişkileri tanımlamaya çalışır. Tarihi, uzun zamandır hoşlandığı ve antropolojik doğrulamasını bulduğu imajdan ayırmak gerekir: Hatıralarının canlılığını yeniden bulmak için maddi dökümanlardan yararlanan bin yıllık ve kollektif bir hafıza imajı. Bu imaj çalışma ile birlikte, her zaman ve her yerde, her toplumda kimi zaman kendiliğinden kimi zaman süreklilikler tarafından örgütlenmiş biçimleri ortaya koyan maddi dökümanın (kitaplar, metinler, öyküler, siciller, belgeler, kuruluşlar, kurumlar, yönetmelikler, teknikler, nesneler, örfler vs) kullanılmasıdır. Döküman kendinde ve itiraza yer kalmayacak biçimde *hafıza* olacak olan bir tarihin eşsiz aleti değildir; tarih, bir toplum için, kendisinden ayrılmadığı bir döküman yığınına bir statü ve hazırlık vermenin belirli bir biçimidir.

Kısa kesmek için diyelim ki geleneksel biçimi içinde tarih, geçmişin *anıtlarını* "belleğine yerleştirmek", onları *döküman* haline dönüştürmek ve çoğunlukla kendiliğinden sözlü olmayan ya da sessizce söylediği, söylediklerinden başka olan bu izleri konuşturmak girişiminde bulunuyordu; tarih, günümüzde *dö-*

kümanları anıtlar haline dönüştürürken, insanlar tarafından bırakılmış izlerin çözüldüğü ve bulundukları oyukta tanınmaya çalışıldıkları yerde, ayırmanın, gruplandırmanın, anlamlı kılmanın, ilişkiye sokmanın, birlikler oluşturmanın söz konusu olduğu bir öğeler yığınını gösterir. Tarih, dilsiz anıtların, cansız izlerin, bağlantısız nesnelerin ve geçmişe terk edilmiş şeylerin disiplini olarak, arkeolojinin tarihe yöneldiği ve ancak tarihsel bir söylemin yeniden kurulmasıyla anlam kazandığı bir zamandı; kelimeler üzerinde biraz oynamak suretiyle denilebilir ki günümüzde, tarih arkeolojiye, anıtın esas tanımına yönelir.

Bunun bazı sonuçları vardır. Öncelikle daha önce işaret ettiğimiz yüzey etkisi: Düşünce tarihindeki kopuklukların çoğalması, gerçek anlamdaki tarihin içinde uzun dönemlerin ortaya çıkışı. Aslında tarih, geleneksel biçimi altında, görevinin tarihi belirli olgular ya da olaylar arasındaki ilişkileri (basit nedensellik, döngüsel belirleme, uyuşmazlık, ifade) tanımlamak olduğunu sanıyordu: Verilmiş olan dizide her elemanın yakınlığını belirlemek söz konusuydu. Bundan böyle problem, serileri oluşturmaktır: Her birinin öğelerini tanımlamak, sınırlarını tespit etmek, her seriye özel olan ilişki tipini ortaya çıkarmak, bunun kuralını oluşturmak ve böylelikle daha sonra serilerin serilerini ya da "tablolar"ı gerçekleştirmek için, farklı seriler arasındaki ilişkileri tanımlamak. İşte bunun için katmanların çoğalışını, birbirleriyle ilişkilerinin kesilmesini, onlara özgü olan zamanın ve kronolojilerin özelliğini belirlemek; işte bunun için, (uzun bir sonuçlar zinciriyle birlikte) artık sadece önemli ve küçücük olayları değil de (bazıları kısa, bazıları tekniğin gelişmesi ya da paranın seyrekleşmesinin artışı gibi orta süreli, nihayet bazıları da bir demografik denge veya ekonominin iklim değişmesine sürekli olarak ayar edilmesi gibi yavaş gidişli) tamamiyle farklı düzeyden olay tiplerini birbirinden ayırmak zorunluluğunu belirlemek; işte bunun için ender olaylardan ya da tekrarlanabilir olaylardan kurulmuş, geniş ayar noktaları bulunan serileri göstermenin olanağını belirlemek. Bugünün tarihinde uzun dönemlerin ortaya çıkışı tarih felsefelerine, dünyanın büyük

çağlarına ya da medeniyetlerin ömrüyle belirlenmiş evrelere bir geri dönüş değildir; serilerin yöntemsel olarak tasarlanmış hazırlanışının sonucudur. Oysa fikirlerin, düşüncelerin ve bilimlerin tarihinde aynı değişim tam tersi bir sonuca yol açtı: O bilincin gelişmesiyle oluşmuş uzun seriyi ya da aklın erekselliğini veya insan düşüncesinin evrimini parçalara ayırdı; uzlaşma ve tamamlanma konularını yeniden gözden geçirdi; tamlaşmanın olanaklarına kuşkuyla baktı. Söz konusu değişim yan yana bulunan, birbirini izleyen, birbirinin üstüne binen, çizgisel bir şemaya indirgenmeksizin çaprazlaşan farklı serileri bireyleşmeye götürdü. Böylece, aklın bu kesintisiz kronolojisinin yerine, değişmeksizin, bazen kısa ömürlü, birbirinden ayrı, çoğunlukla her birine özgü ve kazanan, gelişen, kendini bilen bir bilincin genel modeline indirgenemez bir tarih tipinin taşıyıcısı olan, benzersiz bir yasaya uymayan basamakların, erişilmesi olanaksız kaynağa, onun kurucu başlangıcına geri götürüldüğü görülür.

İkinci sonuç: Süreksizlik kavramı, tarih disiplinlerinde büyük bir yer tutar. Klasik biçimi içindeki tarih için süreksizlik hem verilmiş hem de düşünülemez olan idi: Kararlar, rastlantılar, başlangıçlar, keşifler gibi dağınık olaylar türü altında verilen ve olayların sürekliliğinin görünmesi için, analiz yoluyla sınırlandırılması, indirgenmesi, silinmesi gereken şey. Süreksizlik, tarihçinin tarihi ortadan kaldırmak koşuluyla sahip olduğu bu zamansal dağınıklığın iziydi. O şimdi tarihsel çözümlemenin temel unsurlarından biri olmuştur. Süreksizlik tarihsel analizde üçlü bir rol altında görünür. O, ilkin tarihçinin kesinleşmiş (tarihe rağmen incelemek zorunda olduğu materyelden aldığı şeyleri değil) bir faaliyetini oluşturur; çünkü tarihçi şematik hipotez başlığı altında en azından, analizin mümkün düzeylerini, her birine özgü olan yöntemleri ve bu yöntemlere uygun düşen dönemleri birbirinden ayırmak zorundadır. Süreksizlik aynı zamanda tarihçinin tanımlamasının sonucudur da (onun analizinin etkisiyle ortadan kalkması gereken şey değil); çünkü tarihçinin ortaya koymaya çalıştığı şeyler, bir sürecin sınırları, bir eğrinin eğilme noktası, düzenleyici bir hareketin tersine çevrilmesi, bir

değişimin sınırları, bir çalışmanın eşiği, döngüsel bir nedenselliğin bozulma anıdır. Nihayet süreksizlik kavramı, çalışmanın (beyaz ve iki olumlu biçimi arasında ayrımı bulunmayan bir üniforma gibi onu ihmal edecek yerde) özelleştirmeye devam ettiği kavramdır; o tahsis edildiği alana ve düzeye göre özel bir biçim ve görev üstlenir: Epistemolojik bir eşik, bir nüfus eğrisinin tersine kıvrılması ya da bir tekniğin yerini bir başkasının alması betimlendiği zaman, aynı süreksizlikten söz edilmiş olur. Süreksizlik kavramı paradoksal bir kavramdır; çünkü o araştırmanın hem aleti hem de konusudur; çünkü sonucu olduğu o yolu sınırlayandır; çünkü o alanların bireyleştirilmesine ancak birbirlerine kıyaslanmaları yoluyla olanak verir. Sonuç olarak belki, o sadece tarihçinin söyleminde mevcut bir kavram değil, tarihçinin gizli olarak varsaydığı bir kavramdır: Eğer tarihi ve kendi tarihini, kendine nesne olarak sunan bu kopukluktan hareketle değilse gerçekte, nereden hareketle konuşabilecekti? Yeni tarihin en temel çizgilerinden birisi, hiç şüphesiz süreksizliğin bu alan değiştirmesidir: Engelden uygulamaya geçişi; indirgemek zorunda olduğu dışarıdan gelen bir zorunluluğu değil de kullanılan işlemsel bir kavramın rolünü oynadığı yer olan, tarihçinin söylemi ile bütünleşmesi ve kendisi sayesinde tersine çevrilen işaretler yoluyla artık o tarihsel okuyuşun olumsuz (arka yüzü, başarısı, gücünün sınırı) değil fakat konusunu belirleyen ve analizini geçerli kılan olumlu bir elemandır.

Üçüncü sonuç: Bir *global tarih* teması ve imkânı ortadan kalkmaya başlar ve *genel tarih* adı verebilecek bir tarihin, çok değişik bir tasarısının ortaya çıktığı görülür. Global tarih projesi, bir medeniyetin bütünlük biçimini, bir toplumun maddi ya da manevi ilkesini, bir dönemin bütün fenomenlerindeki ortak anlamı, onların bağlantılarını açıklayan yasayı, metaforik olarak bir dönemin "çehresi" denilebilecek şeyi yeniden kurmaya çalışan bir projedir. Böyle bir proje iki ya da üç hipoteze bağlanır: İyi tanımlanmış uzay-zamansal bir alanın bütün olayları ve izlerini yeniden yakaladığımız bütün fenomenler arasında, onlardan her birinin türetilmesi olanağını veren nedensellik ağını, birbirlerini

nasıl sembolize ettiklerini ya da büsbütün bir ve aynı olan merkezî düğümü nasıl ifade ettiklerini gösteren, benzer bir homojen ilişkiler sisteminin kurulabilmesi gerektiği varsayılır. Öte yandan yine bir ve aynı olan tarihsellik biçiminin ekonomik yapıları, sosyal istikrarı, zihniyetlerin durgunluğunu, teknik alışkanlıkları, siyasal davranışları beraberinde götürdüğü ve onların hepsinin aynı dönüşüm tipine bağlı bulunduğu varsayılır. Nihayetinde tarihin kendisinin, bağlantı ilkelerini kendilerinde bulunduran büyük birlikler, dönemler ya da evreler halinde eklemlenebildiği varsayılır. Bunlar, yeni tarihin serileri, kopuklukları, sınırları, iniş çıkışları, dengeleri, kronolojik özellikleri, tekil süreklilik biçimleri ve mümkün ilişki tiplerini incelediği zaman yeniden gözden geçirdiği postülatlardır. Fakat bu onun yan yana ve birbirinden bağımsız halde bulunan bir tarih çokluğunu elde etmeye çalışması değildir. Kurumların tarihinin yanında ekonominin tarihi ve onların da yanında bilimlerin, dinlerin ya da edebiyatların tarihi; bu onun yalnızca bu farklı tarihler arasındaki zaman birlikteliklerini ya da biçim ve anlam benzerliklerini göstermeye çalışması da değildir. O halde ortaya çıkan ve genel tarihin görevini belirleyen problem, hangi ilişki biçiminin bu farklı seriler arasında yasal olarak tanımlanabileceğini belirlemektir. Onların hangi düşey sistemi oluşturmaya elverişli olduğunu belirlemektir; aralarındaki bağlantılar ve egemenlikler oyununun ne olduğunu belirlemektir; dengelenmelerin, farklı zamansallıkların, çeşitli sürekliliklerin neyin sonucu olabildiğini belirlemektir; hangi farklı bütünlerin içinde bazı elemanların eşzamanlı olarak bulunabildiğini belirlemektir; kısacası, hangi serileri değil fakat hangi "serilerin serilerini" ya da bir başka deyişle hangi "tablolar"ı[2] oluşturmanın mümkün olduğunu belirlemektir. Global bir tanımlama ilke, anlam, akıl, dünya görüşü, bütünlük biçimi gibi bütün fenomenleri, tek bir merkez etrafında topladığı halde, tam tersine genel tarih bir dağılma mekânını gösterecektir.

2. Son aylaklara, (hiç kuşkusuz kelimenin bütün anlamıyla) bir "tablo"nun, biçimsel olarak bir "seriler serisi" olduğunu göstermek gerekir mi? Herhalde, bu, o yaşlarda şüphesiz sinemanın canlılığını tercih edecek olan çocukların en büyük düş kırıklığı için bir fenerin önüne yerleştirilen küçük, sabit bir imaj değildir.

Nihayetinde, son sonuç: Yeni tarih, şimdi tamamının onu belirginleştirdiği, hiç kuşkusuz, bir çoğunun kendinden önce de geniş biçimde varolan, belli sayıda yöntemsel sorunla karşılaşır. Sayacak olursak bunların arasında: Dökümanların tutarlı ve homojen bütünlüğünün (açık ya da kapalı, sonlu ya da sonsuz bütünler) kurulması, döküman yığınının eksiksiz bir biçimde incelenmek istenmesine, örnek istatistik yöntemlerine bağlı bir örneklemenin yapılmasına ya da en tipik elemanların önceden belirlenmeye çalışılmasına göre bir seçim ilkesinin tespit edilmesi; analiz düzeyinin ve onun için uygun olan elemanların tanımlanması (incelenen materyelin içinde, sayısal belirtiler; olaylara, kurumlara, pratiklere açık ya da gizli göndermeler; onların kullanım kuralları ve bu kuralların belirttiği semantik alanlarla birlikte, kullanılmış sözcükler ya da önermelerin biçimsel yapısı ve onları birleştiren bağlantı tipleri ortaya çıkabilir); incelenmiş olan materyali (bölgeler, dönemler, birleştirici süreçler) eklemleyen bütünlerin ve altbütünlerin sınırlandırılması; bir bütünü belirginleştirmek olanağını veren ilişkilerin belirlenmesi yani, sayısal ya da mantıksal ilişkiler, fonksiyonel, nedensel, analojik ilişkiler söz konusu olabilir; anlamlandıranın anlamlandırılanla ilişikisi söz konusu olabilir.

Bütün bu problemler, bundan böyle tarihin yöntemsel alanında yer alır. İki sebepten dolayı bu alan dikkate alınmaya değer. İlkin, söz konusu alan daha yeni yeni tarih felsefesini kuran şeylerden ve onun (oluşun rasyonelliği ya da gayeliliği, tarihsel bilginin göreceliliği, geçmişin durağanlığında ve şimdinin tamamlanmamış bütünselliğinde bir anlamı bulmanın ya da oluşturmanın imkânı konusunda) sorduğu sorulardan hangi noktaya kadar kurtulduğunu gördüğümüzden dolayı dikkate değer. İkinci olarak, örneğin dilbilimi, etnoloji, ekonomi, edebî analiz ve mitoloji gibi başka alanlarda, bulduğumuz sorunların belirli noktalarında yeniden kopukluklara sahne olması nedeniyle dikkate değer. Bu problemlere, eğer istenirse kısaca yapısalcılık adı verilebilir. Bununla birlikte birçok koşul altında, bu problemler, tarihin yöntemsel alanını sadece

kendisine maletmek şöyle dursun; ancak önemi analiz alanları ve düzeyleriyle birlikte değişen bir parçasını işgal eder. Belirli sayıdaki nispeten sınırlı durumun içinde yalnızca bunlar bugünkü alışılmış güzergâha göre dilbilimden ya da etnolojiden ithal edilmedi; fakat bizzat tarihin alanı içinde, özellikle ekonomi tarihinin alanı içinde ve onun sorduğu sorular vesilesiyle doğdu; nihayetinde tarihin bir yapısallaşmasından veya en azından yapı ile oluş arasındaki bir "çatışma" ya da bir "zıtlık"ı aşma girişiminden söz etmeye hiçbir şekilde izin verilmedi. Şimdi tarihçilerin canlı, kırılgan, titreyen "tarih"i kurtarıp kurtarmadıklarını kendilerine sorma gereğini duymaksızın, yapıları tespit, tasvir ve tahlil ettikleri güzel zamanlar. Yapı-oluş zıtlığı, hiç kuşku yok ki ne tarihsel alanın ne de yapısal bir yöntemin tanımı için uygundur.

Tarihin bu epistemolojik değişimi, bugün henüz tamamlanmış değildir. Bununla birlikte, bu değişimin ilk ânı hiç kuşkusuz Marx'a kadar gittiğine göre, düne de ait değildir. Fakat etkilerini göstermesi uzun zaman almıştır. Günümüzde, özellikle düşünce tarihi için, dilbilim dönüşümleri gibi çok daha yeni başka dönüşümler yazıldığı halde, bu değişim ne yazıldı ne de düşünüldü. İnsanların kendi fikirlerini ve kendi bilgilerini anlattıkları bu tarihin içinde süreksizliğin, serilerin, sınırların, birliklerin, özel düzenlerin, otonomilerin ve farklılaşmış bağımlılıkların genel bir teorisini oluşturmak, sanki özellikle zor olmuştu. Başlangıçları araştırmaya, öncüllerin çizgisini sonsuzca geriye götürmeye, gelenekleri yeniden kurmaya, evrim eğrilerini izlemeye, ereksellikleri yansıtmaya ve sürekli olarak hayatın metaforlarına başvurmaya alışık olunulan yerde, sanki farkı düşünmede, mesafeleri ve dağılmaları betimlemede, kimliğin güven verici biçimini ayırt etmede özel bir isteksizlik gösteriliyordu. Daha doğrusu, şu eşik, dönüşüm, bağımsız sistem, sınırlı seri kavramları hakkında –gerçekten tarihçiler tarafından kullanıl-

dıkları gibi– teori oluşturmakta, genel sonuçlar elde etmekte, hatta mümkün olan bütün sonuçları türetmekte sanki güçlük çekiliyordu. *Başka* olanı kendi düşüncemizin zamanı içinde düşünmekten sanki korkuyorduk.

Bunun bir sebebi vardır. Eğer düşünce tarihi, kesintisiz sürekliliklerin yeri olarak kalabilse, hiçbir analizin soyutlama yapmaksızın bozamayacağı art arda gelişleri sürekli birbirine eklese, insanların söyledikleri ve yaptıkları şeylerin çevresinde onu önceden sezen, hazırlayan ve sınırsız biçimde onu geleceğine doğru götüren belirsiz sentezleri düzenleseydi o zaman, bilincin egemenliği için o imtiyazlı bir sığınak olacaktı. Sürekli tarih, öznenin kurucu görevi için gerekli olan korelattır: Özneden kurtulan herşeyin ona geri dönebileceğinin garantisi; zamanın, yeniden oluşturulmuş bir birliğin içinde özneyi yeniden kurmadan hiçbir şeyi dağıtmayacağının hakikati; öznenin bir gün, tarihsel bilinç biçimi altında, ayrım yoluyla uzakta tutulmuş bütün bu şeylere yeniden sahip olabileceğinin, bir gün yeniden egemenliğini kurabileceğinin ve onun barınağı olduğu söylenebilecek şeyi bulabileceğinin vaadi. Süreklilik hakkındaki söylemi tarihsel bir analiz haline ve her oluşun ve her uygulamanın asıl öznesini insan bilinci haline getirmek aynı düşünce sisteminin iki veçhesidir. Zaman orada tamlaşmanın sınırları olarak anlaşılır ve devrimler orada asla bilincin ganimeti değildir.

Farklı formlar altında, bu tema 19. yüzyıldan beri değişmez bir rol oynadı: Bütün merkezden kaymalara karşı, öznenin üstünlüğünü ve antropolojinin ve hümanizmin ikizleşmiş figürlerini kurtarmak. Üretim ilişkileri, ekonomik belirlemeler ve sınıf mücadelesinin tarihsel analizi yoluyla Marx'ın gerçekleştirdiği merkez kaymasına karşı, 19. yüzyılın sonuna doğru bu tema, bir toplumun bütün farklarının, tek bir biçime, bir dünya görüşünün örgütlenmesine, bir değerler sisteminin ortaya konmasına, tutarlı bir medeniyet tipine götürülebilecek global bir tarih araştırmasına yer verdi. Nietzscheci soybilimi tarafından gerçekleştirilmiş olan merkez kaymasının karşısına, rasyonelliği insanlığın *amacı* haline getiren ve düşüncenin bütün tarihini bu rasyonelliğin ko-

runmasını, bu amaçlılığın devam ettirilmesini ve hep bu temele doğru zorunlu dönüşü gerçekleştiren bir ilk temelin araştırılmasını koydu. Nihayet, son zamanlarda, psikanaliz, dilbilimi, etnoloji hakkındaki araştırmalar, özneyi arzusunun ilkelerine, dilinin formlarına, eyleminin kurallarına, mitik ya da masalsı söylemlerinin oyunlarına bağlı olarak merkezden kaydırdığı zaman; insanın kendisinin ne olduğu üzerinden sorgulanan cinselliğini ve bilinçsizliğini, dilinin sistematik formlarını ya da uydurmalarının düzenliliğini açıklayamadığı apaçık ortaya çıktığı zaman, tarihin sürekliliği teması yeniden canlılık kazandı: Kopuş değil oluş, ilişkiler oyunu değil iç dinamizm, sistem değil özgürlük için verilen sıkı emek, biçim değil kendi kendini yeniden ele alan ve şartlarını en sonuna kadar zorlayıp kendini yeniden yakalamaya çalışan bir bilincin sürekli çabası olacak bir tarih; bütün sınırları yıkmakla son bulan bir hareketin hem uzun kesintisiz dayanıklılığı hem de canlılığı olacak bir tarih. Tarihin canlı açılımını yapıların "hareketsizliğinin", onların "kapalı" sistemlerinin, zorunlu "eşzamanlılıklarının" karşısına koyan bu temayı değerlendirmek için, tarihsel analizin kendisinde süreksizliğin kullanımını, seviyelerin ve sınırların tanımını, özel serilerin betimlenmesini, ayrımlar hakkındaki her oyunun gün yüzüne çıkarılışını kesinlikle reddetmek gerekir. Demek ki Marx'ı antropolojiyle uğraşan biri olarak görmeye, onu tamlıkların bir tarihçisi yapmaya ve hümanizmin önerisini onda yeniden bulmaya zorlanıyoruz; demek ki Nietzsche'yi aşkın felsefenin terimleri içinde yorumlamaya ve onun soybilimini, ilk başlangıç hakkındaki bir araştırma düzlemine indirmeye itiliyoruz; nihayetinde, sanki hiçbir zaman onları aynı düzleme getirmemiş gibi, yeni tarihin bugün öne sürdüğü bütün bu yöntemsel problemler alanını bir yana bırakmaya sevk ediliyoruz. Çünkü süreksizlikler, sistemler ve dönüşümler, seriler ve eşikler probleminin bütün tarihsel disiplinlerde (ekonomi ve toplumları ilgilendiren disiplinlerde değil, fikirleri ya da bilimleri ilgilendiren disiplinlerde) kendini gösterdiği eğer ortaya çıktıysa o zaman, meşru bir biçimde "oluş" bir döngüsel düzenlemeler hareketi olan "sistem"in karşısına

ya da bir nevi düşüncesizlik içerisinde söylendiği gibi, "tarih" "yapı"nın karşısına nasıl konabilir?

Aynı koruyucu işlev, Marx'ın önce eleştirilip sonra başka bir kılığa sokulduğu kültürel bütünlük teması içinde, başka bir bağlam ya da niteliğe aktarılması istenmeden önce, Nietzsche'nin karşısına çıkarılan ilk başlangıcın araştırılması teması içinde, canlı, sürekli, açık bir tarih teması içinde çalışır. Demek ki tarihsel bir analizin içinde ve özellikle düşünce, fikirler ya da bilgiler söz konusuysa süreksizlik ve fark kategorilerinin, eşik, kopma ve dönüşüm kavramlarının, serilerin ve sınırların tanımlanmasının çok açık bir biçimde kullanıldığının görüleceği, her defasında öldürülmüş olan tarihe haykırılacaktır. Burada, tarihin zaman aşımına uğramayan haklarına ve her mümkün tarihsellik temeline karşı olan bir eleştiriyi açıklayacağız: Yanılgıya düşmemek gerekir; bu kadar çok hayıflanılan şey, tarihin yok olması değil, gizli olan fakat tümüyle öznenin sentetik aktivitesine bağlanmış bulunan bu tarih biçiminin silinmesidir; hayıflanılan şey, bilincin üstünlüğüne mitlerden, akrabalık sistemlerinden, dillerden, cinsellik ya da arzudan daha güvenilir, daha az sergilenmiş bir sığınak sağlamak zorunda olan şu oluştur; hayıflanılan şey, anlam çalışmasını ya da bütünleme hareketini, maddi belirlemeler, pratik kurallar, bilinçsiz sistemler, katı fakat düşünülmemiş ilişkiler, yaşanan her tecrübenin dışında kalan bağlantılar oyunu gibi projeler yoluyla yeniden canlandırmanın olanağıdır; hayıflanılan şey, bir asırdan daha fazla bir zamandan beri kendisinden uzaklaşmaya devam eden her şeyi, kendisi yoluyla insanda yeniden kurmaya çalışan tarihin bu ideolojik kullanımıdır. Bir zamanların bütün hazineleri bu tarihin eski kalesinde üst üste yığılmıştı, kale sağlam sanılıyordu, kutsallaştırılmıştı, antropolojik düşüncenin son yeri haline getirilmişti; bu düşünceye karşı kışkırtılan şeylerin bu kalede ele geçirilebileceğine inanılmıştı; ondan uyanık korumaların elde edileceği sanılmıştı. Fakat bu eski kaleyi, tarihçiler terk edeli uzun zaman oldu ve çalışmak için başka yerlere gittiler; Marx ya da Nietzsche'nin bile kendilerine emanet edilmiş olan

koruyuculuğu gereği gibi yerine getirmediklerini görüyoruz. Ne imtiyazları korumak için ne de tarihin, hiç değilse onun, canlı ve sürekli olduğunu, söz konusu özne için dinginliğin, doğruluğun, uzlaşmanın (derin uykunun) yeri olduğunu bir defa daha doğrulamak için –bugünün sıkıntısı içinde buna ihtiyaç duyulup duyulmadığını da Tanrı bilir– artık onlara güvenmemek gerekir.

Bu noktada, *Deliliğin Tarihi*, *Kliniğin Doğuşu*, *Kelimeler ve Şeyler*'in çok eksik bir biçimde çerçevesini çizdiği bir girişim kendini gösterir. Bu girişimle, genel olarak tarihin alanı içinde gerçekleşen dönüşümlerin ölçüsünü tespit etmeye çalışıyoruz; bu girişimle yöntemleri, sınırları, düşünce tarihine özgü konuları gözden geçiriyoruz; bu girişimle oradaki son antropolojik güçlükleri çözmeye çalışıyoruz; söz konusu bu girişim karşılık olarak bu güçlüklerin nasıl oluşabildiğini göstermek ister. Bu görevler, gerçek bir düzensizlik içinde ve onların genel eklemlenmeleri açıkça tanımlanmaksızın tasarlandı. Onlara tutarlılık kazandırmanın ya da hiç değilse buna çalışmanın zamanı gelmişti. İşte bu kitap, bu çalışmanın sonucudur.

Başlamadan önce ve büsbütün yanlış anlaşılmaktan kaçınmak için birkaç uyarıda bulunalım.

- Kanıtlarını başka analiz alanlarında ortaya koymuş olan yapısalcı bir yöntemi, tarihin, özellikle de bilgi tarihinin alanına aktarmak söz konusu değildir. Söz konusu olan tarihsel bilgi alanında gerçekleşmekte olan yerli bir dönüşümün ilkelerini ve sonuçlarını göstermektir. Bu dönüşümün, onun ortaya çıkardığı problemlere, kullandığı aletlere, onda tanımlanan kavramlara, elde ettiği sonuçlara, belirli bir ölçüde, yapısal çözümleme adı verilen şeye yabancı olmaması gerekir ve bu mümkündür. Fakat bu analiz onda özellikle hedeflenen şey değildir.
- Yapısal analiz biçimlerini, ona rağmen, tarihe empoze etmek için kültürel bütünlük kategorilerini (bunlar dünya görüşleri, ideal tipler, çağların tekil aklıdır) kullanmak (en azından) söz konusu değildir. Tanımlanan seriler, tespit edilen sınırlar, yapılan kıyaslar ve bağlantılar eski tarih felsefelerine dayanmaz; ama yine de ereksellikleri ve toplamları yeniden gözden geçirme amaçları vardır.

- Antropolojik temadan kurtulmuş olan bir tarihsel analiz yöntemini tanımlamak söz konusu olduğu ölçüde, şimdi tasarlanacak olan teorinin, daha önce yapılmış incelemelerle ikili bir ilişki içinde bulunduğu görülür. Bu araştırmaların kullandığı ya da sebebin ihtiyaçları için biçimlendirdiği araçları genel ifadelerle (düzeltmelerin ve hazırlamaların çoğu ile) oluşturmaya çalışır. Fakat bu aynı zamanda demektir ki her türlü antropolojizmden arınmış olan bir analiz yöntemini tanımlamak için elde edilmiş sonuçlarla güçlenir. Üzerinde dinlendiği kumsal, keşfettiği kumsaldır. Delilik ve psikolojinin, hastalık ve klinik tıbbın doğuşu üzerine, hayat, dil ve ekonomi hakkındaki bilimler üzerine olan incelemeler, biraz da kör denemelerdi: Yalnızca yöntemlerini yavaş yavaş belirledikleri için değil; fakat hümanizm ve antropoloji konusundaki bu tartışmada onun tarihsel olanağının yerini keşfettikleri için yavaş yavaş aydınlanıyordu.

Kısacası bu eser, öncekiler gibi, doğrudan doğruya ilk anda (doğuşla, tarihle, oluşla karşılaştırılan) yapı hakkındaki tartışmanın içinde değil, insan varlığı, bilinç, başlangıç ve özne hakkındaki soruların ortaya çıktıkları, geliştikleri, birbirlerine karıştıkları, birbirlerinden ayrıldıkları bu alanın içinde yer alır. Bununla birlikte yine de yapı probleminin ortaya çıktığı alanın da bu alan olduğunu söylemekte, hiç kuşku yok ki haksız sayılmayız.

Bu çalışma, *Deliliğin Tarihi*, *Kliniğin Doğuşu* ya da *Kelimeler ve Şeyler*'de okunabilen şeylerin yeniden ele alınması ve doğru olarak tasvir edilmesi değildir. Pek çok noktada onlardan farklıdır. Bu çalışma, iç düzeltmelerin ve eleştirilerin çoğunu içerir. Genel olarak *Deliliğin Tarihi*, tarihin anonim ve genel bir öznesini kabul etmeye ne kadar yakın olduğumuzu gösteren bir "tecrübe" olarak tanımlanan çok önemli, ayrıca epeyce gizemli, bir kısmını oluşturuyordu; *Kliniğin Doğuşu*'nda, yapısal analize birçok kez yapılmış başvuru, ortaya konulmuş olan problemin belirginleştirilmesini ve arkeolojiye özgü seviyeyi savsaklama tehlikesi barındırıyordu; nihayetinde *Kelimeler ve Şeyler*'de yöntemsel işaret şamandralarının bulunmayışı kültürel bütünlük hakkındaki son analizlere inandırabildi. Bu tehlikelerden sakınma becerisini gösterememiş olmam beni üzüyor. Kendilerine özgü tedbirleri almak için aynı girişimin içine yerleştirildiklerini,

girişimin kendisinin de tarihin bu değişik yöntemlerinden ve değişik biçimlerinden kurtulması gerektiğini söylemek suretiyle avunuyorum. Sonra, bana sorulan sorular,[3] altı çizilmiş güçlükler, itirazlar olmadan, hiç kuşkusuz, bundan böyle ister istemez kendisine bağlı bulunacağım girişimin oldukça net bir biçimde ortaya çıktığını görmüş olmayacaktım. Bundan dolayı, bu metnin hafifçe aksak, tedbirli hali: Her an mesafe alır, her iki taraftan ölçülerini ortaya koyar, sınırlarına doğru el yordamıyla ilerler, söylemek istemediği şeylerde kendini tutar, kendi yolunu belirlemek için kanallar açar. O her an ortaya çıkması mümkün karışıklığı ortadan kaldırır. Her şeyden önce, şu ya da bu değilim demekle kendi kimliğini reddetmiş olmaz. Bu, genellikle eleştiri değildir; hiçbir şekilde, sağda solda herkesin yanıldığını söylemek değildir. Bu, yalnızca tekil bir yerin komşularının dışardalığı tarafından tanımlanmasıdır; bu, önerilerinin temelsiz olduğunu öne sürerek başka önerileri susturmayı istemekten ziyade, kendisinden bahsettiğim ve henüz o kadar geçici, o kadar belirsiz hissettiğim bir söylemin içinde yavaş yavaş biçimini bulan bu beyaz yeri tanımlamaya çalışmaktır.

– Söylediğiniz şeyden emin değil misiniz? Yeniden değişecek, size sorduğumuz sorulara göre yerinizi değiştirecek, itirazların sizi gerçekten konuşulduğunuz yere doğru yönelttiğini söyleyecek misiniz? Sizi olmakla suçladığımız şey olmadığınızı bir defa daha söylemeye mi hazırlanıyorsunuz? Önce, gelecek kitabınızda, size başka bir yerde yeniden birdenbire ortaya çıkmak, başka bir yerde yeniden ve şimdi yaptığınız gibi bunu küçümsemek olanağını verecek olan çıkış yolunu mu düzenliyorsunuz? Hayır, hayır, beni gözetlediğiniz yerde değilim; fakat burada size gülerek baktığım yerdeyim.

3. Bu metnin ilk sayfaları özellikle, biraz farklı bir biçim altında, E.N.S.nin *Cercle d'Epistémologie*'si tarafından dile getirilmiş sorulara bir cevabı oluşturdu (cf. Cahiers pour l'Analyse, no: 9). Öte yandan bazı gelişmeler hakkındaki bir taslak *Esprit*'nin (Nisan 1968) okuyucularına cevap olarak verildi.

– Eh şimdi, düşünüyor musunuz ki ben, bunca sıkıntıyı ve bunca sevinci yazmaya başlayacağım, inanıyor musunuz ki biraz ateşli bir elle beni maceraya götürecek, sözümün yerini değiştirecek, ona yeraltı geçitleri açacak, onu kendinden uzaklaştıracak, onun güzergâhını özetleyen ve bazen çıkıntıları onda bulacak olan, kendisinde kaybolacağım ve sonuç olarak artık hiçbir zaman rastlamak zorunda olmayacağımın göze göründüğü labirenti eğer hazırladıysam, bunda başı eğik olarak ayak direyeceğim. Hiç kuşkusuz, benim gibi daha pek çok kişi, artık belirli bir yüzün sahibi olmamak için yazıyor. Bana kim olduğumu sormayınız ve aynı kalacağımı söylemeyiniz: Bu bir medeni hal ahlakıdır; bu ahlak belgelerimizi yönetir. Yazmak söz konusu olduğu zaman bizi serbest bırakın.

Birinci Bölüm

Söylemsel Düzenler

1
Söylemin Birlikleri

Süreksizlik, kopukluk, eşik, sınır, seri, dönüşüm kavramlarının oyuna sokuluşu, her tarihsel analizde, yalnız yargılama usulüne ilişkin sorunları değil, teorik problemleri de ortaya koyar. Burada incelenecek olan problemler bunlardır (davranış problemleri en yakın ampirik incelemeler sırasında göz önüne alınacak; en azından eğer bu incelemelere girişmek için bana fırsat, arzu ve cesaret gelirse). Bununla birlikte bu problemler ancak özel bir alanda göz önüne alınacak: Sınırları o denli belirsiz, fikirlerin, düşüncenin, bilimlerin veya bilgilerin tarihi adı verilen içerikleri içerisinde o denli istikrarsız olan bu disiplinlerin içinde.

İlk olarak olumsuz bir işin sona erdirilmesi gerekiyor: Süreklilik temasını her biri kendi tarzında çeşitlendiren bütün bir kavramlar oyunundan kurtulmak. Hiç kuşkusuz, çok sağlam kavramsal bir yapıları yoktur; ama işlevleri açıktır. Gelenek kavramı böyledir: Bu kavram, hem ardışık hem aynı (ya da en azından benzer) fenomenlerin birliğine belirli bir zamansal statü vermeyi amaçlar; tarihin kendi biçiminin içinde kayboluşunu yeniden düşünmeye olanak verir; başlangıcın sınırsız alanına sürekli bir yeniden çıkış için, her başlangıca özgü ayrımı ortadan kaldırmaya zorlar; bu sayede, sürekliliğin derinliklerindeki yenilikleri ayırt edebilir ve onun değerini orijinalliğe, dehaya, bireylere özgü karara aktarabiliriz. Aktarma ve iletişim olgularına, iyi çözümlenebilmesi için gayet sihirli bir destek sağlayan; benzerlik ya da tekrar olgularını nedensel (fakat ne katı sınırlama ne de teorik tamamlama olmaksızın) bir gidiş sürecine bağlayan; bireyler, eserler, kavramlar ya da teoriler olarak tanımlanmış birliklerin zamanını, üreme ortamı aracılığıyla olduğu gibi mesafeye ve aralığa bağlayan etki kavramı da böyledir. Gelişme ve evrim kavramları da böyle: Bu kavramlar dağınık olayların art arda gelişini yeniden bir araya toplamak, onları bir ve aynı düzenleyici ilkeye bağlamak, hayatın örnek gücüne (uzlaşımcı oyunlarıyla, yenileştirme kapasitesiyle, farklı elemanlarının, özümleme ve değiş tokuş sistemlerinin sürekli ilişkisiyle) boyun eğdirmek, her başlangıçta önce tutarlılık ilkesini ve gelecek bir birlik tasarısını keşfetmek; bir kaynak ile eskiden verilmiş bir terim arasında sürekli olarak tersine çevrilebilir bir ilişki yoluyla, sürekli olarak zamanı esere egemen kılma olanağını verir. Verilmiş bir dönemin eşanlı ya da ardışık olayları arasına bir anlam ve sembolik bağlar topluluğunu, bir benzeşme ve ayna oyununu yerleştirmek olanağını veren ya da bir kollektif bilincin üstünlüğünü birlik ve açıklama ilkesi olarak ortaya çıkaran "zihniyet" ya da "akıl" kavramları da böyledir. Yapılmış olan bütün bu sentezleri, her incelemeden önce alışılageldiği gibi kabul edilen bu gruplandırmaları, oyunun başlangıcı hakkında geçerliliği bilinen bu bağları yeniden gözden geçirmek gerekiyor;

kendileriyle insanların söylemlerini birbirine bağlama alışkanlığına sahip olduğumuz bu biçimleri ve bu belirsiz güçleri dışarı atmak gerekiyor; egemen oldukları belirsizlikten onları kurtarmak gerekiyor. Onları özgün bir biçimde değerlendirmekten ziyade, yöntem endişesiyle ve ilk anda, bu işin ancak dağınık olayların bir araya getirilmesi olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Kendilerine yakınlık kazandığımız bu kopukluklar ya da gruplamalar önünde endişelenmek de gerekiyor. Bilim, edebiyat, felsefe, din, tarih, varsayım vb birbirine zıt olan ve onlardan büyük tarihsel bireysellik çeşitlerini oluşturan büyük söylem tipleri ayrımını ya da biçimler veya türler ayrımını olduğu gibi kabul edebilir miyiz? Bize ait olan söylem dünyasında, bu ayrımların kullanılacağından biz de emin değiliz. Öncelikle oluştukları dönemde, büsbütün başka bir biçimde dağıtılmış, bölüştürülmüş ve belirginleştirilmiş olan ifade birliklerini çözümlemek söz konusu olduğu zaman, "edebiyat" ve "siyaset" geçmişe yönelik bir hipotezle ve bir biçimsel analojiler ya da semantik benzerlikler oyunuyla ancak ortaçağ kültürüne ya da klasik kültüre uygulanabilen en yeni kategorilerdir; fakat ne edebiyat ne siyaset ne de felsefe ve bilimler, söylemin alanına, 19. yüzyılda eklemlendikleri gibi 17. ya da 18. yüzyılda eklemlenmez. Ne olursa olsun, bu bölünmeler ister kabul ettiklerimiz ister incelenmiş olan söylemlerin çağdaşları olsun düşünsel kategorilerin, sınıflandırma ilkelerinin, normatif kuralların, kurumsallaşmış tiplerin her zaman kendileridir: Bunlar, kendi sıralarında, başkalarının yanı sıra çözümlenmeye değecek söylem olgularıdır. Birbirleriyle elbette karmaşık ilişkileri vardır; fakat bu ilişkiler onların asli, yerleşik ve evrensel olarak bilinebilir karakterleri değildir.

Fakat özellikle askıya alınması gereken birlikler, en dolaysız biçimde kendini zorla kabul ettiren birliklerdir: Kitabın ve eserin birlikleri. Görünüşte, büyük bir hile olmaksızın onları yok edebilir miyiz? En kesin halleri ile verili değiller midir? Belirli bir yerde bulunan, ekonomik bir değeri olan ve başlangıcı ile bitişinin sınırlarını belirli sayıda işaretler yoluyla, kendinde gös-

teren kitabın maddi bireyselliği; bir yazara belli sayıda metin atfederek belirlenen ve sınırlanan bir eserin ortaya çıkışı. Bununla birlikte, biraz daha yakından bakıldığı andan itibaren güçlükler başlamaktadır. Kitabın maddi birliği ne demektir? Söz konusu olan eğer bir şiir ontolojisi, yazarı öldükten sonra yayınlanmış metin parçalarının bir derlemesi, *Konilerin İncelenmesi* ya da Michelet'in *Fransa Tarihi*'nin bir cildi ise bu da maddi bir birlik midir? Peki ya *Bir Talih*, Gilles de Rais'in süreci, Butor'un *San Marco*'su ya da bir katolik dua kitabı söz konusuysa? Bir başka ifadeyle toplam miktarın maddi birliği, kendisine destek verdiği söylemsel birliğe nazaran zayıf, ikinci planda kalan bir birlik değil midir? Fakat bu söylemsel birlik, kendi seyrinde, homojen ve hep aynı şekilde uygulanabilir midir? Stendhal'in bir romanı ya da Dostoyevski'nin bir romanı, *İnsanlık Komedisi* gibi bireyselleşmez; bunlar, kendi seyirlerinde, *Ulysses*'in *Odysseia*'dan ayrıldığı gibi birbirlerinden ayrılmaz. Bu, bir kitabın bölümlerinin net olmadığı ve titizlikle bölümlenmediği anlamına gelir. Başlığın, ilk satırların ve son noktanın ötesinde, iç görünüşünün ve ona özerklik kazandıran biçiminin ötesinde, o başka kitaplara, başka metinlere, başka cümlelere gönderme yapılan bir sistem içinde ele alınır: Bir ağın içindeki düğüm. Bu göndermeler oyunu matematik bir incelemede, bir metin yorumlamasında, tarihsel bir anlatıda, romanesk döneme ait bir olayda olanlarla aynı türden değildir; o veya bu şekilde ilişkiler demeti olarak kabul edilmiş olan bir kitabın birliği aynı olarak düşünülemez. Kitabın kendini el altında bulunan bir nesne gibi sunması boşunadır; onun kendisini içeren şu küçük parelelyüz halinde kıvrılması boşunadır: Oonun birliği değişken ve görelidir. O sorguya çekilir çekilmez açıklığını kaybeder, kendini göstermez; ancak karmaşık bir söylem alanından hareketle kurulur.

Esere gelince, onun altını çizdiği problemler daha da zordur. Bununla birlikte, görünüşte daha basit olan ne? Bir özel ad göstergesiyle gösterilebilen metinler toplamı. Oysa bu gösterme (atfetme problemleri bir yana bırakılsa bile) homojen bir işlev değildir: Bir yazarın adı, aynı şekilde, kendi adıyla yayınladığı

bir metni, takma adla sunduğu bir metni, ölümünden sonra taslak halinde bulduğumuz bir metni, sadece müsvedde, not defteri, bir "kâğıt" olan bir metni de gösterir mi? Bütün bir eserin ya da *yapıtın* (opus) kuruluşu ne doğrulanması ne de dile getirilmesi kolay olmayan belirli bir seçim sayısını varsayar: Yazar tarafından yayınlanmış metinlere, baskıya vermeyi düşündüğü ve ancak ölüm olayından dolayı eksik kalmış olan metinleri eklemek yeterli midir? Kitapların müsveddesi, ilk taslağı, düzeltmeleri ve karalamalarını da eklemek gerekir mi? Bir yana bırakılmış taslakları ilave etmek gerekir mi? Mektuplara, notlara, sonradan eklenmiş karşılıklı konuşmalara, dinleyiciler tarafından yazılanlara kısacası, bir bireyin ölüm ânında çevresine bıraktığı ve belirsiz bir çaprazlaşma içinde, bu kadar farklı dilde konuşan sözlü izlerin bu sınırsız bolluğuna hangi statüyü vermek gerekir? Herhalde "Mallarmé" adı aynı şekilde İngilizce temalara, Edgar Poe'nun tercümelerine, şiirlere ya da soruşturmalara verilecek cevaplara başvurmaz; aynı şekilde, bir yandan Nietzsche'nin adı ve öte yandan gençlik otobiyografileri, okul incelemeleri, filolojik makaleler, *Zerdüşt*, *Ecce Homo*, mektuplar, "Dionysos" ya da "Kaiser Nietzsche" imzalı son kartpostallar, çamaşırevi notlarının ve özdeyiş tasarılarının birbirine karıştığı sayısız defterler arasında varolan, aynı ilişki değildir. Gerçekte, eğer bir yazarın "eser"i hakkında bu kadar kararlı ve daha fazla sorgulamada bulunmadan konuşursak bu onun, ifadenin belirli bir fonksiyonuyla tanımlanmış varsayılmasıdır. Bütün fragmentlerinde, yazarın düşüncesinin, tecrübesinin, hayalinin ya da bilinçsizliğinin ya da kendilerinin içinde bulundukları tarihsel belirlemelerin ifadesi gibi, en küçüklerinde ve en temelsizlerinde bile eser kendisini yazarın sahip olmak zorunda kabul edildiği (düşünülmesi gerektiği kadar derin) bu seviyede ortaya koyar. Fakat hemen, dolaysız bir biçimde verilmiş olmaktan uzak, benzer bir birliğin bir çalışmayla kurulduğunu, bu çalışmanın (metinde, hem gizlediği hem açığa vurduğu bir şeyin kopyasını deşifre ettiği için) açıklayıcı olduğunu ve nihayetinde *yapıtı* (opus), onun birliği olarak belirleyen çalışma ve

sonuçta yapıtın kendisini görürüz; eğer *Théâtre et son double*'un ya da *Tractatus*'un yazarı söz konusu olduğunda, durum aynı olmayacağı gibi bundan dolayı, şurada ya da burada, bir "eser" hakkında söylenecekler de aynı anlamın içinde bulunmayacaktır. Yapıt ne doğrudan bir birlik ne kesin bir birlik ne de homojen bir birlik olarak düşünülebilir.

Nihayet, çözümlemek istediğimiz söylemin önceden, tarafımızdan düzenlenen düşünülmemiş süreklilikleri devre dışı bırakması için son tedbir: Birbirine bağlı ve birbirinin karşısında duran iki temadan vazgeçmek. Birisi, söylemin düzeni içinde, baskının gerçek bir olaydan ayırt edilmesinin asla mümkün olmamasını; her görünen başlangıcın ötesinde, daima hiçbir zaman kendisinde tamamiyle yakalayamayacağımız kadar ilk ve gizli bir kaynağın var olmasını ister. Öyle ki kronolojilerin doğallığı arasında, hiçbir tarihte mevcut olmayan, alabildiğine uzak bir noktaya doğru yeniden götürülmüş olacağız; kendisi sadece kendi boşluğu olacak ve kendisinden hareketle bütün başlangıçlar hiçbir zaman başlangıç ya da (daha doğrusu, şöyle ya da böyle, bir ve aynı bir davranışta) örtüşme olamayacak. Bu temaya, bir önceki söylenene gizlice dayanak olmak üzere ortaya konmuş her söyleme göre, bir başka tema bağlanır ve bu önceki söylenen de sadece, daha önce telaffuz edilmiş bir cümle, daha önce yazılmış bir metin değil; fakat "herhangi bir zamanda söylenen", bedensiz bir söylem, nefes kadar sessiz bir ses, ancak kendi izinin oyuğu olan bir yazı olacaktır. Böylece, onu söyleme götüren her şeyin kendisinden önce varolan, kendisinin altında inatla koşmaya devam eden fakat üstünü örttüğü ve susturduğu bu yarı sessizliğin içine önceden eklemlenmiş halde bulunduğu varsayılır. Ortadaki söylem sonunda, sadece onun söylemediği şeyin baskıcı varlığı olacak ve bu söylenmeyen, söylenen her şeyi içerden kemiren bir oyuk olacaktır. İlk adım söylem hakkındaki tarihsel çözümlemeyi tüm tarihsel belirlemelerden kurtulmuş bir kaynağın araştırılmasına ve tekrar edilmesine adarken bir diğeri aynı zamanda söylemdışı olacak olan bir önceki söylenenin yorumu ya da dinleyicisi olmaya adar. Söylemin sonsuz sürek-

liliğini ve onun her zaman devam ettirilmiş bir yokluk oyunu içindeki kendinde gizli varlığını, teminat altına almayı görev saymış olan bütün bu temalardan vazgeçmek gerekir. Söylemin her ânını, onun olay olarak ortaya çıkışında; onun göründüğü bu dakiklik içinde ve en küçük parçasına kadar tekrar edilme, bilinme, unutulma, dönüştürülme, silinme olanağını veren bu zamansal dağılmanın içinde toplamaya hazır bulunmak, tüm bakışlardan uzak bir şekilde, kitapların tozu içinde yok olup gider. Söylemi kaynağın oldukça uzak varlığına geri göndermek gerekir; onu makam oyununun içinde incelemek gerekir.

O halde, süreklilik hakkında önceden oluşmuş olan bu biçimleri, problem haline getirmediğimiz ve haklı olarak değerlendirmediğimiz bütün bu sentezleri askıda tutmak gerekiyor. Hiç kuşkusuz, niyetimiz onları tamamen reddetmek değil fakat kendileriyle birlikte kabul ettiğimiz dinginliği bozmak; kendiliklerinden uzaklaşmadıklarını, daima kurallarının bilinmesi, kanıtlarının kontrol edilmesi söz konusu olan bir kuruluşun sonucu olduklarını göstermek; hangi koşullarda ve hangi doğru çözümlemeler gereğince meşru olduklarını belirlemek, her durumda artık kabul edilmeyecek durumda olanlarını tespit etmektir. Örneğin, "etki" ya da "evrim" kavramlarının onları, az ya da çok uzun bir zaman için, kullanım dışı bırakan bir eleştiriye bağlı bulunmaları olanaklıdır. Artık, ister "eser" ister "kitap" olsun ya da "bilim" veya "edebiyat" olarak bu birliklerin hiçbir zaman kullanılmaması mı gerekiyor? Onları yanlışlıklar, meşruluğu olmayan çirkin yapılar, elde edilmiş kötü sonuçlar olarak mı kabul etmek gerekiyor? Geçici bile olsa onları desteklemekten, onlara bir tanım vermekten vazgeçmek mi gerekiyor? Gerçekte onları sözde gerçekliklerinden kurtarmak, ortaya koydukları sorunları serbest bırakmak, kendilerinden hareketle (yapıları, tutarlılıkları, sistemlilikleri, dönüşümleri konusunda) başka sorular sorabildiğimiz sakin bir yer olmadıklarını; fakat bizzat kendilerinin bütün bir sorular demetini (Onlar nedir? Nasıl tanımlanır ya da sınırlanırlar? Hangi farklı yasa tiplerine bağlı bulunabilirler? Hangi eklemlemeye elverişlidirler? Hangi

altbirliklere yer verebilirler? Hangi özel fenomenleri söylemin alanı içinde gösterirler?) ortaya koyduklarınının bilinmesi söz konusudur. Özetle bu biçimlerin, belki de ilk bakışta sandığımız biçimler olmadıklarını bilmekten bahsedilir. Kısacası, bir teoriyi gerektirdiklerini ve bu teorinin de kendinden hareketle kuruldukları söylem olgularının alanı, bu alanın sentetik olmayan saflığı içinde görünmeden oluşamayacağını bilmek söz konusudur.

Ben bu yolculuğumda, başka hiçbir şey yapmayacağım: Hiç kuşkusuz, (psikopatoloji veya tıp ya da siyaset ekonomisi gibi) bütün verilmiş birlikleri başlangıç işareti sanıyordum; fakat bu kuşkulu birliklerin içinde onların iç görünüşünü ya da gizli çelişkilerini incelemek için yer almayacağım. Bunların hangi birlikleri oluşturduklarını; hangi hakla, kendilerini uzayda özelleştiren bir alanı ve zamanda bireyleştiren bir sürekliliği üstlenebildiklerini; son olarak da onların kabul edilen bireysellikleri ve sözde kurumsallıkları içinde, daha sağlam bir birlikler alanının sonucu olup olmadıklarını kendime sormam gereken zamanı, sadece bu birliklere dayandıracağım. Tarihin bana kendilerini derhal gözden geçirmemi, onların meşru bir biçimde yeniden bir araya getirilip getirilemeyeceğini açıklığa kavuşturmamı ve bilmemi, yeniden başka birlikler kurmanın gerekip gerekmediğini bilmemi, görünürdeki yakınlıklarını ortadan kaldırmak suretiyle, teorilerini yapma olanağını veren daha genel bir alanın içine onları yeniden yerleştirmemi önerdiği bu birlikleri sadece kabul edeceğim.

Süreklilikle ilgili bütün bu dolaysız biçimler bir defa askıya alınınca gerçekte, bütün bir alan kurtulmuş olur. Sınırsız fakat tanımlanabilen bir alan. Bu alan olaylara bölünmelerin ve her bir olaya özgü olan ânın içinde, bütün gerçek ifadelerin (ki onlar konuşulmuş ve yazılmıştır) birliği tarafından kurulur. Her gerçeklikte, bilimle, romanlarla, siyasi söylemlerle, bir yazarın eseri ya da kitabıyla meşgul olmadan önce ilk tarafsızlığı içinde incelememiz gereken materyal, genel söylemin alanı içindeki bir olaylar topluluğudur. Böylece, kendisinde oluşan birliklerin

araştırılması için bir ufuk olarak *birbirinden kopuk olayların tanımlanması* hakkındaki proje ortaya çıkar. Bu tanımlama dilin çözümlenmesinden kolaylıkla ayırt edilir. Hiç kuşkusuz, bir dilbilimsel sistem (eğer onu yapay olarak kurmuyorsak) ancak bir ifadeler birliği ya da bir söylem olguları kolleksiyonu kullanmak suretiyle gerçekleştirilebilir; fakat o zaman da örnek değerinde olan bu birlikten hareketle gerektiğinde, kendilerinden başka ifadeleri kurma olanağını veren kuralları tanımlamak söz konusu olur. Uzun zamandan beri ortada bulunmasa kimse artık onu konuşmuyor olsa ve az rastlanan metin parçaları üzerinde onarılmış olsa bile bir dil, daima mümkün ifadeler için bir sistem oluşturur: Bu, sınırsız bir başarı sayısına izin veren sınırlı bir kurallar bütünüdür. Buna karşılık birbirinden kopuk olaylar alanı, tek tek dile getirilmiş olan dilbilimsel ayrımların her zaman için sonlu ve aktüel olarak sınırlı birliğidir; bu ayrımlar sayılamayacak kadar çok olabilir, kendi kapasiteleriyle bellekte tutma, hafıza ya da okumayla ilgili her yeteneği aşabilir. Bununla birlikte, onlar sonlu bir birliği oluşturur. Herhangi bir söylem olgusu konusunda, dilin çözümlenmesinin her zaman ortaya koyduğu soru: Bu ifade hangi kurallara göre kuruldu, sonuç olarak da benzer başka ifadeler hangi kurallara göre kurulabilir? Söylemin olguları hakkındaki tanımlama, büsbütün başka bir soruyu ortaya koyar: Bu ifadenin ortaya çıkması ve onun yerini başka hiçbir ifadenin alamaması durumu nasıl gerçekleşir?

Aynı zamanda, söylem hakkındaki bu tanımlamanın düşünce tarihine ters düştüğü de görülmektedir. Düşünce tarihinde, belirli bir söylem birliğinden hareketle ancak bir düşünce sistemi, yeniden kurulabilir. Fakat bu birlik o şekilde incelenmeli ki ifadelerin kendilerinin ötesinde, konuşan öznenin niyeti, onun bilinçli aktivitesi, söylemek istediği şey ya da söylediği şeyin içinde veya söylenmiş sözlerinin hemen hemen ayırt edilemez kopukluğu içinde, ona rağmen, ortaya çıkan bilinçdışı oyun yeniden bulunmaya çalışılsın. Herhalde söz konusu olan, yeniden bir başka söylem oluşturmak, işitilen sese içerden hayat veren sessiz, uğuldayan, bitip tükenmek bilmeyen konuşmayı yeniden

bulmak, yazılmış satırların söylediklerini kateden, bazen onları altüst eden ince ve gözle görülemez metni yeniden kurmaktır. Düşüncenin analizi, kullandığı söyleme göre her zaman *allegorik*tir. Hiç kuşkusuz onun sorusu, söylenmiş olan şeyin içinde söylenenin ne olduğudur Bu diskürsif (kopuk) alanın analizi büsbütün başka türlü yönlendirilir; olayının sınırlılığı ve tikelliği içinde ifadeyi yakalamak, varoluşunun koşullarını belirlemek, sınırlarını daha doğru olarak tespit etmek, ona bağlanabilecek başka ifadelerle bağlantılarını kurmak, başka hangi ifade biçimlerini dışarıda tuttuğunu göstermek söz konusudur. Ortada olan şeyin altında, bir başka söylemin yarı sessiz gevezeleği araştırılmaz; onun niçin olduğundan başka türlü olmadığının, hangi durumda onun ötekiden ayrı olduğunun, ötekilerin arasında ve onlara göre, hiçbir ötekinin işgal edemeyeceği bir yere nasıl sahip olduğunun gösterilmesi gerekir. Böyle bir analize özgü olan soruyu şöyle dile getirebiliriz; sadece söylenen şeyin içinde gün yüzüne çıkan ama başka hiçbir yerde çıkmayan, bu tikel varoluş nedir?

Kısacası, başlangıçta sorguluyormuş gibi yaptığımız birlikleri yeniden bulmak söz konusuysa eğer, kabul edilmiş bütün birliklerin bu askıya alınışının, sonuçta neye yarayabileceğini kendimize sormamız gerekmektedir. Gerçekte, bütün verilmiş birliklerin sistematik bir biçimde ortadan silinişi, ifadede, öncelikle olayın benzersizliğini yeniden kurmak ve süreksizliğin tarihin jeolojisindeki çatlağı oluşturan bu büyük arazlardan sadece biri olmadığını; fakat ifadenin basit olgusunun içinde bu çatlağı oluşturan büyük arazlardan da biri olduğunu göstermek olanağını verir. Tarihsel baskının içinde birdenbire ortaya çıkıverir. İncelenmeye çalışılan şey de; onun oluşturduğu bu yarık çizgi, bu çoğunlukla da küçücük olan engellenemez ortaya çıkıştır. Ne kadar sıradan olursa olsun, sonuçlarında düşündüğümüzden ne kadar daha az önemli olursa olsun, ortaya çıkışından sonra ne kadar olabildiğince çabuk unutulursa unutulsun, farz edildiğinden ne kadar az anlaşılmış ya da kötü çözümlenmiş olursa olsun, bir ifade daima hem dilin hem de

anlamın sonuna dek kullanamayacağı bir olaydır. Öncelikle, bir yandan bir yazma edimine veya bir sözün telaffuzuna bağlı bulunduğu ama öte yandan da bir hafıza alanının içinde ya da elyazmalarının, kitapların ve herhangi bir kaydetme biçiminin maddiliği içinde, kendine sürekli bir varoluş sağladığı için; ikinci olarak, her olay gibi bir tek olduğu fakat tekrarı, dönüşmesi, yeniden aktifleşmesi söz konusu olduğu için; üçüncü olarak, sadece onu teşvik eden koşullara ve onun teşvik ettiği sonuçlara değil, aynı zamanda, büsbütün farklı bir biçime göre de kendisinden önce gelen ve kendisini izleyen ifadelere bağlı bulunduğu için; kesinlikle olağandışı bir olaydır.

Fakat eğer dile getirme olayını dile ve düşünceye göre soyutlarsak bu, bir olgu yığınını dağıtmak için olmaz. Bu, tam anlamıyla psikolojik olan sentezleyicilere (yazarın niyeti, zihin biçimi, düşüncesinin kesinliği, zihnini meşgul eden konular, varlığını aşan ve ona anlam veren proje) onun geri götürülmediğinden emin olmak ve düzenin başka biçimlerini, başka ilişki tiplerini yakalayabilmek için olur. İfadelerin kendi aralarındaki ilişkiler (yazarın bilincinden kurtulsalar bile, aynı yazara ait olmayan ifadeler söz konusu olsa bile, yazarlar birbirlerini tanımıyor olsalar bile); bu şekilde gerçekleşmiş ifade grupları arasındaki ilişkiler (bu gruplar ne aynı olanlarla ne de yakın olanlarla ilgili olmasalar bile, aynı biçimsel düzeyde bulunmasalar bile, saptanabilir mübadele yeri olmasalar bile); büsbütün başka bir düzenle (teknik, ekonomik, sosyal, siyasal) ilgili ifadeler ya da ifade ve olay grupları arasındaki ilişkiler. Birbirinden kopuk olayların ortaya çıktığı alanı kendi saflığı içinde göstermek; onu hiçbir şeyin üstesinden gelemeyeceği bir yalnızlığın içine yeniden yerleştirmeye girişmek değil, yeniden kendi üzerine kapatmak değil, kendinde ve kendi dışındaki ilişki oyunlarını tanımlamak için serbest bırakmaktır.

Söylem olguları hakkındaki böyle bir tanımlamanın dikkat çekici üçüncü yanı şudur: Kendilerini doğal, dolaysız ve evrensel birlikler olarak gören bütün gruplardan onları kurtarmak suretiyle bir tanımlama olanağı elde edilir; fakat bu kez de alınmış

kararların, başka birliklerin bir toplamı aracılığıyla. Koşullar açık bir biçimde belirlendiği takdirde, keyfi olmayan ama yine de gözle görülemez olarak kalacak olan birbirinden kopuk birlikleri, doğru olarak tanımlanmış ilişkilerden hareketle oluşturmak, meşru olabilecekti. Şüphesiz (örneğin, romanın biçimi verildiği ya da bir matematik teoremler serisi içinde yer alındığı zaman, söylemin kendisi tarafından öne sürülmüş ve söylenmiş olan bu açık ilişkilerin tersine) bu ilişkiler, söz konusu ifadelerde asla kendileri için dile getirilmiş olmayacaktı. Bununla birlikte, hiçbir şekilde, ortaya çıkmış söylemlere içerden hayat veren bir gizli söylem türünü de oluşturmayacaklardı. Demek ki bu, onları aydınlığa kavuşturabilecek olan dile getirme edimlerinin bir yorumu değil; fakat daha ziyade birlikte varoluşlarının, art arda gelişlerinin, karşılıklı işlevlerinin, karşılıklı belirlemelerinin, bağımsız ya da bağımlı dönüşümlerinin çözümlemesidir.

Böylelikle bu şekilde ortaya çıkabilen bütün ilişkilerin, hiçbir ölçüt olmaksızın tanımlanabilmesi durumu akla aykırıdır. İlk tahminde geçici bir kopuşu kabul etmek gerekir: Analizin altüst edeceği ve gerektiğinde yeniden örgütleyeceği bir başlangıç bölgesi. Bu bölge onu nasıl sınırlayabilir? Bir yandan, deneysel olarak, ilişkilerin çok sayıda, yoğun ve tanımlanmasının görece kolay olmasının tehlikeye soktuğu bir alan seçmek gerekir: Başka hangi bölgede, genelde bilim terimi için çizilen bölgedekinden daha iyi çözümlenebilir ilişkilere göre, ayrı ayrı olaylar birbirine daha iyi bağlanıyor gibi görünür. Fakat diğer yandan bir ifadede, onun biçimsel yapısının ve oluşum kurallarının zamanını değil de biraz oluşmuş ve ifadelerin saf sentaks kurallarına göre zorunlu olarak meydana geldiği görünmeyen söylem gruplarına başvurmak suretiyle varoluşunun ve ortaya çıkış kurallarının zamanını yeniden yakalama şansı nasıl verilir? Oldukça geniş alanları, oldukça geniş kronolojik basamakları başlangıçtan itibaren öne sürmek suretiyle değilse bile, eserin kopuşları gibi kopuşlardan, etkinin kategorileri gibi kategorilerden kurtulacağımızdan nasıl emin olabiliriz? Nihayet, konuşan bireye, söylemin öznesine, metnin yazarına, kısacası, bütün bu antropolojik kategorilere bağlı

bulunan pek az düşünülmüş bütün bu birliklerle ya da sentezlerle ilgilenmeyi bırakmayacağımızdan nasıl emin olabiliriz? Olmazsa belki de kendilerinde bu kategorilerin meydana geldiği ifadeler bütününü, söylemlerin öznesini (kendi öznelerini) "nesne" olarak seçmiş olan ve onu bilgilerin alanı olarak göstermeye teşebbüs etmiş bulunan bu ifadeler bütününü, göz önüne alarak!

Böylece, "insan bilimlerini" tanımlayan, haklarında çok şematik olarak konuşabildiğimiz bu söylemlerle uzlaştırdığım olgunun önceliği ortaya çıkar. Fakat buradaki bir başlangıç önceliğidir. Akılda mevcut iki olguyu iyi korumak gerekiyor; birbirini takip eden kopuk olayların çözümlenmesi, hiçbir şekilde benzer bir alanla sınırlı değildir; öte yandan bu alanın kendisinin kopukluğu ne kesin ne de mutlak geçerli olarak göz önüne alınabilir. Burada, ilk taslağın sınırlarının silinmesini tehlikeye atan ilişkileri ortaya koyabilmesi gereken, bir ilk tahmin söz konusudur.

2
Söylemsel Oluşumlar

Böylece, ifadeler arasındaki ilişkileri" tanımlamaya giriştim. Bana önerilebilen ve alışkanlık kazandığım bu birliklerden hiçbirini geçerli kabul etmemeye özen gösterdim. Herhangi bir süreksizlik, kopukluk, eşik ya da sınır biçimini ihmal etmemeye, söylem alanındaki ifadeleri ve bu ifadeler arasındaki mümkün ilişkileri tanımlamaya karar verdim. Hemen iki problem serisinin kendini gösterdiğini görüyorum: Biri (bunu bir an için kenara bırakıp, daha sonra tekrar ele alacağım) ifadeki bu olay, söylem terimleri hakkında gösterdiğim çekingen kullanımlarla ilgilidir; öteki ise geçici ve gözle görülebilir grupların içinde bıraktığımız bu ifadeler arasındaki meşru bir şekilde betimlenebilen ilişkilerle ilgilidir.

Örneğin, kendilerini siyaset ekonomisine veya biyoloji ya da bunu kolayca tespit edebildiğimiz bir tarihten beri psikopatolojiye ait gösteren ifadeler var yahut dilbilgisi ya da tıp adını verdiğimiz, kendini hemen hemen başlangıçsız, binlerce yıllık sürekliliklere ait gösteren ifadeler var. Fakat bu birlikler nedir? Willis tarafından yapılmış, baş ağrıları hakkındaki çalışmalar ile Charcot'nun kliniklerinin aynı söylem düzenine ait olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Petty'nin icatları, Neumann'ın ekonometrisiyle süreklilik bakımından aynı mıdır? Port-Royal gramercilerinin yargı hakkındaki analizleri, Hint-Avrupa dillerindeki sesli harflerin art arda gelmeleri hakkındaki tespitle aynı alana mı aittir? O halde tıp, dilbilgisi, siyaset ekonomisi nedir? Onlar hiçbir şey değil midir ki geçmişe yönelik bir yeniden gruplandırmadan dolayı, çağdaş bilimler, kendi geçmişleri konusunda yanılgıya düşmektedir? Tümü için tek seferde kurulmuş ve belirli bir zaman aralığında, son derece gelişmiş biçimler midir? Başka birlikleri gizlerler mi? Hem birbirine yakın hem de sürekli bir biçim üzerinde anlaşılması güç bir kitle oluşturan bütün bu ifadeler arasında, hangi çeşit bağlar geçerli kabul edilir?

Birinci hipotez (bana gerçeğe en yakın ve kanıtlanması en kolay görünen ilk hipotez): Birbirinden farklı biçimlerde zamanın içine yayılmış halde bulunan ifadeler, eğer bir ve aynı nesneye bağlı iseler bir birlik oluşturur. Böylece psikopatolojiye ait ifadelerin tümü, bireysel ya da sosyal tecrübenin içinde farklı biçimlerde kendini gösteren ve delilik olarak ifade edebildiğimiz bu nesneye uygun düşüyor gibi görünür. Oysa "delilik" nesnesinin birliğinin, bu ifadenin bütününü belirleme ve onlar arasında hem betimlenebilir hem de sürekli olan bir ilişkiyi oluşturma olanağını vermediğini, çok çabuk fark ettim. Bunun da iki nedeni vardır: Ddeliliğin kendi varlığından, onun gizli içeriğinden, dilsiz ve yeniden kendi içine kapanmış gerçekliğinden, verili bir anda onun hakkında söyleyebildiğimiz şeyleri isteseydik elbette yanılmış olacaktık. Akıl hastalığı ona adını veren, onu bölen, tanımlayan, açıklayan, gelişmelerini anlatan, çeşitli bağlantılarını gösteren, onu yargılayan ve akıl hastalığının

kendi söylemleri olması için ortaya çıkması gereken söylemleri, kendi adıyla telaffuz ederken sözü ona muhtemelen ödünç veren bütün ifadelerin toplamı içinde, söylenmiş olan şeylerin bütünü tarafından oluşturulur. Fakat dahası da var: Bu ifadeler bütünü, hepsi için bir defada oluşmuş olan tek bir nesneye ait olmaktan ve onu bitip tükenmek bilmez ideallik ufku olarak sonsuzca muhafaza etmekten uzaktır. 17. ya da 18. yüzyılın tıbbi ifadeleri tarafından, ona bağlı bileşenler olarak öne sürülen nesne, hukuksal karar ya da polisiye önlemler arasında görülen nesneyle aynı değildir; hatta psikopatolojik söylemin bütün nesneleri Pinel'den ya da Eskuirol'dan Bleuler'e değiştirilmiştir. Bunlar şurada ya da burada sözü edilen aynı hastalıklar ya da aynı deliler değildir.

Nesnelerin bu çokluğundan, "delilikle ilgili söylem"in, ifadeler bütünü oluşturması için geçerli bir birlik olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığı sonucu çıkarılabilecek veya belki de çıkarılması gerekecektir. Belki de bir ve aynı nesneye sahip olan tek tek ifade gruplarıyla yetinilmesi gerekecektir: Melankoli ya da nevroz üzerine söylemler. Fakat bu söylemlerden her birinin, kendi sırasında nesnesini oluşturduğu ve onu bütünüyle dönüştürünceye kadar çalıştığı hemen anlaşılacaktır. Öyle ki problem, bir söylemin birliğinin bir nesnenin sürekliliği ve tekilliği tarafından oluşturulup oluşturulmadığını bilmekle ortaya çıkar. O halde, delilikle ilgili bir ifadeler bütününü belirleme olanağını verecek olan karakteristik ilişki; tasvir, tahlil, tespit ya da hükümler adı verilen çeşitli nesnelerin eşzamanlı ya da ardışık ortaya çıkış kuralı olmayacak mıdır? "Delilik" konusundaki söylemlerin birliği, "delilik" nesnesinin varlığına ya da nesnellik hakkında tek bir ufkun oluşmasına dayanmayacak, verili bir dönem boyunca nesnelerin ortaya çıkışını mümkün kılan kurallar oyunu olacaktır: Ayırma ve bastırma ölçüleriyle bölünmüş nesneler, günlük yaşantıda, hukuk biliminde, teolojide, doktorların tanısında farklılaşan nesneler, patolojik tanımlamalarda görülen nesneler, tedavi, inceleme yöntemi ya da yolları, sorumluluklar tarafından sınırlandırılmış nesneler, ayrıca, delilik konusundaki söylemle-

rin birliği; bu farklı nesnelerin dönüşümlerini, onların zaman aralığındaki eşitsizliklerini, onlarda meydana gelen kopukluğu, onların sürekliliklerini askıya alan iç süreksizliği tanımlayan kurallar oyunu olacaktır. Bireysel olan hakkında söylemin sahip olduğu şeyin içindeki bir ifadeler bütününü tanımlamak, paradoksal bir biçimde, bu nesnelerin dağılmasını betimlemek, onları birbirinden ayıran bütün aralıkları yakalamak, aralarındaki mesafeleri ölçmekten, bir başka deyişle onların bölünme yasalarını dile getirmekten ibaret olacaktır.

İfadeler arası bir ilişki grubunu tanımlamak için ikinci hipotez: İfadelerin art arda geliş biçimleri ve tipleri. Örneğin, 19. yüzyıldan itibaren tıp bilimi bana, ifade etmenin sürekli gerçek bir karakter, belirli bir stiliyle olmaktan daha az, nesneleri ya da kavramlarıyla kendini belirginleştiriyor gibi görünmüştü. İlk defa, tıp artık bir gelenekler, gözlemler, ayrışık usuller toplamı tarafından kurulmuyor; fakat şeylere dayanan bir bakışın, algısal bir alanı bölgelere ayırmanın, vücudun gözle görülebilir olan yerine bağlı patolojik olgu hakkındaki çözümlemenin, söylediğimiz bir şeyde algıladığımız şeyin kaydedilmesi sisteminin kendisini (sözlüğün ve metaforlar oyununun kendisini) varsayan bir bilgiler bütünü tarafından kuruluyordu. Kısacası, tıp bana bir betimsel ifadeler serisi olarak örgütleniyor gibi görünmüştü. Fakat yine de bu hareket hipotezini bir kenara koymak ve klinik söylemin bir betimlemeler bütünü olduğu kadar hayat ve ölüm konusundaki hipotezlerin, ahlaksal tercihlerin, tedaviyle ilgili kararların, kurumsal yönetmeliklerin, öğretim modellerinin bir bütünü olduğunu; betimlemeler bütününün herhangi bir koşulda ötekilerden soyutlanamayacağını ve betimsel ifadelerin sadece tıbbi söylemin içinde mevcut dile getirmelerden biri olduğunu kabul etmek gerekir: Bazen Bichat'dan hücresel patolojiye, basamaklar ve işaretler değiştirildiği için; bazen gözle incelemeden, kulakla dinlemeden ve elle muayeneden mikroskobun ve biyolojik testlerin kullanılmasına, bilgi edinme sistemi değiştiği için; bazen de basit anatomi-klinik ilişkisinden psikopatolojik süreçlerin son çözümlemesine, işaretler sözlü-

ğü ve onların çözümlenmesi bütünüyle yeniden kurulduğu için; nihayet bazen doktor, bilginin bellekte tutulmasının ve yorumlanmasının yerine yavaş yavaş kendisi olmayı bıraktığı ve kendisinin yanında, yöresinde kullanmak zorunda olduğu fakat hastanın karşısında öznenin durumunu değiştiren belge yığınları; ilişki defteri ve çözümleme teknikleri oluştuğu için.

Bugün bizi belki de yeni bir tıbbın eşiğine getiren bütün bu değişmeler, 19. yüzyıl boyunca, yavaş yavaş tıbbi söylemin içine girdi. Bu söylemi, dile getirmenin derli toplu ve normatif bir sistemi olarak tanımlamak istiyorsak; bu tıbbın ortaya çıktığı anda bozulduğunu ve onun sadece Bichat ve Lannec'de dile getirilme olanağı bulduğunu kabul etmek gerekir. Birlik varsa eğer, onun ilkesi, ifadelerin belirli bir biçimi değildir; bu, daha ziyade, tamamiyle algısal olan betimlemeleri, bunun yanı sıra aletlerle gerçekleştirilmiş gözlemleri, laboratuvar denemelerinin protokollerini, istatistik hesaplarını, bilgikuramsal ya da demografik tespitleri, kurumsal yönetmelikleri, tedaviyle ilgili yönergeleri de eşzamanlı olarak ya da sırasıyla mümkün kılan kuralların bütünü olmayacak mıdır? Belirtilmesi ve belirlenmesi gereken şey, bu değişik türlerdeki ayrışmış ifadelerin birlikte varoluşu; bölünmelerini düzenleyen sistem, birbirine verdikleri destek, taşıdıkları ya da taşımadıkları biçim, uğradıkları dönüşüm, meydana gelişlerinin, yok oluşlarının ve birbirlerinin yerini alışlarının oyunu olacaktır.

Araştırmanın bir başka yönü, bir başka hipotez: Oyuna sokulmuş bulunan sürekli ve tutarlı kavramlar sistemini belirlemek suretiyle ifade grupları ortaya konamaz mı? Örneğin, dilin ve dilbilgisel olguların çözümlenmesi klasiklerde (Lancelot'dan 18. yüzyılın sonuna kadar), içeriği ve kullanımı hepsi için bir defada gerçekleştirilmiş olan kavramların belirli bir sayısına dayanmaz mı? Her cümlenin genel ve normatif biçimi olarak tanımlanmış *hüküm* kavramı, *ad*ın en genel kategorisi altında yeniden gruplandırılmış olan *özne* ve *sıfat* kavramları, *mantıksal bağ* kavramının dengi olarak kullanılan *fiil* kavramı, vb. Klasik dilbilgisinin kavramsal yapısı bu şekilde yeniden kurulabilir.

Fakat yine de sınırların tespiti için erken olacaktır: Hiç kuşku yok ki Port-Royal yazarları tarafından yapılmış analizler, bu öğelerle ancak açıklanabilir; yani kavramların ortaya çıkışını tespit etmekte daha fazla zorlanılır. Kavramlardan bazıları belki söz konusu analizlerden türemiş olabilir fakat başka kavramlar onlardan ayrışıktır ve bazıları da onlarla bağdaşamaz. Doğal olan ya da olmayan sözdizimsel düzen ve 18. yüzyıl boyunca Bauzée tarafından kullanılmış olan tümleç kavramı, kuşkusuz hâlâ Port-Royal dilbilgisinin kavramsal sistemine eklenebilir. Fakat ne seslerin başlangıçtaki anlamlı değeri hakkındaki fikir ne kelimelerin içinde gelişmiş ve onlar tarafından belirsiz bir biçimde iletilmiş olan bir ilkel bilgi kavramı; ne sessiz harflerin değişimi içindeki bir düzenin kavramı ne de bir eylemi ya da bir faaliyeti gösterme olanağını veren basit ad olarak fiil kavramı Lancelot'nun ya da Duclos'un kavramlar bütünüyle bağdaşabilir. Bu koşullarda, dilbilgisinin ancak görünüşte tutarlı bir biçim oluşturduğunu, bir asırdan daha fazla bir zamandan beri bu ad altında devam edip gelen bu ifadeler, çözümleme, betimleme, ilke, sonuç ve çıkarsamalar bütününün yanlış bir birlik olduğunu mu kabul etmek gerekir? Bununla birlikte, eğer kavramların tutarlılığı bakımından değil fakat onların eşzamanlı ya da ardışık doğuşları, aralıkları, onları birbirinden ayıran mesafe ve muhtemelen birbirleriyle bağdaşmazlıkları bakımından araştırılsaydı belki, kopuk bir birlik bulunabilecekti. O halde, artık bütün ötekileri açıklamak ve onları aynı tümdengelimli yapının içine sokmak için, yeterince genel ve soyut bir kavram mimarisi araştırılmayacaktır; onların meydana geldiği ve dağıldığı bu oyun çözümlenmeye çalışılacaktır.

Nihayet, ifadeleri yeniden gruplandırmak, onların art ardına gelişlerini betimlemek ve altında sunulduğu merkezî biçimleri açıklamak için dördüncü hipotez: Temaların özdeşliği ve sürekliliği. Polemiğe çok yatkın, felsefi ya da ahlaksal tercihlere oldukça açık, bazı durumlarda siyasi kullanıma o kadar hazır olan ekonomi veya biyoloji gibi "bilimler"de belirli bir temanın ilk anda, bir söylem birliğini, yaşam için ihtiyaçları bulunan,

yaşama iç kuvvetine ve olanaklarına sahip olan bir organizma gibi, kurmaya ve diriltmeye yetili olduğunu varsaymak uygun görünüyor. Örneğin, Buffon'dan Darwin'e evrimci temayı oluşturan her şey bir birlik olarak kurulamaz mı? Öncelikle bilimden ziyade felsefeye, biyolojiden ziyade kozmolojiye yakın olan tema; sonuçları adlandırılmış, sınırlandırılmış ve açıklanmış olan araştırmaları, daha çok uzaktan yöneten tema; ayrıca bir hipotez ya da istek olarak tasarlanmış olan şeyin önceden bilinmediğini fakat bu temel seçimden hareketle onun söylemsel bilgi haline dönüştürülmeye çalışıldığını daima varsayan tema. Aynı şekilde Fizyokratik temadan söz edilemez mi? Her ispatın ötesinde ve her analizden önce, üç çeşit toprak gelirinin doğal karakterini isteyen, sonuç olarak toprak mülkiyetinin ekonomik ve siyasal önceliğini varsayan, endüstriyel üretim mekanizmaları hakkındaki her analizi dışarıda tutan; buna karşılık bir devletin içindeki paranın dolanımı ve kendileri yoluyla yeniden üretime geri döndüğü kanallar hakkındaki tanımlamayı içinde taşıyan; nihayet Ricardo'yu bu üçlü gelirin ait olmadığı durumlar ve kendinde oluşabileceği koşullar üzerinde düşünmeye ve sonuçta Fizyokratik temanın keyfiliğini dile getirmeye götüren fikirden söz edilemez mi?

Fakat benzer bir girişimden hareketle, tam tersi ve tamamlayıcı iki tespitte bulunmaya doğru gidiyoruz. Bir durumda aynı tema, iki kavram oyunundan, iki analiz tipinden, birbirinden tamamiyle farklı iki nesne alanından hareketle eklemlenir. En genel ifadesi içinde, evrimci fikir belki Benoit de Maillet, Bordeu veya Diderot'da ve Darwin'de aynıdır; fakat gerçekte onu mümkün ve tutarlı kılan şey, hiç de şu ya da bu aynı düzen değildir. 18. yüzyılda evrimci fikir, başlangıçtan itibaren gerekli olan ya da zamanın açılması sayesinde devamlı olarak oluşan bir sürekliliği (doğanın yıkımlarından her biri onu kesintiye uğratacaktır) oluşturan türlerin yakınlığından hareketle tanımlanır. Tek bir tema; fakat iki söylem tipinden hareketle 19. yüzyılda evrimci tema, türlerin devamlılık arz eden tablosunun kuruluşuyla süreksiz grupların betimlenmesi ve bütün elemanları dayanışma içinde bulunan bir organizma ve ona hayatın gerçek koşullarını

sunan bir ortam arasındaki karşılıklı etkileşim biçimlerinin çözümlenmesinden daha az ilgilenir. Aksine fizyokrasinin durumunda, Quesnay'ın seçimi, kesinlikle, faydacılar olarak adlandırılabilecek kişiler tarafından savunulan tam tersi bir düşüncenin aynı kavram sistemine dayanır.

Bu çağda, zenginlikler hakkındaki çözümleme, göreli olarak sınırlı ve herkes tarafından kabul edilen bir kavramlar oyununu içeriyordu (para hakkında aynı tanım yapılıyordu; fiyatlar hakkında aynı açıklama veriliyordu; bir işin bedeli aynı şekilde tespit ediliyordu). Oysa bu önemli kavramsal oyundan hareketle, değiş tokuşa ya da işin günlük ücretine bağlı analize göre, değerin oluşumunu açıklamanın iki şekli vardı. Ekonomik teorinin ve onun kavramsal oyununun kuralları içinde yer alan bu iki olanak, aynı öğelerden hareketle farklı iki seçime yer verdi.

O halde, bir söylemin belirlenmesinin ilkelerini, bu temaların varlığında aramak, hiç kuşku yok ki haksızlık olacaktır. Onları daha çok, serbest bıraktığı seçim noktalarının dağılımında aramak gerekmez mi? Söylemin açığa çıkardığı farklı anlamlar; önceden varolan temaları yeniden hayata geçirmek, birbirine zıt stratejiler yaratmak, belirli bir kavramlar oyunuyla uzlaşmaz ilgilere yer vermek, izin vermek, farklı parçaları kullanmak olmayacak mı? Zaman süresince temaların, imajların ve fikirlerin sürekliliğini araştırmaktan ya da ifade birliklerini belirlemek için onların çatışmalarının diyalektiğini yeniden dile getirmektense daha çok, seçim noktalarının dağılımı ortaya konulamaz ve her seçimin tematik tercihinin berisinde, bir stratejik olanaklar alanı tanımlanamaz mı?

İşte dört girişim, dört başarısızlık ve onların vardiyalarını alan dört hipotez karşısında ben. Şimdi bunları kanıtlamak gerekecek. Bizde alışkanlık halini almış olan ve tıp ya da dilbilgisi olarak gösterilen, büyük ifade grupları konusunda, onların birliklerini neyin üzerine kurduklarını kendime sormuştum. Nesnelerle sımsıkı, sürekli, coğrafi bakımdan kopuk bir alan üzerine mi? Bana görünen şey daha çok, eksik ve birbirine karışmış seriler, ayrım, mesafe, yerine geçme, dönüşüm oyunlarıdır. Tamamlan-

mış ve normatif bir ifade tipi üzerine mi? Fakat tek bir figürde bir araya gelebilmek ve meydana gelebilmek için ve belirli bir zaman süresince, bireysel eserlerin ötesinde, kesintisiz büyük bir metinmiş gibi göstermek için, çok farklı seviyelerden ve çok heterojen fonksiyonları olan ifadeler buldum. İyi tanımlanmış bir kavramlar alfabesi üzerine mi? Fakat kendimizi yapı ve kullanım kuralları bakımından birbirinden ayrılan, birbirini bilmeyen ya da birbirini dışarıda tutan ve mantıksal bir yapının birliğinin içine giremeyen kavramlar karşısında buluruz. Bir temanın sürekliliğinin üzerine mi? Oysa daha çok, birbiriyle bağdaşmayan temaların aktiflik kazanmasına ya da farklı bütünlerin içinde aynı temanın kuşatılmasına izin veren, çeşitli stratejik olanakları vardır. Bu dağılmaların kendilerini betimleme fikri; elbette, ne sürekli bir yapı ne belli bir zaman sürecinde yavaş yavaş yazılan ölçüsüz bir kitap ne de kolektif bir öznenin eseri olarak örgütlenemeyen bu öğeler arasında bir düzenin tespit edilemeyeceğini araştırma fikri, işte bundan dolayıdır. Onların ardışık görünüşleri içerisinde bir düzen, eşzamanlılıkları içindeki ilişkiler, ortak bir türün bir karşılıklı göreve tahsis edilebilir durumları, birbirine bağlı ve birbirinden ayrı dönüşümler. Böyle bir analiz, onun içyapısını tanımlamak için bağlantı hücrelerini birbirinden ayırmaya çalışmayacak, kendisini gizli çatışmalardan kuşkulanmakla ve onları açıklığa kavuşturmakla görevli saymayacak, sadece tekrarlama biçimlerini inceleyecektir ya da: *Çıkarım zincirleri*ni (bilimler ya da felsefe tarihinde yapıldığı gibi) yeniden kurmak ve *farklı tablolar* (dilbilimcilerinin yaptığı gibi) ortaya koymak yerine *dağılım sistemleri*ni tanımlayacaktır.

Benzer bir dağılım sisteminin belirli sayıdaki ifadeler arasında tanımlanabileceği veya nesneler, ifade tipleri, kavramlar, tematik seçimler arasındaki bir düzenin (ilişkiler, durumlar, görevler, dönüşümler) tanımlanabileceği durumda, uzlaşma yoluyla işimizin sonuçları çok ağır, öte yandan "bilim", "ideoloji", "teori" ya da "nesnellik alanı" gibi benzer bir dağılmayı göstermek için yetersiz olan sözcüklerden sakınan diskürsif *bir oluşum*la olduğu söylenecektir. Bu dağılım öğelerinin (nesneler,

ifade biçimi, kavramlar, tematik seçimler) kendilerine bağlandıkları koşullara *oluşum kuralları* adı verilecektir. Oluşum kuralları, verilmiş bir birbirinden kopuk bölünmenin içindeki varoluşun (birlikte varoluşun, devam ettirmenin, dönüşmenin ve dağılmanın da) koşullarıdır.

Şimdi katedilmesi gereken alan budur; kanıtlanması gereken kavramlar, yapılması gereken çözümlemeler bunlardır. Risklerin önemsiz olmadığını biliyorum. İlk tespit için, oldukça zayıf fakat yeterince birbirine yakın bazı gruplardan yararlanmıştım: Hiçbir şey bana ne çözümlemenin sonunda onları yeniden bulacağımı ne de sınırlanmalarının ve belirlenmelerinin ilkesini keşfedeceğimi göstermiyor; birbirinden ayırt edeceğim diskürsif oluşumların, global birliği halindeki tıbbı, tarihsel kaderlerinin bütünlük eğrisi içindeki ekonomi ve dilbilgisini tanımlayacaklarından emin değilim; onların beklenmedik kopuşları işin içine sokmayacaklarından emin değilim. Hatta, benzer bir tanımlamanın, eleştiri noktası olarak aldığım ve başlangıçta belirli bir bilimsellik kuruntusuyla kendilerini gösteren, bu söylemsel bütünlerin bilimselliğini ya da bilimdışılığını açıklayabileceğini de; analizimin bilgi teorisine ya da bilimler tarihine indirgenemez bir betimlemeyi oluşturan, tamamiyle farklı bir seviyede yerini almayacağını da hiçbir şey bana göstermiyor. Böyle bir girişimin sonunda, yöntem endişesiyle askıya alınan bu birlikleri geri almamamız da mümkün olabilecektir; ki eserleri birbirinden ayırmak, etkileri ve gelenekleri görmezden gelmek, başlangıç sorununu kesinlikle bir yana bırakmak, yazarların emredici varlığının ortadan kalkamasına izin vermek zorunda olacaktır; böylece düşünce tarihini kendi malı gibi kuran her şey ortadan kalkar. Sonuç olarak tehlike, daha önce varolan şeye temel teşkil etmesi, bu dönüş ve bu son onay ile rahatlaması, nihayet bin bir kurnazlık ve bunca bilgisizlikten sonra, her şeyin kurtarıldığını haber veren bu mutluluk dolu çemberi tamamlaması değil, birbirine çok yakın görüşlerin dışında, alıştığımız güvencelerden uzak, henüz küçük parçalara ayırmadığımız bir zeminde ve önceden kestirilmesi kolay olmayan bir sona

doğru ilerlemeye zorlanmamış olmamızdır. Şimdiye kadar, tarihin koruması altında bulunan ve alacakaranlığa kadar ona eşlik eden her şey rasyonelliğin geleceği ve bilimlerin gayeliliği, zaman süresince düşüncenin uzun, sürekli işi, bilincin uyanışı ve ilerleyişi, kendiliğinden sürekli olarak yeniden başlaması, toplanmaların tamamlanmamış fakat kesintisiz olan hareketi, her zaman açık bir kaynağa geri dönüş ve nihayet tarihsel-aşkın bir tema; analiz için ayrımsız ve ne içeriği ne de verilmiş sözü bulunan beyaz bir alan açtığından, ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya değil midir?

3
Nesnelerin Oluşması

Şimdi açık yönlerin bir dökümünü yapmak ve henüz tasarlanmış olan bu kavrama, "oluşum kuralları" içeriğinin verilip verilemeyeceğini bilmek gerekiyor. İlk olarak nesnelerin oluşumunu varsayalım. Bu aynı zamanda, 19. yüzyıldan hareketle psikopatolojinin söylemi örneğini daha kolaylıkla çözümlemeye yardım edecektir. Bu ilk bakışta, işaretlerin bize yeterince gösterdiği kolaylıkla kabul edilebilir bir kronolojik kopukluktur. Onlardan sadece ikisini akılda tutalım: Yüzyıl başında, psikiyatri hastahanesinde, delinin hastahaneden çıkarılmasının ve hastaneye alınmasının yeni bir biçimine yer verilmesi; ve Esquirol, Heinroth ya da Pinel'e kadar mevcut bazı kavramların birer

birer yeniden gözden geçirilmesi (paranoyadan monomaniye, gündelik akıldan budalalığın ilk kavramına, genel felçliden kronik beyin iltihabına, karakter nevrozundan taşkın olmayan deliliğe kadar çıkılabilir). Zamanın akışına uyarak daha yukarıya tırmanmak istenildiğinde, yollar hemen kaybolur, akışlar birbirine karışır ve Kraepelin'in veya Bleuler'in patolojisi üzerine Du Laurens'ın ya da Van Swieten'in projeksiyonu artık sadece raslantısal birleşmeleri verir. Oysa, bu durumdan beri psikopatolojinin kendisiyle ilişkili olduğu nesneler çok sayıda ve büyük bir kısmı da çok yeni olmakla birlikte, oldukça eğreti, değişken ve aralarından bazıları da hızlı bir yok oluşa bağlıdır. Başka bir şekilde bilindikleri, sınırlandıkları, tasvir ve tahlil edildikleri halde, delilik belirtileri olarak daha önce göz önüne alınmış olan harekete geçirici çalkantıların, halüsinasyonların ve yoldan çıkarıcı söylemlerin yanında, o zamana kadar kullanılmamış kayıtlardaki hafif davranış bozukluklarının, cinsel sapma ve bozuklukların, telkin ve hipotez olgularının, merkezî sinir sistemindeki zedelenmelerin, zihinsel ya da hareket ettirici adaptasyon eksikliklerinin, suçluluğun ortaya çıktığı görüldü. Bu çok sayıdaki nesnenin kayıtlı bulunduğu kütüklerden her birinin üzerine adlar yazıldı, bunlar sınırlandırıldı, tahlil edildi, sonra düzeltildi, yeniden tanımlandı, itiraz edildi ve ortadan kaldırıldı. Bunların ortaya çıkışlarının tabi olduğu kural gösterilebilir mi? Tümdengelimli olmayan hangi sisteme göre, bu nesnelerin psikopatolojinin, noktalara göre boşlukları olan ya da olmayan parçalanmış alanını oluşturmak için yan yana konulabildiği ve birbirlerini izleyebildikleri bilinebilir? Söylemin nesnesi olarak onların var oluş düzeni olan nedir?

a) İlk olarak, bu kütüklerin *ortaya çıkışlarının* ilk *görünüşlerine* işaret etmek gerekir: Devamında gösterilebilmeleri ve çözümlenebilmeleri için, rasyonellik derecelerine, kavramsal kodlara ve teori çeşitlerine göre, hastalık, akıl bozukluğu, sapıklık, bunama, nevroz veya psikoz, yozlaşma vs statüsü kazanacak olan bu bireysel farklılıkların birdenbire ortaya çıkabildikleri yeri göstermek gerekir. Bu ortaya çıkışın ilk biçimleri farklı

toplumlarda, farklı dönemlerde ve farklı söylem biçimlerinde aynı değildir. 19. yüzyılın psikopatolojisiyle yetinmek için onların aile, yakın sosyal grup, iş çevresi, dinsel cemaat (ki bunların hepsi normatiftir, sapmaya karşı duyarlıdır, bir tolerans payına ve dışlamanın kendinden hareketle gerekli olacağı bir eşiğe sahiptir, deliliği belirtme ve reddetme biçimine sahiptir, iyileştirmenin ve tedavi etmenin sorumluluğunu değilse bile, en azından açıklamanın yükümlülüğünü tıbba geçirir) tarafından oluşturulmuş olmaları muhtemeldir; bu ilk ortaya çıkış biçimleri, özel bir şekilde örgütlendikleri halde, 19. yüzyılda yeni değildir. Buna karşılık, yeni doğuş biçimlerinin iş görmeye başlaması da hiç kuşkusuz bu çağdadır: Kendine özgü normatifliği ile sanat, cinsellik (onun alışılmış yasaklara bağlı sapmaları, ilk kez, psikiyatrik söylem için tespit, tasvir ve tahlil konusu olmuştur) ve ceza (delilik, önceki çağlarda, suç davranışından titizlikle ayırt edildiği ve bir özür olarak kabul edildiği halde, suçluluğun kendisi ve meşhur "insan öldüren monomaniler"den beri bu deliliğe az ya da çok yakın bir sapma biçimine dönüşmüştür). Bu durumda, bu ilk farklılaşma alanlarında, bu alanlarda görülen mesafelerde, süreksizliklerde ve eşiklerde, psikiyatrik söylem kendi alanını sınırlandırarak, hakkında konuştuğu şeyi tanımlamak, ona nesne statüsü vermek onu göstermek, adlandırılabilir ve betimlenebilir kılmak olanağını verir.

b) Öte yandan, *sınırlama makamlarını* tanımlamak gerekir: tıp (düzenlenmiş bir kurum, tıbbi varlığı oluşturan bireyler bütünü, bilgi ve uygulama olarak, kamuoyu, hukuk ve yönetim tarafından kabul edilen bir yetki olarak) 19. yüzyılda, toplumda, deliliği nesne olarak ayırt eden, gösteren, adlandıran ve yerleştiren en büyük makam olmuştur. Fakat bu rolü oynayacak tek şey değildir: Hukuk ve ceza hukuku (özür, sorumsuzluk, hafifletici durumlar hakkındaki tanımlarla ve kasıtlı suç, soyaçekim, sosyal tehlike gibi kavramların kullanımıyla), dinsel otorite (mistik olanı patolojik olandan, ruhsal olanı bedensel olandan, doğaüstü olanı anormal olandan ayıran karar merci olarak ortaya çıktığı ve bilincin yönünü fiillerin ve durumların

ince elenip sık dokunmuş bir tasnifinden çok bireylerin bilgisi için kullandığı ölçüde), edebî ve sanatsal eleştiri (ki 19. yüzyıl boyunca, eseri, gittikçe daha az, yargılanması gereken bir zevk konusu olarak ve gittikçe daha fazla yorumlanması gereken bir dil ve bir yazarın ifade oyunlarının kabul edilmesi gereken yeri olarak ele alıp inceler) gibi.

c) Son olarak, *belirleme ölçütlerinin* analizini yapmak gerekir. Söz konusu farklı "delilikler" psikiyatrik söylemin nesneleri olarak, kendilerine göre, birbirinden ayrıldıkları, birbirinin karşısına konuldukları, birbirine bağlandıkları, yeniden gruplandırıldıkları, tasnif edildikleri, birbirinden türetildikleri sistemlerdir (bu farklılaşma ölçütleri 19. yüzyılda aşamalandırılmış, birbirine yakın ve az ya da çok birbirinin içine nüfuz edebilir bir yeti grubu olarak ruh; bağımlılık ve iletişim şemalarıyla birbirine bağlanmış olan organların trimansionel toplamı olarak beden; evrelerin çizgiselliği, izlerin düzensizliği, potansiyel yeniden canlandırmalarının toplamı ve kısır döngüler olarak bireylerin hayatı ve tarihi; karşılıklı yansıtma sistemleri ve döngüsel nedensellik alanı olarak nöropsikolojik ilişki oyunları).

Fakat böyle bir tanımlama kendi başına henüz yetersizdir. Bunun iki sebebi vardır. Az önce işaret ettiğimiz ortaya çıkış planları, bu sınırlama makamları ya da belirleme biçimleri, psikopatolojinin söyleminin artık sahip olamayacağı, ancak dökümünü yapabileceği, sınıflandırıp adlandırabileceği, seçebileceği, nihayet bir kelimeler ve cümleler kafesinin içine kapatabileceği nesneler üretmez; normları, yasakları, duyarlık eşikleriyle delileri belirleyen, psikiyatristlerin tahlil ve kararına "hastalar" öneren aileler değildir; böyle bir öldürme olayında, paranoyak bir taşkınlığın etkisi altında, zihinsel tıbba kendisi hakkında açıklamada bulunan ya da cinsel bir suçta nevrozdan şüphelenen hukuk bilimi değildir. Söylem, vaktinden önce kurulmuş nesnelerin, basit bir kaydetme biçimi olarak, yerleştirildikleri ve üst üste konuldukları yerden büsbütün başka bir şeydir. Şimdinin sayımı, ikinci bir sebepten dolayı da yetersizdir. Bu sayım söylemin nesnelerinin ortaya çıkabildikleri birçok

farklılaşma planını sırayla işaretlemiştir. Fakat aralarındaki ilişkiler nelerdir ? Niçin bu sayım da bir başkası değil? Hangi tanımlanmış ve kapalı bütünün bu biçimde sınırlandırıldığına inanılır? Eğer sadece, ne belirlenmiş bağları ne de ilişkileri olan, farklı ve heterojen bir betimlemeler serisi biliniyorsa o zaman, bir "oluşum sistemi"nden nasıl söz edilebilir?

Aslında bu iki soru serisi aynı noktada buluşmaktadır. Bu noktayı yakalamak için önceki örneği daha da daraltalım. Psikopatolojinin 19. yüzyılda uğraştığı alanda, suçluluk siciline kayıtlı tüm bir nesne serisinin, çok erken (Esquirol'den itibaren) ortaya çıktığı görülür. Bu seride insan öldürme (ve intihar), kasıtlı suçlar, cinsel suçlar, bazı hırsızlık biçimleri, serserilik ve onlar arasında soyaçekim, nörojen ortam, saldırganlık ya da kendi kendini cezalandırma davranışları, ahlak bozuklukları, suça itilmeler, etkilenmeye yatkınlık, vb bulunur. Buradaki işimizin, günün birinde bir ruh doktoru tarafından suç davranışları ile patolojik davranış arasındaki bir benzerliğin anlaşılması veya bazı suçlularda, akıl bozukluğunun klasik belirtilerinin bulunduğunun gün yüzüne çıkarılması gibi bir buluşun sonuçları olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bu olgular mevcut araştırmanın dışında kalır. Gerçekte problem, onları mümkün kılan şeyleri ve bu "buluşlar"ın onları yeniden ele alan, düzelten, değiştiren veya muhtemelen yürürlükten kaldıran başkaları tarafından nasıl izlenebildiğini bilmektir. Aynı şekilde, bu yeni nesnelerin ortaya çıkışını 19. yüzyılın burjuva toplumuna özgü normlara, güçlü cezai ve güvenlik bölgelerine ayırmaya, yeni bir adli suç yasasının ortaya konulmasına, hafifletici durumların işin içine sokulmasına ve kullanılmasına ya da suçluluğun artışına atfetmek de doğru olmayacaktır. Hiç kuşku yok ki bütün bu süreçler, gerçekten birbiri ardından ortaya çıkar; fakat onlar kendilerinde psikolojik söyleme ait olan nesneleri oluşturmaz; bu seviyede bir tanımlama izlenecek olursa bu kez, araştırılan şeyin ötesinde kalınır.

İçinde yaşadığımız toplumun belirli bir döneminde eğer, suçlu psikolojiye ve patolojiye konu edildiyse eğer, aykırı davra-

nış, bütün bir bilgi nesneleri serisine yer verebildiyse bu, belirli bir ilişkiler bütününün psikiyatrik söylemin içinde kullanıldığı anlamına gelir: Cezai kategoriler ve asgari sorumluluk dereceleri gibi özelleştirme planları ile psikolojik karakterleştirme planları (yetiler, yetenekler, ilerleme ya da gerileme dereceleri, ortama tepki biçimleri, sonradan kazanılmış, doğuştan ya da soyaçekimli karakter tipleri) arasındaki ilişki; tıbbi ve hukuki karar biçimleri arasındaki ilişki (daha doğrusu, tıbbi kararın suçun tanımlanması, onun şartlarının gerçekleşmesi ve gerektirdiği onay için kesinlikle hukuki makamı tanımasından ve bununla birlikte, onun doğuşunun analizini ve güdümlü sorumluluğun umudunu elinde bulundurmasından kaynaklı kompleks bir ilişki); hukuki sorgulama, güvenlik bilgileri, araştırma ve her adli soruşturma örgütü tarafından oluşturulmuş süzgeç ile tıbbi sorular, klinik incelemeler, öncüllerin araştırılması ve biyografik anlatılar tarafından oluşturulmuş süzgeç arasındaki ilişki; bireylerin davranışının ailevi, cinsel, suçla ilgili normları ile patolojik semptomların ve onların belirtileri olan hastalıkların tablosu arasındaki ilişki; hastahane ortamındaki (özel eşikleri, iyileşme ölçütlerini, normali, patolojik olanı biribirinden ayırma biçimiyle) tedavi sınırlaması ile hapishanedeki (ceza ve pedagoji sistemi, iyi yönetme, ıslah etme ve serbest bırakma ölçütleriyle) ceza sınırlandırması arasındaki ilişki. Psikiyatrik söylemdeki bu çalışma, çeşitli nesneler bütününün oluşmasına olanak veren ilişkilerdir.

Genelleştirirsek; psikiyatrik söylem, 19. yüzyılda, öncelikli nesneler yoluyla değil fakat nesnelerini kendisiyle oluşturduğu çok dağınık bir tarz yoluyla belirginleşir. Bu oluşum ortaya çıkma, sınırlanma ve özelleşme biçimleri arasında gerçekleşmiş ilişkilerin bir bütünü tarafından sağlanır. Demek ki (hiç değilse onun nesnelerine gelince) eğer, benzer bir bütün gerçekleştirilebilirse söz konusu söylemin, herhangi bir nesnesinin oradaki yerini ve ortaya çıkış ilkesini nasıl bulduğu gösterilebilirse birbiriyle bağdaşmayan nesnelere, kendi kendine değişmeksizin, eşzamanlı ya da ardışık olarak doğuşlarını

verebildiği gösterilebilirse diskursif bir oluşumun tanımlandığı söylenebilir.

İşte yapılan açıklamalar ve sonuçları bundan dolayıdır.

1. Bir söylem nesnesinin ortaya çıkması için gerekli şartlar, onun hakkında "bir şey diyebilmemiz" ve birçok kişinin onun hakkında farklı şeyler söyleyebilmeleri için gerekli tarihsel şartlar, başka nesnelerle birlikte benzer bir alanın içinde bulunması için, bu nesnelerle birlikte benzerlik, yakınlık, uzaklık, farklılık, dönüşüm ilişkilerini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan bu şartlar, görüyoruz ki çok çeşitli ve ağırdır. Burada söylenmek istenen şey, herhangi bir çağda herhangi bir şeyden bahsedilemeyeceğidir; yeni bir şey söylemek kolay değildir; yeni nesnelerin hemen gün yüzüne çıkabilmeleri ve ilk belirtilerini ortaya koyabilmeleri için, gözleri açmak, dikkat etmek ya da bilinç sahibi olmak yeterli değildir. Fakat bu güçlük yalnızca olumsuz değildir; iktidarı yalnızca kör etmek, ket vurmak, buluşu engellemek, açıklığın saflığını ya da aynı şeylerin sessiz direncini maskeleyecek bir engele bağlamak gerekmez; nesne kendisini serbest kılacak, görülebilir ve boşboğaz bir nesnellik içinde vücuda gelme olanağını ona vereçek olan belirsiz bir düzen içinde beklemez; aydınlığın ilk kıyılarında bir engele takılmışçasına önceden kendi kendine var olmaz. O, karmaşık bir ilişkiler demetinin olumlu koşulları altında var olur.

2. Bu ilişkiler kurumlar, ekonomik ve sosyal süreçler, davranış biçimleri, norm sistemleri, teknikler, sınıflama çeşitleri, belirginleştirme biçimleri arasında gerçekleşir ve nesnede mevcut değildir. Bunlar ancak nesnenin analizi yapıldığı zaman görülebilen ilişkilerdir. Bu ilişkiler nesnenin kuruluşunu, içkin rasyonelliğini, kavramın doğruluğu içinde düşündüğümüz zaman bütünüyle ya da bir parçasıyla yeniden ortaya çıkacak olan bu ideal damarı göstermez. İlişkiler nesnenin içyapısını tanımlamaz; fakat ortaya çıkmak, başka nesnelerin yanında yer almak, onlara göre kurulmak, farklılıklarını, indirgenmezliğini ve muhtemelen heterojenliğini belirlemek, kısacası ona bir dışsallık alanı içine yerleştirilmek olanağını veren şeyi tanımlar.

3. Bu ilişkiler, öncelikle "birincil" denilebilecek ve her söylemden ya da her söylem nesnesinden bağımsız olarak kurumlar, teknikler, sosyal biçimler vs arasında tanımlanabilen ilişkilerden ayrılır. Nihayetinde, 19. yüzyılda, burjuva ailesiyle hukuk makamlarının ve kategorilerinin işleyişi arasında çözümlenebilir olan ilişkilerin varlığı, çok iyi bilinir. Oysa onlar söz konusu nesnelerin kurucusu olan ilişkilerle her zaman üst üste konulamaz: Bbirincil düzeye atfedilebilen bu bağımlılık ilişkileri zorunlu bir biçimde söylem nesnelerini mümkün kılan ilişkiler olarak ifade edilemez. Fakat bir diğer yandan da söylemin kendisinde oluşmuş olarak bulabildiğimiz ikincil ilişkileri ayırt etmek gerekir. Örneğin, 19. yüzyıl psikiyatristlerinin aile ile suçluluk arasındaki ilişkiler konusunda söyleyebildikleri şey, çok iyi bilinir ki gerçek bağımlılık oyununu meydana getirmez; fakat o şey, psikiyatrik söylemin nesnelerini mümkün kılan ve destekleyen ilişkiler oyunu da değildir. Böylece, mümkün tanımların tüm eklemli alanı açılmış olur: *Birincil* ya da *gerçek ilişkiler* sistemi, *ikincil* ya da *düşünsel ilişkiler* sistemi ve tam anlamıyla *diskürsif* denilebilecek bir *ilişkiler* sistemi. Problem bu sonuncuların özelliğini ve öteki ikisiyle oyunlarını gösterebilmektir.

4. Söylemsel ilişkiler, görüldüğü gibi, söyleme dahil değildir: Kavramları ya da sözcükleri birbirine bağlamaz, cümleler ya da önermeler arasında dedüktif ya da retorik bir yapıyı gerçekleştirmez. Bununla birlikte söylemsel ilişkiler; söylemi sınırlayacak ya da ona bazı biçimler kabul ettirecek veya bazı koşullarda bazı şeyleri ifade etmeye onu zorlayacak olan, söylemin dışındaki ilişkiler de değildir. Bir bakıma söylemin sınırındadırlar: Söylemin kendilerinden söz edebildiği nesneleri ona sunar ya da daha ziyade (bu sunma imajı bir yandan nesnelerin öte yandan da söylemin oluştuğunu varsaydığı için) şu ya da bu nesnelerden söz edebilmek, bunları inceleyebilmek, adlandırabilmek, çözümleyebilmek, sınıflandırabilmek, açıklayabilmek vs için, söylemin gerçekleştirmek zorunda olduğu ilişkiler bağlamını belirler. Bu ilişkiler söylemin kullandığı dili ya da dilin kendilerinde gelişip

ortaya çıktığı koşulları değil; fakat bir pratik olarak söylemin kendisini belirginleştirir.

Artık burada analizi bağlayıp başlangıçtaki tasarıyı neyle gerçekleştirdiğini, aynı zamanda neyle değiştirdiğini değerlendirebiliriz.

Psikopatoloji, ekonomi, dilbilgisi, tıp gibi bütünlük biçimleri konusunda, ısrarlı fakat karışık bir şekilde, hangi birlik türünün bunları daha iyi oluşturabildiği sorulmuştu: Bir kısmı kenara bırakılmış diğer bir kısmı gelenek tarafından devam ettirilmiş, başka bir kısmı da önce unutma yoluyla üstü örtülmüş, sonra yeniden gün ışığına çıkmış olan tek tek eserlerden, art arda gelen teorilerden, kavramlardan ya da temalardan hareketle birdenbire oluşmuş bir yapı mıydı sadece? Yalnızca birbirine bağlı bir girişimler serisi miydi?

Nesnelerin kendilerinin, dağılımlarının, farklılıkları hakkındaki oyunun, yakınlıklarının ya da uzaklıklarının kısacası, konuşan özneye verilen şeylerin yanı sıra, söylemin birliği de araştırılmıştı. Sonuç olarak da söylemsel pratiğin, kendisini belirginleştiren ilişkiler haline gelişe geri dönülmüş olur. Böylece bir dış görünüş ya da bir form değil; fakat bir pratiğe içkin ve kendi özelliği içinde onu tanımlayan bir *kurallar* bütünü keşfedilmiş olur. Öte yandan, psikopatoloji gibi bir "birlik", işaret noktası olarak kullanılmıştı. Eğer bir doğum tarihinin ve belirli bir alanın verilmesi istenmiş olsaydı hiç kuşkusuz, kelimenin doğuşunun yeniden keşfedilmesi, hangi analiz sistemine uygulanabildiğinin, bir yandan nöroloji öte yandan psikolojiyle olan ilgisinin nasıl gerçekleştiğinin tanımlanması gerekecekti. Öyle görünüyor ki gün yüzüne çıkmış olan şey, aynı tarihleri taşımayan, aynı alana ya da aynı eklemlemelere sahip olmayan; fakat psikopatoloji terimi kendileri için sadece düşünsel, ikincil ve sınıflanabilir bir başlık olan bir nesneler bütününü açıklayabilen başka çeşit bir birliktir. Nihayetinde psikopatolojinin, sürekli yenilenme yolunda olan, keşifler, eleştiriler, düzeltilen yanlışlıklarla sürekli belirginlik kazanan bir disiplin olarak kendini ortaya koyarken tanımlanmış olan oluşum sistemi, sabit kalır.

Fakat unutmayalım: Bunlar, ne değişmeden kalan nesneler ne bu nesnelerin oluşturduğu alan ne de onların doğuş yerleri ya da belirginleşme biçimleridir; fakat görünür hale gelebildikleri, sınırlanabildikleri, çözümlenebildikleri ve özelleştirilebildikleri yüzeylerle ilişkiye girmesidir.

Görülüyor ki hakkında teori üretmeye çalıştığım tanımlamalarda, kendisine göndermede bulunulanın bir tarihini oluşturmak için, söylemi yorumlamak söz konusu değildir. Seçilen örnekte, ne falan çağda deli olan kişinin deliliğinin içeriği ne de bu bozukluklarının bugün bize yakın olanlarla aynı olup olmadığı bilinmeye çalışılıyor. Büyücülerin bilinmeyen ve acı çeken deliler olup olmadıkları ya da başka bir zamanda, mistik veya estetik bir tecrübenin yanlış yere tartışılıp tartışılmadığı sorulmuyor. Önce ilkel, köklü, gizli, şimdi eklemlenmiş[4] bir deneyime kendini vermiş olacağı, daha sonra da söylemler ve işlevlerinin çoğunlukla kurnazca, dolaylı olan oyunu tarafından örgütlenmiş (çevrilmiş, bozulmuş, kılık değiştirmiş, belki de baskı altına alınmış) olacağı gibi, deliliğin kendisi olabilecek şey de yeniden kurulmaya çalışılmıyor. Hiç kuşku yok ki kendisine göndermede bulunulanın böyle bir tarihi mümkündür; "söylem öncesi" deneyimleri ortaya çıkarmak ve metinden bağımsız hale getirmek için harcanan bu çaba, oyuna girişin dışında bırakılmıyor. Fakat burada söz konusu olan şey, söylemi nötrleştirmek, ondan başka bir şeye işaret etmek, onun berisinde sessizce duran şeye katılmak için onun yoğunluğunun içinden geçmek değil, tam tersine yoğunluğu içinde onu devam ettirmek, kendisine özgü olan karmaşıklığı içinde onu birden ortaya çıkarmaktır. "Sunulabilir olmayanlar" tek kelimeyle gerçekten, "şeyler"den vazgeçmek isteniyor. Yaşlılık, unutma, yanılma, bilgisizlik ya da inançların ve geleneklerin durgunluğu ya da arzu, bilinçsiz bir belki yoluyla ancak ondan ayrılacak olan bir söylemin ilkel yasasını yapma alışkanlığına sahip bulunulan zenginliklerini, ağırlıklarını ve dolaysız tamlıklarını ustalıkla önlemek, görme-

4. Bu *Deliliğin Tarihi*'ndeki belirli bir konuya karşı yazılmış ve Önsöz'de özellikle birçok kez ortaya konulmuştur.

mek ve söylememek. "Şeyler"in, söylemden önceki anlaşılması güç kaynağının yerine, ancak söylemde ortaya çıkan nesnelerin düzenli oluşumunu geçirmek. *Şeylerin temelinde* yer alan ama bir kaynağa bağlı bulunmayan, bu *nesneler*i tanımlamak; ama bir söylemin nesneleri olarak oluşma olanağını onlara veren ve böylece tarihin içinde, ortaya çıkış koşullarını meydana getiren kurallar bütününe geri götürmek suretiyle tanımlamak. Onları bir ilk toprağın genel derinliğinin içine sokmayacak fakat dağılmalarını yöneten düzenliliklerin düğümünü çözecek olan söylemsel nesnelerin, bir tarihini yapmak.

Bununla birlikte, "şeylerin kendileri"nin zamanını ortadan kaldırmak, ifadenin dilbilimsel çözümlemesine zorunlu olarak başvurmak değildir. Bir söylemin nesnelerinin oluşumu tanımlandığı zaman, ne sözcükler arası bir örgütlenme ne de semantik bir alanın kopuklukları belirlenmiş olur. Yani ne bir dönemde "melankoli" ya da "aşırı olmayan delilik" sözcüklerine verilmiş olan anlam ne de "psikoz" ile "nevroz" arasındaki zıtlık incelenmiş olur. Burada yapılan, söylemsel bir uygulamayı belirginleştiren ilişkilerin içine girişlerinin gösterilmesinin denenmesidir. Benzer analizlerin gayrimeşru ya da imkânsız olarak düşünülmeleri de incelenmiş olmaz; fakat örneğin, suçluluğun nasıl tıbbi bir bilirkişi raporuna konu olabildiğini ya da cinsel sapmanın nasıl psikiyatrik söylemin bir nesnesi olarak görülebildiğini, bilmek söz konusu olduğunda, anlamlı olmazlar. Sözcüklerin içerikleri hakkındaki analiz, bazen belirli bir çağda konuşan öznelere sahip olan anlatım öğelerini, bazen de daha önce telaffuz edilmiş söylemlerin alanına ait semantik yapıyı tanımlar; bu analiz, nesnelerin hem üst üste hem de yan yana birbirine karışmış çokluğunun oluştuğu ve bozulduğu, ortaya çıktığı ve silindiği yer olarak söylemsel uygulamayla ilgili değildir.

Yorumcuların anlayışı burada boşa çıkarılmış değildir: Hiç kuşku yok ki yapmaya çalıştığım analizde *kelimeler*, *şeyler*in kendileri kadar varlıkdışıdır; bir sözcüğün tanımlanması bir deneyimin canlı bütünlüğüne başvurmaktan daha farklı bir şey

değildir. Söylemin gerisinde, henüz hiçbir şeyin söylenmediği ve şeylerin, hemen hemen, gri bir aydınlığın içine girdiği yerde, yeniden ona dönülmez; düzenlediği ve arkasında bıraktığı biçimleri yeniden bulmak için onun ötesine geçilmez; söylemin kendisinin seviyesinde kalınır, kalmaya çalışılır. En belirgin yoklukların en ufak noktalarını bile iyice açıklamak gerektiği için, çok az ilerleme kaydetmiş bulunduğum bütün bu araştırmalarda, işitilebildiği, metin formlarında okunabildiği gibi "söylemler"in, burada umut edilebileceği üzere, şeylerin ve kelimelerin saf ve basit bir çaprazlaşması olmadığını göstermek istiyorum: Şeylerin belirsiz yapısı, kelimelerin açık, gözle görülür ve canlı zinciri; söylemin, bir ilişkinin ya da bir gerçeklik ile bir dil arasında, bir dilin söz dağarcığının ve bir deneyimin karmaşıklığıyla karşılaşmanın önemsiz bir alanı olmadığını göstermek istiyorum; söylemlerin kendilerini analiz etmek suretiyle kelimeler ve şeyler arasında görünüşte çok kuvvetli olan bağın gevşediği ve söylemsel uygulamaya özgü olan bir kurallar bütününün ortaya çıktığının görüldüğünü, açık örnekler üzerinde göstermek istiyorum. Bu kurallar bir gerçekliğin sessiz varoluşunu ya da bir söz dağarcığının ilkelere uygun kullanımını değil; fakat nesnelerin yönetim biçimini belirler. "Kelimeler ve Şeyler" bir problemin çok önemli başlığıdır; onun biçimini değiştiren, verilerinin yerini değiştiren, kısacası, büsbütün başka bir işi ortaya koyan bir çalışmanın ironik başlığıdır. Yapılması gereken şey, söylemleri bir işaret (içeriğe ya da temsillere bağlı bulunan anlamlı öğelerin) bütünü olarak değil de, kendilerinden söz ettikleri nesneleri sistematik bir biçimde oluşturan uygulamalar olarak incelemekten ibarettir. Şüphesiz, söylemler işaretlerden oluşur; fakat söylemin yaptığı şey, daha çok, şeyleri göstermek için bu işaretleri kullanmaktır. Şeyleri dile ve söze indirgenemez kılan da bu *daha çok* sözcüğüdür. Gösterilmesi ve betimlenmesi gereken de bu, *daha çok* sözcüğüdür.

4
İfade Biçimlerinin Oluşması

19. yüzyılda tıp alanına ilişkin söylemde bulunabilen şeyler şunlardır: Niteliksel tanımlamalar, biyografik anlatılar, işaretlerin yerini bulması, yorumlanması ve yeniden doğrulanması, analojik akıl yürütmeler, tümdengelim, istatistik tahminler, deneysel doğrulamalar ve daha başka ifade biçimleri. Peki onları birbirine bağlayan ne, hangi zorunluluk? Niçin bunlar da başkaları değil? Bütün bu değişik dile getirmelerin ilkesini ve onların geldikleri yeri bulmak gerekir.

a) İlk soru: Kim konuşuyor? Bütün konuşan bireylerin içinde dilin bu çeşidini elinde tutmaya hakkı olan kim? Dilin sahibi kim? Kim özgünlüğünü, saygınlığını dilden alıyor ve karşılık

olarak dil, gerçeklik garantisini değilse bile en azından gerçeklik kanısını kimden alıyor? Benzer bir söylemin tercih edilmesinde, yasaya uygun ya da geleneksel, hukuksal olarak tanımlanmış ya da doğal olarak kabul edilmiş hakkın sahibi olan bireylerin; sadece onların statüsü nedir? Tıbbın statüsü bilgi ve yetki ölçütlerini, kurumları, sistemleri, pedagojik normları, bilginin uygulanması ve yokluğunda sınırların koyulamayacağı şeklinde denenmesi hakkını veren yasal şartları içerir. Kendi statülerine sahip olan başka bireyler ya da başka gruplarla (siyasal iktidar ve onun temsilcileri, hukuksal iktidar, farklı meslek kuruluşları, dinsel gruplar ve gerektiğinde din adamlarıyla) bir farklılaşma ve ilişkiler sistemini (yetki paylaşımı, hiyerarşik bağ, fonksiyonel tamamlayıcılık, bilginin talebi, iletilmesi ve değişimi) de içerir. Söz konusu statü, kendi işlevini toplumun bütününe göre tanımlayan özelliklerin belirli bir miktarını da içerir. Bu özellikler; tıpta özel ya da az veya çok zorlayıcı bir biçimde toplum tarafından istenen bir kişi olarak adlandırılmasına göre, bir işi yapmasına ya da bir görevi yerine getirmesine göre kabul edilen rol; bu farklı durumlarda ona tanınan müdahale ve karar hakları; bir halkın, bir grubun, bir bireyin sağlığının gözeticisi, koruyucusu ve garantisi olarak ondan istenen şeyleri; halkın ya da vatandaşların zenginliği konusunda sahip olduğu payı; bazen içinde çalıştığı grup, bazen kendisine bir görev veren iktidar, bazen kendisinden bir öğüt, bir tedavi, bir sağlık talebinde bulunan müşteriyle yaptığı açık ya da gizli sözleşmenin biçimi olabilir. Tıbbın bu statüsü genel olarak toplumun ve medeniyetin bütün biçimlerinde oldukça özeldir; hemen hemen hiç farklılaşmamış ya da birbirinin yerine geçebilir bir rol değildir. Tıbbi söz herhangi bir kişiden gelemez; onun değeri, etkisi, tedaviyle ilgili güçleri ve genel bir biçimde tıbbi söylem olarak varlığı, acının ve ölümün önüne geçmeyi onun için bir hak olarak öne sürmek suretiyle bu söylemi dile getirme hakkına sahip olan, yasaya uygun şekilde tanımlanmış rolden ayrılabilir değildir. Fakat aynı zamanda bilinir ki Batı medeniyeti içindeki bu statü, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında, toplumların

sağlığı endüstri toplumları tarafından gerektirilmiş ekonomik normlardan biri olduğu zaman derinlemesine değişmiştir.

b) Tıbbın söylemini kendilerinden elde ettiği ve söylemin meşru kaynağını ve uygulama noktasını (özel nesnelerini ve doğrulama vasıtalarını) kendilerinde bulduğu kurumsal *yerler*i de tanımlamak gerekir. Bu yerler bizim toplumlarımız içindir: Hastahane; sürekli, kodlanmış, sistematik, farklılaşmış ve hiyerarşi içinde yer alan bir tıp personeli tarafından güvence altına alınmış ve böylece sayılabilir bir tekrarlanışlar alanı oluşturabilen bir gözlem yeri. Çok raslantılı, çok fazla boşlukları bulunan, çok daha az sayıda bir gözlem alanı sunan fakat bazen, öncüllerin ve ortamın daha iyi bilgisiyle, daha geniş kronolojik bir düzey hakkında tespitlerde bulunma olanağını veren özel uygulama alanı olan laboratuvar; tanıyla ilgili bazı öğeleri, değişimin bazı işaretlerini, iyileşmenin bazı ölçülerini veren ve tedaviyle ilgili denemelere olanak tanıyan insan bedeni, hayat, hastalık, doku bozuklukları konusunda genel düzenin bazı gerçeklerinin ortaya çıktığı, hastahaneden uzun zaman ayrı kalmış otonom yer. Nihayet "kütüphane" adı verilebilecek olan yer ya da sadece geleneksel bir biçimde geçerli olarak kabul edilen kitapları ya da incelemeleri değil, yayınlanmış ve iletilmiş açıklamalar ve gözlemler bütününü de (sosyal ortamla, iklimle, salgınlarla, ölüm oranıyla, hastalıkların seyriyle, bulaşıcı hastalık merkezleriyle, mesleki hastalıklarla ilgili) yönetimler, başka doktorlar, sosyologlar, coğrafyacılar tarafından tıpta üretilebilen istatistik bilgiler toplamını da içeren dökümanter alan. İşte, tıbbi söylemin bu çeşitli "yerler"i, 19. yüzyılda önemli ölçüde değişirken (kitabın ya da geleneğin etkisi azaldığı ölçüde) belgenin önemi artmaya devam eder; hastalıklar konusundaki söylem için sadece bir katkı yeri olan, önem ve değer bakımından onu özel uygulamaya (ki orada tıbbi ortamlarına bırakılmış hastalıklar, 18. yüzyılda, bitkisel gerçekliklerinin içinde ortaya çıkmak zorunda idi) bırakan hastahane, o zaman, sistematik ve tekdüze gözlemlerin, frekans ve ihtimallerin ortaya çıkışının, bireysel değişmelerin yürürlükten kalkışının geniş bir ölçek üzerinde karşılaştırılma-

larının yeri, kısacası, doktorun bakışı altında temel özelliklerini gösteren tekil tür olarak değil; fakat anlamlı işaretleri, sınırları, evrim şansları ile ortalama süreç olarak hastalığın ortaya çıkış yeri olur. Aynı şekilde, günlük tıp uygulamasının fizik, kimya ya da biyolojiyle aynı deneysel normlara sahip olan bir söylemin yeri olarak laboratuarda birleştirilmesi de 19. yüzyıldadır.

c) Öznenin konumları, kendisine çeşitli alanlarla ya da nesne gruplarıyla aynı şekilde meşgul olma imkânının verildiği durum tarafından belirlenir: O açık olan ya da olmayan belirli bir soru kafesine göre soru soran ve belirli bir bilgilenme programına göre dinleyen öznedir; belirleyici bir özellik tablosuna göre bakan ve tanımlı bir tipi dikkate alan öznedir; sınırlarının uygun bilgi sağanağını belirlediği en iyi algısal mesafede kurulur; bilgi ölçeğini değiştiren, dolaylı ya da dolaysız algı seviyesine göre öznenin yerini değiştiren, onun yüzeysel bir seviyeden derin bir seviyeye geçişini sağlayan, onu bedenin iç alanında görülen arazlardan organlara, organlardan dokulara ve nihayet dokulardan hücrelere dolaştıran belgesel aracılar kullanır. Bu algısal durumlara, bilgi ağı içinde (teorik öğrenimde ya da hastahane pedagojisinde; gözlemlerin, açıklamaların, istatistik verilerin, genel teorik önermelerin, projelerin ya da kararların alıcısı ve vericisi gibi sözlü iletişim ya da yazılı dökümantasyon sisteminde) işgal edebildiği durumları eklemek gerekir. Tıbbi söylemin öznesinin işgal edebildiği çeşitli durumlar, 19. yüzyılın başında, (derinlemesine düzenlenmiş, belgesel ara istasyonlar tarafından ortaya konan, cerrahi teknikler ya da otopsi yöntemleri tarafından gösterilen, doku bozukluklarıyla ilgili aileler çevresinde merkezleşmiş) büsbütün başka bir algısal alanın örgütlenmesiyle ve yeni kaydetme, işaretleme, betimleme, sınıflandırma, nümerik serilerde ve istatistiklerde birleştirme sistemlerine yerleştirmeyle, yeni öğretim, bilgilerin akışını sağlama, başka teorik alanlarla (bilimler ya da felsefe) ve başka kurumlarla (ki onlar yönetimsel, siyasal ya da ekonomik düzenlerdir) ilişki biçimlerinin kuruluşuyla yeniden tanımlanır.

Klinik söylemde eğer doktor, sırasıyla egemen ve direkt soru soran, bakan göz, dokunan parmak, işaretleri çözen organ, önceden yapılmış betimlemelerin birleşme noktası, laboratuvar teknisyeni ise bu bir ilişkiler demetinin oyuna sokulmuş bulunması demektir. Aynı zamanda yardım, arıtılmış ve sistematik gözlem ve kısmen kanıtlanmış kısmen deneysel tedavi yeri olarak hastahane ile bütün bir teknik ve patolojik anatomi tarafından tanımlandığı gibi, insan bedeninin algılama kodu grubu arasındaki ilişkiler; dolaysız gözlem alanıyla önceden kazanılmış bilgiler alanı arasındaki ilişkiler; tedavi eden olarak doktorun, pedagogun, tıbbi bilginin dağılımı içinde ara istasyonun rolü ile sosyal alanda halk sağlığından sorumlu olanın rolü arasındaki ilişkiler. Bakış açılarının, içeriklerin, tanımlama biçimlerinin ve stilinin, tümevarımcı ya da olasılıkçı akıl yürütmelerin kullanımının, nedenselliğin tahsis çeşitlerinin yenilenmesi olarak; kısacası ifade etme hallerinin yenilenmesi olarak anlaşıldığında, klinik tıbbın ne 19. yüzyıldan önce de uygulanmış olan otopsi gibi yeni bir gözlem tekniğinin sonucu olarak; ne 18. yüzyılın ortasında Morgogni'nin kullandığı yöntem olan, organizmanın derinliklerinde hastalık yapan sebeplerin araştırılmasının sonucu olarak; ne onlarca yıldan beri Avustralya ve İtalya'da bulunan hastahane kliniği gibi yeni bir kurumun sonucu olarak; ne de Bichat'nın *Çeperlerin İncelenmesi*'nde doku kavramının işin içine sokulmasının sonucu olarak alınmaması gerekir. Fakat tıbbi söylemde, bazıları tıbbın statüsüyle, bazıları kendisinden bahsettikleri kurumsal ve teknik yerle, bazıları algılayan, gözlemleyen, betimleyen, öğreten vs özneler olarak onların durumlarıyla ilgili olan, birbirinden farklı belirli sayıdaki öğenin ilişki içine sokulması olarak alınabilir. Bu, bazıları önceden varolan farklı öğelerin ilişkiye sokuluşunun klinik söylem tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir: Onlar arasında ne "gerçek olarak" verilmiş ne de önceden kurulmuş olan bütün bir ilişkiler sistemini pratik olarak gerçekleştiren, söylemdir ve söylemin kullandığı ya da kendilerine yer verdiği ifade etme halleri, eğer sadece tarihsel olumsallıkların bir serisi tarafından yan yana

konulmamışsa onun, bu ilişkiler demetini sürekli bir biçimde kullanması demektir.

Bir açıklama daha: Klinik söylemdeki ifade tiplerinin uyuşmazlığını tespit ettikten sonra, bir söylemde kullanılan biçimsel yapıları, kategorileri, mantıksal art arda geliş biçimlerini, akıl yürütme ve tümevarım çeşitlerini, ayrıştırma ve birleştirme biçimlerini göstermek suretiyle söylemi daha küçük boyutlara indirgemeye çalıştık. Tıbbın ifadeleri gibi ifadelere, onların içsel zorunluluk hakkında içerdiklerini verebilen rasyonel örgütlenmeyi ortaya koymak istemedik. Temel bir fiile ya da tıbbın ilerlemesinin, doğru bilgiler arasında yer almak için çabasının, gözlem yöntemlerinin sıkılığının, ondaki görüntü ya da hayallerin dışarı atılmasının yavaşlığı ve zorluğunun, akıl yürütme sisteminin saflaştırılmasının yavaş yavaş kendinde beliren rasyonelliğin genel ufkunu oluşturan bir bilince geri götürmek de istemedik. Nihayet, tıp zihniyetinin ne ampirik doğuşunu ne de çeşitli öğelerini tanımlamaya çalıştık: Tıbbın ilgisi nasıl değişti, hangi teorik ya da deneysel model tarafından etkilendi, hangi felsefe ya da ahlaksal tema düşünce iklimini tanımladı, hangi sorulara, hangi isteklere cevap vermek zorundaydı, geleneksel önyargılardan kurtulmak için hangi çabaları sarfetmeleri gerekti, hangi yollarla hiçbir zaman tamamlanmamış, hiçbir zaman bilgilerine ulaşılmamış birliğe ve tutarlılığa doğru ilerlediler. Sonuç olarak ifade etmenin çeşitli hallerini rasyonelliğin saf temel iradesi olarak ya da sentezin ampirik işlevi olarak alınmış bir öznenin birliğine bağlamıyoruz. Ne özneyi "bilebiliriz" ne de özne hakkındaki "bilgileri".

Öne sürülen analizde, ifade etmenin çeşitli biçimleri sentezi ya da bir öznenin birleştirici işlevini ortadan kaldırmak yerine onun dağılımını gösterir.[5] Özne bir söylemi gerçekleştirdiği zaman çeşitli statüleri kazanabilir, çeşitli yerleri işgal edebilir, çeşitli durumları alabilir. Planların süreksizliğinden söz edilmesi bundan dolayıdır. Bu planlar eğer bir ilişkiler sistemiyle

5. Bu nedenle, *Kliniğin Doğuşu*'nda kullanılmış olan "tıbbi bakış" ifadesi çok uygun değildi.

birbirlerine bağlanırsa ilişkiler sistemi kendine özdeş, sessiz ve her sözden önce olan bir bilincin sentetik aktivitesiyle gerçekleşmez; fakat söylemsel bir uygulamanın özelliğiyle gerçekleşir. Demek ki başka yerde yapılmış bir sentezin sözlü açıklaması olan bir ifadede, olguyu söylemde görmekten vazgeçilecektir; orada daha ziyade, öznelliğin çeşitli durumları için bir düzenlilik alanı aranacaktır. Böyle anlaşılmış söylem, düşünen, bilen ve konuşan bir öznenin görkemli bir biçimde açılmış görünüşü değildir, tam tersine öznenin dağılışının ve kendisiyle birlikte süreksizliğinin belirlenebildiği bir bütündür. Farklı yerler ağının kendini ortaya koyduğu bir dışsallık alanıdır. Az önce, söylemsel bir oluşuma özgü nesneler rejiminin tanımlanması gereğinin, ne "kelimeler"le ne de "şeyler"le olmadığını gösterdik; aynı şekilde şimdi, ifade rejiminin tanımlanması gereğinin, ne aşkın bir özneye ne de psikolojik bir öznelliğe başvurmayla olmayacağını kabul etmek gerekir.

5
Kavramların Oluşması

Linné'nin eserinde görülen kavram topluluğu, Ricardo'da ya da Port-Royal dilbilgisinde bulduğumuz kavram topluluğu gibi belki tutarlı bir bütün halinde örgütlenebilir. Onun oluşturduğu tümdengelimli yapı yeniden kurulabilir. Ne olursa olsun, birçok kez denendiği gibi, denenmeye değer. Buna karşılık, eğer daha geniş bir ölçek alınır ve dilbilgisi, ekonomi ya da canlıların incelenmesi gibi disiplinler işaret noktaları olarak seçilirse ortaya çıktığı görülen kavramlar oyunu, bu kadar kesin şartlara uymaz: Onların tarihi, bir binanın adım adım kuruluşu değildir. Bu dağılmayı, onun bozuluşunun görünür hale gelmesine mi bağlamak gerekir? Orada, her biri kendi örgütlenmesine sahip

ve yalnızca bazen problemlerin sürekliliği, bazen geleneğin devamlılığı, bazen etkilerin mekanizması ile eklemlenen kavramsal sistemlerin bir devamını mı görmek gerekir? Uyumsuz kavramların ardışık ya da eşzamanlı doğuşunu açıklayan bir ilke bulunamaz mı? Onlar arasında, hiçbir mantıksal sistematiği bulunmayan bir raslantı sistemi bulunamaz mı? İmkân halindeki bir dedüktif yapının içindeki kavramları yerine yerleştirmeyi istemektense daha çok, göründükleri ve dolandıkları ifadeler alanının örgütlenmesini tanımlamak gerekecektir.

a) Bu örgütlenme, ilk olarak, *art arda geliş* biçimlerini içerir. Onlar arasında, *ifade serilerinin çeşitli düzenlenişleri* (ki bunlar, duyarsızlıkların, ardışık sonuçların ve kanıtlamacı akıl yürütmelerin düzeni ya da betimlemelerin düzeni, onların bağlı bulundukları gitgide ilerleyen genelleşme veya özelleşme şemaları, katettikleri uzaysal dağılımlar ya da anlatıların düzeni ve zamanın olaylarının ifadelerin çizgisel akışı içindeki bölünme biçimi olmalı); ifadelerin çeşitli *bağlantı tipleri* (ne her zaman aynıdırlar ne de ifade serisinin art arda gelen görünüşlerinde üst üste konulabilirler: Hipotez-doğrulama; iddia-eleştiri; genel kanun-özel uygulama ilişkisinde olduğu gibi); ifade grupları kendilerine göre düzenlenebilen çeşitli retorik *şemaları* (gelişimi bir metnin yapısını belirginleştiren betimlemeler, çıkarsamalar, tanımlamaların birbirlerine nasıl bağlanacağını açıklar). Örneğin klasik çağda doğa tarihinin durumu gibi: Klasik çağ 16. yüzyılla aynı kavramları kullanmaz, bazı eski kavramların (cins, tür, işaretler) kullanımı değişir, başka kavramlar (yapı kavramı gibi) ortaya çıkar, daha başkaları da (organizma kavramı) daha sonra oluşacaktır. Fakat 17. yüzyılda değiştirilmiş ve bütün doğa tarihi için kavramların ortaya çıkışını ve geri dönüşünü yönetecek olan şey, ifadelerin genel düzeni ve belirli bütünler içinde seri haline gelişleridir; gözlemlenen şeyi kopyalama ve ifadeler boyunca algılanan güzergâhı onarma biçimidir; betimlemek, farklı özellikler halinde dile getirmek, belirginleştirmek ve sınıflandırmak arasındaki ilişki ve bağlılıklar oyunudur; özel gözlemlerin ve genel ilkelerin karşılıklı durumudur; öğrenilen,

görülen, çıkarsanan, olası olarak kabul edilen, ilke olarak öne sürülen şeyler arasındaki bağımlılık sistemidir. 17. ve 18. yüzyılda doğa tarihi, sadece "cins" ya da "karakter" kavramlarına yeni bir tanım veren ve "doğal tasnif" ya da "memeliler" kavramı gibi yeni kavramları işin içine sokan bir bilgi biçimi değildir; her şeyden önce o ifadeleri seri haline sokmak için bir kurallar bütünü, kavram olarak değerlendirilebilen geri dönüşlü öğelerin ayrıldıkları bağımlılıkların, düzenin ve art arda gelişlerin zorunlu şemalarının bir toplamıdır.

b) İfade alanının yapılandırması *birlikte varoluş* biçimlerini de içerir. Bu biçimler öncelikle bir *varlık alanı*nı gösterir (bununla önceden başka yerde oluşmuş ve kabul edilmiş gerçek, doğru betimleme, doğru akıl yürütme ya da zorunlu önkabul sıfatıyla bir söylemde yeniden kullanılmış olan bütün ifadeleri anlamak gerekir; reddedilmiş ya da dışarıda tutulmuş olan şeyler gibi, eleştirilmiş, tartışılmış ve yargılanmış olan şeyleri de anlamak gerekir). Bu varlık alanında gerçekleştirilmiş olan ilişkiler deneysel doğrulamanın, mantıksal geçerliliğin, saf ve basit tekrarın, gelenek ve otorite tarafından doğrulanmış kabulün, yorumlamanın, gizli anlamların araştırılmasının, yanlışın analizinin düzeni hakkında olabilir. Bu ilişkiler açık (bazen de göndermeler, eleştirel tartışmalar gibi özel ifade tiplerinin içinde oluşmuş bile olabilir) ya da kapalı ve alışılmış ifadelerin içine yerleştirilmiş olabilir. Bu durumda da, klasik çağdaki doğa tarihinin varlık alanının, Aldrovandi'nin, anormal yaratıklar konusunda, görülebilmiş, gözlemlenebilmiş, anlatılabilmiş, binlerce kez ağızdan kulağa aktarılmış, şairler tarafından hayal edilebilmiş olan her şeyi bir ve aynı metinde topladığı çağla ne aynı biçimlere ne aynı tercih ölçülerine ne de aynı ihraç ilkelerine bağlı olmadığını tespit etmek kolaydır. Bu varlık alanının dışında, ayrıca bir *birliktelik alanı* betimlenebilir (o zaman, bütün öteki nesne alanlarıyla ilgili ve tamamiyle farklı söylem tiplerine ait olan; fakat ister analojik doğrulamadan ister genel ilkeden ve bir akıl yürütme için kabul edilmiş öncüllerden; ister başka içeriklere uygulanabilen modellerden yararlanıyor ister

kendisiyle çatışmak ve en azından ileri sürülen önerilerden bazılarına boyun eğmek zorunda olan üstün güç olarak işlev görüyor olsun, incelenmiş ifadeler arasında harekete geçmiş ifadeler söz konusudur): böylece Linné'nin ve Buffon'un çağındaki doğa tarihinin birliktelik alanı; kozmoloji, yeryüzünün tarihi, felsefe, teoloji, kutsal kitap, onun yorumu, (düzen hakkındaki bir bilginin çok genel biçimi altında) ve matematikle olan ilişkilerin belirli bir kısmıyla tanımlanır. İşte bütün bu ilişkiler 19. yüzyıl biyologlarının söylemine olduğu kadar 16. yüzyıl natüralistlerinin söylemine de zıddır. Nihayetinde ifadesel alan, *hafıza alanı* diyebileceğimiz şeyi içerir (söz konusu olan artık ne kabul edilen ne de tartışılan, sonuç olarak, artık ne bir gerçekler bütününü ne de bir geçerlilik alanını tanımlayandır; fakat kendilerinin karşısında soykütüğü, doğuş, dönüşüm, süreklilik ve tarihsel süreksizlik ilişkilerinin yer aldığı ifadelerdir). Bundan dolayıdır ki, doğal tarihinin hafıza alanı, Tournefort'dan beri, 19. yüzyıldan itibaren biyolojinin kendisini yoluna adadığı bu kadar geniş, kümülatif, özelleştirilmiş bir hafıza alanına kıyasla yeterince dar ve biçimleri açısından yoksul görünür. Buna karşılık, doğal tarihin hafıza alanı Rönesans'ta bitkiler ve hayvanlar tarihini kuşatan hafıza alanından çok daha iyi tanımlanmış ve çok daha iyi eklemlenmiş görünüyor. Demek ki varlık alanından çok da açık bir biçimde ayrılmıyordu; onunla aynı uzam ve aynı biçime sahipti ve aynı ilişkileri içeriyordu.

c) Nihayet ifadelere meşru bir biçimde uygulanabilen *müdahale prosedürleri*ni tanımlayabiliriz. Bu prosedürler, gerçekte, bütün söylemsel oluşumlar için aynı değildir. Prosedürlerde kullanılmış bulunan söylemsel oluşumlar (bütün başka söylemsel oluşumların dışında), bu oluşumları birbirine bağlayan ilişkiler ve söylemsel oluşumların bu şekilde kurdukları bütün, her prosedüre özelleşme olanağı verir. Bu prosedürler (klasik çağın natüralistlerine, örneğin ortaçağ ya da Rönesans boyunca kurulmuş olan yakınlık listeleri ve gruplarıyla ne aynı ilkeye ne de aynı görüşe sahip olan sınıflandırma tabloları içindeki çizgisel betimlemeleri yeniden yazma olanağı veren teknikler

gibi) yeniden yazma teknikleri içinde ortaya çıkabilir ve az çok oluşmuş, yapay bir dile göre (doğal dilin içinde eklemlenmiş) ifadelerin *kopyalama yöntemleri* (bunun projesi ve belirli bir noktaya kadar da gerçekleşmesi Linné ve Adanson'da bulunur) içinde görünür. Niceliksel ifadeleri (tamamiyle algısal ölçüler ve betimlemelerle ilişkiye girmiş) niteliksel ve karşılıklı açıklamalara *çevirme biçimleri*; ifadelerin *yaklaşıklığını* geliştirmek ve kesinliklerini arttırmak için kullanılan araçlar (yapısal analiz öğelerinin biçimine, sayısına, düzenlenişine ve büyüklüğüne göre, Tournefort'dan itibaren, betimsel ifadelerin daha büyük ve özellikle daha sürekli bir yaklaşıklığına olanak verdi); ifadelerin geçerlilik alanının, genişletme ya da daraltma yoluyla, yeniden *sınırlandırılma* biçimi (yapısal karakterlerin ifadelendirilmesi Tournefort'dan Linné'ye sınırlandırıldı, sonra Buffon'dan Jussieu'ya yeniden genişletildi); bir uygulama alanının ifade tipinin bir başka uygulama alanının ifade tipine *aktarılma* biçimi (bitkisel tanımlamanın hayvansal sınıflandırma bilimine aktarılması veya yüzeysel özellikler hakkındaki betimlemenin organizmanın iç öğelerine aktarılması gibi); önceden dile getirilmiş olmak için daha önceden ama ayırt edilmiş halde varolan öneriler hakkındaki *sistemleştirme* yöntemleri ya da önceden birbirlerine bağlanmış bulundukları halde yeni bir sistematik bütünün içinde yeniden birleştirilmiş olan ifadelerin yeniden dağıtılmasıyla ilgili yöntemler (ilk şeması soyut bir birleştirici tarafından verilmiş yapay betimlemelerin bir bütünü içinde ondan önce ya da onun tarafından gerçekleştirilebilmiş doğal tanımlamaları yeniden ele alan Adanson işte böyledir).

Analizleri önerilen bu elemanlar oldukça heterojendir. Bunların bazıları biçimsel yapı kurallarını, bazıları da retorik alışkanlıkları oluşturur; bazıları bir metnin iç görünüşünü, bazıları da farklı metinler arasındaki ilişki ve birbirinin içine girme biçimlerini tanımlar; bazıları belirli bir dönemin belirleyicisidir, bazılarının da epey uzakça bir kaynağı ve çok büyük bir kronolojik kapsamı vardır. Fakat söylemsel bir oluşuma ait olan ve kavramlar grubunu sınırlama olanağı veren, tam uymamakla

birlikte, söylemsel oluşuma özgü olan şey, bu farklı öğelerin birbirleriyle ilişki içerisinde bulunmaları halidir: Betimlemelerin ya da anlatıların düzenleniş biçimi, örneğin, yeniden yazma tekniklerine bağlıdır; hafıza alanının bir metnin ifadelerini yöneten hiyerarşi ve bağımlılık biçimlerine bağlı oluş şekli, ifadelerin yaklaşıklılık ve gelişme biçimleri ve daha önceden dile getirilmiş ifadelerin eleştirilme, yorumlanma biçimleri vs'nin bağlı bulunduğu tarz; bütün bunlar kavramsal bir oluş sistemini kuran ilişkiler demetidir.

Böyle bir sistemin tanımlanması kavramların kendileri hakkındaki doğrudan ve dolaysız bir tanımlamayla ilgili olamaz. Kavramların tam listesini yapmak, genel olarak sahip olabildikleri özellikleri ortaya koymak, onları tasfiye etmeye girişmek, iç tutarlılıklarını ölçmek ya da karşılıklı uyuşabildiklerini kanıtlamak söz konusu değildir; analiz konusu olarak, ayrı bir metnin, bireysel bir eserin ya da verilmiş bir zamandaki bir bilimin kavramsal yapısı alınmaz. Yer aldığımız bu geri çekilme, ortaya çıkan kavramsal oyuna göre değildir. İfadelerin belirli bir söylem tipi içinde birbirlerine hangi (seri haline konulmuş, eşzamanlı gruplama, çizgisel ya da karşılıklı değişme) şemalara göre bağlandıkları belirlenmeye çalışılır; böylelikle ifadelerin geri dönüşlü öğelerinin nasıl yeniden ortaya çıkabildikleri, birbirlerinden ayrılabildikleri, yeniden birleşebildikleri, gelişme ya da belirlenme kaydedebildikleri, yeni mantıksal yapıların içinde yeniden ele alınabildikleri, buna karşılık yeni semantik içerikler kazanabildikleri, alanlarında kısmi örgütlenmeler oluşturabildikleri gösterilmeye çalışılır. Bu şemalar, kavramların içyapısının ilkelerini ya da onların bir insanın zihnindeki sürekli ve bireysel doğuşlarını değil; fakat metinler, kitaplar ve eserler arasındaki genel dağılımlarını betimleme olanağını verir. Bir söylem tipini belirginleştiren ve kavramlar arasındaki yalnız tümdengelim, türeme, tutarlılık biçimlerini değil, bağdaşmazlık, çaprazlaşma, yerine geçme, dışarıda tutma, karşılıklı değişme, yer değiştirme vs biçimlerini de tanımlayan dağılım. O halde, benzer bir analiz, bir çeşit *önyargısal* düzeyde, kavramların

birlikte var olabildikleri alanı ve bu alanın kendilerine bağlı bulunduğu kuralları ilgilendirmektedir.

Burada "önyargısal" ile anlaşılması gereken şeyi belirlemek için, *Kelimeler ve Şeyler*'de incelenmiş ve 17. yüzyıl ile 18. yüzyılda genel dilbilgisini belirginleştirmiş olan dört "teorik şema" örneğini yeniden ele alacağım. Atfetme, eklemleme, adlandırma ve türetme diye sıralayacağımız bu dört şema, gerçekten klasik dilbilimciler tarafından kullanılmış kavramları göstermez. Onlar farklı dilbilgisi eserlerinin üstüne daha genel, daha soyut, daha zayıf fakat bununla görünüşte birbirine zıt olan bu farklı sistemlerin derin bağdaşabilirliğini keşfedecek bir sistem türünü yeniden kurmak olanağını bile vermez. Yalnızca tanımlama olanağı verir:

1. Farklı dilbilgisi analizleri nasıl düzene sokulabilir ve oluşabilir; isim, fiil ve sıfat analizleri, fonetiği ilgilendiren analizler ve sözdizimiyle ilgili analizler, doğuştan gelen dille ilgili ve yapay bir dili yansıtan analizler arasında hangi art arda geliş biçimleri olanaklıdır. Bu mümkün değişik düzenler atfetme, eklemleme, adlandırma ve türetme teorileri arasında saptanabilen bağımlılık ilişkileri tarafından zorunlu kılınır.

2. Genel dilbilgisi bir *geçerlilik* alanını nasıl tanımlar (bir önermenin geçerliliği ya da geçersizliği hangi ölçütlere göre tartışılabilir)? Bir *normatiflik* alanı nasıl oluşturur (söylem için uygun olmamaları ya da gereksiz ve sıradan olmaları veya bilimsel olmamaları sebebiyle bazı ifadeler hangi ölçütlere göre dışarıda tutulur)? Bir *güncellik* alanını nasıl oluşturur (elde edilmiş çözümleri kıyaslayan, mevcut problemleri tanımlayan, kavramları ve geçerliliği kalmamış doğrulamaları oluşturan)?

3. Genel dilbilgisi *mathesis*le (kartezyen ve kartezyen sonrası cebirle; düzen hakkında genel bir bilim projesiyle), temsilin felsefi analizi ve işaretler teorisi, doğa tarihi, tanımlama ve sınıflandırma problemleri, zenginliklerin analizi, ölçü ve mübadelenin keyfi işaretleri hakkındaki problemlerle hangi ilişkileri devam ettirebilir: Bu ilişkileri tespit etmek suretiyle, bir alandan bir başka alana akışı, geçişi sağlayan yollar, kavramların değişimi,

biçimlerinin bozuluşu ya da uygulama alanlarının değişmesi belirlenebilir. Dört teorik parçadan oluşmuş olan ağ, tüm dilbilimciler tarafından kullanılan bütün kavramların mantıksal yapısını belirlemez; onların oluşumlarının düzenli mecrasını ortaya çıkarır.

4. Olmak fiilinin, koşacın, kök fiilin ve çekim ekinin çeşitli kavramları (bunlar *atfetmenin* teorik şeması içindir); fonetik öğelerin, alfabenin, adın, zamirlerin ve sıfatların çeşitli kavramları (bunlar *eklemleme* teorik şeması içindir); özel ve genel ismin, işaret sıfatının, isim kökünün, hece ya da anlam uyumunun çeşitli kavramları (bunlar *adlandırmanın* teorik parçası içindir); doğuştan ve türemiş dilin, mecazın ve biçimin, şiir dilinin çeşitli kavramları (bunlar *türetmenin* teorik parçası içindir) eşzamanlı ya da ardışık olarak (alternatif tercih, değişme ya da yerine geçme biçimi altında) nasıl mümkün olmuştur?

Bu şekilde çözümlenmiş olan "önyargısal" düzey ne bir ideallik ufkuna ne de soyutlamanın ampirik doğuşuna bir gönderme yapar. Bu, bir yandan kurucu bir davranış tarafından ortaya konulmuş, keşfedilmiş ya da gerçekleştirilmiş bir ideallik ufku olmadığı gibi, onun her kronolojik bağlanmadan kurtulacağı başlangıç noktası da değildir. Bu, hem her başlangıçtan, her genetik geri vermeden kurtulacağı için geri çekilmede, hem de açık bir tamlığın içinde asla kendisinin çağdaşı olamayacağı için geri gitmede, tarihin sınırında, bitmeyen bir *a priori* değildir. Aslında artık dışarıdan bir çeviri değil de kavramların doğuş yeri olan söylemin kendisinin düzeyinde soru sorulmakta, söylemin değişmezleri kavramın ideal yapılarına bağlanmakta fakat söylemin iç düzenliliğinden hareketle kavramsal bütün betimlenmekte; ifadelerin çokluğu kavramların tutarlılığına ve tarihüstü bir idealliğin sessiz kendinden geçmelerine tabi kılınmamakta; aksi yöndeki seri gerçekleştirilmektedir. Kavramsal bağdaşabilirlik ile bağdaşamazlığın birbirine karıştığı bir bütünün içine çelişkisizliğin saf hedefleri yeniden yerleştirilmekte; bu karışıklık da söylemsel bir uygulamayı belirginleştiren kurallara bağlanmaktadır. Bundan dolayı da sonsuzca geriye götürülmüş

başlangıç ve sonu gelmez ufuk temalarına başvurmak artık gerekli değildir. Bununla birlikte, bir dile getirme ya da bir ortaya çıkarma kadar kurulması kolay bir olayı teşkil etmese bile, söylemin uygulaması içinde, bir kurallar bütününün örgütlenişi, tarihin öğesi içinde belirlenebilir ve eğer o, tüketilemez olan ise onun oluşturduğu tamamiyle tanımlanabilir bir sistemin çok dikkate değer bir kavram oyununu ve hem bu kavramları hem de onların ilişkilerini gerçekleştiren dönüşümlerin çok önemli bir sayısını açıklamasından dolayıdır. Böylece tanımlanmış "önyargısal", tarihin dibinden gelecek ve onun bünyesinde devam edecek olan bir ufku göstereceği yerde, tam tersine, daha "yüzeysel" bir düzeyde (söylemlerin düzeyinde), gerçekten o düzeyde uygulanan kurallar bütünü olur.

Görülüyor ki genel sezgiler, özel hallere ilişkin keşifler, hayali temaların devre dışı bırakılması, teorik ya da teknik engellerle karşılaşma, geleneksel modellerden birbirini izleyen alıntılar, eksiksiz biçimsel yapının tanımlanması vs'yi oluşturma olanağı veren faaliyetler serisini yeniden bulmaya çalışan soyutlamaların, doğuşu da söz konusu değildir. Burada öne sürülen analizde, oluşum kuralları bireylerin "zihniyetleri"nin ya da bilincinin içinde değil fakat bizzat, söylemin içinde yerlerini alır. Sonuç olarak tek biçimli bir adlandırma çeşidine göre, bu söylemsel alanda konuşmaya kalkışan bütün bireylere kendilerini empoze eder. Diğer yandan oluşum kuralları, ne olursa olsun bütün alanlar için evrensel olarak geçerli sayılmaz; onlar her zaman belirlenmiş söylemsel alanların içinde betimlenir ve uzamın belirsiz imkânları oyununun girişi olarak kabul edilmez. En fazla, sistematik bir kıyasla, kavramların oluşum kuralları, bir bölgeden öbürüne, karşılaştırılabilir: Kurallar hakkındaki bu bütünlerin, klasik çağda, genel dilbilgisinde, doğa tarihinde ve zenginliklerin analizinde gösterilebilen benzelikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Kurallarla ilgili bu bütünler, tekil ve daha çok bireyselleşmiş bir söylemsel oluşumu belirginleştirmek için bu alanların her birinde oldukça özeldir; fakat bu çeşitli oluşumların daha geniş ve daha yüksek seviyeden bir

söylemsel grubu oluşturduklarının görülmesi için yeterince analoji takdim eder. Herhalde kavramların oluşum kuralları, genel durumları ne olursa olsun, bireyler tarafından gerçekleştirilmiş faaliyetlerin, tarihin içine konulmuş ve kollektif alışkanlıkların içine çökeltilmiş sonucu değildir; onlar, kavramların, yanılgıların, önyargıların, yanlışlıkların, geleneklerin içinden geçerek ortaya çıkacakları sırada, anlaşılması güç herhangi bir işin zayıf şemalarını oluşturmaz. Önyargısal alan kavramların heterojen çokluğunu mümkün kılmış olan düzenlilik ve söylemsel karşıtlıkların daha da ötesi, düşüncelerin tarihi yapıldığı zaman bilerek kendilerine başvurulan bu temaların, bu inançların, bu temsillerin çoğalmasına da izin verir.

Gördük ki nesnelerin oluşum kurallarını çözümlemek için ne şeylerin içine yerleştirmek ne de kelimelerin alanına bağlamak gerekiyor; ifade çeşitlerinin oluşumunu çözümlemek için onları ne bilen özneye ne de psikolojik bir bireyselliğe bağlamak gerekiyor. Aynı şekilde, kavramların oluşumunu çözümlemek için de onları ne *idealliğin* ufkuna ne de *düşüncelerin* ampirik yoluna bağlamak gerekiyor.

6
Stratejilerin Oluşması

Ekonomi, tıp, dilbilgisi, canlı varlıkların bilimi gibi söylemler tutarlılık, kesinlik ve istikrar derecelerine göre konular ya da teoriler oluşturan bazı kavram örgütlenmelerine, bazı nesne gruplarına, bazı ifade tiplerine yer verir. Şöyle ki: 18. yüzyılın dilbilgisinde, bütün diğer temaların kendisinden türeyeceği ve bazen çözülebilir hatıralarını ondan aldığı bir doğuştan dil teması; 19. yüzyılın filolojisinde, bütün Hint-Avrupa dilleri arasında soy zinciri ya da akrabalık bir yakınlık ve onlar için ortak bir başlangıç noktası hizmetini görecek olan bir arkaik dil teorisi; 18. yüzyılda, doğanın sürekliliğini zamanın içinde açan ve sınıflandırmayla ilgili tablonun aktüel boşluklarını açıklayan

bir türlerin evrimi teması; tarımsal üretimin başlamasından itibaren, Fizyokratlarda, bir zenginliklerin dolanımı teorisi. Biçimsel düzeyleri ne olursa olsun, uzlaşımsal olarak, bu temalara ve bu teorilere "stratejiler" adı verilecektir. Problem onların tarihin içinde nasıl dağıldıklarını bilmektir. Onları sıraya dizen, kaçınılmaz kılan, tam anlamıyla peş peşe çağıran ve gerçekte bir ve aynı problemin ardışık çözümleri olarak gerekli kılan nedir? Ya da stratejiler arasında bir düzenin varlığını bulmak mümkün olmadığı ve oluşumlarının genel sistemini tanımlayacak durumda bulunulmadığı sürece, bireylerin sabrının ya da dehasının az veya çok iyi oluşturulmuş bütünler halinde düzenleyeceği çeşitli kaynak fikirler, etkiler, buluşlar, düşünsel ikilemler, teorik modeller arasındaki rastlantısal karşılaşmalar nedir?

Bu stratejilerin analizi için, ayrıntıya girmek bana oldukça zor geliyor. Sebebi basit; daha önce tespit ettiğim farklı söylemsel alanlarda, hiç kuşku yok ki çok belirsiz bir biçimde ve özellikle başlangıçta, yeterli yöntemsel kontrol olmaksızın, her defasında, söylemsel oluşumu bütün boyutları içinde ve kendi karakteristiklerine göre betimlemek söz konusuydu; demek ki nesnelerin, ifade çeşitlerinin, kavramların, teorik seçimlerin oluşum kurallarını her defasında tanımlamak gerekiyordu. Fakat analizin zor noktasının ve en fazla dikkat gerektiren şeylerin her defasında aynı olmadığı görüldü. Ben *Deliliğin Tarihi*'nde, teorik seçim noktaları işaret edilmesi oldukça kolay, kavramsal sistemleri göreceli olarak az ve anlaşılır, nihayet ifade yönetimi oldukça tekdüze ve monoton olan söylemsel bir oluşumla meşgul olmuştum; buna karşılık problem, çok karışık ve karmaşık bir nesneler toplamının ortaya çıkışı idi. Her şeyden önce, psikiyatrik söylemin bütünlüğüne söz konusu nesneler toplamının özelliği içinde işaret etmek için, bu nesnelerin oluşumunu tanımlamak söz konusuydu. *Kliniğin Doğuşu*'nda, araştırmamın temel noktası, 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında, söylemin ifade biçimlerinin değiştirilme şekli idi; demek ki analiz, kavramsal sistemlerin kuruluşuna ya da teorik sistemlerin oluşumuna statüden, kurumsal zeminden, söylemde bulunan

öznenin durumundan ve yerleştirme biçimlerinden daha az dayanıyordu. Nihayet *Kelimeler ve Şeyler*'de inceleme, en önemli bölümü için, genel dilbilgisinde, doğa tarihinde ve zenginliklerin çözümlenmesinde işaret edilebildiği gibi, kavram ağlarına ve onların (birbirinin aynı ya da birbirinden farklı) oluşum kurallarına dayanıyordu. Stratejik seçimlere gelince, onların yerleri ve sonuçları (Linné ve Buffon ya da Fizyokratlar ve Utilitaristler konusunda olduğu gibi örneğin) gösterildi; fakat tam olarak tespit edilemedi ve analiz, onların oluşumlarına pek o kadar takılıp kalmadı. Yine de teorik seçimler hakkındaki analizin, dikkat çekebilecek bir önceki incelemeye kadar hâlâ yapım aşamasında kaldığını söyleyelim.

Şu an, araştırmamın yönlerini göstermek mümkündür. Şu şekilde özetlenebilir:

1. Söylemin mümkün *kırılma noktaları*nı belirlemek. Bu noktalar öncelikle *bağdaşmazlık noktaları* olarak belirginleşir: İki nesne ya da iki dile getirme tipi veya iki kavram, bir ve aynı ifadeler serisinin içine girebilmeksizin (yoksa apaçık çelişki ya da tutarsızlık olur) aynı söylemsel oluşumun içinde görünebilir. Daha sonra ise *denklik noktaları* olarak belirginleşirler; birbiriyle bağdaşmaz olan iki öğe aynı şekilde ve aynı kurallardan hareketle oluşturulur, ortaya çıkış koşulları aynıdır, aynı düzeyde kurulur, saf ve basit bir bağlantı hatası oluşturmak yerine, alternatif oluşturur; kronolojiye göre, aynı zamanda görünmeseler, aynı öneme sahip olmasalar ve gerçek ifadeler topluluğu içinde aynı şekilde temsil edilmemiş olsalar bile "ya... ya..." biçimi altında takdim edilir. Nihayetinde bir *sistemleştirmenin çarpışma noktaları* olarak belirlenir: Hem denk hem de bağdaşmaz olan bu öğelerin her birinden hareketle, nesnelerin, ifade biçimlerinin, kavramların tutarlı bir serisi (muhtemelen, her seride, yeni bağdaşmazlık noktalarıyla birlikte) türetilir. Bir başka deyişle, önceki düzeylerde incelenmiş olan dağılmalar, yalnızca mesafeleri, eşitsizlikleri, süreksiz serileri, boşlukları oluşturmaz. Söylemsel altbirlikler oluşturmayı sağlar, sanki daha geniş söylemsel birliklerin ("teoriler", "anlayışlar", "temalar")

ilk birlik ve ilk malzemeleriymişçesine, her zaman olduğu gibi büyük bir önem atfedilir. Mesela, bunun gibi bir analizde, 18. yüzyıldaki zenginliklerin analizinin, (eşzamanlı bir araya gelme ya da kronolojik art arda geliş yoluyla) para, ihtiyaç nesnelerinin değiş tokuşu, değer ve fiyatların oluşumu ya da arazi geliri hakkındaki birçok farklı anlayışın sonucu olduğu düşünülmez; çeşitli teorisyenler tarafından sırasıyla düşünülmüş olan Petty'nin fikirlerinin, Law'ın tecrübesinin ve faydacı anlayışlara zıt olan Fizyokratik sistemin yerini hiç boş bırakmayan Cantillon'un düşüncelerinden oluştuğu düşünülmez. Daha ziyade, mümkün bir zıtlıklar alanı açan, çeşitli ve birbirinden ayrı yapılara yan yana ya da sırayla görünme olanağı veren bir dağıtım ünitesi olarak tanımlanır.

2. Fakat bütün mümkün oyunlar gerçekten gerçekleşmemiştir: Daha çok ortaya çıkabilecek ve çıkamayacak kısmi birlikler, yerel uygunluklar, birbirleriyle tutarlı yapılar vardır. Tüm bunların arasında gerçeklik kazanmış seçimleri (ve sadece bunları) açıklamak için, kararın özel makamlarını tanımlamak gerekir. Bunlar arasından ilk sırada, kendisinin çağdaşı olan ve kendisine en yakın olanlara göre incelenmiş bulunan söylemin oynadığı rol gelir. O halde bu rolün ait olduğu *söylemsel topluluğun ekonomisi*ni incelemek gerekir. Söz konusu ekonomi, gerçekten de başka söylemlerin çeşitli semantik alanlara uygulanmaları olacak açık bir sistem rolünü oynayabilir ya da tam tersine (genel dilbilgisinin, 17. ve 18. yüzyıllarda, işaretler ve temsil hakkındaki genel teorinin özel bir modeli olarak görünmesi gibi) daha yüksek bir soyutlama düzeyiyle ilgili başka söylemlere verilmesi gereken somut bir model de olabilir. İncelenen söylem başka bazı söylemlerle benzerlik, zıtlık ya da tamamlayıcılık ilişkisi içinde de olabilir. Örneğin; zenginliklerin analizi ile doğa tarihi arasında, klasik çağda, bir benzerlik ilişkisi vardır; birincisi ihtiyacın ve arzunun temsiline ait iken ikincisi algıların ve hükümlerin temsiline aittir; doğa tarihi ile genel dilbilgisinin doğal bir karakter teorisi ve bir uzlaşım işaretleri teorisi olarak kendi aralarında birbirlerine zıt oldukları da kaydedilebilir; her ikisi de kendilerinde,

niteliksel işaretlerin incelenmesi olarak zenginliklerin analizine, niceliksel ölçüm işaretlerinin analizine zıttır; nihayet her biri temsili işaretin belirlenmesi, sınıflandırılması ve takas edilmesi gibi üç tamamlayıcı rolün birini geliştirir. Son olarak, her biri alanının, yöntemlerinin, araçlarının, uygulama alanının (18. yüzyılın sonundan önce pratik olarak birbirinden ayrılmamış ve bu andan itibaren onları karakterize eden mesafeyi aralarına koyan psikiyatri ile organik tıp için olduğu gibi) farklılaşması yoluyla bireyselliğinin belirleyici işaretlerini gösteren, bu birçok söylem arasındaki karşılıklı sınırlama ilişkisini tanımlayabiliriz. Bütün bu ilişkiler oyunu, verilmiş bir söylemin içinde, belirli bir ifadeler sayısına olanak tanıyan ya da tanımayan bir belirleme ilkesini oluşturur: İmkân dahilinde olabilecek fakat daha yüksek bir düzey ve daha geniş bir alanın söylemsel bir topluluğu tarafından dışlanmış kavramsal sistemler, ifade zincirleri, nesne grupları ve örgütlenmeleri de vardır. O halde söylemsel bir oluşum, nesnelerinin, dile getirmelerinin, kavramlarının oluşum sistemlerinin haklı olarak ona açtığı her mümkün bütünü işgal etmez; o özü bakımından tamamlanmamıştır, bu da onun stratejik seçimlerinin oluşumu sisteminden dolayıdır. Bu sebepledir ki yeniden başlama, yeni bir bütünün içine, verilmiş söylemsel bir oluşumun içine yerleştirme ve yorumlama (bilimsel söylemlerin aktüel dağılımı içinde, Port-Royal Grameri'nin ya da Linné Taksonomisi'nin, onlara göre, hem asli hem de yeni öğelerinden kurtulabildikleri gibi, yeni olanaklar ortaya koyabilir; fakat o zaman üstü kapalı kalacak, varlık olmaksızın söylenecek ve açık ifadelerin altındaki daha temelli, sonunda yeniden gün ışığına çıkan bir tür altsöylemi oluşturacak sessiz bir içerik söz konusu olmaz; seçimlerin dışlanmasının ve imkânsızlığının ilkesinde bir değişim söz konusu olur: Yeni bir söylemsel bütünün içine yerleştirmeden ileri gelen bir değişim.

3. Gerçek bir biçimde ortaya konulmuş teorik tercihlerin belirlenmesi bir başka makama da bağlıdır. Bu makam, öncelikle *söylemsel olmayan bir uygulama alanı içinde* incelenmiş söylemin, yerine getirmek zorunda olduğu *işlev*le belirlenir. Bu şekilde genel

dilbilgisi, pedagojik pratikte bir rol oynamıştır; daha çok ortaya konan ve daha önemli bir biçimde zenginliklerin analizi, sadece yönetimlerin siyasi ve ekonomik kararlarında değil; aynı zamanda yeni doğan kapitalizmin henüz kavramsallaştırılmış, henüz teorik hale getirilmiş günlük pratikleri ve klasik çağı belirleyen sosyal ve siyasi mücadelelerin içinde de bir rol oynadı. Bu makam, söylemin *rejim ve uyum süreçleri*ni de içine alır: Çünkü toplumlarımızda (hiç kuşkusuz daha pek çok başka toplumda) hem konuşma hakkı, hem kavrama yetisi, hem önceden oluşturulmuş ifadeler toplamına meşru ve dolaysız giriş, hem de bu söylemi kararların, kurumların ya da uygulamaların içine yerleştirme yeteneği olarak anlaşılan söylemin mülkiyeti, gerçekte (bazen yönetmeliğe uygun olarak da), belirli bir bireyler grubuna verilir; 16. yüzyıldan beri bilinen burjuva toplumlarında ekonomik söylem, asla genel bir söylem olmamıştır (tıbbi söylem veya edebî söylem bir başka biçimde olmasına karşın, asla genel bir söylem olmamıştır). Nihayetinde bu makam, *söyleme göre arzunun mümkün konumlarıyla* karakterize edilir: İşte bu, gerçekte hayali olanın, sembolleştirme öğesinin, yasaklamanın biçiminin, türemiş tatmin vasıtasının sahnelendiği yer olabilir (arzu ile ilişkili olma imkânı sadece söylemin şiirsel, romanesk ya da hayali alıştırmalarının olgusu değildir: Zenginlik, dil, doğa, delilik, hayat, ölüm ve belki de daha pek çok başka soyutlamalar üzerine yapılan söylemler, arzuya bağlı belirli birçok durumu işgal edebilir). Her koşulda bu makamın analizi ne söylemin arzu ile ilişkisinin ne uyum süreçlerinin ne söylemsel olmayan pratikler arasındaki rolünün, birliğinin, belirginleşmesinin ve oluşumunun kanunlarının dışında kalmadığını göstermek zorundadır. Bunlar ona saf, nötr, zamandışı ve sessiz biçimine eklendikleri için, onu engelleyecek olan ve onun yerine kılık değiştirmiş bir söylemi konuşturacak olan altüst edici öğeler değil fakat daha ziyade kurucu öğelerdir.

Söylemsel bir oluşum, eğer kendisinde ortaya çıkan farklı stratejilerin oluşma sistemi tanımlanabilirse; başka bir deyişle eğer onların tümünün (bazen aşırı derecedeki çeşitliliklerine, zaman içindeki dağılımlarına rağmen), aynı ilişkiler oyunundan

nasıl türedikleri gösterilebilirse belirlenmiş olacaktır. Örneğin zenginliklerin analizi, 17. ve 18. yüzyıllarda hem Colbert'in merkantilizmini hem de Cantillon'un "neomerkantilizm"ini, Law'ın ve Paris-Duverney'in stratejisini, Fizyogratik ve ütilitarist kanıyı oluşturabilmiş olan sistem tarafından belirginleştirilir. Eğer ekonomik söylemin kırılma noktalarının birbirlerinden nasıl türedikleri, birbirlerini nasıl gerektirdikleri ve nasıl birbirlerini içerdikleri (değer kavramı konusundaki bir karardan fiyatlar konusundaki bir seçim noktasının nasıl çıktığı), gerçekleşmiş seçimlerin ekonomik söylemin betimlediği genel gruba nasıl bağlı olduğu (özel-paradan yana olan seçim, dil teorisinin, temsiller analizinin, mathesisin ve düzenin biliminin yanı sıra zenginliklerin analizi tarafından işgal edilen yere bağlıdır), bu seçimlerin, doğan kapitalizmin uygulaması içinde ekonomik söylemin gerçekleştirdiği işleve, burjuvazi sınıfının nesnesi olan uyum sürecine, ilgilerin ve arzuların gerçekleşmesinde oynayabildiği role nasıl bağlı olduğu betimlenebilirse o zaman, bu sistem tanımlanmış olur. Ekonomik söylem klasik çağda, bir söylemin içindeki sistemleşme olanaklarına, söylemin dışında kalan ve uygulamaların, uyumun, ilgilerin ve arzuların, söylemsel olmayan, bütün alanının başka söylemlere bağlı olmasının getirdiği belirli bir biçim ile tanımlanır.

Şunu da kaydetmek gerekir ki bu şekilde tanımlanmış stratejiler, söylemin dışında, hem hazırlık niteliğinde hem de temel bir seçimin sessiz derinliğinin içine yerleşmez. Tanımlanması gereken tüm ifade grupları, ne kelime çeşitleri altında paraya dönüştürülecek olan dünya hakkındaki bir vizyonun ifadesidir ne de bir teorinin sığınağında yer alan bir ilgi hakkındaki aldatıcı ifadedir: Klasik çağdaki doğa tarihi, statik, düzenli, bölümlere ayrılmış ve başlangıcından itibaren mâkul bir biçimde sınırları belirli bölgelere ayrılmış (Linnéci) bir evren hakkındaki vizyon ile arazlarının etkisiyle zamanın mirasçısı ve bir evrim olanağına açık bir doğanın biraz da karışık algısı arasında, tarihöncesinde yer alan belirsizlikler içindeki çatışmanın ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Aynı şekilde zenginliklerin analizi de

Fizyokratların sesiyle ekonomik ya da politik isteklerini dile getiren, mal mülk sahibi olmuş bir burjuvazi ile Faydacılar aracılığıyla korumacı ya da liberal değerleri savunan tüccar bir burjuvazi arasındaki menfaat çatışmasından başka bir şey değildir. Ne zenginliklerin analizi ne de doğa tarihi eğer varoluşları, birlikleri, süreklilikleri ve dönüşümleri düzeyinde ele alınacak olurlarsa bu, değişik seçeneklerin toplamı olarak değerlendirilemez. Bunların, tam tersine, söylemin nesnelerini incelemenin (sınırlamak, yeniden gruplamak ya da birbirlerinden ayırmak, sıralamak ve birbirlerinden türetmek), ifade biçimlerini düzenlemenin (seçmek, yerli yerine koymak, seriler teşkil etmek, büyük retorik birlikler haline getirmek), kavramlara şekil vermenin (kullanım kurallarını vermek, bölgesel bağlantıların içine sokmak ve böylece kavramsal yapılar oluşturmak) farklı sistematik biçimleri olarak betimlenmesi gerekir. Bu seçenekler söylemin tohumları değildir (hemen hemen mikroskopik bir biçim altında önceden belirlenmiş ve önceden biçimlenmiş olacaklardır); söylemin olanaklarının kullanılması için düzenlenmiş (ve bu şekilde tanımlanabilir olan) biçimlerdir.

Fakat bu stratejilerin, kendilerinden bağımsız bir söylemsel rasyonelliğe bağımlı olması gereken, ikincil öğeler gibi çözümlenmemesi gerekir. Seçimlerin dış kaynağının bozmuş, altüst etmiş, baskı altına almış, belki de yeniden çok uzak bir geleceğe doğru itmiş olacağı hem en son hem de zamandışı olan bir ideal söylem türü (ya da en azından, burada imkânı belirlenen tarihsel söylem için kabul edilemez) yoktur; örneğin doğa ya da ekonomi ile ilgili üstüste konulmuş ve birbirine bağlanmış iki söylemin birbirini tuttuğunun varsayılması gerekmez: Biri ağır ilerler, bilgilerini biriktirir ve yavaş yavaş tamamlanırken (doğru fakat tarihin teleolojik sınırlarında ancak kendi saflığında varolan söylem) öbürü, hep yıkılmış, hep yeniden başlamış, kendisinden sürekli kopuk halde, heterojen metin parçalarından oluşmuştur (tarihin, zaman boyunca, yeniden geçmişin içine fırlattığı fikrin söylemi). Fiksizmde tam denebilecek doğal bir taksonomi yoktur; tüccar bir burjuvazinin tercihleri ve yanılsamaları

olmaksızın, doğru denebilecek bir değişim ve yarar ekonomisi var olmaz. Gerçekten var olmuş ve tarihsel biçimleri oluşturmuş, klasik taksonomi ya da zenginliklerin analizi ifade edilmiş ama derli toplu olmayan bir sistem halinde nesneleri, ifadeleri, kavramları ve teorik seçimleri içerir. Nesnelerin oluşumunun ne kelimelerle ne şeylerle, ifadelerin oluşumunun ne bilginin saf biçimiyle ne psikolojik özneyle, kavramların oluşumunun ne idealliğin yapısıyla ne düşüncelerin art arda gelişiyle ilgili olmasının gerekmediği gibi, teorik seçimlerin oluşumunun da ne temel bir *proje*yle ne de *kanıla*rın ikincil bir oyunuyla ilgili olması gerekmez.

7
Uyarılar ve Sonuçlar

Şimdi önceki analizlerdeki dağınık bilgilerden belirli bir kısmını yeniden ele almak, bu analizlerin sormaktan geri kalmadığı bazı sorulara yanıt vermek ve her şeyden önce, kendini göstermekle tehdit eden itirazı dikkate almak gerekir; çünkü girişimin paradoksu hemen kendini gösterir.

Oyunun başında söylemin belirsiz, monoton ve zengin alanının geleneksel olarak kendilerine göre vurgulandığı, bu önceden kurulmuş birlikleri söz konusu etmiştim. Bu birliklerin bütün değerine itiraz etmek ya da onların kullanımını yasaklamayı istemek asla söz konusu değildi. Söz konusu olan, eksiksiz bir biçimde tanımlanmış olmak için, teorik bir özümlemeyi ısrarla

istediklerini göstermekti. Bütün önceki analizlerin çok problematik göründüğü yer olmakla birlikte, gerçekten belki biraz belirsiz olan bu birliklere, acaba daha az görülebilir, daha soyut ve hiç kuşku yok ki daha problematik olan bir başka birlikler kategorisini eklemek gerekir miydi? Tarihsel sınırlarının ve örgütlenmelerinin özelliğinin algılanmaya oldukça elverişli olduğu durumda bile (genel dilbilgisi ya da doğa tarihi tanık), bu söylemsel oluşumlar kitaptan ya da eserden daha zor olan tespit etme problemlerini ortaya koyar. O halde, en açık görünen şeylerin problem edildiği sırada bile o kadar belirsiz grupları oluşturmak niye? Hangi yeni alanı keşfetmeyi umuyoruz? O zamana dek karanlık ya da kapalı kalmış ilişkiler hangileridir? Tarihçilerin ufkunun da dışında kalmış dönüşümler hangileridir? Kısacası hangi betimsel etkinlik bu yeni çözümlemelerle uyuşturulabilir? Daha sonra bütün bu sorulara cevap vermeye çalışacağım. Fakat şu an, son analizlere göre ilk, öncekilere göre ise son olan bir soruya cevap vermek gerekiyor: Tanımlamaya çalıştığım bu söylemsel oluşumlar konusunda, gerçekten, birliklerden söz etmeye hakkımız var mıdır? İleri sürdüğümüz parça acaba birlikleri belirlemeye yetili midir? Bu şekilde ortaya konulmuş ya da kurulmuş olan birliğin doğası nedir?

Bir tespitten hareket edilmişti: Klinik tıbbın veya siyaset ekonomisinin ya da doğa tarihinin söylemi gibi bir söylemin birliği ile öğelerin bir dağılımı kastedilmiştir. Oysa bu dağılımın kendisi; eksiklikleri, çatlakları, karışıklıkları, üstüste yığılmışlıkları, bağdaşmazlıkları, yer değiştirmeleri ve bir başkasının yerine gerçirilmeleri ile nesnelere, ifadelere, kavramlara, teorik seçimlere göre oluşturulan özel kuralları belirleyebilirse o zaman, kendi benzersizliği içinde betimlenebilir: Eğer birlik varsa dağılım, oluşan öğelerin gözle görülebilir ve yatay tutarlılığı içinde değildir; çok daha geride, onların oluşumlarını mümkün kılan ve yöneten sistemin içinde bulunur. Fakat birliklerden ve sistemlerden hangi başlık altında söz edilebilir? Nesnelerin, ifadelerin, kavramların ve seçimlerin dışarıdan bakıldığında indirgenemez olan çokluğunun gerisinde, daha az sayıda ve daha az dağılmış

olmayan ama üstüne üstlük heterojen halde bulunan bir öğe kitlesi, çok raslantısal biçimde, ortaya konulduğu halde; bütün bu öğeler, söyleniş biçimleri pek belirlenmemiş olan dört ayrı gruba bölündüğü halde; söylemsel bütünlerin iyice belirlendiği nasıl doğrulanabilir? Hangi anlamda bütün bu öğelerin, nesnelerin, ifadelerin, kavramların ve söylemlerin stratejilerinin gerisinde gün yüzüne çıktıkları, eserlerden ya da kitaplardan daha az belirlenebilir olmayan bütünlerin varoluşunu teminat altına aldıkları söylenebilir?

1. Daha önce gördük ve tekrar geri dönmeye hiç gerek yok: Bir oluşum sisteminden söz edildiği zaman, yalnız birbirinden ayrı öğelerin (kurumlar, teknikler, toplumsal gruplar, algı birlikleri, çeşitli söylemler arasındaki ilişkiler) art arda gelişi, birlikte varoluşu ya da karşılıklı etkileşimi değil, aynı zamanda onların söylemsel uygulama tarafından, iyi tanımlanmış bir form altında, ilişkiye sokulmaları da anlaşılır. Fakat, bu dört sistem veya daha ziyade dörtlü ilişki demeti nedir? Onların tümü bir tek oluş sistemini nasıl tanımlayabilir?

Bu demektir ki bu şekilde tanımlanmış farklı düzeyler, birbirlerinden bağımsız değildir. Stratejik seçimlerin bir dünya görüşünden ya da şu veya bu konuşan özneye ait çıkarların üstünlüğünden dolaysız bir şekilde, birden ortaya çıkmadığını ama onların kendi olanaklarının, kavramlar oyunu içindeki ayrım noktaları tarafından belirlendiğini gösterdik; yine kavramların doğrudan doğruya düşüncelerin yaklaşık, karışık ve canlı temeli üzerinde değil fakat ifadeler arasındaki birlikte varoluş biçimlerinden hareketle oluştuklarını da gösterdik; ifade biçimlerine gelince, öznenin bahsettiği nesne alanına göre işgal ettiği durumdan hareketle betimlendiklerini gösterdik. Bu şekilde, düşey bir bağımlılıklar sistemi meydana gelir. Öznenin bütün durumları, ifadeler arasındaki tüm birlikte varoluş çeşitleri ve bütün söylemsel stratejiler, aynı ölçüde mümkün değildir; fakat sadece önceki düzeyler tarafından izin verilmiş olanlar mümkündür. Örneğin, 18. yüzyılda, doğa tarihinin konularını (karakterlerin taşıyıcısı olan ve bu yolla tasnif edilebilir olan

bireysellikler gibi, değişmeye elverişli yapısal elemanlar gibi, görülebilir ve çözümlenebilir yüzeyler gibi, sürekli ve düzenli farklılıklar alanı gibi) tayin eden oluşum sistemi yüzünden, bazı dile getirme biçimleri benimsenmemiş (örneğin işaretlerin parçalanması), bazıları ise benimsenmiştir (örneğin belirli bir kurala göre betimleme). Aynı şekilde konuşan öznenin bulunabildiği (arada bir aracı olmaksızın bakan özne gibi, yapının tek tek elemanlarını algısal çokluktan çekip alan özne gibi, kodlanmış bir kelime dağarcığındaki bu öğeleri kopyalayan özne gibi vs) farklı konumlar yüzünden dışlanmış örneğin; daha önce söylenmiş olanın derin bilgiye dayalı tepkimesi ya da bir kutsal metnin yoruma dayalı açıklaması veya aksine mümkün ya da bir tasnif tablosunun içinde tam olarak ya da kısmen benzer olan ifadelerin sorgulanması gibi gerekli başka ifadeler arasında, belirli sayıda birlikte varoluş bulunmaktadır. Demek ki düzeylerden bazıları, öbürlerine göre boş değildir ve sınırsız bir otonomiye göre açılmaz: Nesnelerin birincil farklılaşmasından söylemsel stratejilerin oluşumuna uzanan bir ilişkiler hiyerarşisi vardır.

Fakat aynı zamanda ilişkiler ters yönde de gelişir. Aşağı seviyedekiler üsttekilerden bağımsız değildir. Teorik seçimler, onları gerçekleştiren ifadelerin içinde, bazı kavramların oluşumuna, yani ifadeler arasındaki bazı birliktelik biçimlerini dışlar ya da yer verir: Böylece Ütilitaristler tarafından yapılmış analizlerdeki niceliksel veriler ve ölçümlerle ilgili sorgulama biçimleri Fizyokratların metinlerinde bulunmayacaktır. Bu durum, Fizyokratik seçimin, 18. yüzyıldaki ekonomik kavramların oluşmasını sağlayan kuralların bütününü değiştirebilmesi değildir; fakat o kurallardan bir kısmını oyuna sokabilir ya da oyunun dışında bırakabilir ve sonuç olarak da başka hiçbir yerde görünmeyen net kazanç kavramı gibi bazı kavramları, görünür kılabilir. Kavramın oluşumunu düzenleyen teorik seçim değildir; fakat teorik seçim kavramın oluşumunu kavramların oluşumuyla ilgili özel kurallar aracılığı ve bu düzey ile sürdürdüğü ilişkiler yoluyla meydana getirir.

2. Bu oluşum sistemlerinin, kendilerini dışarıdan dayatacak ve bütün karakter ve olanaklar için onu bir kere daha tanımlayacak olan hareketsiz bloklar, statik biçimler olarak söyleme alınması gerekmez. Bunlar kaynaklarını insanların düşüncelerinde ya da onların temsil oyununda bulacak olan baskılar değildir; fakat onlar kurumlar veya sosyal ilişkiler ya da ekonomi düzeyinde oluşmuş, söylemin yüzeyinde ister istemez hemen ifadesini bulacak olan belirlemeler de değildir. Bu sistemler, daha önce de ısrarla üzerinde durulduğu gibi, bizzat söylemin içinde bulunur ya da daha ziyade (onun içselliği ve ihtiva edebildiği şeyler değil ama onun özel varoluşu ve koşulları söz konusu olduğu için) onu olduğu gibi var kılan özel kuralların tanımlandığı kendi sınırında bulunur. O halde oluşum sisteminden, kural gibi işleyen bir karmaşık ilişkiler demetini anlamak gerekir: Oluşum sistemi, söylemsel bir uygulamanın içinde, şu nesneyi bu nesneye bağlasın diye, şu ifadeyi bu ifadeyle ortaya koysun diye, şu ya da bu kavramı kullansın diye, şu ya da bu stratejiyi oluştursun diye, ilişki içine sokulması gereken şeyi zorunlu kılar. Öyleyse bir oluşum sistemini tekil belirlenmişliği içinde tanımlamak, bir pratiğin kurallara uygunluğu yoluyla bir söylemi ya da bir ifadeler grubunu karakterize etmek demektir.

Söylemsel bir pratiğe ait kuralların tümü, oluşum sistemi, zamanın dışında değildir. Başlangıç noktasında aynı zamanda başlangıç, kaynak, temel, aksiyomlar sistemi de olan ve gerçek tarihin beklenmedik olgularının kendisinden hareketle artık tamamiyle zorunlu bir biçimde oluşacağı bir ifade serisi içinde görünebilen her şeyi, içinde toplamaz. Anlattığı şey, aynı söyleme ait olmayı bırakmaksızın kimi nesnenin dönüşmesi, kimi yeni ifadelerin ortaya çıkması, kimi kavramların hazırlanması, değiştirilmesi ya da dışarıdan alınması, kimi stratejilerin değiştirilmesi için kullanılması gereken bu kurallar sistemidir. Bir diğeri ise başka söylemlerdeki (başka pratiklerdeki, kurumlar, sosyal ilişkiler, ekonomik süreçlerdeki) bir değişimin verilmiş, böylelikle yeni bir nesneyi oluşturan, yeni bir stratejiyi var eden, yeni ifadelere ve yeni kavramlara yer veren bir söylemin içine

kopyalanabilmesi için kullanılması gereken kurallar sistemidir. O halde söylemsel bir oluşum, on yıllar ya da asırlar için zamanı durduran ve onu donduran bir rol oynamaz; zamansal süreçlere özgü bir düzenliliği belirler; bir söylemsel olaylar serisi ile başka olay, dönüşüm, değişim ve süreç serileri arasındaki eklemleme ilkesini ortaya koyar. Asla zamandışı biçimi değil; fakat birçok zamansal seri arasındaki uyum şemasını ortaya koyar.

Oluşum sisteminin bu hareketliliği iki biçimde kendini gösterir. Öncelikle birbiriyle ilişki içinde bulunan öğeler düzeyinde: Aslında, bu öğeler, söylemsel pratiğin genel düzenliliğini bozmadan eklenen birtakım iç değişimlere maruz kalabilir. Böylece, 19. yüzyıl boyunca, ceza hukuku, demografik baskı, işçilik talebi, sigorta biçimleri, gözaltına almanın hukuki statüsü ve koşulları değişmeye devam etti. Bununla birlikte psikiyatrinin söylemsel pratiği, aynı ilişkiler bütününü bu öğeler arasında gerçekleştirmeye devam etti; öyle ki sistem onun bireysel karakterlerini korudu. Aynı oluşum yasaları içinde yeni nesneler ortaya çıkabilir (yeni birey tipleri, yeni davranış grupları patolojik olarak belirginleşir), yeni ifade biçimleri kullanılabilir (sayısal işaretler ve istatistik hesapları), yeni kavramlar oluşturulabilir (bozulmuşluk, ahlaksızlık, sinir bozukluğu kavramları gibi) ve elbette yeni teorik yapılar inşa edilebilir. Buna karşılık söylemsel pratikler, ilişkiye girdikleri alanları değiştirir, kendi düzeylerinde çözümlenebilen özel ilişkiler kurar. Fakat bu ilişkiler etkilerini tek bir söylemin içinde bulmaz; onlar birbirlerine eklemledikleri öğelerin içine de girer. Hastahanelerle ilgili alan, örneğin; klinik söylem tarafından laboratuvar ile ilişkiye sokulur sokulmaz değişmeden edemedi: Hastahanenin ödeme emri, doktorun orada kazandığı statüsü, bakışının işlevi, orada gerçekleştirilebilen analizin düzeyi zorunlu olarak değişmiş bulundu.

3. "Oluşum sistemleri" olarak tanımlanan şey; eğer bu terimle kelime dağarcığı, sözdizimi, mantıksal yapısı ya da retorik örgütlenmesi ile birlikte verilen metinler (ya da sözler) kastediliyorsa, söylemlerin son basamağını oluşturmaz. Analiz, tamamlanmış yapının seviyesi olan bu aşikâr seviyenin ötesinde kalır: Bir

söylemin içindeki nesnelerin dağılım ilkesini tanımlarken bu analiz, onların bütün bağıntılarını, nihai yapılarını, iç bölümlerini göz önünde bulundurur; kavramların dağılım yasasını araştırırken ne bütün oluşum süreçlerini ne de kendilerinin içinde şekil kazanabildikleri bütün akıl yürütmeleri göz önünde bulundurur; eğer o ifade biçimlerini inceliyorsa cümlelerin ne stilini ne de art arda gelişini yeniden gözden geçirir; kısacası, analiz *metni* son şekli verilmiş halde bırakır. Fakat şunun da iyice anlaşılması gerekir: Eğer analiz, bu son yapıya göre geride kalırsa bu söylemden vazgeçmek ve düşüncenin sessiz işleyişine bürünmek için değildir; sistematik olandan vazgeçmek ve denemelerin, girişimlerin, yanılgıların, yeniden başlamaların "canlı" düzensizliğini gün yüzüne çıkarmak için de değildir.

Bu durumda söylemsel oluşumların, analizinin alışılmış tanımlamaların çoğuna zıt olduğu söylenebilir. Gerçekte, söylemlerin ve onların sistematik düzeninin ancak en yeni durum olduğunu, dilin ve düşüncenin, amprik tecrübenin ve kategorilerin, yaşamın ve ideal zorunlulukların, olayların olumsallıklarının ve biçimsel baskıların oyununun yürürlükte bulunduğu, uzun zaman isteyen, dolambaçlı bir hazırlığın son ânında ulaşılan sonuç olduğunu düşünmek gibi bir alışkanlığımız vardır. Sistemin görünür cephesinin gerisinde, düzensizliğin zengin belirsizliği ve söylemin narin yüzünün altında, sessiz bir parça için oluşun tüm kitlesi varsayılır: Sistemin düzeninden olmayan bir "sistem öncesi"; temel bir suskunluğa ait olan bir "söylem öncesi". Söylem ve sistem ancak bu sınırsız birikimin zirvesinde ve birlikte meydana gelecektir. Oysa burada analiz edilen şey, kesinlikle söylemin son durumu değil; fakat son sistematik biçimleri mümkün kılan sistemlerdir. En son durumun, sistemin doğuşunu oluşturmaktan uzak, daha ziyade varyantları yoluyla tanımlandığı *sondan bir önceki düzenlilikler*dir. Tamamlanmış sistemin gerisinde, oluşumların analizinin ortaya çıkardığı, kıpır kıpır olan hayatın kendisi değil, henüz ele geçmemiş bir hayat, sistemleşmenin sınırsız bir yoğunluğu, çeşitli ilişkilerin sıkı bir toplamıdır. Üstelik bu ilişkiler boşuna metnin kendi örgüsü ol-

maz, onlar yaratılış bakımından söyleme yabancı değildir. Pekâlâ, "söylem öncesi" olarak nitelenebilir; ama bu söylem öncesinin henüz bir söylemsel olduğunu, yani ilişkilerin bir düşünceyi ya da bir bilinci veya iş işten geçtikten sonra ve asla tam anlamıyla zorunlu olmayacak bir biçimde, bir söylemin içine yazılacak temsiller toplamını özelleştirmediklerini fakat söylemin bazı düzeylerini belirginleştirdiklerini, söylemin benzersiz bir pratik olarak güncelleştirdiği kuralları tanımladıklarını kabul etmek koşuluyla. Demek ki metinden düşünceye, gevezelikten sessizliğe, dışarıdan içeriye, uzaysal dağılmadan ânın saf murakabesine, yüzeysel çokluktan derin birliğe geçmeye çalışılmıyor. Söylemin boyutu içinde kalınıyor.

İkinci Bölüm

İfade ve Arşiv

1
İfadeyi Tanımlama

Şimdi bir risk alıp daha çok, söylemlerin geniş yüzeyine eklemlemek için, söylemsel oluşumlar adını verdiğim şu biraz dolaylı, biraz yabancı figürleri zihnimizde canlandırmak istediğimizi; kitabın ve eserin geleneksel birliklerini, kesin olarak değil ama belli bir süre için ve yöntem gereğince, bir kenara koyduğumuzu; söylemin kuruluş yasalarını (onlardan doğan biçimsel örgütlenmeyle birlikte) ya da konuşan öznenin durumunu (bu durumu belirginleştiren psikolojik bağlam ve öz ile birlikte), birlik ilkesi olarak almaktan vazgeçtiğimizi; söylemi artık ne bir deneyin ilk zeminine ne de bir bilginin *a priori* talebine bağlamadığımızı; fakat onu oluşumuyla ilgili kurallar üzerine

kendi kendisiyle sorguladığımızı var sayıyorum. Nesnelerin doğuşu, ifade biçimlerinin ortaya çıkması ve bölümlenmesi, kavramların yerli yerine konulması ve dağılımı, stratejik seçimlerin kendini göstermesi ile ilgili sistem konusundaki bu uzun soruşturmaların içine girmeyi kabul ettiğimizi düşünüyorum. Tartışmasız bir açıklıkta olmasa bile, hemen hemen algılanabilir bir yakınlıkta verilmiş olan birlikleri derlemek yerine daha çok, böylesine soyut, böylesine problematik birlikleri oluşturmak istediğimizi düşünüyorum.

Fakat gerçekte buraya kadar neden söz ettim? Soruşturmamın konusu ne oldu? Neyi tanımlamak niyetinde idim? "İfadeler"i: Söylemin, hem bu kadar kolay bir şekilde almış olduğunu kabul ettiğimiz tüm biçimlerden kendilerini bağımsız kılan bu sürekliliğin içindeki, hem de genel, sınırsız, görünüşte biçimsiz bulunan bir alanın içindeki, ifadelerini. Oysa ifadenin giriş niteliğindeki tanımını vermekten kaçındım. Hareket noktamın doğallığına bir haklılık kazandırmak için, ilerleyebildiğim ölçüde bir tanım oluşturmaya çalışmadım. Üstelik bunca aldırmazlığın da onayı olarak yol boyunca yön değiştirip değiştirmediğimi, geleceğe yönelik ilk adımda bir başka araştırmaya geçip geçmediğimi; "nesneler"i ya da "kavramlar"ı, öncelikle de "stratejiler"i çözümlerken bunların daha ziyade kendilerinden söz ettiğim ifadeler olup olmadığını; kendileriyle bir söylemsel oluşumu belirginleştirdiğim dört kuralın tümünün, ifade gruplarını tanımlayıp tanımlamadığını kendime soruyorum. Nihayetinde "söylem" kelimesinin bu kadar kaypak olan anlamını yavaş yavaş sınırlandırmak yerine, daha ziyade anlamını çoğaltmış olduğumu sanıyorum: Kimi kez bütün ifadelerin genel alanını, kimi kez belirlenebilir ifadeler grubunu, kimi kez de ifadelerin belirli bir kısmını açıklayan düzenli pratiği; ifade terimine sınır ve aşağı yukarı zarf hizmeti görme ödevinde bulunan söylem kelimesini, çözümlediğim ya da onun uygulama yerini değiştirdiğim ve ifadenin kendisini gözden ırak tuttuğum ölçüde, çeşitlendirmiş olmaz mıyım?

O halde işte şimdi yapılması gereken şey: İfadenin tanımını, kaynağında, yeniden ele almak. Onun önceki tanımlamalar için-

de gerçekten ortaya konulmuş olup olmadığını görmek; bunun söylemsel oluşumların analizinde söz konusu olan ifadenin tanımı olup olmadığını görmek.

Bu değerlendirmelerin birçoğunda, ifade terimini bazen (sanki bireyler ya da tekil olaylar söz konusu imiş gibi) bir "ifadeler topluluğu"ndan söz etmek için, bazen de onu (parçanın bütünden ayrıldığı gibi) "söylem" olacak bu bütünlerin karşısına koymak için kullandım. İlk bakışta ifade ayrışmaz, kendi başına bırakılmaya elverişli ve kendine benzer başka öğelerle bir ilişkiler oyununun içine girebilen, bir son öğe gibi görünüyor. Yüzeyi olmayan fakat bölüşüm planlarının ve özel gruplama biçimlerinin içinde tespit edilebilen bir nokta. Kurucu öğesi olduğu kumaşın yüzünde görünen pütür. Söylemin atomu.

Problem hemen kendini ortaya koyuyor: Eğer ifade söylemin basit birliği ise söylem neden ibarettir? Onun ayırıcı özellikleri nelerdir? Hangi sınırlarla sınırlandırılması gerekir? Bu birlik, mantıkçıların önerme terimiyle gösterdikleri şeyle gramercilerin, cümle olarak belirginleştirdikleri ya da "analistler"in, *ifade aktı* (speech act) başlığı altında ortaya koymaya çalıştıkları şeyle aynı mıdır? Ortaya koydukları problemler ne kadar zorsa pek çok durumda onları katı bir biçimde sınırlamanın da o kadar zor olduğu, dilin incelenmesinin daha önce ortaya çıkardığı; fakat teorisi çoğunlukla tamamlanmış olmaktan uzak bulunan, bütün bu birlikler arasında onun işgal ettiği yer nedir?

İfadenin var olması için gerek ve yeter koşulun, tanımlanmış nisbi bir yapının mevcudiyeti olduğunu ve sadece bu durumda ve her defasında bir önerme var olduğunda, ifadeden bahsedilebileceğini düşünmüyorum. Sadece bir ve aynı değeri taşıyan, bir ve aynı kuruluş yasaları bütününe tabi ve aynı kullanım olanaklarını içeren bir önermeyi bulduğumuz yerde, gerçekte çok farklı söylemsel gruplardan ileri gelen, birbirinden tamamiyle ayrı iki ifadeye sahip olabiliriz. "Hiç kimse anlamadı" ile "Hiç kimsenin anlamadığı, doğrudur" mantık açısından birbirinden ayırt edilemez ve farklı iki önerme olarak düşünülemez. Oysa ifade olarak bu iki oluşum, ne birbirine denktir ne de birbirinin

yerini tutabilir. Ne söylemin planı içinde aynı yerde bulunabilir ne de tam olarak aynı ifade grubuna ait olabilir. Eğer "Hiç kimse anlamadı" formulü, bir romanın ilk satırında bulunuyorsa yeni bir düzene kadar, bazen yazar tarafından bazen de bir roman kahramanı tarafından (yüksek sesle ya da bir iç monolok biçimi altında) yapılmış bir tespitin söz konusu olduğu anlaşılır. "Hiç kimsenin anlamadığı doğrudur" ikinci formulü, eğer ilk satırda bulunursa o zaman ancak bir iç monoloğu, sessiz bir tartışmayı, bir tespiti ya da bir diyalog parçasını, bir soru ve cevap toplamını oluşturan bir ifadeler oyununun içinde olabiliriz. Her yerde aynı önerme yapısı; fakat birbirinden çok farklı ifade karakterleri. Buna karşılık, açık bir biçimde basit, tam ve otonom (bütün bir başka ifadeler grubuna bağlı olsa bile) bir ifadeyle karşılaştığımız yerde, karmaşık ve birçok kez tekrarlanan önerme biçimleri ya da tam tersine parçalı ve eksik önermeler bulunabilir: Örneğin "Fransa'nın mevcut kralı keldir", biliniyor (ki, eğer bir tek ifadenin türleri altında, birbirinden ayrı, her biri kendi hesabına doğru ya da yanlış olmaya elverişli iki önerme kabul edilirse ancak mantık açısından çözümlenebilir) yahut da aşağı seviyeden bir iddiayla ilişkisi içinde ancak gerçeklik kazanabilen, "yalan söylüyorum" gibi bir önerme örneği biliniyor. Bir önermenin kimliğini tanımlamak, bir oluşum birliği altında onların birçoğunu birbirinden ayırmak, onun otonomisini ya da tamamlanmışlığını belirginleştirmek olanağını veren ölçütler, bir ifadenin tekil birliğini betimlemek için geçerli değildir.

Ya cümle? Cümle ile ifade arasında bir denkliği kabul etmek gerekmez mi? Dilbilgisel olarak ayırt edilebilir bir cümlenin olduğu her yerde, bağımsız bir ifadenin varlığı kabul edilebilir; fakat buna karşılık, bizzat cümlenin kendisinin altında, kurucularının düzeyine ulaşıldığı zaman artık ifadeden bahsedilemez. Bu denkliğe karşı, bazı ifadelerin, özne-koşaç-yüklem yasal biçiminin, basit bir nominal sözdiziminin "Bu adam!" ya da bir zarfın "mükemmel olarak" yahut bir şahıs zamirinin "Siz!" dışında türetebildiklerine itiraz etmek, hiçbir işe yaramayacaktır. Çünkü dilbilimcilerinin kendileri, benzer oluşumların içinde,

özne-yüklem şemasından hareketle bir dönüşüm serisi tarafından elde edilmiş olsalar bile, bağımsız cümlelerin varlığını kabul etmektedir. Üstelik onlar, "kabul edilebilir" cümlelerin konumunu, doğru olarak kurulmayan dilbilimsel öğelerin birlikleriyle uyuşturur, yeter ki bu cümleler yorumlanabilir olsun; buna karşılık, dilbilgisi cümlelerinin statüsünü de doğru olarak oluşturulmuş olmaları koşuluyla yorumlanabilir bütünlerle uyuşur. Cümlenin bu kadar geniş ve bir anlamda serbest tanımıyla ifade sayılmayacak cümleleri ya da cümle sayılmayacak ifadeleri nasıl tanıyacağımızı, yanlış anlayabiliriz.

Bununla birlikte denklik tam olmaktan uzaktır; cümlelerin dilbilimsel yapısına uymayan ifadeleri söylemek, göreli olarak kolaydır. Latin dilbilgisinde art arda dizilmiş bir kelime serisi (*amo, amas, amat*) bulduğumuz zaman, işimiz bir cümleyle değil fakat *amare* fiilinin şimdiki zaman haber kipinin farklı kişisel esnekliklerinin ifadesiyle olur. Belki tartışılabilir örnekler bulunabilecek; belki basit bir temsil oyununun söz konusu olduğu, bu ifadenin elips şeklinde, nispeten alışılmamış bir biçimde özetlenmiş, özelleştirilmiş bir cümle olduğu ve onu cümle olarak "*Amare* fiilinin haber kipinin şimdiki zamanının birinci şahsı için *amo*dur" şeklinde okumak gerektiği vs söylenecektir. Başka örnekler, herhalde daha az muğlaktır: Botanik türlerle ilgili bir tasnif tablosu ifadelerden kurulmuş, cümlelerden yapılmamıştır (Linné'nin *Genera Plantarum*'u ancak cümlelerin sınırlı sayısının kabul edilebildiği bir ifadeler kitabıdır); bir soykütüğü ağacı, bir hesaplama kitabı, ticari bir denge hakkındaki tahminler, ifadedir: Cümleler nerededir? Daha da uzağa gidilebilir: *n*'inci dereceden bir denklem ya da kırılma kanunuyla ilgili cebir formulünün ifadeler olarak düşünülmesi gerekir. Eğer onlar (anlamları kullanım kuralları tarafından belirlenmiş ve art arda gelişleri kuruluş kanunları tarafından yönetilen sembollerden oluşturuldukları için) çok katı bir dilbilgiselliğe sahip ise doğal bir dilin içinde, kabul edilebilir ya da yorumlanabilir bir cümleyi tanımlamak olanağını veren aynı ölçütler söz konusu olmaz. Nihayet bir grafik, bir büyüme eğrisi, bir kuşaklar piramidi, bir bölüştürme

bulutu ifadeleri oluşturur: Eşlik edildikleri cümlelere gelince, bu cümleler onların kendileri değil yorumu ya da eleştirel açıklamasıdır; bunun kanıtı, pek çok durumda sadece cümlelerin sonsuz bir niceliğinin, bu tür ifadelerin içinde açıkça oluşmuş bulunan bütün öğelere denk olabileceğidir. O halde bütünüyle düşünüldüğünde, bir ifadeyi cümlenin dilbilgisel karakterleriyle tanımlamak mümkün görünmüyor.

Geriye son bir ihtimal kalıyor: İlk bakışta, hepsinin doğruya en yakın görüneni. Bir oluşum fiilini örneğin; şu "*ifade aktı*", İngiliz analistlerin sözünü ettikleri şu "ifadesizlik" aktı gibi bir şeyi kabul ve ayırt edilebildiği her yerde, ifadenin var olduğu söylenemez mi? Bununla, (yüksek ya da alçak sesle) konuşmaktan ve (elle ya da makineyle) yazmaktan ibaret olan maddi eylemin hedeflenmediği; konuşan bireyin niyetinin (inandırmak istediği, kendini saydırmayı arzu ettiği, bir problemin çözümünü keşfetmeye çalıştığı ya da onun yeni çözümlerini vermeyi arzuladığı olgusunu) de amaçlanmadığı; bununla, bireyin söylediği şeyin (güvensizliğe inandırdı ya da yol açtıysa; emirleri dinlenip yerine getirildiyse; duası işitildiyse) muhtemel sonucunun da gösterilmediği; formulün kendisi tarafından, doğuşu içinde (söz verme, düzen, karar, antlaşma, yüklenme, tespit etme) gerçekleştirilmiş olan işlemin tanımlandığı anlaşılıyor. Konuşmama eylemi (yazarın düşüncesinde ya da onun niyet oyunu içinde), ifade anından evvel oluşan şey değildir; ifadenin kendisinden sonra, arkasında bıraktığı izin ve ortaya çıkardığı sonuçların içinde, meydana gelebilmiş olan şey hiç değildir; fakat ifadenin, çok iyi belirlenmiş koşullar içindeki bu apaçık ifade (asla ondan başkası değil), varlık kazandığı aynı olgu olarak meydana gelmiş olan şeydir. O halde ifadelerin belirginlik kazanmasının, oluşum fiillerinin tespitiyle aynı ölçütlerden ileri geldiği varsayılabilir: Her fiil bir ifadenin içinde varlık kazanacak ve her ifade, bu fiillerden biriyle içten kaynaşmış olacaktır. Onlar birbirleriyle ve tam bir karşılıklılık içinde var olacaktır.

Bununla birlikte böyle bir karşılıklı ilişki, incelenmeye karşı koymaz. "*İfade aktı*"nı gerçekleştirmek için, çoğunlukla bir ifa-

deden daha fazlasına ihtiyaç vardır: Yemin, dua, sözleşme, söz verme, kanıtlama çoğu zaman, birbirinden ayrı formüllerin ya da birbirinden ayrı cümlelerin belirli bir sayısını gerektirir. Hepsi bir ve aynı konuşmama aktının içinden geçtiler diye, her birine ifade statüsü vermemek zor olacaktır. Bu durumda, belki, ifadeler serisinin tamamı boyunca eylemin kendisinin aynı kalmadığını; bir duanın içinde birbirinden ayrı ifadeler tarafından oluşturulmuş istekler kadar sınırlı, sürekli ve bağımsız dua aktlarının da bulunduğu; bir söz vermenin içinde birbirinden ayrı ifadeler halinde belirginleştirilebilir olan bölümler kadar angajmanların da bulunduğu söylenebilecektir. Bununla birlikte ilk olarak, oluşum fiili artık ifadeyi tanımlamaya yaramayacağı; ama tam tersine gerçekten problem olan ve belirginleştirme ölçütlerini gerektiren- ifade tarafından tanımlanması gerekeceği için, bu cevapla yetinilemez. Ayrıca bazı konuşmama aktları, birçok ifadeden her birinin kendine uygun yerine eklemlendiği takdirde; ancak bu ifadelerin tekil birlikleri halinde tamamlanmış olarak göz önüne alınabilir. O halde bu aktlar, bu ifadelerin serisi ya da toplamı, onların yan yana gelişleri tarafından oluşturulur; onların tümünün, aralarından en küçüğünün içinde mevcut bulunduğu ve her biriyle birlikte yenilendikleri düşünülemez. Oraya, ifadelerin bütünü ile konuşmama aktlarının bütünü arasına, iki yanlı karşılıklı bir ilişki de yerleştirilemez.

İfadeler bireyselleştirilmek istendiği zaman dilbilgisinden, mantıktan ya da "analiz"den ödünç alınmış modellerin hiçbirisi, eksiksiz kabul edilemez. Üç durumda da öne sürülmüş ölçütlerin çok sayıda ve çok yüklü olduğu, ifadeye her boyutunu bırakmadıkları ve bazen ifade daha çok betimlenmiş biçimler almış ve orada tam olarak düzenlenmiş olsa bile, ifadenin o ölçütlere uymadığı da olabilir: Meşru önerme yapısına sahip olmayan ifadeler bulunur; cümleyi kabul edemediğimiz yerde ifadeler bulunur; "*ifade aktları*"ndan soyutlayamadığımız daha birçok ifade bulunur. İfade sanki bütün bu figürlerden daha çok belirlemeleri andırıyormuş, daha az belirlemelerle doldurulmuş, daha az sağlam bir biçimde yapılaşmış, daha fazla her yerde hazırmış gibidir;

sanki onun karakterleri daha az sayıda ve yeniden birleştirilmeleri daha kolaydır; fakat aynı yolla her betimleme olanağını sanki reddediyormuş gibidir. İfadenin ne hangi düzeyde kurulacağı ne de hangi yöntemle kendisine yaklaşılacağı iyi anlaşılmadığı sürece, az önce anımsatılan bütün analizler için o asla dayanak ya da arazların cevheri olmaz: Mantıksal analizde ifade, önermenin yapısı elde dildiği ve tanımlandığı zaman "kalıcı olan" şeydir; dilbilgisel analiz açısından bir cümlenin biçimi olarak kabul edilebilen ya da edilemeyen dilbilimsel öğelerin serisidir; dil aktlarının analizi bakımından bu aktların ortaya çıktıkları gözle görülebilir cisim gibi görünür. Bütün bu tanımlayıcı yaklaşımlara göre ifade, gerçekten saf ve basit bir kalıntısal öğenin, uygun olmayan bir yapı malzemesi rolünü oynar.

Sonuç olarak ifadenin, kendine özgü bir karaktere sahip olamadığının ve dilin bütün analizleri bakımından, bu analizlerin nesnelerini kendisinden hareketle belirledikleri dışarıdaki madde olduğu ölçüde, eksiksiz tanımlanmaya elverişli bulunmadığının kabul edilmesi mi gerekir? Herhangi bir işaret, figür, grafik ya da iz serisinin, bu serinin örgütlenmesi ya da örgütlenme olasılığı ne olursa olsun, bir ifadeyi teşkil etmeye yeterli olduğunu; bunun eğer bir cümle söz konusuysa ya da değilse söylemenin dilbilgisine, bu cümle eğer bir önerme biçimini ihtiva ediyor ya da etmiyorsa tanımlamanın mantığına, cümlenin içine nüfuz edebilen dil aktı olan belirleme hakkındaki analize ait olduğunu mu kabul etmek gerekir? Bu durumda, birbirinden bağımsız birçok işaret var olunca (niçin olmasın?), onlardan biri ve sadece biri var olunca ifadenin var olduğunu kabul etmek gerekir. İfadenin eşiği işaretlerin varoluşunun eşiği olacaktır. Bununla birlikte orada hâlâ, şeyler basit değildir ve "işaretlerin varoluşu" gibi bir ifadeye verilmesi gereken anlam, açıklanmayı gerektirir. İşaretler vardır ve ifadenin *var olması* için işaretlerin *var olması* yeterlidir, denildiği zaman ne denmek istenir? Bu "vardır"a hangi tekil statü verilmek istenir?

Çünkü ifadelerin, bir dilin ve o dille birlikte, birbirinin zıddı anlatım biçimleri ile kullanım kuralları tarafından belirlenmiş

bir işaretler bütününün var olduğu anlamında var olmadıkları açıktır; gerçekte dil asla kendinde ve tamlığı içinde verilmemiştir; o ikincil bir biçimde ve kendisini konu olarak alacak olan bir tanımlamanın dolaylı yoluyla ancak var olabilecektir; dilin öğelerini oluşturan işaretler, kendilerini ifadelere empoze eden ve onları içten yöneten biçimlerdir. Eğer ifadeler var olmasaydı dil var olmayacaktı; fakat hiçbir ifade dilin var olması için zorunlu değildir (ve her zaman, herhangi bir ifadenin yerine, yine de dili değiştirmeyecek olan bir başka ifade tasarlanabilir). Dil ancak mümkün ifadeler için kuruluş sistemi olarak vardır; fakat bir başka açıdan, o sadece gerçek bir ifadeler bütünü konusunda elde edilmiş (çok ya da az eksiksiz) bir tanımlama olarak vardır. Dil ve ifade aynı varoluş düzeyinde değildir; dillerin var olduğu söylendiği gibi ifadelerin var olduğu söylenemez. Fakat, bir dilin işaretleri bir ifadeyi kurdukları sırada, şu ya da bu şekilde meydana getirilip getirilmemeleri (eklemlenip eklemlenmemeleri, belirtilip belirtilmemeleri, imal edilip edilmemeleri, çizilip çizilmemeleri), zamanın bir ânında ve uzayın bir noktasında görünüp görünmemeleri, telaffuz eden sesin ya da biçimlendiren davranışın onlara maddi bir varoluşun boyutlarını verip vermemesi yeterli midir? Bir kâğıt yaprağı üzerine benim tarafımdan, ifade olmayan şey örneği olarak, rasgele yazılmış alfabenin harfleri; kitapların basımı için kullanılan yeri ve hacmi olan, maddilikleri inkâr edilemez kurşun karakterler; ortaya serilmiş, gözle görülebilir, elle kullanılabilir olan bu işaretler, makul bir biçimde, ifadeler olarak göz önüne alınamaz mı?

Bununla birlikte, biraz daha yakından bakılacak olursa bu iki örneğin (kurşun karakterler ve benim tarafımdan yazılmış işaretler), tamamiyle çakışmadığı görülür. Elimde tutabildiğim bu bir avuç baskı karakteri yahut bir yazı makinesinin klavyesi üzerinde gösterilmiş olan harfler, ifadeleri meydana getirmez: bunlar olsa olsa kendileriyle ifadeleri yazabileceğimiz araçlar olur. Aklıma geldikleri gibi ve düzensizlikleri içinde bir ifadeyi oluşturamadıklarını göstermek için, bir kâğıt yaprağı üzerine rasgele yazdığım bu harfler nedir, hangi biçim onları

şekillendirmektedir? Olumsal bir biçimde seçilmiş bir harfler tablosu olmadığı takdirde, bir alfabetik seri hakkındaki ifadenin raslantıdan başka yasaları bulunmayacak mıdır? Aynı şekilde, istatistikçilerin zaman zaman kullandıkları rasgele sayılar tablosu, herhangi bir sözdizimi yapısı tarafından, yeniden birbirine bağlanmamış olan bir sayısal semboller dizisi, aynı zamanda bir ifadedir: Birbirini izleyen sonuçların olasılığını geliştirebilecek olan her şeyi dışarıda bırakan davranışlar tarafından elde edilmiş bir rakamlar toplamının ifadesi. Bir örnek daha verelim: Yazı makinesinin klavyesi bir ifade değildir; daktiloyla ilgili bir elkitabında sıralanmış olan şu aynı A, Z, E, R, T, harfler serisi, Fransızca makineler tarafından benimsenmiş olan alfabetik düzenin ifadesidir. Demek ki biz, olumsuz sonuçların belirli bir niceliği karşısında bulunuyoruz: Düzenli bir dil yapısı bir ifadeyi oluşturmak için gerekli değildir (bir seriden en küçük bir olasılığa kadar ifade kurulabilir). Fakat bir ifadenin ortaya çıkması ve varlığa gelmesi için, dilin öğelerinin herhangi bir maddi varlığı yeterli olmadığı gibi, işaretlerin zamanda ve uzayda herhangi bir ortaya çıkışı da yeterli değildir. Demek ki ifade, ne (sadece doğal ya da yapay bir dil sisteminin içinde belirlenebildiği haliyle tanımlanabilir olan işaretlerden meydana geldikleri halde) dille aynı biçimde ne de (her zaman belirli bir maddilikle dolu olduğu ve her zaman uzay-zamansal bağlara göre kurulabildiği halde) algıya açık, sıradan nesnelerle aynı biçimde var olur.

İfade hakkındaki genel soruya cevap vermenin henüz zamanı değildir; ama problemin sınırları çizilebilir: İfade cümle, önerme ya da dil aktıyla aynı türden bir birlik değildir; demek ki aynı kriterlerden doğmuyor; fakat sınırları ve bağımsızlığı olan maddi bir nesne olabileceğinden ötürü, bir birlik de değildir. İfade, benzersiz biçimi içinde (ne tamamiyle dilsel ne de yalnız maddi), cümlenin, önermenin, dil aktının var olup olmadığının söylenebilmesi; cümlenin doğru (ya da kabul edilebilir veya yorumlanabilir) olup olmadığının, önermenin meşru ve iyi biçimlendirilmiş olup olmadığının, aktın taleplere uygun olup olmadığının, güzel olup olmadığının ve iyi gerçekleştirilmiş olup

olmadığının söylenebilmesi için kaçınılmazdır. İfadede, uzun ya da kısa, güçlü ya da zayıf yapılanmış; fakat mantıksal, dilbilgisel ya da söylemsel bir ilişkinin içinde başkaları olarak alınmış bir birliği aramamak gerekir. Başkaları arasında bir öğeden, belirli bir analiz düzeyinde onarılabilir bir parçadan ziyade, çeşitli birliklere göre düşey olarak işlev gören ve bir işaretler serisine göre, orada mevcut bulunup bulunmadıklarını söyleme olanağını veren bir işlev söz konusudur. O halde ifade, bir yapı (yani somut modellerin belki sonsuz bir niceliğine izin veren değişik elemanlar arasındaki bir ilişkiler bütünü) değildir; o işaretlerin özüne ait olan ve nihayet kendisinden hareketle, analiz ya da sezgi yoluyla onların, "anlam olup" olmadıklarına, hangi kurala göre birbirlerini izleyeceklerine ya da üst üste konulacaklarına, işaret olacaklarına ve hangi eylem türünün (sözlü ya da yazılı) oluşumu tarafından gerçekleştirilmiş bulunacağına karar verilebilecek bir varoluş fonksiyonudur. Demek ki ifade için birliğin yapısal ölçütleri bulunamadığı takdirde, şaşırmamak gerekir; bu, onun kendisinde bir birlik olmamasından ama bir yapılar ve mümkün birlikler alanı ile kesişen ve somut içerikleriyle, onları zamanın ve uzayın içinde görünür kılan bir işlev olmasından dolayıdır.

Şimdi bu şekilde, yani varoluşunun, koşullarının, kendisinin gerçekleştiği alanı kontrol eden kuralların içinde tanımlanması gereken, işte bu işlevdir.

2
İfadenin İşlevi

İfadeyi işaretlerin birleştirici grupları bakımından incelemek, demek ki yararsızdır. Bu işaret gruplarını var kılan ve bu kurallara ya da bu aktüelleşme biçimlerine olanak tanıyan şey ne sözdizimi ne yapı kuralı ne art arda gelişin ve yer değişiminin yasal biçimidir; sadece ifadedir. Fakat ifade onları eğer var kılabiliyorsa bu, ne bir dilin öğeleri olarak işaretlerin varoluşu ile birlikte ne de bir metin parçasını işgal eden ve az ya da çok uzun bir zaman devam eden bu işaretlerin, maddi varoluşuyla karıştırılmaması gereken tekil bir biçimin üzerindedir. İfadelendirilebilir olan, incelenmesi hemen söz konusu

edilebilen her işaretler serisinin belirleyici özelliği, bu tekil varoluş biçimidir.

a) Belirli bir maddilik içinde şekillenmiş ya da belirginlik kazanmış ve keyfî olan ya da olmayan bir biçim üzerinde kümelenmiş; fakat her koşulda, dilbilgisel olmayan bu işaretler örneğini, yeniden ele alalım. Bir yazı makinesinin klavyesi böyle; bir avuç matbaa karakteri böyle. Bu şekilde verilmiş işaretleri, bir ifadeyi teşkil etmeleri için bir kâğıt yaprağı üzerine (ve hiçbir kelime üretmeksizin birbirlerini izledikleri aynı düzenin içinde) yeniden kopyalamam yeterlidir: Daktilo ile yazmayı kolaylaştıran bir düzen içindeki alfabe harflerinin ifadesi, harflerin raslantılı bir grubunun ifadesidir. O halde ifadenin var olması için ne olup bitmektedir? Bu ikinci örneğin, birinci örneğe göre yeniden sahip olabildiği şey nedir? Bir sözcüğün iki kez tekrarlanması, onun bir kopyasının çıkarılması mı demektir? Hiç kuşku yok ki hayır; çünkü yazı makinelerinin klavyelerinin hepsi, belirli bir modeli kopyalar, bununla birlikte ifade de değildir. Ya bir öznenin araya girmesi? İki kez yetersiz olacak olan yanıt: Çünkü bir serinin tekrarının, bu serinin aynı olgu yoluyla bir ifade haline dönüşmesi için bir bireyin insiyatifine bağlı olması ve problemin tekrarın sebebinde ya da kaynağında değil de birbirine benzer olan bu iki seri arasındaki tekil ilişkinin içinde bulunması da yeterli değildir. İkinci seri gerçekte, birinci serinin her bir öğesi arasına iki-yanlı bir ilişki yerleştirebiliyor olduğumuzdan bir ifade haline gelmez. Bu ilişki bazen saf ve basit bir kopya söz konusu olduğunda kopyalama olgusunu, bazen de dile getirme eşiği kesin olarak aşıldığında ifadenin tamlığını belirginleştirir. Bir işaretler serisi, (kendisine son derece benzer ve seçilmiş bir örnekteki gibi hemen hemen aynı olabilen) "başka şeyde" bizzat kendisini ilgilendiren nedeni ya da öğeleri değil, özel bir ilişkiye sahip olması koşuluyla ifade olacaktır.

Hiç kuşku yok ki bu ilişkide, anlaşılmayan hiçbir şeyin bulunmadığı, tersine onun çok açık olduğu ve analizine devam edilmesi gerektiği söylenecektir. İşaret edenle işaret edilenin ve isim ile onun gösterdiği şeyin ilişkisinin, cümleyle onun anla-

mı arasındaki ilişkinin ya da önerme ile göstergesi arasındaki ilişkinin söz konusu olduğu söylenecektir. Oysa ben, ifadenin ifade edilen şeyle ilişkisinin, bu ilişkilerden hiçbiriyle çakışamayacağının gösterilebileceğine inanıyorum.

İfade, nominal bir sözdizimine ("gemi!"), bir özel isme ("Pierre!") indirgenmiş olsa bile, isim olarak ifade ettiği şeyle gösterdiği ya da işaret ettiği şeyle, aynı ilişkiye sahip değildir. İsim dilbilgisel bütünlerin içinde farklı yerleri işgal edebilen bir dil öğesidir: Anlamı kullanım kuralları (ki söz konusu olan, onun tarafından geçerli bir biçimde gösterilebilen bireyler ya da içlerine doğru dürüst girebildiği sözdizimsel yapılardır) tarafından tanımlanır; bir isim geri dönüş olanağıyla tanımlanır. Bir ifade tüm yeniden ortaya çıkma olanağının dışında var olur; onun ifade ettiği şeyle girdiği ilişki, kullanım kuralları toplamıyla aynı değildir. Tekil bir ilişki söz konusudur: Eğer bu koşullar daha çok kullanılan aynı kelimeler, cevhersel olarak aynı isimler içinde, aynı oluşum yeniden ortaya çıkarsa bütünüyle göz önüne alındığında, aynı cümle kurulur ama bu kesinlikle aynı ifade olmaz.

Bir ifade ile onun ifade ettiği şey arasındaki ilişkinin, bir önerme ile onun göstergesi arasındaki ilişkiyle karıştırılmaması da gerekir. Mantıkçılar, "Altındağ Kaliforniya'dadır" gibi bir önermenin, göstergesi bulunmadığından dolayı, doğrulanamayacağını söyler: Zira olumsuzu olumlusundan ne daha çok ne de daha az doğrudur. Aynı şekilde bir ifadenin, kendisine varlık verdiği önermenin eğer göstergesi yoksa hiçbir şeye ait olmadığının mı söylenmesi gerekecektir? Aslında daha çok bunun tersinin doğru olduğunun söylenmesi gerekir. Yine göstergenin yokluğunun, kendisiyle birlikte ifade için gerekli bağıntının yokluğunu getirdiğini değil de bunun, önermenin bir göstergesinin bulunup bulunmadığını söyleme olanağını veren ifadenin bağıntısı; ifadenin kendisiyle ilgili, ifade tarafından oyuna sokulan, sadece söylenen değil aynı zamanda kendisinden söz edilen şey, onun "teması" olduğunu söylemek gerekecektir: İfade hakkında kesin olarak karar verme olanağını tanıyan, işte bu bağıntıdır. Gerçekte, "Altındağ Kaliforniya'dadır" oluşumunun ne bir coğrafya

kitabında ne de bir seyahatnamede değil; ama bir romanda ya da herhangi bir hikâyede bulunduğunu varsayalım, o zaman ona (dağın kendisine ait olduğu hayal dünyasının benzer bir jeolojik ya da jeografik fanteziye olanak vermesine ya da vermemesine göre) doğru ya da yanlış bir değer atfedilebilecektir. Bir önermenin bir göstergesinin bulunup bulunmadığını söyleyebilmek için, ifadenin neye ait olduğunu, onun bağıntılarının türünün ne olduğunu bilmek gerekir. "Fransa'nın mevcut kralı keldir" önermesi, ifadenin bugünkü tarihsel bilgi dünyasına ait olduğu varsayıldığı ölçüde, göstergeden yoksundur. Önermenin göstergeyle ilişkisi, ifadenin dile getirdiği şeyle ilişkisine model ve kural hizmeti göremez. Bu ifade önermeyle yalnızca aynı düzeyde bulunmamakla kalmaz, aynı zamanda ondan önce varolan olarak da görünür.

Sonuç olarak, ifade bir cümleyle onun anlamı arasında varolabilen ilişkiyle örtüşebilir de değildir. Bu iki ilişki biçimi arasındaki mesafe, tamamiyle doğru dilbilgisel yapılarına rağmen (örnekteki gibi: "Olgunlaşmamış cılız fikirler derin bir uyku halinde bulunmaktadır"), anlamları bulunmayan şu ünlü cümleler konusunda apaçık ortada görünür. Gerçekte, yukarıdaki gibi bir cümlenin anlamının bulunmadığını söylemek belirli bir olanaklar sayısının daha şimdiden dışarıda tutulduğunu varsayar: Bir rüya anlatısının, bir şiir metninin, kodlanmış bir mesajın ya da bir ilaç tutkununun söylediklerinin söz konusu olmadığı fakat daha çok, belirli bir biçim konusunda, gözle görülebilir bir gerçekliğe ait olması gereken belirli bir ifade tipinin söz konusu olduğu kabul edilir. Bir cümle ile onun anlamı arasındaki ilişki; ancak belirlenmiş ve yerli yerine oturtulmuş bir ifade ilişkisinin içinde gösterilebilir. Üstelik bu cümleler, anlamlarını kazandıkları ifade düzeyinde kurulmuş olsalar bile, ifade olarak bağıntılardan yoksun değildir: İlk olarak örneğin, fikirlerin ne canlandırıldığını ne de sönükleştirildiğini, dolayısıyla cümlenin anlamının bulunmadığını söyleme olanağını veren bağıntılar (ve bu bağıntılar fikirlerin gözle görülemez oldukları, renklerin bakışa verildikleri vs bir gerçeklik planıyla ilgilidir); öte yandan,

doğru fakat anlamdan yoksun bir sözdizimsel örgütlenme tipinin mansiyonu olarak söz konusu olan cümleyle ilgili bağıntılar (ve bu bağıntılar dilin, onun kurallarının ve iyeliklerinin planıyla ilgilidir). Bir cümle ne kadar anlamsız olursa olsun, bir ifade olarak, o bir şeyle ilgilidir.

İfadeyi kendinde nitelendiren, cümle ya da önerme tarafından üstü kapalı olarak varsayılan ve onların önkoşulu gibi görünen bu ilişki nasıl tanımlanır? İlişki, genellikle kendileriyle karıştırıldığı anlam ilişkilerinden ya da doğruluk değerlerinden, kendisi olarak, nasıl çıkarılabilir? Sıradan ve düşünüldüğü kadar basit bir ifade, bir *bağıntı* olarak, cümlenin bir sözcüğü tarafından gösterilecek olan bir bireye ya da tekil nesneye sahip değildir: "Altındağ Kaliforniya'dadır" gibi bir ifadenin durumunda *bağıntı*, öznenin işlevi olan nominal sözdizimi tarafından gösterilen şu gerçek ya da hayali, mümkün ya da saçma oluşum değildir. Fakat ifadenin *bağıntısı*, bir durumu ya da önermeyi doğrulamaya elverişli bir ilişki de değildir (seçilmiş olan örnekte bu, belirli bir bölgedeki belirli bir dağın uzaysal kapsamı olacaktır). Buna karşılık, ifadenin *bağıntısı* olarak tanımlanabilen şey, böyle nesnelerin görünebildiği ve böyle ilişkilerin ayırt edilebildiği alanların bir toplamıdır. Bu alan örneğin, tespit edilebilir fiziki özelliklerin belirli bir kısmına sahip olan maddi nesnelerin, algılanabilir genişlikte olan ilişkilerin bir alanı olacak ya da tam tersine (belirli bir sürekliliği, belirli bir tutarlılığı olsa bile), deneysel ya da düşünsel doğrulamaya yatkın olmaksızın, düşsel, keyfî özelliklerle donatılmış bir nesneler alanı olacak. Bu alan, komşuluk ve kapsama ilişkileriyle bir uzaysal ve coğrafi yerler alanı olacak (ya da tam tersi bir sembolik bağlar ve gizli yakınlıklar alanı olacak); bu alan ifadenin dile getirildiği zamanın aynı ânı ve aynı aşamasında varolan objeler ya da bizzat ifade tarafından gösterilmiş ve oluşturulmuş bulunan ama ifadenin de kendisine ait bulunmadığı, büsbütün başka bir varlığa ait olan objeler alanı olacaktır. Bir ifadenin, karşısında (bir tür baş başa olmalık içinde), bir *bağıntısı* ya da bir önermenin bir göstergesinin bulunduğu (yahut bulunmadığı) gibi, bir özel ismin bir bireyi

(veya kişiyi) gösterdiği gibi bir *bağıntısı* yoktur. O daha ziyade "şeyler"den, "olgular"dan, "gerçeklikler"den ya da "varlıklar"dan oluşmamış; fakat kendisinde adlandırılmış, gösterilmiş veya betimlenmiş bulunan nesneler için, kendisinde doğrulanmış veya doğrulanmamış olan ilişkiler için olasılık yasalarından, varoluş kurallarından oluşmuş olan bir "gösterge sistemi"ne bağlıdır. İfadenin gösterge sistemi yeri, şartı, ortaya çıkış alanını, bireylerin ya da nesnelerin, şeylerin durumlarının ve ifadenin kendisi tarafından oyuna sokulmuş olan ilişkilerin birbirlerinden farklılaştıkları ânı oluşturur. O cümleye anlamını ve önermeye doğruluk değerini veren şeyin ortaya çıkması ve sınırlanmasının olanaklarını tanımlar. Dile getirmenin, dilbilgisel ve mantıksal düzeyinin aksine, *ifade* düzeyini belirginleştiren bu bütündür. Bu çeşitli olasılık alanlarına göre, ifade bir sözdiziminden ya da bir semboller serisinden, kendisine bir anlam atfedilebilecek veya atfedilemeyecek bir cümle, bir doğruluk değeri alabilecek ya da alamayacak olan bir önerme meydana getirir.

Her koşulda, bu ifade düzeyinin betimlenmesinin biçimsel analizle semantik bir incelemeyle ya da bir doğrulamayla değil, ifade ile ifadenin farklılıkları bizzat gösterdiği yer olan farklılaşma alanları arasındaki ilişkilerin çözümlenmesiyle yapılabileceği görülüyor.

b) Bir ifade ayrıca, bir özneyle sürdürdüğü belirli bir ilişki gerçeğiyle herhangi bir dilbilimsel öğe serisinden ayrılır. Bu ilişki, doğası aydınlığa kavuşturulması gereken ve özellikle kendileriyle karıştırılması mümkün olan ilişkilerden ayrı tutulması gereken bir ilişkidir.

Gerçekte ifadenin öznesini, bu cümlenin içinde bulunan birinci şahıstaki şu dilbilgisi öğelerine indirgememek gerekir. İlk olarak, ifadenin öznesi dilbilimsel sözdiziminin içinde bulunmadığı için; ikinci olarak, birinci şahsı içinde taşıyan bir ifadenin her şeye rağmen bir öznesi bulunduğu için; sonuncusu, özellikle tespit edilmiş bir dilbilimsel biçimi olan (ister birinci şahısta ister ikinci şahısta olsun) bütün ifadelerin, ifadenin öznesiyle bir ve aynı tip ilişkileri bulunmadığı için indirgememek

gerekir. Kolaylıkla anlaşılıyor ki bu ilişki, "akşam olmaktadır" ve "her sonucun bir sebebi vardır" tipinde bir ifadenin içinde, aynı değildir. "Uzun süre erkenden yattım" tipinden bir ifadeye gelince, onun bir konuşma sırasında söylenmiş olduğu anlaşılırsa ve *Kaybolan Zamanın Araştırılması* adını alan bir kitabın ilk satırında okunursa ifade eden özneyle ilişki aynı olmaz.

Cümlenin dışındaki bu özne, açıkçası, onu söylemiş veya yazmış olan bu gerçek birey değil midir? İşaretlerin yeri, onları açıkça söyleyecek biri, her şekilde ortaya çıkarıcı bir öğe gibi bir şey olmadan, bilinir. Bir işaretler serisinin var olması için, daha çok nedensellik sistemine göre bir "yazar" ya da bir üretici güç gerekir. Fakat bu "yazar" ifadenin öznesiyle aynı değildir; yazarın dile getirme ile sürdürdüğü üretim ilişkisi, ifade eden özne ve onun ifade ettiği şeyi birleştiren ilişkiyle aynı değildir. Burada, maddi olarak biçimlendirilmiş ya da yeri belirlenmiş bir işaretler bütününün durumunu, çok basit olacağı için değerlendirmeyelim: Onların yapımları daha ziyade bir yazarı içinde bulundurmakla birlikte, ne ifadeyi ne de ifadenin öznesini içinde bulundurmaktadır. İşaretlerin vericisi ile bir ifadenin öznesi arasındaki ayrımı göstermek için, üçüncü bir kişi tarafından okunmuş bir metnin ya da rolünü anlatan bir aktörün durumu da düşünülebilir. Fakat bunlar sınırlı durumlardır. Genel olarak en azından ilk bakışta, öyle görünüyor ki ifadenin öznesi, apaçık bir ifade etme niyeti içinde ifadenin farklı öğelerini meydana getiren bir özne olmalıdır. Bununla birlikte şeyler de basit değildir. Gayet iyi bildiğimiz gibi, bir romanda ifadenin yazarı, ismi kitabın kapağında yer alan gerçek bir bireydir; yine de birbirleriyle diyalog içinde bulunan öğeler ve bir kişiliğin düşüncesiyle ilişkili cümleler problemi ortaya çıkar; yine de bir takma adla yayınlanmış metinler problemi ortaya çıkar ve bu ifadeleri, bütün bir blok halinde, metnin yazarıyla onun söylemek istediği, düşündüğü şeyle kısacası bu ifadelerin, bütün bu farklı düzeyler piramidini kendisine dayandırdığı bu sessiz, görünmez ve tek biçimli büyük söylemle ilişkilendirmek istedikleri zaman, bu ikiye bölmelerin yorumsal analizin savu-

nucularının karşısına çıkardığı bütün güçlükler bilinir. Fakat birey-yazar kendiyle özdeş olmayan bu dile getirme isteklerinin dışında bile ifadeleri, anlatılan tarihin tarihsel ve uzaysal işaretlerini dışsal olarak veren şeyleri, gözle görülmez ve büyülü bir biçimde kurgunun figürlerine karışmış anaonim bir bireyin göreceği gibi betimleyen ya da bir kişiliğin sessizce tespit ettiği şey hakkındaki sözlü versiyonu içten ve dolaysız bir okumada olduğu gibi yapılandıran özneyle aynı özneye sahip değildir. Bu ifadeler, yazar onların yazarı olduğu, onları kendinden başka hiç kimseye atfetmediği, kendisiyle okunan metin arasında ek bir aracı icat etmediği halde, ifade eden özne için, aynı karakterleri varsaymaz; onlar bu özne ile onun ifade ettiği sırada olduğu şey arasındaki aynı ilişkiyi içermez.

Belki sık sık sözü edilen, romanesk metin örneğinin inandırıcı bir değerinin bulunmadığı ya da daha ziyade, genel olarak ifadeler öznesinin statüsü değil de edebiyatın kendi özünün söz konusu olduğu söylenecek. Bu, yazarın içinde yer almadığı, kendisinde gizlendiği, vekâleten bulunduğu ya da parçalandığı edebiyatın özü olacaktır; bu ayrışmadan, ifadenin öznesini her açıdan (doğa, statü, fonksiyon, kimlik) dile getirmenin yazarından farklı olduğu evrensel sonucunu da çıkarmak gerekmeyecektir. Bununla birlikte, bu fark sadece edebiyatla sınırlı değildir. Bir ifadeden diğerine zorunlu olarak aynı olmasa da ifadenin öznesinin işlevi belli olduğu ölçüde; ifadeyi dile getirdikleri zaman, belirli bir noktaya kadar birbirinden farksız bireyler tarafından doldurulabilen, içi boş bir işlev olduğu ölçüde; yine bir ve aynı bireyin bir ifadeler serisi içinde sırasıyla farklı konumlarda bulunabildiği ve farklı öznelerin rolünü alabildiği ölçüde, kesinlikle geneldir. Bir matematik incelemesi örneği gibi. Bu incelemenin niçin, hangi koşullarda, hangi çözülmemiş probleme cevap vermek için, hangi pedagojik endişeyle, hangi yöntemleri kullanmak suretiyle, hangi deneme ve hangi başarısızlıklardan sonra yazıldığının açıklandığı önsöz cümlesinde ifadenin öznesinin durumu ancak ifadenin yazarı ya da yazarları tarafından işgal edilebilir: Aslında öznenin bireyselleşme

koşulları çok sıkı ve çok çeşitlidir ve bu durumda ancak tek bir mümkün özneye izin verir. Buna karşılık, incelemenin bünyesinde eğer, "Üçüncüye eşit olan iki eşit nicelik kendi aralarında da eşittir." gibi bir önermeye rastlanırsa ifadenin öznesi, böyle bir önermeyi doğrulamak için her bireyin işgal edebildiği herhangi bir dil sistemi içinde ve herhangi bir yazım ya da sembolleştirme kuralı içinde, kesinlikle nötr, zaman, uzay ve şartlara kayıtsız bir konumdadır. Öte yandan "Daha önce gösterdik ki..." tipinden cümleler, ifade edilebilmek için, önceki formulasyon tarafından içerilmeyen belirli bağlamsal koşulları kapsar: Böylece konumu tamamlanmış bir ifadeler bütünü tarafından oluşturulmuş bir alanın içine sabitlenmiş olur; önceden üretilmiş olması gereken bir seri ifadesel olayın içine yerleştirilir; önceki anları hiç kaybolmayan ve buna bağlı olarak da aynı şekilde yeniden başlama ve şimdilere yeni teslim edilmesi için aynı şekilde tekrar edilme ihtiyacı olmayan, dışadönük bir zamanın içine konumlandırılır (bir hatırlama başlangıçla ilgili geçerlikleri içinde onları yeniden aktif hale getirmeye yeter); belki o bir ve aynı birey (halen konuşan birey) tarafından yapılmayan fakat gerçekte ifade eden özneye ait olan, onun düzenlemesinde bulunan ve ihtiyaç duydukça yeniden oyuna sokabildiği, belli sayıdaki gerçek işlemin önceden varoluşuyla belirlenir. Böyle bir ifadenin öznesi, bu gerekliliklerin ve bu olanakların toplamıyla tanımlanacak ve fakat işlemleri gerçekten yapacak, ne sürekli ne de kopuk bir zamanın içinde yaşayacak, doğru bir önermeler topluluğunu bilincinin ufku içinde içselleştirecek olan ve düşüncesinin canlılığı içinde, onun yeniden potansiyel halde ortaya çıkışını (bireylere göre, onların ifade eden özneler olarak durumlarının psikolojik ve "yaşanmış" veçhesi olsa olsa ancak orasıdır) engelleyecek olan bir birey olarak betimlenmeyecektir.

Aynı şekilde ifade eden öznenin, "... noktalar topluluğuna doğru adını veriyorum" ya da "Sözgelimi sıradan öğelerin sınırlı bir birliği olsun" gibi cümlelerin içindeki özel konumunun ne olduğu betimlenebilir; burada ve orada öznenin konumu hem belirli hem aktüel bir işlemin varoluşuna bağlıdır. Her yerde

ifadenin öznesi işlemin de öznesidir. Tanımı yapan özne, aynı zamanda onu ifade eden öznedir; varoluşu gerçekleştiren özne, aynı zamanda, ifadeyi gerçekleştiren öznedir; nihayetinde, özne bu işlem ve bu işlemin var ettiği ifade yoluyla gelecekteki ifadelerini ve işlemlerini birbirine bağlar ve ifade eden özne olarak bu ifadeyi kendi öz kuralı olarak kabul eder. Bu sırada bir fark ortaya çıkar. Birinci durumda, ifade edilen şey bir dil uzlaşımıdır. Bu dil ifade eden öznenin kullanmak zorunda olduğu ve kendi içinden tanımlanan bir dildir. O halde ifade eden özne ile ifade edilen şey (biçimsel bir analiz olarak bir ifade, üstdile özgü bir engebeliliği içerdiği halde) aynı düzeydedir. İkinci durumda tam tersine, ifade eden özne, olanaklılık kuralları önceden eklemlenmiş ve karakterleri ifadeleştirilmesinden önce gelen, önceden belirlenmiş bir alana ait olan bir nesneyi kendisinin dışında var eder. Az önce görüldü ki doğru bir önermenin varlığını kabul etmek söz konusu olduğu zaman, ifade eden öznenin durumu her zaman aynı değildir; şimdi ise görülüyor ki ifadenin kendisinde bir işlemi gerçekleştirmek söz konusu olduğu zaman da ifade eden öznenin durumu aynı değildir.

Demek ki ifadenin öznesini, yazarla aynı anlamak gerekmiyor. Ne tözsel olarak ne de işlevsel olarak. Özne, gerçekte, bir cümlenin yazılı ya da sözlü ifadesi olan bu olgunun nedeni, kaynağı veya hareket noktası; sessizce kelimelere katılan, sezgisinin görülebilir cismi gibi onları düzenleyen belirleyici bir hedef; sürekli, hareketsiz ve ifadelerin sırayla söylemin yüzeyinde ortaya çıkacak bir işlemler serisinin kendisiyle özdeş değildir. O gerçekten farklı bireyler tarafından doldurulabilen, belirli ve boş bir yerdir; fakat bu yer, herkes için bir kez tanımlanacak ve bir metin, bir kitap ya da bir eser boyunca olduğu gibi değişmeden kalacağı yerde, değişir ya da daha çok, bazen birçok cümle arasında kendisiyle aynı kalabilmek için, bazen her biriyle birlikte değişmek için, oldukça istikrarsızdır. O her dile getirmeyi ifade olarak belirginleştiren bir boyuttur. O özgün bir biçimde ifadenin işlevine ait olan ve bu işlevi tanımlama olanağı veren özelliklerden biridir. Demek ki bir önermeye, bir

cümleye, bir işaretler toplamına "ifade" denilmesi, bir gün bu ifadeleri bağıra bağıra söylemek ya da onlardan geçici de olsa bir iz bırakabilmek için birinin var olması ile değil; öznenin konumunun gösterilebildiği ölçüde mümkündür. Bir dile getirmeyi ifade olarak betimlemek, yazar ile onun söylediği (ya da söylemek istediği veya istemeden söylediği) şeyler arasındaki ilişkileri çözümlemekten değil; fakat ifadenin öznesi olmak için her bireyin işgal edebildiği ve etmek zorunda olduğu konumun ne olduğunu belirlemekten ibarettir.

c) İfadenin işlevinin üçüncü karakteri, ortak bir alanın varlığı olmadan iş görmez. Bu karakter ifadeyi, başka bir şey ve var olmak için baskı yüzeyi, sesli cevher, biçimlenebilir madde, bir izin gevşek çizgisi gibi maddi bir desteğe ihtiyaç duyan işaretler toplamından daha fazla bir şey haline getirir. Fakat bu karakter, maddi desteği özellikle, cümleden ve önermeden ayırır.

Kelimelerin ya da sembollerin bütününü ele alalım. Onların daha çok cümle gibi dilbilgisel bir birlik ya da önerme gibi mantıksal bir birlik oluşturup oluşturmadıklarına karar vermek için bütünün hangi kurallara göre kurulduğunu belirlemek gerekli ve yeterlidir. "Pierre dün geldi" bir cümle oluşturur; fakat "Dündür Pierre gelen" oluşturmaz; A+B=C+D bir önerme oluşturur; fakat ABC+=D oluşturmaz. Doğal ya da yapay dil sistemini referans alarak öğeler ve dağılımları hakkındaki tek inceleme, önerme olanla önerme olmayan arasında, cümle olanla kelimelerin basit bir yığılımı olan şey arasında ayrım yapma olanağını verir. Üstelik bu inceleme, söz konusu cümlenin (nominal bir özneyi içeren, geçmişte, olumlu vb cümle) hangi dilbilgisel yapı tipine ait olduğunu ya da göz önüne alınan işaretler serisinin (iki toplam arasındaki bir denklik) hangi önerme tipine cevap verdiğini belirlemeye yeter. Sonunda, kendisi için başka hiçbir bağlamdan yararlanmaksızın, hiçbir ortak cümle ya da önerme toplamı olmaksızın "tek başına" belirlenen bir cümle ya da bir önerme anlaşılabilir: Bu cümlelerin ya da önermelerin, bu koşullarda yararsız ve kullanışsız olmaları, tekillikleri içinde bile onların yeniden bilinebilmesini engellemez.

Hiç kuşkusuz, bazı itirazlar yapılabilir. Örneğin bir önermenin, kendisine uyduğu aksiyomlar sistemini bilmek koşuluyla ortaya konulabileceğini ve belirginleştirilebileceğini söylemek: Bu tanımlar, bu kurallar, bu yazım ilkeleri önermeden ayrılamayacak olan ortak bir alanı oluşturmaz mı (aynı şekilde öznenin yetkisi içindeki eserde üstü örtük şekilde bulunan dilbilgisi kuralları, bir cümlenin ve belli bir tip cümlenin, kabul edilebilmesi için gereklidir)? Bununla birlikte, bu aktüel ya da potansiyel bütünün önerme veya cümleyle aynı düzeyden olmadığını; fakat onların öğelerine, mümkün bağıntılarına ve bölümlerine dayandığını da görmek gerekir. Bu bütün, öğeleriyle birleşmemiştir; onun tarafından varsayılır. Önermelerden (totolojik olmayan) çoğunun sadece kuruluş ilkelerinden hareketle doğrulanamayacağı ve önermelerin doğru ya da yanlış olup olmadıklarına karar vermek için kaynağa başvurmanın gerekli olduğu da öne sürülebilir; fakat doğru veya yanlış, bir önerme önerme olarak kalır ve bu onun bir önerme olup olmadığını tayin eden göstergeye bağlı değildir. Cümleler için de aynı şekilde: Çoğu durumda, içeriğe göre ancak anlamlarını meydana getirebilirler (ister somut bir durumu "gösteren" öğeleri içersin ister konuşan özneyi ve onun muhataplarını gösteren birinci ya da ikinci şahış zamirlerini kullansın; ister çift zamirli elemanlardan ya da önceki veya gelecek cümlelere başvuran edatlardan yararlansınlar); fakat cümlenin anlamının tamamlanamamış olması, dilbilgisi bakımından tam ve özerk olmasına engel değildir. Elbette "Bunu size yarın söyleyeceğim" gibi bir kelimeler grubunun "demek istediği" şey çok iyi bilinmez; herhalde ne bu ertesi gün tarihlenebilir, ne hasımlar adlandırılabilir ne de söylenmesi gereken şey önceden tahmin edilebilir. Fransızcanın kuruluş ilkelerine uygun, sınırları tam olarak belirlenmiş bir cümle söz konusu olmadıkça, ondan geriye bir şey kalmaz. Sonuçta, içeriksiz bir cümlenin yapısını tanımlamanın bazen zor olduğu ileri sürülebilir "Eğer o ölürse, bunu asla bilemeyeceğim" cümlesi "Onun ölmesi durumunda, böyle bir şeyi hiçbir zaman öğrenemeyeceğim"; ya da "Onun ölümünden hiçbir zaman haberdar olmayacağım" şeklinde de

kurulabilir. Fakat orada tamamiyle tanımlanabilir olan, eşzamanlı olanakları sayılıp dökülemeyecek olan ve cümlenin kendi yapısına bağlı bulunan bir anlam belirsizliği söz konusudur. Genel olarak denebilir ki bir cümle veya bir önerme, tüm öğeleri gizli ya da açık bir şekilde yalıtılmış, onu aydınlatan doğal içerikten koparılmış, kurtarılmış ya da kesilip atılmış bile olsa daima, bir cümle ya da bir önerme olarak kalır ve onu böyle kabul etmek her zaman mümkündür.

Buna karşılık ifadenin işlevi, önermenin ya da cümlenin ilk öğelerin saf ve basit bir kuruluşu olmadığını gerektiği gibi gösterdiğinden, bir cümlede veya bir önermede bağımsız halde görülemez. Bir cümleyi söylemek yetmez, ifadenin var olabilmesi, bir ifadeden söz edilmesi için onu, bir nesneler alanı ya da bir özneyle belirli bir ilişki içinde söylemek bile yetmez: Cümleyi birbirine bitişik olan her bir alanla ilişkiye sokmak gerekir. Ya da daha ziyade, cümlede başka ilişkilerin üzerine kurulan ek bir ilişki söz konusu olmadığı için, bir cümle söylenemez, bitişik bir alan kullanılmaksızın bir ifadenin varlığına ulaşılamaz. Bir ifadenin, daima başka ifadelerle doldurulmuş kenarları vardır. Bu kenarlar genel olarak gerçek ya da sözsel "bağlam" ile kastedilen şeyden, yani bir dile getirmeye yol açan ve onun anlamını belirleyen durumun ya da dilin öğelerinin bütününden ayrılır. Aynı zamanda bu bütünü mümkün kıldıkları ölçüde kendilerini gösterirler: Eğer bir roman ya da fizikle ilgili bir incelemeden bahsediliyorsa bir cümle ile onu çevreleyen şeyler arasındaki bağlamsal ilişki aynı olmaz; karşılıklı konuşma ya da deney özeti söz konusu olduğunda, dile getirme ile nesnel ortam arasındaki bağlamsal ilişki de aynı olmaz. Bu ilişki, ifadeler arasındaki daha genel bir ilişki tabanında, bağlamın etkisinin belirlenebildiği bütün bir sözsel ağ zemininde bulunur. Bu kenarlar, öznenin konuşurken zihninde bulundurduğu farklı metin ve cümlelerde de aynı değildir; üstelik onlar bu psikolojik çevreden daha yaygındır ve belirli bir noktaya kadar bu çevreyi belirler; zira dile getirmenin bütün öteki dile getirmeler arasındaki durumuna, statüsüne ve rolüne, edebiyatın alanına kayıtlı bulunmasına ya

da önemsiz bir söz olarak yok olup gitmek zorunda olmasına, bir anlatının parçası olmasına ya da bir kanıtlamayı gerektirmesine göre, öznenin bilincindeki öteki ifadelerin varoluş biçimi aynı olmaz: Bu dilsel deneyimin, sözsel hafızanın, şurada veya burada kullanılmış olan daha önce söylenenin hatırlanmasının ne düzeyi ne de biçimi aynıdır. Dile getirmenin psikolojik halesi, ifade alanının düzenlenişi tarafından uzaktan yönetilir.

Bir cümleden ya da bir işaretler serisinden bir ifade meydana getiren ve onlara belirli bir bağlama, özelleşmiş temsilî bir içeriğe sahip olma olanağını veren ortak alan, karmaşık bir yapıyı oluşturur. Bu alan öncelikle ifadenin kayıtlı bulunduğu ve orada bir öğesini (bir karşılıklı konuşmayı, bir yandan öncülleri öte yandan sonucuyla sınırlanmış bir kanıtlamanın yapısını, bir anlatıyı oluşturan doğrulamaların seyrini biçimlendiren bir replikler oyunu) meydana getirdiği, başka ifadeler serisi tarafından kurulur. Yine bu alan, bazen tekrar etmek, bazen değiştirmek ya da uyarlamak, bazen birbirinin karşısına koymak, bazen sırası geldiğinde hakkında konuşmak için ifadenin (kapalı ya da açık olarak) kendisine başvurduğu dile getirmelerin bütünü tarafından kurulur; başka dile getirmeleri (bir anlatıdaki törensel öğeleri; bir kanıtlamada önceden kabul edilmiş önermeleri; bir karşılıklı konuşmadaki uzlaşımsal cümleleri) şu ya da bu biçimde yeniden güncelleştirmeyen ifade yoktur. Yine bu alan, ifadenin sonraki bir olanağını kullandığı ve bundan sonra onun sonucu veya doğal gelişimi ya da repliği olarak gelebilen dile getirmelerin bütünüyle de kurulur (bir düzen aksiyomatik önermelerle ya da bir anlatının başlangıcıyla aynı ifade olanaklarını ortaya koymaz). Nihayet bu alan, söz konusu ifadenin, aralarında çizgisel düzene dikkat edilmeksizin yerini aldığı, onlarla birlikte ortadan silineceği ya da tam tersine onlarla birlikte değerlendirileceği, muhafaza edileceği, kutsallaştırılacağı ve mümkün nesne olarak, gelecek bir söyleme verileceği dile getirmelerin toplamından oluşur. Bir ifade "edebiyat" olarak ya da büsbütün unutulmaya mahkûm temelsiz bir söyleşi olarak ya da her zaman için elde edilmiş bilimsel bir doğruluk olarak veya ilahi bir söz olarak vs

kazanabildiği statüden ayrılamaz. Genel olarak denilebilir ki; bir dilbilimsel öğe demeti, ancak tekil bir öğe olarak göründüğü bir ifade alanının içine yerleştirilirse bir ifade olur.

İfade, belirli bir durumun ya da bir temsiller bütününün dile doğrudan yansıması değildir. O yalnızca belirli bir sayıdaki dilbilimsel öğenin ve kuralın konuşan bir özne tarafından kullanılması da değildir. Oyunun başlangıcından, kaynağından itibaren o, kendisinde yer ve statü sahibi olduğu, kendisi için geçmişle mümkün ilişkiler düzenleyen ve kendisine muhtemel bir gelecek açan bir ifade alanının içinde belli belirsiz ortaya çıkar. Her ifade böylece özelleşmiş olur: Genel olarak serbest, nötr ve bağımsız ifade yoktur; fakat daima bir serinin ya da bir bütünün üyesi olan, başka ifadeler arasında belirli bir rolü oynayan, onlara dayanan ve onlardan ayrılan bir ifade vardır. O daima olabildiğince hafif ve küçük bir payının bulunduğu bir ifade oyunuyla birleşip bütünleşir. Dilbilgisel kuruluşun gerçekleşmesi için, sadece öğelere ve kurallara ihtiyaç vardır. Sonunda sadece, topu topu tek bir cümle kurmaya yarayacak olan bir dil (elbette yapay) tasarlanabilir. Alfabeyle bir biçimsel sistemin kuruluş ve dönüşüm ilkeleri veriliyken bu dilin ilk önermesi, tam olarak tanımlanabilir. Fakat ifade için durum aynı değildir. Kendinden başka ifadeleri varsayan bir ifade yoktur; kendisinin çevresinde bir birlikte varoluş alanına, serinin ve art arda gelişin etkilerine, bir işlev ve rol dağılımına sahip olmayan bir ifade yoktur. Bir ifadeden bahsedilebilmek, bir cümlenin (bir önermenin) belirli bir noktada, belirli bir durumla, o durumun dışına taşan bir ifade oyununun içinde kendini gösterdiği takdirde mümkündür.

Bu ifadesel birlikte varoluş temeli üzerinde, cümleler arasındaki dilbilgisi ilişkileri, önermeler arasındaki mantıksal ilişkiler, bir dil nesnesi ile onun kurallarını belirleyen şey arasındaki üstdil ilişkileri, cümle grupları (ya da öğeleri) arasındaki retorik ilişkileri, otonom ve betimlenebilir bir düzeyde birbirinden ayrılır. Hiç kuşkusuz, ifade alanının kendisi, yani ifadenin işlevinin kullanıldığı birlikte varoluş alanı konuşulmaksızın, bütün bu ilişkileri analiz etmek olanaklıdır. Fakat onlar ancak bu cüm-

leler ifade edildikleri ölçüde, başka bir deyişle onlara birbirini izleme, sıralanma, birlikte var olma ve birbirlerine göre bir rol oynama olanağını veren bir ifade alanının içinde açıldıkları ölçüde var olabilir ve bir analize elverişli hale gelir. İfade, anlamlı bütünlerin (belirleyici "atom", kendisinden hareketle anlamın varolduğu en küçük şey) bireyselleştirme ilkesi olmaktan uzakta, bu bütünlerin içinde çoğaldıkları ve yığıldıkları bir uzayda bu anlamlı birlikleri oluşturan şeydir.

d) Son olarak, dilbilimsel öğeler demetinin bir ifade olarak düşünülebilmesi ve analiz edilebilmesi için dördüncü bir koşulu yerine getirmesi gerekir: Maddi bir varoluşa sahip olmak. Eğer bir ses eklemlenmemiş, bir yüzey işaretlerini taşımıyor, duyusal bir öğede belirginlik kazanmamış ve bir hafızada ya da ancak bazı anlarda bir uzayda iz bırakmamışsa herhangi bir ifadeden bahsedilebilir mi? Bir ifadeden ideal ve sessiz bir biçim olarak söz edilebilir mi? İfade daima maddi bir yoğunluğun ortasında verilir, bu yoğunluk gizli ya da görünür görünmez yok olmaya mahkûm bile olsa. İfade yalnızca bu maddiliğe muhtaç değildir; maddilik ifadeye eklenmez de; onun bütün iyi tespit edilmiş belirlemeleri bir kez verilir: bir bakıma, ifadeyi maddilik kurmaktadır diyebiliriz. Aynı sözcüklerden oluşan, tam olarak aynı anlamla yüklü bulunan, sözdizimsel ve anlambilimsel aynılığı içinde devam eden bir cümle, eğer karşılıklı konuşma sırasında birisi tarafından dile getiriliyor ya da bir romanın içinde geçiyor, eğer asırlar öncesinde bir gün yazılmış ve şimdi sözlü bir dile getirme içinde yeniden ortaya çıkıyorsa aynı ifadeyi oluşturmaz. İfadenin koordinatları ve maddi statüsü onun içsel karakterlerine bağlıdır. Bu, ondaki bir apaçıklıktır ya da hemen hemen öyledir. Çünkü ona biraz ilgi gösterilir gösterilmez, şeyler birbirine karışır ve problemler çoğalır.

İfade eğer maddi statüsü tarafından, hiç değilse kısmen karakterize edilirse ve kimliği statüdeki bir değişmeye karşı hassas ise elbette cümleler ya da önermeler için de durum aynı olur: İşaretlerin maddiliği gerçekte dilbilgisine ya da mantığa tamamiyle ilgisiz kalmaz. Kullanılan sembollerin maddi sürekliliğinin

dilbilgisi ya da mantığa teorik problemler getirdiğini biliyoruz (vücut bulduğu farklı cevherlerin ve dayandığı biçim değişikliklerinin arasında bir sembolün özdeşliği nasıl tanımlanır? Eğer onu "somut fiziksel bir cisim" gibi tanımlamak gerekirse o zaman, onun kendisi olduğu nasıl kabul edilir ve bundan nasıl emin olunur?); bir semboller dizisi kavramının ona getirdiği problemler de çok iyi biliniyor (Öne geçmek ve takip etmek ne demektir? "Önce" ve "sonra" gelmek ne demektir? Benzer bir düzen nerde kurulur?). Maddiliğin ve dilin yani yazının ve alfabenin rolü, bunların yazılı bir metinde ve karşılıklı bir konuşmada, bir gazetede ve bir kitapta, bir mektupta ve bir afişte kullanılmış olan ne aynı sözdizimi ne de aynı vokabüler oldukları gerçeği ve birbiriyle ilişkileri çok daha iyi biliniyor; üstelik her ne kadar bir gazetenin büyük başlıklarının içinde yer alıyor olsalar da karşılıklı bir konuşma boyunca, asla anlamı olan bir cümle olarak değerlendirilemeyen, iyice belirginleştirilmiş ve eksiksiz kabul edilebilir olan cümleleri oluşturan kelime dizileri vardır. Bununla birlikte maddilik ifadede çok daha önemli bir rol oynar: O yalnızca çeşitlilik prensibi, tanınma ölçütlerinin değişimi ya da dilsel altbirliklerin belirlenimi değildir. O bizzat ifadenin oluşturanıdır: İfadenin bir tözünün, bir desteğinin, bir yerinin ve bir tarihinin olması gerekir. Bu gerekler değiştiği zaman özdeşliğin kendisi de değişir. Böylece hemen bir soru yığını ortaya çıkar: Yüksek ve alçak sesle tekrarlanmış aynı cümle tek bir ifade ya da birçok ifade oluşturur mu? Bir metin ezberlendiği zaman her ezbere okuma bir ifadeye yer verir mi ya da bunun tekrar edilen şeyle aynı olduğunun dikkate alınması gerekir mi? Bir cümle bir yabancı dile doğru bir şekilde tercüme edilirse bunlar, iki ayrı ifade mi yoksa tek bir ifade mi olur? Ortak bir ezbere okumada –dua veya ders– ne kadar ifade saymak gerekir? Bu raslantıların, tekrarların, kopyalamaların arasına ifadenin özdeşliği nasıl yerleştirilebilir?

Hiç kuşku yok ki problem, farklı düzeylerin birbirinden ayırt edilmemesiyle anlaşılmaz hale gelir. Öncelikle ifadelerin çokluğunu bir kenara koymak gerekir. Bir işaretler bütününün her

dile getirilişinde ifadenin var olduğu söylenecektir. Bu dile getirmelerden her birinin uzay-zamansal bir bireyselliği vardır. İki kişi aynı zamanda aynı şeyi çok rahatlıkla söyleyebilir; onlar iki kişi oldukları için, ayrı iki ifade olacaktır. Bir ve aynı özne aynı cümleyi birçok kez tekrar edebilir; zaman içinde bu tekrar kadar birbirinden ayrı ifade var olacaktır. Dile getirme tekrar edilmeyen bir olaydır; onun indirgenemeyen kurulmuş ve tarihlenmiş bir eşsizliği vardır. Bununla birlikte, bu benzersizlik, dile getirme ânını ve bu anı belirginleştiren koordinatları nötrleştirmek suretiyle kendileri yoluyla bir cümlenin, bir anlatımın, bir önermenin genel biçimi kabul edilebilecek dilbilgisel, anlambilimsel, mantıksal sürekliliklerin belirli bir sayısının geçişine izin verir. O halde, dile getirmenin yeri ve zamanı, onun kullandığı maddi destek en azından büyük bir kısım için önemsiz kalır: Ayrılan şey de sürekli tekrar edilebilir olan ve en dağınık dile getirmelere yer verebilen bir biçim olur. Oysa ifadenin kendisi dile getirmenin bu saf olayına indirgenemez; çünkü maddiliğine rağmen tekrar edilebilir: Yine de iki kişi tarafından biraz farklı koşullar içinde telaffuz edilmiş olan aynı cümlenin ancak bir ifadeyi oluşturacağını söylemekte zorlanılmayacaktır. Böyle olmakla birlikte madde, cevher, zaman ve yer ayrımlarına karşı, ondan daha fazla ve farklı bir biçimde, duyarlı olduğu ölçüde dilbilgisel ya da mantıksal bir biçime indirgenmez. Öyleyse ifadeye özgü olan ve bazı benzersiz tekrarlama tiplerine izin veren bu maddilik nedir? Biçimlerin, yapıların, kuruluş ilkelerinin, aynı hedeflerin kabul edilebildiği yerde daha ziyade birçok ifadeden bahsedilmesi gerektiği halde, birçok farklı dile getirmelerin olduğu yerde aynı ifadeden bahsedilebilmesi nasıl mümkün olabilir? O halde ifadeyi karakterize eden bu *tekrar edilebilir maddilik* rejimi nedir?

Hiç şüphesiz bu duyulabilir, niteliksel, renk, ses ya da sağlamlık biçimi altında verilmiş ve algısal uzay ile aynı uzay-zamansal tespitle kare kare bölünmüş bir maddilik değildir. Çok basit bir örnek verirsek: Birçok kez kopyası çıkarılmış bir metin, bir kitabın art arda yapılmış baskıları, daha da iyisi, aynı baskının farklı örnekleri bu kadar farklı ifadeye yer ver-

mez. *Kötülük Çiçekleri*'nin bütün baskılarında (varyantları ve kullanılmayan metinlerin kaydıyla) aynı ifade oyunu bulunur; bununla birlikte ne harfler ne mürekkep ne kâğıt ne de metnin yerleşimi ve işaretlerin yeri aynıdır. Maddiliğin tüm parçaları değişmiştir. Fakat burada bu "küçük" farklılıklar, ifadenin özdeşliğini bozmak ve ondan başka bir ifade ortaya çıkarmak için etkin değildir. Onların hepsi "kitab"ın, elbette maddi fakat aynı ölçüde kurumsal ve ekonomik genel öğeleri içinde nötrleşir. Bir kitap, örneklerinin ya da baskılarının sayısı veya kullanabildiği değişik maddeler ne olursa olsun, ifadeler için tam bir denklik yeridir, bir özdeşlik değişimi olmaksızın onlar için bir tekrar ânıdır. Bu ilk örnekte görülüyor ki ifadenin maddiliği, asla içinde bulunulan uzay ya da dile getirme tarihiyle belirlenmez; fakat daha ziyade bir şey ya da nesne statüsüyle belirlenir. Asla kesin olmayan ama değişebilir, göreli ve her zaman yeniden gözden geçirilebilmeye elverişli olan bir statü: Örneğin, çok iyi bilinir ki edebiyat tarihçileri için yazarın özeniyle yayınlanmış bir kitabın baskısı, yazarı öldükten sonra yapılmış baskılarla aynı statüde değildir, ifadeler orada eşsiz bir değere sahip, bir ve aynı bütünün görünüşlerinden biri değil, var oldukları ve tekrar edilmeyi kendisine borçlu oldukları şeye göredir. Aynı şekilde bir anayasa ya da bir vasiyetname veya bir dinsel metin ile onları aynı yazıyla, aynı karakterler içinde ve benzer maddeler üzerinde tam olarak yansıtan bütün elyazmaları ya da basmalar arasında bir denklik olduğu söylenemez; bir yanda ifadelerin kendileri, öte yanda onların taklitleri vardır. İfade bir madde parçasıyla özdeşleşmez; fakat onun özdeşliği maddi kuruluşların karmaşık bir rejimiyle değişir.

Çünkü bir ifade bir kâğıt yaprağı üzerindeki elyazması ya da bir kitapta basılı olanla aynı olabilir; bir afiş üzerine basılmış şeyle ya da bir ses kayıt cihazıyla yansıtılan sözlü telaffuzla aynı olabilir; buna karşılık bir romancı, günlük hayattaki herhangi bir cümleyi telaffuz ettiği, sonra ona bir rol atfetmek ya da kendine yazarın sesi süsünü veren bu anonim sesle onun telaffuz edilmesine izin vermek suretiyle kaleme aldığı elyazmasının

içine, onu olduğu gibi yerleştirdiği zaman, her iki durumda aynı ifadenin söz konusu olduğu söylenemez. İfadelerin zorunlu olarak kendisine boyun eğdikleri maddilik rejimi, demek ki, uzay-zamansal sınırlandırılmayla ilgili olmaktan daha çok kuruluşun düzeniyle ilgilidir; sınırlı ve geçici bireyselliklerden daha fazla *yeniden kaydetme ve kopyalama olanaklarını* (fakat eşikleri ve sınırları da) ortaya koyar.

Bir ifadenin özdeşliği ikinci bir koşullar ve sınırlar (aralarında yer aldığı başka ifade bütünleri, içinde kullanılabildiği ya da uygulanabildiği alan, oynamak zorunda olduğu rol ya da işlevler tarafından kendisine empoze edilen şeyler) bütününe tabidir. Dünyanın yuvarlak olduğu ya da türlerin evrim geçirdiği doğrulaması, Kopernik'ten önce ve sonra, Darwin'den önce ve sonra, aynı ifadeyi oluşturmaz; bu doğrulama, kelimelerin anlamının değiştirdiği, böylesine basit dile getirmeler için değildir; değiştirilen şey, bu doğrulamaların başka önermelerle olan ilişkisidir, onların kullanım ve kuşatım şartlarıdır, tecrübenin, mümkün doğrulamaların, çözümlenebilecek problemlerin alanıdır. "Rüyalar arzuları gerçekleştirir" cümlesi çağlar boyunca tekrar edilebilir; o Platon'da ve Freud'da asla aynı ifade olmaz. Kullanım şemaları, kullanım kuralları, kendilerinde bir rol oynayabildikleri topluluklar, onların stratejik düşünce halindeki mevcudiyetleri, ifadeler için, bütün ifade farklarına rağmen, kendi özdeşlikleri içinde tekrar etme olanağı veren bir *istikrar alanı* oluşturur; yine bu alan en açık anlambilimsel, dilbilgisel ya da biçimsel özdeşlikler altında, artık denkliğin var olamayacağından hareketle bir eşik tanımlar ve yeni bir ifadenin ortaya çıkışının kabul edilmesi gerekir. Fakat hiç kuşku yok ki; daha ileri gitmek de mümkündür: Bununla birlikte kelimelerin, sözdiziminin, dilin kendisinin aynı olmadığı orada ancak bir ve aynı ifadenin var olacağı düşünülebilir. İster bir söylem ve onun eşzamanlı tercümesi olsun; ister İngilizce ve onun Fransızcaya çevirisi olan bilimsel bir metin olsun; ister üç farklı dilde üç sütun üzerine bir görüş olsun: Oyuna sokulmuş diller kadar ifade yoktur; ama farklı dil kalıpları içinde tek bir ifade bütünü

vardır. Daha doğrusu verilmiş bir bilgi, başka kelimelerle basitleştirilmiş bir sözdizimiyle ya da benimsenmiş bir kural içinde yeniden iletilebilir; eğer bilgisel içerik ve kullanım olanakları aynı ise bunun yaklaşık aynı ifade olduğu söylenebilir.

Orada henüz ifadenin bir bireyselleştirme ölçütü söz konusu değil, daha çok değişme ilkesi söz konusudur. İfade bazen cümlenin yapısından daha değişken (o zaman özdeşliği anlambilimsel ya da dilbilgisel bir bütünün özdeşliğinden daha sonlu, daha kırılgan, daha kolaylıkla değişebilendir), bazen bu yapıdan daha süreklidir (o zaman özdeşliği daha geniş, daha istikrarlı, değişmelere daha az açıktır). Üstelik, sadece ifadenin bu özdeşliği cümleninkine göre kurulmuş olamaz; fakat bizzat bu özdeşlik ifade için gerçekleştirilen kullanıma ve onu kullanma tarzımıza nazaran göreli ve istikrarsızdır. Bir ifade dilbilgisel yapıyı, hitabete ait dış görünüşü ya da taşıdığı anlamı ortaya koymak için kullanıldığı zaman, onun orijinal dilinde ve tercümesinde aynı olarak düşünülemeyeceği açıktır. Buna karşılık ifade, deneysel bir doğrulama prosedürü içine sokulursa o zaman, metin ve tercüme aynı ifade bütününü oluşturur. Ya da bir büyük tarih ölçeğinde, "türler evrim geçirir" gibi bir kabulün Darwin'de ve Simpson'da aynı ifadeyi meydana getirdiği düşünülebilir; daha hassas bir düzeyde ve daha sınırlı kullanım alanları (kelimenin tam anlamıyla darvinci sisteme zıt "yeni Darwincilik") göz önüne alındığında, iki farklı ifadeden söz edilecektir. İfadenin dayanıklılığı, özdeşliğinin ifadelerin ilgili tekil olayları arasındaki duruşu, biçimlerin özdeşliği arasında ikiye bölünmeleri, bunların hepsi onun içine yerleştirildiği *kullanım alanı*nın işlevidir.

İfadenin belirli bir zamanda ve yerde meydana gelmiş olan bir olay gibi incelenmesinin gerekmediği, onun gerçekten de bir hafıza eylemi içinde hatırlanmasının ve uzaktan anılmasının mümkün olacağı görülüyor. Fakat onun herhangi bir cismin, benzersiz bir bütünün içinde ve önemli olmayan maddi koşullar altında, her zaman aktüelleştirilebilecek olan bir ideal biçim olmadığı da görülüyor. Ortaya çıkışın uzay-zamansal koordinatlarının tümüyle dayanışma içinde olması için tekrar edilebilir

(ortaya çıkışının tarihinden ve yerinden başka bir şeydir), saf bir biçim kadar serbest olmak için onu çevreleyen ve destekleyen şeylere çok bağlı (o bir öğeler topluluğuna bağlı bir kuruluş ilkesinden başka bir şeydir) olan ifade; belirli bir değişken ağırlık, içine yerleştirildiği alana bağlı bir yük, çeşitli kullanımlara olanak tanıyan bir süreklilik, basit bir izin değişmezliğine sahip olmayan ve kendi geçmişi üzerinde uyuklamayan bir zamansal devamlılıkla donatılmıştır. İfadenin *yeniden başlatılabilmesine* ya da *yeniden anımsanabilmesine* ve biçimin (dilbilimsel ya da mantıksal) yeniden aktüelleştirilebilmesine rağmen, ifadenin tekrar edilebilirliği; daima sıkı koşullar içinde fakat kendindedir.

İfadenin işlevini karakterize eden bu tekrar edilebilir maddilik, ifadeyi özel ve paradoksal bir nesne gibi fakat yine de insanların ürettikleri, kullandıkları, yararlandıkları, dönüştürdükleri, değiştirdikleri, düzenledikleri, ayırdıkları ve yeniden birleştirdikleri, muhtemelen yıktıkları bütün şeylerin arasındaki bir nesne gibi göstermektedir. İlk ve son olarak söylenmiş ve bir savaş kararı, bir jeolojik felaket ya da bir kralın ölümü gibi geçmişte kaybolmuş bir şey olmak yerine, aynı zamanda maddiliği içinde ortaya çıkan ifade, bir statüyle görünür, ağların içine girer, kullanım alanlarının içinde yer alır, mümkün yer ve biçim değişikliklerine uğrar, özdeşliğinin devam ettiği ya da ortadan kalktığı faaliyetlerle ve stratejilerle birleşir. Böylece ifade dolanır, işe yarar, bozgunculuk yapar, bir arzuyu gerçekleştirmeye olanak verir ya da engel olur, çıkarlara karşı saygılı ya da isyankâr olur, tartışmaların ve çatışmaların düzeninin içine girer, uyum ya da rekabet konusu olur.

3
İfadelerin Betimlenmesi

Analizin yönü dikkati çekecek bir biçimde değişmiş bulunuyor; başlangıçta, askıda bırakılmış olan ifade hakkındaki bu betimlemeyi yeniden ele almak istedim. Sanki ifade kurulacak basit birlikmiş ve grubun olanakları ile ilkelerini betimlemek söz konusuymuş gibi, her şey olmuş bitmiş ve her şey söylenmişti. Oysa ayaklarımın üzerinde geri dönmek suretiyle ifadeyi, bir çeşit dilsel (sesin ve kelimenin üstünde, metnin altında) bir birlik olarak tanımlayamayacağımı; fakat işimin daha çok çeşitli birlikleri (bu birlikler bazen cümlelerle, bazen önermelerle üst üste çakışabilir; fakat onlar bazen cümle parçalarından, işaret serilerinden ya da tablolarından, bir önermeler ya da dengi

dile getirmeler oyunundan oluşur) oyuna sokan bir ifadenin işleviyle ilgili olduğunu fark ettim; bu işlev söz konusu birliklere bir "anlam" vereceği yerde, onları bir nesneler alanıyla ilişkiye sokar; bir özne kazandıracağı yerde, mümkün öznel durumların bir birliğini onlara açar; sınırlarını tespit edeceği yerde, onları bir ortakgüdüm ve birlikte varoluş alanının içine yerleştirir; özdeşliğini belirleyeceği yerde, onları kuşatıldıkları, kullanıldıkları ve tekrar edildikleri bir uzayın içine yerleştirir. Kısacası ortaya konan şey –anlamın etkisi, kaynağı, sınırları ve bireyselliği ile– atomik bir ifade değil, ifadenin işlevinin çalışma alanı ve onun (zorunlu olmasa da dilbilgisel ya da mantıksal düzenin olabilen) çeşitli birlikleri ortaya koyabildiği koşullarıdır. Fakat şimdi kendimi iki soruya cevap verme zorunluluğu karşısında buluyorum: Bundan böyle, daha önceleri öne sürülmüş olan, ifadeleri betimleme işinden neyi anlamak gerekir? Bu ifade teorisi, onsuz tasarlanmış olan söylemsel oluşumların analizi ile nasıl kurulabilir?

A

1. İlk iş: söz dağarcığını saptamak. Gerçekten doğal (ya da yapay) bir dilden hareketle meydana getirilmiş olan tüm işaretler bütününe eğer *sözsel edim* ya da belki daha da iyisi *dilbilimsel edim* demeyi kabul edersek, herhangi bir madde üzerinde ve belirli bir biçime göre, bu işaretler grubunu ortaya koyan bireysel (ya da gerektiğinde genel) fiile, *dile getirme* denilebilecektir. Dile getirme, hiç değilse gerçekte her zaman, uzay-zamansal koordinatlara göre işaretlenebilir, her zaman bir yazara ait ve muhtemelen dile getirmeyle özel bir fiili ("performatif" fiil, diyor İngiliz analistleri) oluşturabilen bir olaydır. Dilbilgisinin ya da mantığın bir işaretler bütünü içinde kabul edebildiği birliklere *cümle* ya da *önerme* denilecektir. Bu birlikler daima onlara biçim veren öğeler ve bu öğeleri birleştiren kuruluş ilkeleri tarafından karakterize edilir; cümleye ve önermeye göre kaynak, zaman, yer ve bağlam problemleri ancak ikincil problemler olarak kalır; asıl problem onların düzeltilmeleri problemidir (bu da ancak "kabul

edilebilirlik" biçimi altında olacaktır). Bu işaretler bütününe özgü varoluş biçimine, *ifade* adı verilecek. Ona bir iz serisinden, bir madde üzerinde işaretlerin art arda gelişinden, bir insan varlığı tarafından üretilmiş herhangi bir nesneden başka bir şey olma olanağını veren bu biçim, aynı zamanda, nesneler alanı ile ilişkide olma, her mümkün özneden belirli bir durumda olmasını buyurma, başka sözsel edimler arasında kurulma ve tekrar edilebilir bir maddilikle donatılma olanağını da verir. Yıpranmış ve çok değişik anlamlar içinde kötüye kullanılmış olan *söylem* terimine gelindiğinde, terimin kaypaklığının nedenini anlayabiliriz. Söylem en genel ve en belirsiz biçimde bir sözsel edimler bütününü gösteriyordu. O zaman, söylemden gerçekten işaretlerin toplamları halinde meydana getirilmiş olan şey (muhtemelen meydana getirilmiş olan her şey) anlaşılıyordu. Fakat aynı zamanda dile getirme fiillerinin bütünü, bir cümle ya da önerme serisi de anlaşılıyordu. Sonuç olarak onu öncelikli kılan bu anlamıyla (ona ufkunu sağlayan ilk şeydir), söylem, ifadeler olarak yani tikel varlık biçimlerini ortaya çıkaran olarak, bir işaretler demeti bütünüyle kurulur. Az sonra kullanacağım gibi, eğer benzer bir serinin ilkesinin kesinlikle buraya kadar *söylemsel oluşum* adını verdiğim şey olduğunu göstermeyi başarabilirsem; bu ilkenin dile getirmelerin, cümlelerin, önermelerin değil fakat daha ziyade ifadelerin (bu kelimeye verdiğim anlamında) dağılma ve bölünme ilkesi olduğunu göstermeyi başarabilirsem; söylem terimi tespit edilebilecektir. Aynı dile getirme sisteminden ileri gelen ifadelerin toplamı; buna bağlı olarak da, klinik söylemden, ekonomik söylemden, doğa tarihinin söyleminden, psikiyatrik söylemden bahsedilebilecektir. Bu tanımların çoğunlukla mevcut kullanıma uygun olmadığını çok iyi biliyorum. Dilbilimcilerin söylem kelimesine tamamiyle farklı bir anlam verme alışkanlığı vardır; mantıkçılar ve analistler de ifade terimini başka türlü kullanırlar. Fakat burada sadece bu ışığı, bir kavram oyununu, bir analiz biçimini, vaktiyle oluşturulmuş bulunan bir teoriyi bekleyecek olan bir alana geçmek istemiyorum; bir modeli, kendisine özgü olan etkinliğiyle, yeni içeriklere uygulamak suretiyle kullanmak

istemiyorum. Hiç kuşkusuz, istediğim benzer bir modelin değerini tespit etmek değil; istediğim, bunu denemeden önce, onun çerçevesini çizmek ve aşmak zorunda olmadığı eşiği zorunlu olarak göstermektir. Fakat betimsel bir olanağı ortaya koymak, onun elverişli olduğu alanı tasarlamak, sınırlarını ve otonomisini tanımlamak istiyorum. Bu betimsel olanak diğerlerinin üzerine eklemlenir, onlardan türemez.

Özellikle görülüyor ki ifadelerin analizi, "dil"in ya da "söylenmiş olan şey"in tam, eksiksiz bir betimlemesi olma iddiasında değildir. Sözel edimler tarafından içerilmiş her yoğunluğun içinde, bu betimleme başka betimlemelerden kurtarılması, onlara göre belirginleşmesi gereken özel ve soyut bir düzeyde kurulur. Özellikle, önermelerin mantıksal, cümlelerin dilbilgisel, dile getirmelerin psikolojik ya da bağlamsal bir çözümünün yerini almaz: İfadenin analizi sözel edimleri eleştirmenin, karmaşıklığı uzaklaştırmanın, birbiriyle çelişen terimleri birbirinden ayırmanın ve onların kendilerine bağlı bulundukları çeşitli düzenlere işaret etmenin bir başka biçimini oluşturur. Cümlenin ya da önermenin karşısında ifadenin oyuna sokulması suretiyle ne kaybolmuş bir tamlık yeniden bulunmaya ne de sessiz kalmak istemeyen bunca nostaljinin davet ettiği gibi, yaşayan sözün bütünlüğü, fiilin zenginliği, Logos'un derin birliği diriltilmeye çalışılır. İfadelerin analizi betimlemenin özel bir düzeyine tekabül eder.

2. İfade, demek ki dilbilgisi ya da mantık tarafından betimlenmiş birliklere eklenebilecek veya onlarla birleşebilecek basit bir birlik değildir. O aynı sıfatla bir cümleden, bir önermeden, bir dile getirme eyleminden ayrılamaz. Bir ifadeyi betimlemek yeniden ufuksal bir parçayı ayırt etmek ve belirginleştirmek değildir; fakat bir işaret serisine (bu seri zorunlu olarak ne dilbilgisine ne de yapılandırılmış mantığa aittir) bir varlık ve özel bir varlık vermiş olan işlevin içinde iş gördüğü koşulları tanımlar. Saf bir iz değil ama daha çok bir nesneler alanıyla kurulan ilişki gibi; bir eylemin ya da bir bireysel faaliyetin sonucu değil ama daha çok özne için bir mümkün durumlar oyunu gibi; organik, otonom,

kendi üzerine kapalı ve yalnız kendisi için anlam oluşturmaya elverişli bir bütün değil ama daha çok bir birlikte varoluş alanı içinde bir öğe gibi; geçici bir olay ya da hareketsiz bir nesne değil ama daha çok tekrarlanabilir bir maddilik gibi görünür kılınan bir varlıktır. İfadelerin betimlenmesi, adeta düşey bir boyuta göre, farklı anlamlı bütünlerin varoluş koşullarına seslenmektedir. İşte bir paradoks: Bu betimleme, sözel edimleri, onların gerisindeki ya da görünen yüzlerinin altındaki gizli bir öğeyi, onlarda gizlenen ya da onların arasından sessizce ortaya çıkan gizli bir anlamı keşfetmek için sınırlamayı denemez; bununla birlikte ifade doğrudan doğruya görülebilir değildir. O dilbilgisel ya da mantıksal bir yapı kadar açık bir biçimde kendini vermez; bu yapı tümüyle açık olmasa bile, onun açıklığa kavuşturulması çok zor olsa bile. İfade hem görülebilir değildir hem de gizli değildir.

Gizli değildir; çünkü gerçekten üretilmiş bir işaretler bütününe özgü varoluş biçimlerini belirginleştirir. İfadenin analizi asla söylenmiş şeylerle, gerçek bir biçimde telaffuz edilmiş ya da yazılmış olan cümlelerle, yazılmış ya da eklemlenmiş olan anlamlı öğelerle; açıkçası, onları, başka şeylerin arasında ama başka şeyler gibi olmaksızın varlığa getiren, bakışa, okuyuşa, muhtemel bir yeniden canlanışa, birçok mümkün kullanıma ya da dönüşüme sunan bu benzersizlikle ilgili değildir. Bu analiz sadece yeniden gerçekleşmiş olan sözel edimlerle ilgilidir; çünkü onları varoluşları düzeyinde çözümler: Söylenilenlerin açıkça söylenmiş olanlar olarak betimlenmesi. O halde, ifadenin analizi, tarihsel de olsa bütün yorumların dışında tutulan bir analizdir: Söylenen şeylerde, gizlenenleri, söylenmiş olan şeyi ve onlara rağmen üstü örtülen söylenmemişi, içlerinde bulunan düşünce, imaj ya da hayaller topluluğunu aramaz; fakat tam tersine onlar hangi biçimde var oldular ise bu onlar için ortaya konulmuş olmak, muhtemel bir kullanım için, izler bırakmış olmak ve belki de orada kalmaktır; bu onlar için ortaya çıkmış olmaktır: Onların yerine hiçbir başka şeyin değil. Bu açıdan gizli ifade kabul edilemez; çünkü kendisine başvurulan şey, gerçek dilin *açıklığı*na aittir.

Savunulması zor bir tez. Şeylerin çoğunlukla birbirleri için söylendikleri, aynı cümlenin aynı zamanda farklı iki anlamının bulunabildiği, bir anlamın herkes tarafından kolaylıkla kabul edilmiş göründüğü, ezoterik ya da ilahi ikinci bir anlamı gizleyebildiği, çok ince bir açıklamanın ya da yalnızca zamanın akışının keşfinin tamamlayacağı, açık bir dile getirme ile bir başkasının kendisini yönetene, itip kakana, bozana, sadece kendisine ait olan bir eklemlemeyi kendisine empoze edene egemen olabileceği, kısacası, söylenmiş olan şeylerin, şu ya da bu yolla, bunu kendilerinden çok daha iyi, belki de insanların konuşmaya başladıkları günden beri söyledikleri gayet iyi biliniyor. Fakat gerçekte, bu anlam artışı ya da ikiye bölünme etkileri, her şeye rağmen söylenmiş bulunan bu söylenmeyen/değil-söz (non-dit) en azından burada tanımlandığı gibi ifadeyi gerçekleştirmez. Çok anlamlılık, hermönetiğe ve bir başka anlamın keşfine izin veren cümleyle ve cümlenin ortaya koyduğu hermönetik alanlarla ilgilidir. Bir ve aynı kelime grubu birçok anlama ve birçok mümkün yapıya yer verebilir; o halde çeşitli anlamlar, birbirinin içine geçmiş ya da seçenekli olarak ama aynı kalan bir ifade platformu üzerinde var olabilir. Hatta sözel bir edimin bir başka sözel edime baskısı, onların birbirlerinin yerine geçirilmesi ya da birbirlerinin içine girişi dile getirmenin düzeyiyle ilgili olan fenomenlerdir (onların dilbilimsel ya da mantıksal yapılar üzerinde etkileri bulunsa bile); fakat ifadenin kendisi bu ikiye bölme ya da bu baskı altında tutmayla ilgili değildir; çünkü o gerçekleştirilmiş olduğu gibi sözel edimin varoluş biçimidir. İfade, birbirlerine sarılan henüz eklemlenmiş bir çok kaypak dile getirmenin kümülatif sonucu ya da kristalleşmesi olarak düşünülemez. İfade değil-sözün, gizli anlamların, baskıların gizemli varlığıyla iç içe değildir; tam tersine, bu gizli öğelerin işlevini görebildikleri ve eski durumuna gelebildikleri biçim, ifade kipinin kendisine bağlıdır: "değil-söz"ün, "baskı"nın, bir matematiksel ifade ve bir ekonomik ifade söz konusu olduğu zaman, bir otobiyoğrafi ya da bir rüyanın anlatımı söz konusu

olduğu zaman, ne yapısı ne de sonucu bakımından aynı olmadığı gayet iyi bilinir.

Bununla birlikte, ifade alanının derinliğinde kendini gösterebilen *değil-sözün* bütün bu değişik çeşitlerine, içinde olmak yerine bu alanla bağlantılı olacak ve kendi varoluşunun belirlenmesinde rol alacak bir *eksikliği*, hiç kuşkusuz ilave etmek gerekir. İfadelerin doğuş koşulları içinde, onların göndergelerini parçalara ayıran, tek bir biçim serisini geçerli kılan, birlikte varoluş gruplarını kuşatan ve yeniden kapayan, bazı kullanım biçimlerini engelleyen dışarıda tutmalar, sınırlar ya da boşluklar gerçekte var olabilir ve hiç kuşkusuz her zaman var olmuştur. Fakat bir ifade düzeninin karakteristik eksikliğini ve bu düzende dile getirilmiş bulunan şeyin içinde gizli anlamları, ne statüsünde ne de sonucunda birbirine karıştırmamak gerekir.

3. Oysa ifadenin gizli olmaması boşunadır ama yine de o gözle görülemez; sınırlarının ve karakterlerinin apaçık taşıyıcısı olarak algıya sunulmaz. İfadeyi bilebilmek ve kendinde düşünebilmek için bakışın ve davranışın belirli bir uzlaşımı gerekir. Belki o sahibini sürekli rahatsız eden çok iyi bilinen bir şeydir; belki hiçbir şeyi yoğunluğu içinde gizlememek için, yine de apaçık olarak verilmemiş olan, birbirine çok yakın saydamlıklar gibidir. İfade düzeyi onun kendi yakınlığının içinde belirir.

Bunun birçok sebebi vardır. Birincisi daha önce söylenmişti: ifade cümlelerin ya da önermelerin yanı başında, üstünde ya da altında duran bir birlik değildir; daima bu türden birliklerin içine ya da onların kurallarına uymayan ve listeler, rasgele seriler, tablolar olamayan işaretlerin bölümlerinin içine yerleştirilir; ifade birliklerde verileni ya da birliklerin sınırlandırılma biçimini değil de onların verildikleri olgunun kendisini ve birliklerin ne ise o oldukları biçimi belirginleştirir. İfade, hakkında "şu ya da bu şey vardır" denilebilen şeyin kendisinde saklanan, "var"ın şu sözde-görülemezliğine sahiptir.

Bir başka sebep: Dilin anlamlı yapısının daima bir başka şeye geri dönmesidir; nesneler bu yapıda gösterilmiş haldedir; anlam görülebilir durumdadır; özne, kendinde mevcut olmasa

bile, belli sayıdaki işaretle ilişkilidir. Dil her zaman başka bir şey, başka bir yer, mesafe ve uzaklık ile doldurulmuş gibi görünür; yokluk tarafından derinleştirilir. Dil, kendinden başka bir şeyin göründüğü yer değil midir? Bu yerde, onun kendi varoluşu ortadan kalkıyor gibi görünmez mi? Oysa eğer ifadenin düzeyi betimlenmek isteniyorsa bu varoluşun kendisini dikkate almak; dili, kendisine yönelinen istikamette değil, onu ortaya koyan boyut içinde incelemek; belirtmek, adlandırmak, göstermek, görünür kılmak, anlamın ya da gerçeğin yerinde olmak ve buna karşılık onun bireysel ve sınırlı varoluşunu belirleyen anda, sözcüğün biçimi ve anlamı oyununun içinde bulunulur bulunulmaz, durmak hakkında onun sahip olduğu gücü bir yana bırakmak gerekir. Dilin, şurada veya burada, mümkün nesne ve özne alanlarıyla, başka dile getirmeler ve muhtemel yeniden kullanımlarla ilişki halinde bulunan olguyu ortaya koymak için, onun incelenmesinde, yalnız sözcüğün biçimiyle ilgili bakış açısını değil, sözcüğün anlamıyla ilgili bakış açısını da askıya almak söz konusudur.

Nihayet ifadenin bu sözde görülemezliğinin sonuncu sebebi: İfade, analizlerin kendisini asla aydınlığa kavuşturmaksızın, anlatımın başka analizleri tarafından varsayılır. Anlatımın farklı düzeylerde ayrıştırılmış, tasvir ve tahlil edilmiş bir nesne olarak alınabilmesi için, sonsuz değil ama daima belirli bir "ifadesel veri"nin var olması gerekir. Bir dilin çözümlenmesi her zaman sözlerin ve metinlerin derlemesi üzerinde gerçekleşir; üstü örtük anlamların yorumlanması ve gün ışığına çıkarılması sürekli olarak sınırlı bir cümleler grubuna dayanır; bir sistemin mantıksal çözümü yeniden yazılmış metinde, biçimsel bir dilde, verilmiş bir önermeler bütününü içerir. İfade düzeyine gelince, anlatım her defasında nötrleştirilmiş bulunur. Anlatım ister sadece sürekli uygulanabilir olan yapıları serbest bırakma olanağı veren temsilî bir örnek olarak tanımlansın; ister bir başka sözün gerçekliğinin kendisinin gerisinde açımlanmak zorunda bulunduğu saf bir görünüşün içinde tasarlansın; ister biçimsel ilişkilere destek olmaya yarayan önemsiz bir cevher olarak değerlendirilsin; mevcut

uygunluğu analiz yapılabilsin diye her seferinde zorunlu olarak yok eder. Eğer buna tüm betimlemelerin kendilerini sonlu ifade bütünleri olarak kurmak suretiyle ancak gerçekleştirebilecekleri ilave edilirse aynı zamanda, niçin ifade alanının bu sınırlı ifade bütünlerini her yandan çevrelediği, betimlemelerin niçin ifade alanından bağımsız kalamadıkları ve niçin onu doğrudan doğruya konu olarak alabildikleri anlaşılacaktır. İfadeleri kendilerinde düşünmek, bütün bu analizlerin ötesinde ve daha derinlerde, onların unuttuğu dilin belirli bir sırrını ya da belirli bir kaynağını araştırmak olmayacaktır. Bu, onların olanaklılığının öğesini oluşturan, oldukça yakın saydamlığı, görülebilir ve çözümlenebilir kılmayı denemek olacaktır.

İfadenin düzeyi ne gizlidir ne de açık; dilin sınırındadır. Sistematik olmayan bir biçimde bile, hiç de dilde kendini dolaysız tecrübeye verecek bir karakterler bütünü değildir; fakat dilin gerisinde, dile getirilemeyen gizemli ve sessiz kalıntı da değildir. İfadenin düzeyi dilin ortaya çıkışının şeklini belirler; iç örgütlenmesinden daha çok çevresini, içeriğinden daha çok dış yüzünü. Fakat dilin "veri"si temel bir suskunluğun basit bir çözümü olmamalıdır ki kelime, cümle, anlam, doğrulama, önermelerin art arda gelişleri, doğrudan doğruya bir sessizliğin ilk karanlığına sırtını dayamasın. Bir cümlenin birdenbire ortaya çıkışı, anlamın aydınlığa kavuşması, adlandırmanın ansızın belirişi daima bir ifade fonksiyonunun işlevsel alanında kendini göstermeli ki okunan ve işitilen ama daha önceden de konuşulan dil ile her dile getirmenin yokluğu arasında, henüz söylenmiş bütün şeylerin, askıya alınmış bütün cümlelerin, yarım yamalak dile dökülmüş bütün düşüncelerin, sadece bazı parçaları su yüzüne çıkmış olan bu sonsuz monoloğun, söz konusu bir kaynaşması olmasın. Fakat her şeyden önce ya da dilin kendisinden önceki her durumda (çünkü dil bu durumlara bağımlıdır) ifadenin işlevinin kendilerine göre gerçekleştiği koşullar olmalı ki bu ifade düzeyi de betimlenebilsin.(!) Bu da gösteriyor ki dilin yapısal, biçimsel ya da yorumsal çözümlemelerinin ötesinde, nihayet, öznenin bağımsızlığının, insan varlığının çabasının ya da aşkınsal

bir kaderin devreye girişinin kendini gösterebileceği her türlü deneysellikten arındırılmış bir alanı aramak boşunadır. Dilbilimsel yöntemlere ya da mantıksal analizlere karşı çıkmanın gereği yoktur: "Dilin canlı varlığının bütünlüğü içinde, kuruluş ilkeleri konusunda söylenen bunca şeyden sonra, onun kendisi ile ilgili ne yapıyorsunuz? Dil ile ilgili sürekli yapılan bu çalışmanın içinde aralarında bunu anlayan kimse bulunmaksızın bu özgürlük hakkında ya da tüm anlamdan önce gelen bu anlam hakkında ne yapıyorsunuz? Söylemin sonsuzluğunu mümkün kılan ama söylemi kurmaya ve onu açıklama yeteneği bulunmayan sonlu sistemleri aşar aşmaz, bulduğumuz şeyin bir aşkınlık işareti ya da insan varlığının eseri olduğunu bilmiyor musunuz? Su yüzüne çıkışı ve var olma biçimi tümüyle analizlerinize indirgenemeyen bir dilin, sadece bazı karakterlerini betimlediğinizin farkında değil misiniz?" Bir kenara bırakılması gereken bazı itirazlar var. Çünkü, eğer ne mantığa ne de dilbilimine ait olan bir boyutun var olduğu doğruysa bu boyut, ne yeniden kurulmuş aşkınlık ne kabul edilemez olan başlangıcın yönünde yeniden açılmış yol ne de insan varlığı tarafından kendine ait anlamlarının kuruluşu olur. Ortaya çıktığı ve varoluşu şekillendiği anda, dil ifade olur; böylece o ne aşkınsal ne de antropolojik olan bir betimlemeden doğar. İfadenin analizi, dilbilimsel ya da mantıksal analizlerle güçsüzlüğünü yeniden ifade etmek ve yeniden kabul etmek zorunda kalacağı sınırı dayatmaz; alanını çevreleyen çizgiyi göstermez; onları birbiriyle karşılaştıran başka bir yönde kendini açar. Bir ifade analizinin olanağı, eğer çözümleme yapılmış ise bu dilin ve kaynağını kendinden almak zorunda olduğu temelin varlığı adına, felsefi söylemin belirli bir biçiminin dil ile ilgili bütün analizlerinin karşısına çıkardığı, aşkınsal köprü ayağını dikmeye izin vermek zorundadır.

B

Şimdi ikinci grup sorulara dönmem gerekiyor: Böyle tanımlanmış ifadelerin betimlenmesi, haklarında daha yüksek ilkeler tasarladığım söylemsel oluşumların analizine nasıl uyarlana-

bilir? Tam tersine: Söylemsel oluşumlar hakkındaki analizin, bu sözcüğe az önce verdiğim anlamda, daha çok ifadelerin bir betimlemesi olduğu hangi ölçüde söylenebilir? Bu soruya cevap vermek önemlidir; çünkü bunca yıldan beri içinde bulunduğum, oldukça kör bir biçimde geliştirmiş olduğum; ama şimdi bütünlük profilini yeniden yakalamayı denerken yeniden düzeltmeye çalıştığım, daha çok hatalarından ya da zayıflıklarından kurtarmaya çalıştığım teşebbüsün çemberini tamamlamak zorunda olduğu nokta, işte bu noktadır. Bunu önceden görebildik; şu ya da bu somut analizde vaktiyle yapmak istediğim şeyi, kafamdaki projeyi, karşılaştığım engelleri, vazgeçmek zorunda kalışlarımı, elde edebildiğim az ya da çok tatmin edici sonuçları burada söylemeye çalışmıyorum; onun izlemek zorunda olduğu ve bugünden itibaren olacağı şeyi göstermek için somut bir yörüngeyi tanımlamıyorum. Sıkıntılarını ve çarelerini çok iyi bilmeden kullandığım bir betimleme olanağını, ölçülerini almak ve gereklerini ortaya koymak için kendinde açıklamaya, daha çok, söylediğim ve söyleyebileceğim şeyi araştırmaya çalışıyorum; ona özgü olan ve yetersiz bulduğum düzenin içinde, söylediğimi mümkün kılan şeyi göstermeye çabalıyorum. Fakat aynı zamanda, burada kelimenin tam anlamıyla bir teori geliştirmediğim de görülüyor: Belirli sayıda aksiyomdan hareketle belirsiz sayıdaki ampirik betimlemeye uygulanabilir olan soyut bir modelin çıkarsanması. Böyle bir yapı için, herhangi bir zamanda mümkün ise de henüz zaman gelmemiştir. Söylemsel oluşumlar hakkındaki analizi, temel olarak alınabilecek ifadelerin tanımından çıkarsamıyorum; söylemsel oluşumlardan meydana gelmiş ifadelerin doğasını da şu ya da bu tanımdan soyutlarmış gibi çıkarsamıyorum; fakat ifadelerin, onların gruplaşma ilkelerinin, kurabildikleri büyük tarihsel birliklerin ve onları betimleme olanağını veren yöntemlerin söz konusu olduğu bir alanın çatlaksız, çelişkisiz, bir iç keyfilik olmaksızın nasıl örgütlenebildiğini göstermeye çalışıyorum. Çizgisel dedüksiyonla hareket etmiyorum; fakat daha ziyade ortak merkezli çemberlerle hareket ediyorum ve bazen en dışa

bazen de en içe doğru gidiyorum. Söylemin içindeki süreksizlik ve ifadenin benzersizliği (merkezî tema) probleminden hareketle çevrede, bazı gizemli grup biçimlerini analiz etmeye çalıştım; fakat böylece bana görünmüş olan ve ne dilbilgisel ne mantıksal ne de psikolojik olan, sonuç olarak da ne cümlelere ne önermelere ne de temsillere dayanabilen birleştirme ilkeleri merkeze yönelmemi, bu ifade problemine geri dönmemi, ifadeyle anlaşılması gereken şeyi açıklamayı denememi gerekli kıldı. Böylece katı teorik bir model kurduğumu değil; fakat tutarlı bir tanım alanını açığa çıkardığımı, eğer "çemberi kapatabildiysem" ve söylemsel oluşumlarla ilgili analizin özelliği içinde, ifade hakkındaki bir betimleme üzerinde iyice merkezleştiğini gösterebildiysem bir model ortaya koymuş olmasam bile en azından, ona imkân açtığımı ve düzenlediğimi düşüneceğim. Kısacası bunların daha çok, söylemsel oluşumların tespitinde ortaya konulan ifadenin özgün boyutları olduğunu gösterebildim. Gerçekte, bir teori *kurmak*tan daha çok ve muhtemelen onu gerçekleştirmeden önce (henüz bunu başaramamanın üzüntüsünü duyduğumu inkâr etmiyorum) şimdilik bir olanağı *ortaya koymak* söz konusudur.

İfadeyi incelerken keşfettiğim şey, işaret bütünlerine yönelten, çalışması için ne dilbilgisel "kabul edilebilirlik" ile ne de mantıksal düzeltmeyle özdeşleşemeyen ve bunu isteyen bir işlevdir: Bir referans (tam olarak ne bir olay, şeylerin bir durumu ne de bir nesne değildir; ama bir farklılaşma ilkesidir); bir özne (konuşan bilinç, dile getirmenin yaratıcısı değil; fakat bazı koşullar altında farklı bireylerle doldurulabilen bir durumdur); bir ortak alan (dile getirmenin gerçek bağlamı, kendisine eklemlendiği durum değil; fakat başka ifadeler için bir birlikte varoluş alanıdır); bir maddilik (eklemlemenin sadece cevheri ya da desteği değil fakat bir statü, kopyalama kuralları, kullanma ya da yeniden kullanma olanaklarıdır). Oysa söylemsel oluşum adı altında tanımlanan şey, tam anlamıyla, ifade gruplarıdır. Yani *cümleler* düzeyinde dilbilgisel bağlarla (sözdizimsel ya da anlambilimsel) birbirlerine bağlanmamış olan; *önermeler* düzeyinde mantıksal bağlarla (biçimsel tutarlılık ya da kavramsal art arda

geliş) birbirlerine bağlanmamış olan; *dile getirmeler* düzeyinde de psikolojik bağlarla (bunlar bilinç biçimlerinin özdeşliği, zihinlerin sürekliliği ya da bir projenin tekrarı olmalı) birbirlerine bağlanmamış olan; fakat *ifadeler* düzeyinde birbirlerine bağlanmış sözel edimlerin toplamıdır. Nesnelerinin kendisine bağlı bulundukları genel rejimin, kendilerinden bahsedilen şeyleri düzenli olarak bölüştüren dağılım biçiminin, onların referanslar sisteminin tanımlanabilmesi anlamına gelen şey; farklı ifade etme biçimlerinin bağlı bulunduğu genel rejimin, öznel durumların mümkün dağılımını ve öznel durumları tanımlayan ve zorunlu kılan sistemin tanımlanması anlamına gelen şey; nesnelerin bütün ortak alanlarında genel olan rejimin, hepsinin uygun bulundukları art arda geliş, eşanlılık, tekrar biçimlerinin ve bütün bu birlikte varoluş alanlarını birbirine bağlayan sistemin tanımlanması anlamına gelen şey; nihayet bu ifadelerin statüsünün boyun eydiği genel rejimin, onların kurumsallaştırıldıkları, alındıkları, kullanıldıkları, yeniden kullanıldıkları, birbirleriyle birleştirildikleri tarzın, onların kendisine göre uyum nesnesi, arzu ya da ilgi için araç, bir strateji için öğe oldukları biçimin tanımlanabilmesi anlamına gelen şey. İfadeleri betimlemek onların taşıyıcıları olan ifade fonksiyonunu betimlemek, bu fonksiyonun işlev gördüğü koşulları çözümlemek, onun varsaydığı farklı alanları ve bu alanların eklemlendikleri biçimi katetmek, söylemsel bir oluşum olarak karakterize edebilecek olan şeyi ortaya koymaya teşebbüs etmektir. Aynı şey tam tersinden de söylenebilir: Söylemsel oluşum bir sözel edim grubunun bağlı bulunduğu genel ifade sistemidir (ayrıca ve başka boyutlara göre, mantıksal, dilbilimsel, psikolojik sistemlere bağlı bulunduğu için, sadece onu yönetmekle uğraşmayan bir sistem). "Söylemsel oluşum" olarak tanımlanan şey ifadelerin özel seviyesinde söylenmiş şeylerin genel planını vurgular. Söylemsel oluşumun çözümlendiği dört yön (nesnelerin oluşumu, öznel durumların oluşumu, kavramların oluşumu, stratejik seçimlerin oluşumu) ifade fonksiyonunun işlev gördüğü dört alana uygun düşmektedir. Aynı zamanda, söylemsel oluşumlar metnin ya da kitabın

büyük retorik birliklerine göre serbest kalırsa; dedüktif bir yapının kesinliğine ilke olarak sahip değilse; bir yazarın eseriyle özdeşleşemiyorsa bu, cümlelerin dilbilgisel ya da önermelerin mantıksal veya dile getirmenin psikolojik düzeyini değil de ifade düzeyini kendisini belirginleştiren düzenlemelerle birlikte ortaya koymak demektir.

Buradan hareketle, bütün bu analizlerin merkezinde yer alan bazı önermeler öne sürülebilir.

1. Başka mümkün birleştirme ilkelerinden bağımsız olarak, söylemsel oluşumların tespitinin ifadenin özel düzeyini ortaya çıkardığı söylenebilir; fakat ifadelerin ve ifade düzeyinin örgütlenme biçiminin tanımlanmasının söylemsel oluşumların bireyselleşmesine götürdüğü de söylenebilir. Her iki yol aynı zamanda doğrulanabilir ve tersine çevrilebilir. İfadenin ve dile getirmenin analizi, birbirleriyle bağlantılı olarak ortaya konulur. Nihayet sıra teori kurmaya geldiği zaman, daha çok dedüktif bir düzeni tanımlamak gerekecektir.

2. Bir ifade, bir metne ait olan bir cümle ve dedüktif bir bütüne ait olan bir önerme olarak söylemsel bir oluşuma aittir. Fakat cümlenin düzeni dilin ilkeleriyle ve önermenin düzeni ise mantığın ilkeleriyle tanımlandığı halde, ifadelerin düzeni söylemsel oluşumun kendisiyle tanımlanır. Onun aidiyeti ve ilkesi ancak bir ve aynı şeyi yapar; bu şey söylemsel oluşumun kuruluş ilkeleri tarafından değil de bir olgu dağılımı tarafından karakterize edildiği için paradoksal değildir. O ifadeler için bir olanaklılık koşulu değil ama bir birlikte varoluş ilkesidir; buna karşılık ifadeler birbirinin yerine geçebilen öğeler değil fakat varoluş biçimleri tarafından karakterize edilmiş bütünlerdir.

3. Şimdi o halde çok yukardan telkin edilmiş olan "söylem"in tanımına tam bir anlam verilebilir. Aynı söylemsel oluşuma bağlı olan bir ifadeler bütününe söylem denilecektir; söylem retorik ya da biçimsel, sürekli olarak tekrar edilebilir ve tarihin içinde ortaya çıkışına ya da kullanılışına işaret edilebilecek (ve gerektiğinde açıklanabilecek) bir birliği oluşturmaz. O, kendileri için varoluş koşulları bütününün tanımlanabileceği sınırlı sayıdaki

ifadelerden kurulur. Bu şekilde anlaşılmış olan söylem, ideal ve zamanla değişmeyen tarihe sahip bir biçim değildir; o halde problem, onun zamanın bu noktasında nasıl ve niçin ortaya çıkabildiğinin ve somutluk kazanabildiğinin sorulmasından ibaret değil; tamamiyle tarihseldir (kendi sınırları, parçaları, dönüşümleri ve zamanın karmaşıklıklarının ortasında birdenbire dikine ortaya çıkışından daha çok zamansallığının özel biçimleriyle ilgili problemi ortaya koyan, bizzat tarihin içindeki tarih parçası, birlik ve süreksizlik).

4. Sonunda artık "söylemsel pratik" adı verilen şey açıklanabilir. Ne bireyin bir fikri, bir arzuyu, bir imajı kendisi yoluyla dile getirdiği ifade etme faaliyetiyle; ne bir çıkarsama sisteminin içinde ortaya konabilen rasyonel aktiviteyle; ne konuşan bir öznenin dilbilgisel cümleler kurduğu zamanki "yeteneği"yle onu karıştırmak gerekir. Bu, ortak, tarihsel ve belirli bir dönemde sosyal, ekonomik, coğrafi ya da verilmiş dilbilimsel bir ortam için, ifadenin işlevinin çalışma koşullarını ortaya koymuş olan zaman ve mekânın içinde daima belirgin olan bir kurallar bütünüdür.

Şimdi bana analizin yönünü değiştirmek ve söylemsel oluşumları tanımladıkları ifadelere bağladıktan sonra, bu kavramların meşru kullanımını bir başka yönde, bu kez dışarıya doğru araştırmak kalıyor. Onların arasından keşfedilebilen şeyler, onların başka betimleme yöntemleri arasında nasıl yer alabildiği, düşünce tarihinin alanını hangi ölçüde değiştirebildiği ve yeniden dağıtabildiğidir. Fakat bu tersine çevirmeyi gerçekleştirmeden önce ve bunu daha güvenle yapabilmek için, dikkatle incelediğim boyutun içinde biraz daha kalacağım, ifade alanının ve bu alanı vurgulayan oluşumlar hakkındaki analizin, istediği ve istemediği şeyleri açıklamayı deneyeceğim.

4
Seyreklik, Dışardalık, Yığılım

İfadenin analizi bir seyrekleşme etkisini gerekli kılar. Çoğu zaman, söylemin çözümlenmesi tamlık ve çokluk şeklinde iki özel niteliğin altına yerleştirilir. Kendileriyle meşgul olunan farklı metinlerin nasıl birbirlerine dayandığı, tek bir biçimde örgütlenmiş olduğu, kurumlarla ve uygulamalarla ortaklık içine girdiği ve her dönemde ortak olabilen anlamlar taşıdığı gösterilir. Göz önüne alınmış her öğe, ait olduğu ve onu sınırlayan bir tamlığın ifadesi olarak kabul edilir. Böylece, yine vaktiyle dile getirilmiş ve ilk kez insanların, sadece sözlerinin ve metinlerinin, söylemlerinin ve yazılarının içinde değil de meydana getirdikleri kurumların, pratiklerin, tekniklerin ve

nesnelerin içinde "söylemek istedikleri" şeyi aydınlığa çıkaran bir tür tekbiçimli büyük metin, söylenmiş şeylerin çeşitliliğinin yerine geçirilir. Bu örtük, yüce ve ortak "anlam"a göre, artışları içindeki ifadeler aşırı bolluk içinde görünür; çünkü ifadelerin tümü sadece bu anlama geri döner ve sadece bu anlam onların gerçekliklerini oluşturur. Bu tek anlama göre anlamlı öğelerin çokluğudur. Fakat birinci ve sonuncu anlam, ortaya konulan bu dile getirmelerin arasında ortaya çıktığından, görünen şeyin altında gizlendiği ve onu gizli bir biçimde ikiye böldüğünden, demek ki her söylem söylediği şeyden başka bir şeyi söyler ve böylelikle bir anlam çokluğunu içerme gücünü içinde saklar: Tek bir anlama göre anlamın çokluğu. Bu şekilde iyice ölçülüp biçilmiş olan söylem hem bir bütünlük hem de sınırsız bir zenginliktir.

İfadelerin ve söylemsel oluşumların analizi tamamiyle karşıt bir yönü ortaya koyar ve bu yön, ifade edilmiş anlamlı bütünlerin sadece kendisine göre ortaya çıkabildiği ilkeyi belirlemek ister. Bu yön, bir seyreklik ilkesini ortaya koymaya çalışır ve bu işin birçok yolu vardır:

- Bu yön *bütün*ün asla söylenmediği ilkeye dayanır; doğal bir dilde ifade edilebilecek şeye göre, dilbilimsel öğelerin sınırsız düzenleyicisine göre ifadeler (çok sayıda olsalar da) daima eksik haldedir; dilbilgisinden ve belirli bir dönemde düzenlenmiş olan sözlükten hareketle, söylenmiş şeylerin pek azı ancak bütünüyle düşünüldüğünde göreli olarak vardır. O halde seyrekleşme ilkesi ya da en azından dil tarafından ortaya konulduğu şekilde mümkün dile getirmeler alanının boşluk ilkesi araştırılacaktır. Söylemsel oluşum hem söylemlerin birbirine karışması içinde vurgulama ilkesi hem de dilin alanı içinde boşluk ilkesi olarak görünür.
- İfadeler söylenmemiş olan şeylerden kendilerini ayıran sınırda, bütün her şeyin dışında ve kendilerini birdenbire ortaya çıkaran ânın içinde incelenir. Ne onları çevreleyen sessizliği konuşturmak ne de içlerinde ve yanlarında sessizliğe gömülmüş olan şeyi yeniden bulmak söz konusudur. Böyle bir buluşa engel olmuş, böyle bir dile getirmeyi engellemiş, böyle bir ifade etme biçimine, böyle bir bilinçdışı anlama ya da oluş halindeki böyle bir rasyonelliğe karşı duran engelleri incelemek de söz konusu değildir; fakat varlıkların sınırlı bir sistemi tanımlanabilir. O halde söylemsel oluşum, kendi dinamizmine ya da tikel bir hareketsizliğe sahip olan, artık söyle-

mediği, henüz söylemediği ya da bir anda kendisinin tersini söyleyen şeyi, dile getirilmemiş bir söylemin içinde kendisiyle birlikte taşıyan, gelişme halindeki bir tamlık değil; zengin ve zor bir filizlenme hiç değil, eksikliklerin, boşlukların, yoklukların, sınırların, kopmaların bir dağılımıdır.

- Bununla birlikte, bu "dışarıda tutmalar" bir püskürtmeye ya da bastırmaya bağlanamaz; ortaya çıkan ifadelerin altında herhangi bir şeyin gizli kaldığı varsayılamaz. İfadeler, mümkün doğuş çizgisinin altına düşmüş başka ifadelerin yerinde olan olarak değil; fakat daima kendi yerlerinde olan olarak çözümlenir, tamamıyla ortaya çıkmış ve hiçbir tereddüde yer vermeyecek olan bir uzayın içine yeniden yerleştirilir. Bir alt metin yoktur. O halde hiçbir çokluk yoktur. İfade alanı bütünüyle ifadenin kendi yüzeyine aittir. Her ifade orada ancak kendine ait olan bir yeri işgal eder. O halde betimleme, bir ifade konusunda, ne bu ifadenin işgal ettiği yeri herhangi bir söylenmemişin içinde keşfetmekten ne de onun sessiz ve ortak bir metne nasıl indirgenebileceğinden ibaret değil; fakat tam tersine onun hangi belirli yeri işgal ettiğinden, dile getirme sistemi içinde hangi dalların onun yerini belirleme olanağını verdiğinden, ifadelerin genel dağılımı içinde onun nasıl yer aldığından ibarettir.
- İfadelerin bu seyrekliği, ifade alanının eksik ve parçalanmış biçimi, kısacası pek az şeyin söylenebildiği gerçeği; ifadelerin, alınan nefes gibi şeffaf olmadığını açıklar. Fakat iletilen ve muhafaza edilen, bir değeri olan ve sahip olunmaya çalışılan, tekrar edilen, yeniden üretilen ve dönüştürülen, önceden belirlenmiş döngüleri yöneten ve yapı içinde statü verilen şeyleri; sadece kopya ya da çeviriyle değil fakat yorumlamayla ikiye bölünen şeyleri, anlamın yorumlanmasını ve içten bölünüp çoğalmasını açıklamaz. İfadeler seyrek oldukları için, onları birleştiren bütünün içinde derlenip toparlanır ve her birinin içindeki anlamlar çoğalır.

Kendi varlığı ifadelerin gerçek seyrekliği yoluyla ancak mümkün olan; fakat bununla birlikte onu bilmeyen ve aksine söylenen şeylerin yoğun zenginliğini konu olarak alan bütün bu yorumların sonunda, söylemsel oluşumların analizi yeniden bu seyrekliğin kendisine doğru döner. Bu analiz söz konusu seyrekliği apaçık bir nesne olarak alır; onun tekil sistemini belirlemeye çalışır; bu arada da yorumlayabildiği olgu hakkında açıklamada bulunur. Yorumlama; ifadenin zayıflığına yeniden egemen olma ve bunu anlamın çokluğuyla telafi etme biçimi; ifadenin zayıflığından hareketle ve bu zayıflığa rağmen konuşma biçimidir. Bununla birlikte söylemsel bir oluşumu analiz etmek,

bu zayıflığın ilkesini aramak, onu değerlendirmek ve onun özel biçimini belirlemektir. Demek ki bir anlamda, ifadelerin "değerini" ölçmektir. Gerçeklikleriyle tanımlanmayan, gizli bir içeriğin varlığıyla değerlendirilmeyen; fakat onların yerlerini, dolanım ve değişim kapasitelerini, dönüşüm olanaklarını yalnızca söylemlerin ekonomisi içinde değil, genel olarak ender rastlanan kaynakların yönetimi içinde de belirginleştiren bir değer. Böyle anlaşılan söylem, yorumlayan bir tavır için olduğu gibi kalmaz. Her zaman yeni zenginliklerin elde edilebildiği bitip tükenmek bilmez ve her defasında önceden kestirilemez olan hazine; daima önceden konuşan ve dinlenebildiği zaman, geçmişle ilgili kehanetleri anlaşılır kılan ilahilik: Ortaya çıkış kurallarıyla birlikte, ortaya çıkış ve kullanılış koşulları da bulunan sonlu, sınırlı, arzulanabilir, yararlı bir iyilik; sonuç olarak, varoluşundan itibaren (ve sadece "pratik uygulamalar"ın içinde değil) iktidar problemini ortaya koyan bir iyilik; doğasıyla bir mücadelenin, siyasi bir mücadelenin konusu olan bir iyilik olarak görünür.

Bir başka belirleyici özellik; ifadelerin analizinin onları dışarıdalığın sistematik biçimi içinde incelemesidir. Genel olarak, söylenmiş şeyler hakkındaki tarihsel betimleme, tümüyle içerinin ve dışarının birbirine karşıtlığının içinden geçer ve olumsal ya da saf maddi zorunluluk, gözle görülebilir cisim ya da belirsiz bir anlatım olacak olan bu iş, tümüyle dışarıdan içerinin merkezine doğru dönme işi olarak yorumlanır. O halde, söylenmiş olan şeyin tarihini konuşmaya başlamak, ifade işini başka bir anlamda yeniden yapmaktır. Zaman boyunca muhafaza edilmiş ve uzayın içine dağılmış ifadelerden, onlardan önce gelen, üzerine çökmüş ve kelimenin bütün anlamlarında kendini ele vermiş bulunan bu içsel sırra doğru yeniden yükselmek. Böylece kurucu öznelliğin çekirdeği açığa çıkmış bulunur. Ortada bulunan tarihe göre daima geri planda kalan; olayların altında daha ağırbaşlı, daha gizli, daha temelli, kaynağın daha yakınında, onun en son ufkuna daha bağlı ve sonuç olarak bütün belirlemelerine daha egemen bir başka tarihi bulan öznellik.

Tarihin altında akan, sürekli olarak onu elinin altında tutan ve hiç durmaksızın geçmişi derleyen bu başka tarih, sosyolojik ya da psikolojik bir yol üzerinde zihniyetin evrimi olarak daha iyi betimlenebilir; ona daha çok Logos'un içekapanışı ya da aklın gayeliliği içinde felsefi bir statü verilebilir. Nihayet, her sözden önce, kaydetmenin açıklığı ve farklılaşmış zamanın aralığı olacak olan bir izin sorunsallığı içinde, onu sadeleştirme girişiminde bulunulabilir; bu her zaman için yeniden incelenen tarihsel-aşkınsal temadır.

İfade analizinin kurtulmaya çalıştığı tema: İfadeleri yeniden saf dağılımlarına kavuşturmak için; dışsallık içselliğin karşıtı olan hiçbir biçime geri dönmediğinden dolayı, ifadeleri kuşkusuz paradoksal bir dışsallığın içinde çözümlemek için; onları dolanımın dışına koyan ve temelsiz kılan bu farklardan biriyle bir açıklığa ya da daha temelli bir ayrıma eklemek zorunda kalmadan, süreksizlikleri içinde onları düşünmek için; üretildiği yerde ve anda, kendi baskısını yakalamak için; olayın etkisini yeniden bulmak için. Hiç kuşkusuz dışsallıktan bahsetmektense "nötrlük"ten söz etmek daha iyi olacaktı; fakat göreli seyreklikleri, boşluklu yakınlıkları, yayılmış uzayları içinde ifade olaylarının bölünüp dağıldıkları bu dışarıyı yeniden bulmak söz konusu olduğu halde, sözcüğün kendisi bir kuşkuculuğa, tüm varoluş durumunun ortadan silinmesine ya da parantez içine alınmasına çok daha kolaylıkla geri döner.

– Bu iş, ifadelere ait alanın, faaliyetlerin ya da insanların düşüncesinde, onların bilinçlerinde veya bilinçsizliklerinde, aşkın yapılar alanında böylece açılmış olan süreçlerin "dile getirilme"si olarak betimlenmemesini; fakat deneysel alçakgönüllülüğü içinde, olayların, düzenlerin, ilişki halinde oluşların, belirli değişmelerin, sistematik dönüşümlerin yeri olarak kabul edilmesini; kısacası, başka bir şeyin sonucu ya da izi olarak değil de bağımlı olduğu halde otonom olan ve kendinden başka bir şeye eklemlenmesi gerektiği halde kendi düzeyinde betimlenebilen pratik bir alan olarak incelenmesini varsayar.

– Bu iş, bu ifade alanının ne bireysel bir özneye ne kollektif bir bilinç olarak herhangi bir şeye ne de aşkın bir öznelliğe bağlı görülmemesini; fakat dış görünüşü konuşan öznelerin mümkün yerini belirleyen ortak bir alan olarak betimlenmesini de varsayar. Artık ifadeleri, yüce bir öznelliğe göre kurmamak fakat ifade alanına özgü sonuçlardan söz eden öznelliğin farklı biçimleri içinde kabul etmek gerekir.

– Sonuç olarak bu iş, ifadelere ait alanın dönüşümleri, birbirini izleyen serileri, türevleri içinde bilincin zamansallığına, onun zorunlu modeline uyduğu gibi uymadığını varsayar. Hem biçimi, düzeni, hem de doğası içinde, bireysel ya da genel bir bilincin, bir projenin, bir niyetler sisteminin, bir hedefler toplamının, su götürmez bir biçimde, tarihi olacak olan söylenmiş şeylerin bir tarihini yazabilmeyi en azından bu düzeyde ve bu betimleme biçiminde ümit etmemek gerekir. Söylemlerin zamanı, görülebilir bir kronoloji içinde, düşüncenin belirsiz zamanının ifade edilmesi değildir.

İfadelerin analizi o halde bir cogito'ya göndermede bulunmaksızın gerçekleşir. Analiz konuşan, söylediği şeyin içinde kendini gösteren ya da gizlenen, egemen bağımsızlığını konuşmak suretiyle kullanan ya da güçlükle algıladığı zorlamalara bilmeden boyun eğen kişinin sorusunu sormaz. Analiz, gerçekte "söylenilen"in düzeyinde kurulur ve bununla her bireye empoze edilecek olan bir çeşit genel kanıyı, kollektif temsili anlamamak; tek tek herkesin söyleminde zorunlu olarak konuşacak o yüksek anonim sözü duymamak; fakat onda gözlemlenebilen söylenmiş şeylerin toplamını, ilişkileri, düzenleri ve dönüşümleri, bazı figürleri, bazı çaprazlaşmaları konuşan bir öznenin bireysel yerini gösteren ve bir yazarın adını alabilen alanı anlamak gerekir. "Konuşan herhangi bir kimse"dir; ama o söylediği şeyi herhangi bir yerde söylemez. Analiz zorunlu olarak bir dışsallık oyununun içinde ele alınır.

İfade hakkındaki analizin üçüncü özelliği; bu analiz ne anımsama biçimindeki bir içselleştirmeyle ne de belgelerin kupkuru bir tamlığıyla özdeşleşemeyen yığılımın özel biçimlerine baş-

vurur. Genellikle önceden gerçekleştirilmiş söylemler, analiz edilirken temel bir hareketsizlikten etkilenmiş gibi düşünülür: Raslantı ya da insanların dikkati, değer konusunda içine düşebildikleri yanılgılar ve sözlerinin ölümsüz değeri onları korudu; fakat bundan böyle artık onlar, telaffuz edildiklerinden beri, unutulduklarından ve gözle görülebilir etkileri zamanla kayboldoğundan beri kendisine doğru kaymazlık edemedikleri bir uykuya dalan, kütüphanelerin tozu altında üst üste yığılmış bulunan yazıların özel karakterlerinden başka hiçbir şey değildir. Üstelik, hepsi okumayla ilgili yeni bulguların içine uygun bir biçimde yeniden yüklenmeye elverişlidir; ifade edildikleri âna geri dönen işaretlerin taşıyıcıları olarak orada açığa çıkabilir; bir kez çözülmüş olan bu işaretlerin tümü, zamanın içinden geçen bir tür hafızayla, anlamlardan, düşüncelerden, arzulardan, gizlenmiş hayallerden kurtulabilir. Her birine verilen öncelik ne olursa olsun, bu öncelikli olana uydurulan ve ona öteki üçünü yeniden dikkate alma olanağını veren metaforik alan ne olursa olsun şu dört terim; okuma-iz-çözme-hafıza, durgunluk dönemine girmiş bulunan söylemi, alışılmış olan bu durumundan kurtarmak ve onun kaybolmuş canlılığından bir şeyi, bir an için, yeniden keşfetmek olanağını veren sistemi tanımlar.

Oysa ifadenin analizinin özü, yüzeyde hâlâ okunabilir durumda olan işaretleri okumak suretiyle doğuşlarının aydınlığını yeniden keşfetmek için metinleri içinde bulundukları uykularından uyandırmak değildir; tam tersine, söz konusu olan, uykuları boyunca onları izlemek ya da daha ziyade uykunun, unutmanın, kaybolmuş kaynağın benzer temalarını ortadan kaldırmak ve hangi varoluş biçiminin ifade edilişlerinde bağımsız olarak var oldukları, muhafaza edildikleri, yeniden etkin hale getirildikleri ve kullanıldıkları zamanın kalınlığı içinde ifadeleri belirginleştirebildiğini araştırmaktır. Ama unutulmuş, muhtemelen ortadan bile silinmiş olan bir alınyazısıyla değil.

– Bu analiz ifadelerin, kendilerine özgü bir sürekliliğin içinde düşünüldüğünü varsayar. Ama bu süreklilik, geçmişte gerçekleşmiş bir dile getirme olayına her an yeniden meydana gelebilecek

bir geri dönüşün sürekliliği değildir. İfadelerin sürekli olduğunu söylemek, onların hafıza alanı içinde kaldığını ya da söylemek istedikleri şeyin yeniden keşfedilebildiğini söylememektir; fakat bu onların, belirli sayıdaki maddi destek ve teknikler sayesinde (kitap bunun, kuşkusuz, sadece bir örneğidir), belirli kuruluş tiplerine göre (başka pek çoğu arasında, kütüphane) ve (dinsel bir metin, bir hukuk kuralı ya da bilimsel bir doğruluk söz konusu olduğu zaman aynı olmayan) belirli kurallara uygun biçimlerde muhafaza edildikleri anlamına gelir. Bu onların, kendilerinden türemiş olan pratiklerin içinde, aralarında kurulmuş ya da değişikliğe uğramış bulunan sosyal ilişkilerin içinde, onları uygulamaya sokmuş olan tekniklerin içine yerleştirildikleri anlamına da gelir. Nihayet bu, şeylerin artık tamamiyle aynı varoluş biçimine, kendilerini çevreleyen şeylerle aynı ilişkiler sistemine, aynı kullanım şemalarına, söylendiklerinden itibaren aynı dönüşüm olanaklarına sahip olmadıkları anlamına gelir. Zaman içindeki bu durumun anla birlikte geçen bir varlık olması ya da arızi bir uzantısı olması şöyle dursun, süreklilik gerçekten ifadeye aittir; unutma ve ortadan kaldırma, bu sürekliliğin ancak hemen hemen sıfır derecede olmasıdır. Onun kurduğu temel üzerinde de hafızanın ve anımsamanın oyunları kendilerini ortaya koyabilir.

– Bu analiz aynı zamanda ifadelerin, kendilerine özel olan *eklenmişlik* biçimi içinde incelendiklerini varsayar. Gerçekte birbirinin ardı sıra gelen ifadeler arasındaki grup tipleri, her yerde aynı değildir ve onlar birbirini izleyen elemanların basitçe üstüste konulmasından ya da yan yana dizilmesinden ileri gelmez. Matematik ifadeler, dinsel metinler ya da hukuk biliminin fiilleri gibi kendi aralarında birbirlerine eklenmez; onların birbirleriyle özel bir birleşme, ayrılma, eksilme, tamamlanma, birbirlerinden az ya da çok ayrılabilir olmayan ve özel iyeliklerle donatılmış gruplar oluşturma biçimi vardır. Üstelik bu eklenmişlik biçimleri herşey için ve belirli bir ifadeler kategorisi için bir kez verilmiş de değildir. Günümüzün tıpla ilgili gözlemleri 18. yüzyıldaki durumların derlenmesiyle aynı birleşme yasalarına bağlı bulunmayan bir derleme oluşturur; modern matematik

ifadelerini Öklid geometirisiyle aynı modelin üzerine yığmaz.

– Nihayetinde ifadenin analizi, *geri dönüş* olgularının dikkate alındığını varsayar. Her ifade, kendilerine göre kurulduğu fakat yeni ilişkilere göre yeniden örgütleyebildiği ve yeniden dağıtabildiği bir öncül öğeler alanı içerir. Onun geçmişi, kendisinden önce gelen şeyin içinde kurulur, tanımlanır, kendi soy zinciri onu mümkün ya da zorunlu kılan şeyi belirtir, kendisiyle bağdaşamayan şeyi dışarı atar. Bu ifadenin geçmişi de onu elde edilmiş bir doğruluk olarak, meydana getirilmiş bir olay olarak, değiştirilebilen bir biçim olarak, dönüştürülecek bir madde olarak ya da kendisinden bahsedilebilecek bir nesne olarak vs ortaya koyar. Bütün bu geri dönüş olanaklarına göre, hafıza ve unutma, anlamın yeniden keşfi ya da onun baskısı, temel ilkeler olmak şöyle dursun ancak tekil biçimlerdir.

O halde ifadelerin ve söylemsel oluşumların betimlenmesi, geri dönüşün bu denli sık tekrarlanan ve bu denli sürekli olan imajından kurtulmak zorundadır. Bu betimleme ancak düşme, gizlenme, unutulma, yeniden kavuşma ya da başı boşluk olacak olan bir zamanın ötesinde, sözün henüz hiçbir maddiliğin içine angaje edilmediği, hiçbir sürekliliğe hasredilmediği ve kendini ortaya çıkışın belirlenmemiş bir boyutu içinde tuttuğu, o kurucu ana doğru dönmek istemez. İkinci doğuşun paradoksal ânını, daha önce söylenmiş olan için kurmaya çalışmaz, geri dönmek üzere bir eşik ileri sürmez. Tam tersine o ifadeleri, içinde yer aldıkları ve bununla birlikte değişmeye, sıkıntı yaratmaya, altüst etmeye ve bazen yıkmaya devam ettikleri yığılımın kalınlığı içinde inceler.

Bir ifadeler bütününü, bir anlamın kapalı ve dopdolu tamlığı olarak değil de içinde boşlukları olan ve parçalara ayrılmış bir biçim olarak betimlemek; bir ifadeler bütününü bir niyetin, bir düşüncenin ya da bir öznenin içselliğine başvuru olarak değil de, bir dışsallığın dağılımına göre betimlemek; bir ifadeler bütününü, başlangıç ânını ya da izini değil de, bir yığılımın özel biçimlerini yeniden bulmak için betimlemek, gerçekten, bir yorumu ortaya koymak, bir temeli keşfetmek, kurucu fiilleri

serbestliğe kavuşturmak olmadığı gibi; bir rasyonelliğe karar vermek ya da bir teleolojiyi katetmek de değildir. Bu, kolaylıkla *pozitiflik* adını vereceğim şeyi ortaya koymaktır. O halde, söylemsel bir oluşumu çözümlemek, ifadelerin ve bu ifadeleri belirginleştiren pozitiflik biçiminin düzeyinde, bir sözel edimler bütününü incelemek veya çok daha kısa bir şekilde, bir söylemin pozitiflik tipini tanımlamaktır. Eğer seyreklik hakkındaki analizi tamlıkların araştırılmasının yerine, dışardalık ilişkileri hakkındaki betimlemeyi aşkınsal temelin temasının yerine, yığılımlarla ilgili analizi kaynağın araştırılmasının yerine geçirmek suretiyle pozitivist olunuyorsa o zaman, ben iyi bir pozitivistim; kolaylıkla bu tanıma uyuyorum. Sonuç olarak da çözmeye çalıştığım düğümü uzaktan göstermek için, pozitiflik terimini, henüz biraz belirsiz bir biçimde olsa da birçok kez kullanmış olmaktan rahatsızlık duymuyorum.

5
Tarihsel *A Priori* ve Arşiv

Bir söylemin doğa tarihinin, ekonomi politiğin ya da klinik tıbbın söylemi gibi pozitifliği, birliğini zamanın içinde ve daha da iyisi bireysel eserlerin, kitapların ve metinlerin ötesinde belirginleştirir. Bu birlik gerçekten, Linné ya da Buffon'dan, Quesnay ya da Turgot'dan, Broussais ya da Bichat'dan doğruyu söyleyenin, daha doğru düşünenin, kendi postülatlarına en iyi uyanın kim olduğuna karar verme olanağını tanımaz; bu birlik kendisine bu eserlerin ilk ya da son kullanım amacına en yakın olduğunu ya da bir bilim hakkındaki genel tasarıyı en radikal biçimde dile getireceğini söyleme olanağını da vermez. Fakat bu birliğin ortaya çıkartılmasına olanak tanıdığı şey, Buffon'un

ve Linné'nin ya da Turgot ve Quesnay'ın, Broussais ve Bichat'ın "aynı düzey" ya da "aynı mesafe"de bulunmak, "aynı kavramsal alan"ı göstermek, "aynı mücadele alanı"nda birbirinin karşısında yer almak suretiyle kendisine göre "aynı şey"den bahsettikleri ölçüdür. Buna karşılık o, Darwin'in Diderot'yla aynı şeyden söz ettiğinin, Laennec'in Van Swieten'i devam ettirdiğinin ya da Jevons'un Fizyokratlara cevap verdiğinin niçin söylenemeyeceğini gösterir. Söz konusu birlik sınırlı bir iletişim alanını tanımlar. Başlangıcından tamamlanışının son noktasına kadar, bütün tarihsel oluşumu içine alınmış bir bilimin genişliğine sahip olmaktan uzak; fakat yine de bir yazardan diğerine kullanılabilen etkilerin oyunundan ya da açık polemiklerin alanından daha geniş bir alan olduğu için göreli olarak sınırlı bir alandır. Değişik eserler, çeşitli kitaplar, aynı söylemsel oluşuma ait olan bütün bu metinler yığını, bilinen ve bilinmeyen, eleştirilen, birbirlerinin düşüncelerine karşı çıkan, birbirlerini yağmalayan, birbirleriyle buluşan, bilmeden ve sahip olmadıkları, bütününü fark edemedikleri ve genişliğini yanlış değerlendirdikleri bir alanda, bireysel söylemlerini inatla birbiriyle karşılaştıran bunca yazar gibi, bütün bu biçim ve çeşitli bireysellikler ne sadece onların ileri sürdükleri önermelerin mantıksal dizisi, ne temaların geri dönüşü ne de iletilmiş, unutulmuş, yeniden keşfedilmiş bir anlamın sürekliliğiyle iletilir. Onlar aynı zamanda söylemlerinin pozitiflik biçimiyle de iletilir. Daha doğru bir şekilde söylemek gerekirse bu pozitiflik biçimi ve ifadenin işlevinin işleyiş koşulları, biçimsel özdeşliklerin, tematik sürekliliklerin, kavram nakillerinin, polemik oyunlarının muhtemelen kendisinde ortaya çıkabildikleri bir alanı tanımlar. Böylece pozitiflik *tarihsel a priori* adı verilebilecek şeyin rolünü oynar.

Yan yana konulmuş bu iki sözcüğün etkisi pek de açık değildir; kastettiğim yargılar için bir geçerlilik koşulu değil, ifadeler için gerçeklik koşulu olacak olan bir *a priori*dir. Bir iddiayı meşru kılabilecek olan şeyi yeniden bulmak değil, ifadelerin ortaya çıkış koşullarını, onların başka ifadelerle birlikte varoluş yasasını, var olma çeşitlerinin özel biçimini, kendilerine göre var oldukları,

dönüştükleri ve ortadan kayboldukları ilkeleri ayırt etmek söz konusudur. *A priori*, ne hiçbir zaman söylenemeyecek olan ne de gerçek olarak tecrübeye verilemeyecek olan doğrulukların değil, verilmiş olan bir tarihindir; çünkü o gerçekten söylenmiş şeylerin tarihidir. Biraz barbar olan bu terimin kullanılmasının nedeni; bu *a priori*nin ifadeleri, kendi dağılımlarının, kendi tutarsızlıklarıyla ortaya çıkan tüm çatlakların, üst üste yığılmalarının ve karşılıklı olarak birbirlerinin yerini almalarının, birleştirilebilir olmayan eşanlılıklarının ve bir sonuca götürmeyen art arda gelişlerinin içinde açıklamak zorunda bulunmasıdır. Kısacası, söylemin sadece bir anlamı ve bir doğruluğu değil, aynı zamanda, onu yabancı bir oluşun ilkelerine götürmeyen bir tarihi ve özel bir tarihi de bulunduğuna göre, bunun sorumlusunun da bu *a priori* olması gerekir. Örneğin söylem, dilbilgisi tarihinin, dilin ve genel olarak aklın ya da bir zihniyetin tarihi olacak bir tarih ve her durumda tıp, mekanik ya da teolojiyle paylaşacağı bir tarih hakkındaki problemlerinin alanına yansıması olmadığını; fakat başka tarih tipleriyle ilişkisiz olmasa bile, onun kendine ait bir tarih tipini; zamanın içindeki bir dağılım biçimini, bir art arda gelme, sabitleşme ve yeniden aktifleşme biçimini, bir gelişme ve dönme hızını kapsadığını göstermek zorundadır. Ayrıca bu *a priori* tarihsellikten de kurtulamaz; olayların ötesinde ve hareketsiz bir gökyüzünde, zamandışı bir yapı oluşturamaz; ancak söylemsel bir pratiği belirginleştiren kurallar bütünü olarak tanımlanır: Oysa bu kurallar, ilişkide oldukları öğelere dışarıdan dayatılmaz; onlar bir araya topladıkları şeyin içine angaje olmuştur; eğer bu kurallar öğelerin aralarından en küçüğüyle birlikte değişmezse onlar, öğeleri değiştirir ve belirli eşiklerde onlarla birlikte dönüşür. Pozitifliklerin *a priori*si sadece zamansal bir dağılım sistemi değil; dönüşebilir bir bütünün kendisidir.

Yargılama alanının olumsallık olmaksızın geliştirdiği biçimsel *a priori*ler karşısında, pozitifliklerin *a priori*si tamamiyle deneysel bir biçimdir; fakat öte yandan, söylemleri gerçek oluşlarının yasası içinde yakalama olanağını verdiği için, verilmiş bir anda, böyle bir söylemin şu ya da bu biçimsel yapıyı karşılayabildiği

ve kullanabildiği ya da tam tersine dışlayabildiği, unutabildiği veya tanımazlıktan gelebildiği gerçeğini açıklayabilmesi gerekir. Pozitifliklerin *a priori*si, biçimsel *a priori*leri psikolojik ya da kültürel doğuş gibi bir şeyle açıklayamaz; fakat biçimsel *a priori*lerin, tarih içinde takılma noktalarına, bağlanma, girme ya da yüzeye çıkma yerlerine, kullanılma alanlarına ya da fırsatlarına nasıl sahip olabildiklerini ve nasıl bu tarihin kesinlikle dışa bağlı bir olumsallık değil, kendi diyalektiğini açan biçimin zorunluluğu değil ama özel bir düzenlilik olabildiğini anlama olanağını verir. O halde hiçbir şey artık, bu tarihsel *a priori*yi, üstelik tarihle zenginleştirilmiş olan, bir biçimsel *a priori* olarak kavramaktan daha doğru olmayacak ama daha yanlış olacaktır. Bir gün birdenbire zamanın yüzeyinde ortaya çıkacak, insanların düşüncesinde hiçbir şeyin kendisinden kurtulamayacağı bir tiran olarak değerlendirilecek, sonra hiçbir olayın kendisinden önce gelemeyeceği bir tutulmanın içinde birdenbire kaybolacak olan hareketsiz ve boş büyük biçim, bir aşkınsal baygınlık, titreşen biçimler oyunu olacaktır. Biçimsel *a priori* ile tarihsel *a priori* ne aynı düzeye ne de aynı doğaya sahiptir; eğer kesişiyorlarsa, bu onların iki farklı boyutta bulunmalarındandır.

Böylece, tarihsel *a priori*lere göre eklemlenmiş, farklı pozitiflik tipleri tarafından bu şekilde belirginleştirilmiş ve ayrı söylemsel oluşumlar tarafından vurgulanmış olan ifadeler alanı, başlangıçta "söylemlerin dış görünüşü"nden bahsederken kendisine tahsis ettiğim tekdüze ve alabildiğine uzanan düzlüğe artık sahip değildir; aynı zamanda, bu ifadeler alanı, her biri kendine özgü hareketine göre ya da belirsiz bir dinamik tarafından canlandırılmış temaların, fikirlerin, kavramların, bilgilerin düzeyleştikleri hareketsiz, kaygan ve nötr bir öğe olarak da görünmez. Şimdi meşgul olduğumuz şey, heterojen bölgelerin birbirinden farklılaştığı ve özel kurallara göre üst üste konulamayan pratiklerin açıldığı, karmaşık bir bölümdür. Önceden ve başka yerde kurulmuş düşünceleri gözle görülebilir karakterler haline getiren kelimelerin, tarihin muhteşem efsanevi kitabı üzerinde dizilişini görmek yerine, söylemsel pratiklerin

kalınlığı içinde, ifadeleri koşullarına ve ortaya çıkış alanlarına sahip olan olaylar ve olanaklarını ve kullanım alanlarını içeren şeyler olarak düzenleyen sistemlere sahip olunur. Bunlar, *arşiv* adını vermeyi teklif ettiğim ifadelerin, bir bakıma olayların ve bir başka bakıma da şeylerin sistemidir.

Bu terimle bir kültürün kendi geçmişinin belgeleri ya da devam ettirilen kimliğinin tanığı olarak kendinde sakladığı, bütün metinlerin toplamını kastetmiyorum; verilmiş bir toplumun içinde, hafızasının korunması ve bağımsız düzeninin devam ettirilmesi istenen söylemleri kaydetme ve muhafaza etme olanağını veren kurumları da kastetmiyorum. Tam tersine, binlerce yıldan beri bunca insan tarafından söylenmiş olan bunca şeyin, sadece düşüncenin ilkelerine ya da koşulların oyununa göre birdenbire ortaya çıkmadığı, sözel edimler düzeyinde, aklın ya da şeylerin düzeni içinde açılabilmiş olanların, yalnızca işaretlerin bir düzeni olmadığı; ama söylemsel düzeyi belirginleştiren bütün bir ilişkiler oyunu sayesinde ortaya çıktıkları gerçeğini; dışarıdan ve sessiz süreçlere biraz da rasgele nakledilmiş figürlerin yerine, özel bir düzene göre ortaya çıktıklarını kastediyorum daha çok. Kısacası, söylenmiş şeyler, sadece bunlar var oldukları takdirde, bunun dolaysız nedenini, söylenmiş bulunan şeyden ya da söylemiş olan insanlardan değil; fakat söylemsellik sisteminden, bu sistemin birbirine karıştırdığı ifade olanaklarından ve olanaksızlıklarından istemek gerekir. Arşiv, öncelikle söylenebilen şeyin ilkesi, ifadelerin bireysel olaylar olarak ortaya çıkışını yöneten sistemdir. Fakat arşiv, bütün söylenmiş şeylerin şekilsiz bir çokluğun içinde sonsuzca toplanmadıkları, kesintisiz bir çizgiselliğin içine de girmedikleri ve dış arazlarla tesadüfen ortadan kalkmadıkları; ama farklı biçimler halinde gruplandıkları, çeşitli ilişkilere göre birbirleriyle birleştikleri, özel düzenlere göre devam ettikleri ya da silinip gittikleri gerçeğini veren şeydir de. Gerçek olan şu ki tüm söylenmiş şeyler, zamanla bir adım bile geri çekilmez; fakat aynı zamanın içinde söylenen başka şeyler, önceden aşırı bir solgunluk içinde oldukları halde, yakınımızdaki yıldızlar gibi

bizi kuvvetle aydınlatanlar gerçekte, çok uzaktan gelmektedir. Arşiv, ifade olayını, apansız kaçışına rağmen koruyan, gelecek hafızalar için, başıbozuk kaçış halini muhafaza eden şey değil; ifade-olayın kendi kaynağında ve onun kendine verdiği varlığın içinde, *onun ifade edilebilirlik sistemi*ni daha baştan tanımlayan şeydir. Arşiv hareketsizleşmiş ifadelerin tozunu alan ve onların yeniden dirilişleriyle ilgili muhtemel mucizeye olanak veren şey de değildir; ifade-şeyin aktüellik biçimini tanımlayan şey; onun *işleyişinin sistemi*dir. *Bir* söylemle karışmış bu büyük fısıltının içinde söylenmiş olan her şeyi birleştiren şey olmaktan uzakta, sadece devam eden söylemin içinde var olmayı sağlayan şey olmaktan uzakta, söylemleri değişik varoluşları içinde birbirinden ayıran ve onları kendi süreleri içinde özelleştiren şeydir.

Mümkün cümlelerin kuruluş sistemini tanımlayan *dil* ile telaffuz edilmiş sözleri pasif bir biçimde bir araya toplayan *derleme* arasında *arşiv*, özel bir düzeyi belirler: Bir ifadeler çokluğunu bunca düzenli olaylar olarak, davranışa ve kullanıma sokulmuş bunca şey olarak birdenbire ortaya çıkartan bir uygulama düzeyi. Arşiv geleneğin ağırlığına sahip değildir; bütün kütüphanelerin ne zamanı ne de yeri olmaksızın kütüphane oluşturmaz; fakat o özgürlüğünün çalışma alanını her yeni söze açan masum bir unutma da değildir; gelenek ile unutma arasında, o ifadelere hem var olma hem de düzenli bir biçimde değişme olanağını veren bir pratiğin kurallarını gösterir. Bu, *ifadelerin oluşumunun ve dönüşümünün genel sistemi*dir.

Bir toplumun, bir kültürün ya da bir medeniyetin arşivinin her yönüyle betimlenemeyeceği apaçık ortadadır; hiç kuşkusuz bütün bir çağın arşivinin de. Öte yandan, kendi arşivimizi betimlemek de bizim için mümkün değildir; çünkü bu imkân onun sözünü ettiğimiz kurallarının içindedir; çünkü söyleyebildiğimiz şeylerin kendisine, söylemimizin nesnesine ortaya çıkış biçimlerini, varoluş ve birlikte varoluş formlarını, yığılma, tarihselleşme ve ortadan silinme sistemini verendir. Arşiv, bütünlüğü içinde betimlenebilir değildir; arşiv, aktüelliği içinde, sınırları çizilemez olandır. Parçalar, bölgeler ve düzeyler tarafından arşiv, hiç kuşku-

suz daha iyi ve sadece zamanın bizi kendisinden uzaklaştırdığı bu netlikle verilir: Sonuçta o, belgelerin seyrekliği değildir, en geniş kronolojik geri gidiş, onu çözümlemek için gerekli olacaktır. Bununla birlikte, eğer arşiv hakkındaki bu tanımlama, en uzak ufukları tanımlamamakta, en azından olanaklarını ancak alıştırmalar sırasında tanımlayabildiği araştırmanın bu evresinde, direnirse nasıl haklılık kazanabilecek, kendisini mümkün kılan şeyi açıklayabilecek, bizzat onun kendisinden bahsettiği yeri tespit edebilecek, görevlerini ve haklarını kontrol edebilecek, kavramlarını anlayıp özümseyebilecekti? Kendisine bağlı bu pozitifliğin ve bugün genellikle arşivden söz etme olanağını veren bu arşiv sisteminin, ona yaklaşması en mümkün olan olması gerekmez mi? Kendisinin mensubu bulunduğu bu ifade alanının, onu aydınlatması gerekmez mi? Ancak bu dolambaçlı bir yol olacaktır. Arşiv hakkındaki analiz o halde öncelikli bir bölgeyi içerir: Hem bize yakın hem de mevcut durumumuzdan farklı olan bu bölge, varlığımızı kuşatan, onu ortaya çıkartan ve onu değişimi içinde gösteren zamanın kıyısıdır; bizim dışımızda bizi sınırlayandır. Arşiv hakkındaki tanımlama kendi olanaklarını ve kendi olanaklarının üstünlüğünü, gerçekten kısa bir süre önce bizim söylemlerimiz olmaktan çıkmış bulunan söylemlerden hareketle, ortaya koyar; arşivin varoluş eşiği artık söyleyemediğimiz ve söylemsel pratiğimizin dışında kalan şeyden bizi ayıran parça tarafından kurulur; o bizim kendi dilimizin dışında başlar; onun yeri, kendi söylemsel pratiğimizin aralığıdır. Bu anlamda arşiv bizim teşhisimizle ilgilidir. Kesinlikle değişik özelliklerimizin tablosunu yapmak ve gelecekte sahip olacağımız bir biçimi önceden tasarlamak olanağını bize verdiği için değil. Fakat arşiv, bizi sürekliliklerimizden koparır; tarihin kopukluklarını önlemek için kendi kendimize bakmayı çok istediğimiz bu zamansal özdeşliği yok eder; aşkın ereksellikler ipini koparır; antropolojik düşüncenin insanın varlığını ya da öznelliğini sorguladığı yerde, o ötekiyi ve dışarıyı apaçık ortaya koyar. Bu şekilde anlaşılmış olan teşhis, farklılıklar oyunuyla kimliğimizin tespitini sağlamaz. Bu teşhis farklı olduğumuzu,

aklımızın söylemlerden, tarihimizin zamanlardan, benimizin maskelerden farklı olduğunu ortaya koyar. Aynı şekilde fark, unutulmuş ve yeniden keşfedilmiş bir başlangıç olmanın ötesinde, olduğumuz ve oluşturduğumuz dağılmadır.

Arşivin hiçbir zaman tamamlanmamış, hiçbir zaman bütünüyle elde edilmemiş gün yüzüne çıkışı, söylemsel oluşumlar hakkındaki tanımlamanın, pozitiflikler hakkındaki analizin, ifade alanının tespitinin ait olduğu genel ufku oluşturur. Kelimelerin, dilbilimcilerin hukukuyla çakışmayan hukuku, o halde bütün bu araştırmalara *arkeoloji* başlığını vermeye zorlar. Bu terim hiçbir başlangıcın araştırılmasına götürmez; analizi hiçbir kazıya ya da coğrafi sondaja yaklaştırmaz. Arşiv daha önce söylenmiş olanı, varoluşu, onda işleyen ifadenin işlevi, ait olduğu söylemsel oluşum, kendisinden doğduğu genel arşiv sistemi düzeyinde sorgulayan bir tanımlamanın genel temasını gösterir. Arkeoloji söylemleri, arşiv öğesi içinde özelleşmiş pratikler olarak betimler.

Üçüncü Bölüm

Arkeolojik Betimleme

1
Arkeoloji ve Düşünce Tarihi

Şimdi gidiş tersine çevrilebilir; yeniden akıntı yönünde devam edilebilir, vaktiyle söylemsel oluşumların ve ifadelerin vaktiyle baştan başa katedilmiş alanı, tasarlanmış genel teorileri, mümkün uygulama alanlarına doğru uzun uzun anlatılıp işlenebilir. Belki çok gösterişli bir oyunla "arkeoloji" adını verdiğim bu analizin ne işe yaradığına biraz bakılabilir. Bu zaten, eksiksiz olabilmek için gerekli; çünkü şeylerin şu andaki durumu yeterince kaygı verici. Eser, yazar, kitap ya da temaların olmayan büyük birliklere göre söylemin vurgulanması gibi, nispeten basit bir problemden hareket etmiştim. Bunları düzenledikten sonra, söylemsel oluşumlar, pozitiflik, arşiv gibi bütün bir kavram serisini

gösterdim, ifadeler, ifade alanı, söylemsel pratikler gibi bir alanı tanımladım, ne biçimlendirici ne de yorumlayıcı olmayan bir yöntemin özelliğini ortaya çıkarmaya çalıştım; kısacası, ağırlığı ve tuhaf mekanizmasıyla can sıkıcı olan bir yola başvurdum. İki ya da üç sebep için; başka bir yöntem eklemeyi istemek kendini beğenmişlik gibi olmasın ama daha önceden dili tanımlayabilen ve analiz edebilen yeterli sayıda yöntem de vardı. Daha sonra "kitap" ya da "eser" gibi söylem birliklerini, göründükleri kadar dolaysız ve açık olmamalarından kuşkulandığım için şüpheyle karşılamıştım: Bu kadar araştırmadan sonra ve açıklayabilmek için yüzlerce sayfanın gerektiği böylesine belirsiz ilkelere göre, böyle bir çabanın karşılığında, o kadar deneme yanılmadan sonra ortaya konulan birliklerle karşılaştırmak gerçekten makul mudur? Bütün bu araçların sınırlamakla bitirdikleri şey, şu ünlü "söylemler"in özdeşliğini ortaya çıkaran şey, deneysel olarak kendilerinden hareket ettiğim şu tuhaf araç ve gereçleri açıklamama vesile olan "psikiyatri" ya da "ekonomi politik" veya "doğa tarihi" adı verilen bu figürlerle aynı şeyler midir? Zorunlu olarak şimdi tanımlamaya çalıştığım kavramların, betimsel etkililiğini değerlendirmem gerekiyor. Makinenin işleyip işlemediğini ve onun üretebildiği şeyi bilmem gerekiyor. Öyleyse bu "arkeoloji" başka betimlemelerin veremeyeceği neyi verebilir? Böylesine ağır bir girişimin karşılığı ne olur?

Bende hemen ilk kuşku uyanıyor. Sanki yeni bir alanı keşfediyormuşum gibi sayımını dökümünü yapabilmek için, bana yepyeni ölçüler ve işaretler gerekiyormuş gibi davrandım. Fakat gerçekte, tam da "düşünce tarihi" adı altında uzun zamandan beri ve çok iyi bilinen bir alanın içinde değil miyim? İki ya da üç döneme olan mesafemi kaldırmayı denediğim zaman bile bu, üstü örtük bir biçimde ona başvurmam değil midir? Gözlerimi oradan ayırmamayı çok istemiş olsaydım eğer, önceden hazırlanmış, önceden çözümlenmiş olan aradığım her şeyi orada bulamamış olmaz mıydım? Aslında, belki sadece bir düşünce tarihçisiyim. Fakat çekingen ya da öne sürülebileceği gibi, kendini beğenmişin biriyim. Düşünce tarihi disiplinini baştan

aşağı yenilemek isteyen, hiç kuşkusuz ona yeterince yakın bunca tanımın son zamanlarda kazandığı kesinliği vermek isteyen; fakat bu eski analiz biçimini gerçekten değiştirecek, ister böyle bir başkalaşım ebediyyen olanaksız olsun ister bu dönüşümün kendisini gerçekleştirme gücüne sahip olmamış olsun, onu bilimsellik eşiğinin ötesine geçirecek olan bir düşünce tarihçisi, yanıltmak için daima başka bir şey yaptığını ve yapmak istediğini açıklar. Bütün bu yeni sis, sonuna kadar kullanılmış eski bir alana bağlı, aynı görünümün içinde bulunulduğunu gizlemek içindir. "Düşünce Tarihi"nden ayrılmadığım, arkeolojik analizin düşünce tarihiyle ilgili betimlemelerden nerede ayrıldığını göstermediğim sürece, sessiz kalma hakkına sahip olmayacağım.

Bir disiplini düşünce tarihi olarak belirginleştirmek kolay değildir: Belirsiz bir konu, iyi çizilmemiş sınırlar, sağdan soldan ödünç alınmış yöntemler, ne doğruluğu ne de değişmezliği olan bir gidiş. Bununla birlikte öyle görünüyor ki ona iki rol verilebilir. Bir yandan o, ikinci dereceden işlerin ve kıyıda köşede kalanların tarihini anlatır. Bilimlerin tarihini değil de, bilimselliğin biçimini asla tam anlamıyla bir sürekliliğe kavuşturamamış olan şu eksik, iyi temellendirilmemiş bilgilerin tarihini kimyadan ziyade kimyanın tarihini, psikolojiden ziyade hayvansal ruhların ya da frenolojinin tarihini, fiziğin değil de atomculukla ilgili temaların tarihini anlatır. Edebiyatta, sanatta, bilimde, hukukta, ahlakta ve insanların günlük hayatına kadar her yerde sık sık görülen bu belirsizlik felsefelerinin tarihini; katı ve bireysel bir sistemin içinde asla belirginleştirilmemiş ama felsefe yapmayan kişilerin spontane felsefesini oluşturan bu yüzyıllık temaların tarihini anlatır. Edebiyatın değil de bu yan söylentinin ve hiçbir zaman eser statüsü kazanmamış ya da bu statüyü çok çabuk kaybetmiş bulunan, günlük ve böylesine bir hızla ortadan silinen bu yazının tarihini anlatır: Altedebiyatların, takvimlerin, dergilerin ve gazetelerin, geçici başarıların, utanç verici yazarların çözümlenmesi. Bu şekilde tanımlandığında, kesin sınırlarını tespit etmenin ne kadar zor olduğu hemen fark edilen düşünce tarihi, bütün bu yanıltıcı düşünceye, in-

sanlar arasında ortak olarak cereyan eden bütün bu temsiller oyununa başvurur; bütün bu büyük söylemsel yapıların küçük aralığında dayandığı, ufalanıp toz haline getirilebilir o zemini gösterir. Bu, istikrarsız dillerin, biçimsiz eserlerin, bağlantısız temaların disiplinidir. Bilgiden ziyade kanıların, doğruluktan ziyade yanlışlıkların, düşünce biçimlerinin değil de zihniyet tiplerinin çözümlenmesidir.

Fakat öte yandan düşünce tarihi, kendini varolan disiplinlerin içine nüfüz etme, onları inceleme ve yeniden yorumlama işi olarak görmektedir. O halde düşünce tarihi ikinci derece bir alandan ziyade, bir analiz stilini, bir bakış açısı içine konuluşu oluşturmaktadır. Düşünce tarihi bilimin, edebiyatın ve felsefenin tarihsel alanının sorumluluğunu yüklenmektedir: Fakat o burada ampirik temele dayanmış ve daha sonraki biçimlenmeler üzerinde düşünmemiş olan bilgileri betimler; söylemin kopyaladığı dolaysız tecrübeyi yeniden bulmaya çalışır; kabul edilmiş ya da kazanılmış temsillerden hareketle, sistemlere ve eserlere yol açacak olan doğuşu izler. Buna karşılık, düşünce tarihi, bu şekilde kurulmuş olan bu büyük biçimlerin nasıl yavaş yavaş bozulduğunu; temaların nasıl çözüldüğünü, birbirlerinden soyutlanmış varlıklarını nasıl sürdürdüğünü, yürürlükten nasıl kalktığını ya da yeni bir biçim üzerinde nasıl birleştiğini gösterir. O halde düşünce tarihi, başlangıçların ve bitişlerin disiplini, belirsiz sürekliliklerin ve geri dönüşlerin betimlenmesi, tarihin çizgisel biçiminin içindeki gelişmelerin yeniden kuruluşudur. Fakat düşünce tarihi aynı zamanda her alandaki bütün karşılıklı ilişkiler ve aracılar oyununu betimleyebilir: Bilimsel bilginin nasıl yayıldığını, felsefi kavramlara nasıl yer verdiğini ve muhtemelen edebî eserlerde nasıl biçim kazandığını gösterir; problemlerin, kavramların, temaların dile getirildikleri felsefi alandan bilimsel ya da siyasal söyleme doğru nasıl yer değiştirebildiklerini gösterir; eserleri kurumlar, alışkanlıklar ya da sosyal davranışlar, teknikler, ihtiyaçlar ve sessiz pratiklerle ilişkiye sokar; söylemin en çok özümsenmiş biçimlerini, somut bir görünüm içinde, onların doğuşunu görmüş olan büyüme ve

gelişme ortamında, yeniden canlandırmaya çalışır. Bu durumda düşünce tarihi; birbirinin içine girmelerin disiplini, eserleri çevreleyen, onları belirginleştiren, yeniden birbirlerine bağlayan ve kendileri olmayan her şeyin içine onları yerleştiren aynı merkezli dairelerin betimlenmesi haline gelmektedir.

Düşünce tarihinin bu iki rolünün nasıl birbirine eklemlendiği iyice görülmektedir. En genel biçimi altında, onun sürekli olarak ve gerçekleştiği bütün yönlerde, felsefi olmayandan felsefi olana, bilimsel olmayandan bilime, edebiyat dışı olandan eserin kendisine geçişi betimlediği söylenebilir. O kendini pek belli etmeyen doğuşların, uzak uygunlukların, apaçık değişmelerin altında direnen sürekliliklerin, bir sürü kör karmaşıklıktan yararlanan ağır oluşumların, yavaş yavaş kurulan ve eserin sonunda birdenbire özetlenen bu global biçimlerin analizidir. Yaratılış, süreklilik, toplama; bunlar düşünce tarihinin büyük temalarıdır ve bunlarla tarihsel analizin, şimdi geleneksel olan belirli bir biçimine bağlanır. Bununla birlikte, tarihten, onun yöntemlerinden, gerekliliklerinden ve olanaklarından gelen her kişinin, artık biraz solmuş olan bu fikrin düşünce tarihi gibi bir disiplinin terk edilmesini kavrayamaması veya daha ziyade söylemlerin analizinin büsbütün başka bir biçiminin bizzat tarihin bir ihaneti olduğunu düşünememesi normaldir. Oysa arkeolojik betimleme açıkça, düşünce tarihinin terk edilmesi, onun postülatlarının ve karar verme yollarının sistemli bir biçimde reddedilmesi, insanların söyledikleri şeylerin büsbütün başka bir tarihinin yapılmaya çalışılmasıdır. Bazılarının bu girişimde çocukluklarının tarihini hiç bilmemeleri, buna ağlamaları ve artık tarih için oluşturulmamış bir çağda, bir zamanların bu büyük gölgesini yardıma çağırmaları, hiç kuşku yok ki onların bağlılıklarının en son noktasını gösterir. Fakat bu muhafazakâr çaba düşüncelerimde beni haklı çıkarıyor ve yapmak istediğim şey konusunda bana güven veriyor.

Arkeolojik analiz ile düşünce tarihi arasındaki paylaşım noktaları çok sayıdadır. Temel olduğunu düşündüğüm dört ayrımı biraz sonra ortaya koymaya çalışacağım: Yeniliğin tahsisi,

çelişkilerin analizi; karşılaştırmalı betimlemeler ve sonunda, dönüşümlerin tespiti konusunda. Arkeolojik analizin özelliklerinin, bu farklı noktalar üzerinde yakalanabileceğini ve muhtemelen onun betimleme gücünün ölçülebileceğini umuyorum. Şimdilik bazı ilkelere işaret etmekle yetinelim.

1. Arkeoloji, söylemlerin içinde gizlenen ya da apaçık görünen düşünceleri, temsilleri, imajları, temaları, saplantıları değil de bu söylemlerin kendilerini, kurallara uyan pratikler olarak bu söylemleri tanımlamaya çalışır. Arkeoloji söylemi, *belge* ve başka bir şeyin işareti olarak şeffaf olmak zorunda bulunmakla birlikte nihayet, saklı tutulduğu yere, özsel olanın derinliğine ulaşmak için can sıkıcı donukluğun içine sık sık nüfuz etmesi gereken bir öğe olarak incelemez; kendi hacmi içindeki söyleme bir *yapıt* olarak başvurur. Bu, yorumla ilgili bir disiplin değildir; arkeoloji çok daha iyi gizlenmiş bir "başka söylem"i araştırmaz. Arkeoloji "allegorik" olmaktan kaçınır.

2. Arkeoloji, söylemleri kendilerinden önce gelen, kendilerini çevreleyen ya da izleyen şeye, hoş bir eğilimle bağlayan sürekli ve hissedilmez geçişi yeniden bulmaya çalışmaz. Arkeoloji, söylemlerin henüz olmadıkları andan hareketle oldukları şey haline geldikleri ânı gözetlemez; biçimlerinin sağlamlığı bozulduğunda, yavaş yavaş kimliklerini kaybedecekleri ânı da gözetlemez. Onun problemi, tam tersine, söylemleri özellikleri içinde tanımlamak; kullandıkları kurallar oyununun başka hiçbir şeye indirgenemediğini göstermek; daha belirgin kılmak için dış hatları boyunca izlemektir. Yavaş bir ilerlemeyle düşüncenin karışık alanından sistemin tekilliğine ya da bilimin belirlenmiş sabitliğine gitmez; bir "doksoloji" değildir; ama söylem biçimlerinin diferansiyel bir analizidir.

3. Arkeoloji eserin egemen biçiminde düzenlenmez; bu biçimin genel görüş alanından kurtulduğu ânı yakalamaya da çalışmaz. Arkeoloji bireyselin ve toplumsalın birbirinin içinde tersyüz edildikleri gizemli bir yeri keşfetmek istemez. Arkeoloji ne psikoloji ne sosyoloji ne de daha genel olarak yaradılışın antropolojisidir. Eser arkeoloji için, genel bağlamının ya da ken-

disine destek olan nedensellik ağının içine yeniden yerleştirmek söz konusu olsa bile, uygun bir parça değildir. Arkeoloji bireysel eserlerin içine nüfuz eden, bazen bütünüyle onları yöneten ve hiçbir şeylerini eksiltmeksizin onlara egemen olan; bazen de ancak onların bir kısmını yöneten, söylemsel pratiklerin tiplerini ve kurallarını tanımlar. Bir eserin varlık nedeni ve onun birliğinin ilkesi olarak, yaratıcı öznenin isteği ona yabancıdır.

4. Son olarak arkeoloji, içinde söylemi dillendirecekleri ânın kendisinde, insanlar tarafından düşünülebilen, istenebilen, hedeflenebilen, denenebilen, arzulanabilen şeyi yeniden kurmaya çalışmaz; yazarın ve eserin kimliklerini değiş tokuş ettikleri, düşüncenin hâlâ kendiliğin çok yakınında, henüz bozulmamış biçiminde kaldığı, dilin söylemin uzaysal ve ardışık dağılımının içinde henüz yayılmadığı bu geçici özü elde etmeye niyetlenmez. Bir başka deyişle o, söylemi kendi özdeşliğinin içine eklemek suretiyle söylenmiş olan şeyi tekrar etmeye çalışmaz. Arkeoloji uzak, geçici, kaynağından hemen hemen kopmuş ışığı, saflığı içinde, geri getirecek olan bir okuyuşun anlamı belirsiz alçak gönüllüğü içinde kaybolmak istemez. Üstelik o, bir yeniden yazılımdan fazla ve başka hiçbir şey değildir; yani dışsallığın sürekli biçiminin içinde, daha önce yazılmış düzenli bir dönüşümü. Bu, kaynağın kendi gizine geri dönüşü değil; nesne-söylemin sistematik bir betimlemesidir.

2
Orijinal ve Düzenli

Düşünce tarihi genelde söylem alanını, iki değerli bir alan olarak inceler; orada tekrar edilen her eleman eski ya da yeni, benzersiz ya da tekrarlanmış, geleneksel ya da orijinal, ortalama ya da saptırıcı bir tipe uygun olarak belirginleştirilebilir. O halde iki çeşit dile getirme kategorisi birbirinden ayırt edilebilir; değerli ve nisbeten az sayıda olan, ilk kez ortaya çıkmış bulunan, kendilerine benzer öncüllere sahip bulunmayan, muhtemelen başkalarına modellik edecek olan ve bu ölçüde kendilerine yaratılmışlar görüntüsü vermeyi hak eden kategoriler; kendilerinden sorumlu olmayan ve daha önce söylenmiş olan şeyden, bazen sadece olduğu gibi tekrar etmek için türeyen kategoriler. Bu iki

gruptan her birine düşünce tarihi bir statü verir; ama onları aynı analize tabi tutmaz: Birincisini betimlerken tarihçiye icatların, değişimlerin, başkalaşımların tarihini anlatır, doğrunun yanlıştan nasıl kurtulduğunu, bilincin birbirini izleyen uykularından nasıl uyandığını, yeni biçimlerin şimdi bize ait olan görünümü sırasıyla bize vermek için nasıl direndiklerini, bu ayrı noktalardan, bu birbirini izleyen kopmalardan hareketle bir evrimin sürekli çizgisinin nasıl keşfedileceğini gösterir. Öteki grup tam tersine tarihi durgunluk ve ağırlık olarak geçmişin ağır birikimi ve söylenmiş şeylerin sessiz çökeltisi olarak gösterir; ifadelerin orada toplu olarak ve ortak oldukları şeye göre incelenmesi gerekir; onların olaysal tikellikleri nötrleştirilebilir; yaratıcıların kimliği, ortaya çıkış anları ve yerleri de önemini kaybeder; buna karşılık, değerlendirilmesi gereken onların uzamlarıdır: Tekrar edildikleri yere ve zamana kadar ifadeler hangi kanallarla yayılır, hangi grupların içinde dolanır; insanların düşüncesi için hangi genel ufku belirtir, hangi sınırları insan düşüncesine empoze eder; bir dönemi belirginleştirirken onu başka dönemlerden ayırt etme olanağını nasıl verir: Demek ki bir global biçimler serisi betimlenir. Birinci durumda, düşünce tarihi düşünce olaylarının ardışıklığını betimler, ikincisinde, aralıksız geniş yüzeylerin etkisi söz konusudur; birincisinde, doğruların ya da biçimlerin doğuşu yeniden geçekleşir, ikincisinde, unutulmuş dayanışmalar yeniden kurulur ve söylemler göreliliklerine yeniden geri döndürülür.

Düşünce tarihinin, bu iki durum arasında ilişki kurmayı sürdürdüğü doğrudur. İki analizden birisi düşünce tarihinde kesinlikle saf halde bulunmaz; eski ile yeni arasındaki çatışmaları, kazanılmış olanın direncini, henüz söylenmemiş olan şey üzerine uyguladığı baskıyı, gizlendikleri örtüleri, bazen kendine tahsis etmeyi başardığı unutuşu betimler; fakat geleceğin söylemlerini hazırlayan kolaylaştırmaları da uzaktan belli belirsiz bir şekilde betimler; keşiflerin ortaya çıkardığı yansımaları, onların dağılımının hızını ve alanını, ağır işleyen yer değiştirme süreçlerini ya da bilinen dili altüst eden ani sarsıntıları betimler;

bilginin halihazırda yapısallaşmış alanına yeninin eklenmesini, orijinalin geleneksele artarak devam eden düşüşünü ya da daha önce söylenmiş ve ilk defa söylenenin yeniden gün yüzüne çıkışını betimler. Fakat bu çaprazlaşma, onun sürekli eskinin ve yeninin çift kutuplu analizini sürdürmesine engel olmaz. Tarihin deneysel unsurunda ve bu anların her birinde, başlangıçla ilgili problematiği yeniden irdeleyen analiz. O halde, problem her eserde, her kitapta, en küçük metinde, kırılma noktasını bulmak, önceden orada olanın örtük derinliği, elde edilen kanaate belki irade dışı olan bağlılık, söylemsel zorunluluklar yasası ile yaradılışın canlılığı, indirgenemez bir farkın içine atlayışı arasındaki paylaşımı mümkün olan en açık haliyle ortaya koymaktır. Özgünlük hakkındaki bu betimleme, açıkça görüldüğü gibi çok zor iki yöntemsel sorunu ortaya koymaktadır: Benzerlik ve ilerleme sorunu. Aslında bu betimleme, her dile getirmenin homojen kronolojik işaret noktalarına göre tarihlenebileceği, bir çeşit, benzersiz büyük serinin ortaya konulabileceğini varsayıyor. Fakat biraz daha yakından bakıldığında bu, seslilerle ilgili değişim yasasıyla Grimm'in adını anmış, kullanmış, uygulamalar vermiş ve düzeltmeler yapmış olan Bopp'dan önce gelmesi; Cœurdoux ve Anquetil-Duperron'un Yunanca ile Sanskritçe arasında benzerlikler bulmak suretiyle Hint-Avrupa dillerini tanımlamaya çalıştıkları ve karşılaştırmalı dilbilgisinin kurucularının önüne geçmeleri aynı biçimde ve aynı zamansal çizgi üzerinde midir? Saussure'un Pierce ve onun semiyotiği tarafından, Arnauld ve işaret hakkındaki klasik analizi ile Lancelot tarafından, stoalılar ve anlam teorisi tarafından "önce gelen" olarak bulunduğu aynı seride midir ve aynı öncelik biçimine göre midir? Devinim ilk ve indirgenemez bir veri değildir; o her söylemin değerini ölçme ve tekrarlanabilenin orijinalini ayırt etme olanağını verebilecek bir mutlak ölçü rolünü oynayamaz. Öncellerin tespiti ve kendi kendine söylemsel bir düzeni belirlemek yeterli değildir; tam tersine bu tespit çözümlendiği söyleme, seçildiği düzeye, yerleştirildiği basamağa bağlanır. Bütün bir program boyunca söylemi sergileyip, öğelerinden her birine bir tarih vererek devinimlerin

ve özgünlüklerin kesin hiyerarşisi elde edilmez; bu hiyerarşi, hiçbir zaman değerlendirme girişiminde bulunduğu söylemler sistemine bağlı değildir.

Birbirini izleyen iki ya da daha çok dile getirme arasındaki benzerliğe gelince, arkeoloji kendi sırasında bütün bir problemler serisini ortaya koyar. "Daha önce söylenmiş olan şey"; "aynı şeyi bu metinde daha öncede buluyoruz"; "bu önerme şimdiden öteki önermeye çok yakındır"; vb hangi anlamda ve hangi ölçütlere göre doğrulanabilir? Söylemin düzeninde, tam ya da kısmen, özdeşlik nedir? İki ifadenin tam olarak özdeş olması, aynı anlamda kullanılmış aynı sözcüklerden yapılmış olması, onları mutlak anlamda özdeşleştirmeye izin vermez. Diderot ve Lamarck'da ya da Benoît de Maillet ve Darwin'de evrim ilkesinin aynı dile getirilişinin bulunacağı zaman bile, sadece giderek bir tekrarlar serisine boyun eğecek olan bir ve aynı söylemsel olayın söz konusu olduğu düşünülebilir. Eksiksiz bir örtüşme söz konusu olduğunda, özdeşlik bir ölçüt değildir; kısmi olduğunda, sözcükler her defasında aynı anlamda kullanılmadıkları ya da aynı belirleyici öz farklı sözcüklerde az ya da çok kavrandığı zaman ise hiç değildir: Bunun, Buffon'un, Jussieu'nun ve Cuvier'nin bu kadar farklı söylemleri ve sözlükleri arasında ortaya çıkan aynı organisist tema olduğu hangi ölçüde doğrulanabilir? Buna karşılık, aynı örgütlenme sözcüğünün Daubenton, Blumenbach ve Geoffroy Saint-Hilaire'de aynı anlama geldiği ne derece doğrudur? Genel olarak bakıldığında, Cuvier ile Darwin arasında işaret edilen benzerlik tipi, Cuvier ile Linné ya da Aristo arasında işaret edilen benzerlik tipi ile aynı mıdır? Dile getirmeler arasında direkt olarak bilinebilen kendinde bir benzerlik değildir: Onların benzerliği, benzerliğin gösterildiği söylemsel alanın bir sonucudur.

O halde, başlıkları incelenen metinlerden, onlar asıllarının yokluğuna göre değerlendirilen bu önemli parçalara sahip olsalar da, hemen orijinallik beklemek uygun değildir. Bu sorunun ancak çok mükemmel tanımlanmış serilerde, sınırları ve alanı gösterilmiş olan bütünlerde, yeterince homojen söylemsel alanları sınırlayan

işaretler arasında bir anlamı olabilir[6]. Fakat daha önce söylenmiş olanın büyük birikintisi içinde "önceden" bir sonraki metne benzeyen metni aramak, tarihin derinliklerinde öncelemeler ya da yankılanmalar oyununu yeniden bulmaya çalışmak, ilk tohumlara kadar çıkmak ya da son izlere kadar inmek, bir eser konusunda, onun geleneklere bağlılığını ya da ortadan kaldırılamaz olan bireysellik payını, sırasıyla, ortaya koymak, orijinallik seviyesini yukarı çıkarmak ya da aşağı indirmek, Port-Royal dilbilimcilerinin hiçten hiçbir şey icat etmediklerini ya da Cuvier'nin sanıldığından daha fazla seleflerinin bulunduğunu göstermek, kısa pantolonlu tarihçilerin sempatik fakat gecikmiş eğlenceleridir.

Arkeolojik betimleme, art arda gelen olgularına, ilkel ve saf bir şekilde, yani değer sözcükleriyle ortaya konmak istemedikleri takdirde, bağlanmak zorunda olan bu söylemsel pratiklere başvurur. Arkeolojik betimlemenin bulunduğu düzeyde, orijinallik-bayağılık karşıtlığı, akla yatkın değildir. Bir ilk dile getirme ile yıllar, asırlar sonra, onu az ya da çok doğru olarak tekrar eden cümle arasında, herhangi bir değere bağlı hiyerarşi oluşturmaz; köklü bir ayrım ortaya koymaz. Arkeolojik betimleme sadece ifadelerin *düzeni*ni gerçekleştirmeye çalışır. Düzenlilik, burada sapkın, anormal, kâhince, çok eski, dâhice ya da patolojik ifadeyi belirginleştirecek, mevcut görüşün ya da sık kullanılan metinlerin kenarlarında bulunan, düzensizliğin karşısında yer almaz; ne olursa olsun; olağanüstü ya da bayağı, kendi türünde eşsiz ya da binlerce defa tekrarlanmış, her sözel edim için, varoluşunu sağlayan ve tanımlayan ifade fonksiyonunun işlev gördüğü koşulların tümünü gösterir. Böyle anlaşıldığı takdirde düzen, bir istatistik grafiğin sınırları arasında belirli bir merkezî durumu belirginleştirmez; demek ki düzen, olağanlık ya da olasılık belirtisi gibi değerlendirilemez; özellikle gerçek bir ortaya çıkış alanını belirler. Her ifade belirli bir düzenin taşıyıcısıdır ve düzenden ayrı olarak bulunamaz. Demek ki bir ifadenin düzeninin daha az beklenen, daha tekil, yanilik açısından daha

6. M.Canguilhem'in, Willis'den Prochaska'ya, düşünmenin tanımına olanak veren önermeler dizisini gösterdiği bu biçimdir.

zengin bir başka ifadenin düzensizliğinin karşısına konulmaması fakat başka ifadeleri belirginleştirecek olan başka düzenlerin karşısına konulması gerekir.

Arkeoloji icatların araştırılması değildir; arkeoloji ilk kez, birinin belirli bir doğrudan emin olduğu (heyecan verici, bunu çok istiyorum) o âna karşı duyarsız kalır; bayram sabahlarının aydınlığını yeniden oluşturmaya çalışmaz. Fakat bu, düşüncenin ortalama fenomenlerine ve herkesin, belirli bir çağda, tekrar edebildiği şeyin tekdüzeliğine başvurmak için değildir. Arkeolojinin Linné'nin ya da Buffon'un, Petty'nin ya da Ricardo'nun, Pinel'in ya da Bichat'ın metinlerinde aradığı şey, aziz kurucuların listesinin ortaya konulması değil; söylemsel bir pratiğin düzeninin gün yüzüne çıkarılmasıdır. Bu kurucuların özgünlükten nasibini alamamış takipçilerinde ya da önce gelenlerde, aynı şekilde, esere ait olan bir pratik; kendi eserlerinde sadece en özgün doğrulamaları değil, daha önce hiç kimsenin düşünmediği; fakat yeniden ele alınmış, onlardan önce gelenlerin bile yeniden kopyaladıkları şeyleri açıklayan bir pratik. Bir bulgu, ifade açısından onu tekrar eden ve yaygınlaştıran metinden daha az düzenli değildir; düzenlilik, sıradanlığın içinde alışılmamış bir oluşum içinde olduğundan daha az işe yarar, daha az etkin ve aktif değildir. Böyle bir betimlemede, yeni bir şeyi gösteren, yepyeni bir bilgiyi ortaya çıkaran ve hemen hemen "aktif" olan yaratıcı ifadeler ile bilgiyi alan ve tekrar eden, neredeyse "pasif" kalan taklit ifadeler arasında, tabiatları açısından bir fark yoktur. İfade alanı, verimli anlar tarafından vurgulanan hareketsiz bir alanlar bütünü değildir; baştan sona aktiftir.

İfade düzenleri hakkındaki bu analiz, kendini bir gün belki daha dikkatle incelenmesi gereken çeşitli yönlere açar.

1. Düzenliliğin belirli bir biçimi, o halde yeni olanla olmayan arasında ne bir ayrım yapma zorunluluğu ne de buna olanağı bulunmaksızın, bir ifadeler bütününü belirginleştirir. Fakat bu daha sonra onlara yeniden dönülecek düzenler, kesin olarak verilmiş değildir; Tournefort ve Darwin'de ya da Lancelot ve Saussure'de, Petty'de ve Kaynes'de eser olarak bulunan düzen

değildir. Demek ki ifade düzenleriyle ilgili homojen alanlar vardır; onlar söylemsel bir oluşumu belirginleştirir; fakat bu alanlar kendi aralarında farklıdır. Oysa yeni bir ifade düzeni alanına geçiş, tüm diğer söylem düzeylerine uygun değişimlerle birlikte bulunmak zorunda değildir. Dilbilgisi söz dağarcığı, sözdizimi ve dilin genel bir biçimi ve mantık bakımından, önermenin yapısı ya da bu yapının içinde yer aldığı dedüktif sistem açısından, birbirinin aynı fakat *ifadesel olarak* birbirinden farklı olan sözel edimler bulunabilir. Böylece fiyatlar ve dolaşım halindeki parasal miktar arasındaki niceliksel ilişkinin dile getirilişi, aynı ya da eşanlamlı sözcüklerle gerçekleştirilebilir ve aynı akıl yürütmeyle elde edilebilir; bu dile getirme Gresham'da ya da Locke'da ve 19. yüzyılın marjinalistlerinde ifadesel olarak aynı değildir; nesneler ve kavramlar her yerde aynı oluşum sistemine bağlı değildir. Demekki *dilbilimsel analoji* ya da çevirilebilirlik, *mantıksal özdeşlik* ya da eşdeğerlik ve *ifadesel homojenlik* arasında ayrım yapmak gerekmektedir. Arkeolojinin sorumluluğunu aldığı, sadece ve sadece bu homojenliklerdir. Demek ki arkeoloji dilbilimsel açıdan birbirinin benzeri ya da mantıksal bakımdan birbirinin eşdeğeri olan sözel dile getirmeler arasında yeni bir söylemsel pratik ortaya koyamaz eski atıf cümle ve bağfiil teorisini, bazen kelime kelime, yeniden ele almak suretiyle, Port-Royal dilbilimcileri, özelliğini arkeolojinin betimlemek zorunda olduğu bir ifade düzenini bu şekilde ortaya koydu. Buna karşılık, eğer şurada ya da burada bu heterojenliğe rağmen, belirli bir ifade düzenini kabul edecek durumdaysa sözlük farklılıklarını görmezlikten gelebilir, anlambilimsel alanlar ya da farklı dedüktif düzenlemeler üzerinde durmayabilir. Bu açıdan, 18. yüzyılda karşılaşıldığı gibi eylem dilinin teorisi, dillerin kaynağı üzerine araştırma, ilk kaynakların ortaya çıkarılışı Lancelot tarafından yapılmış "mantıksal" analizlere göre "yeni" değildir.

Böylece belirli bir sayıda kopmanın ve eklemlemenin ortaya çıktığı görülmektedir. Genel bir ilkenin dile getirilişi ya da bir projenin tanımı gibi örneklendirilebilecek bir buluş, söylemin tarihi içinde yeni bir evre olduğu artık söylenemez. Her şeyin

örgütlenmesi, mümkün ve zorunlu kılınmasından hareketle artık, yeniden başlamak için yürürlükten kalkan bu mutlak başlangıç noktasının ya da tam anlamıyla değişim noktasının araştırılması gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Bizim işimiz, ayrı tarihsel yapıların içinde kabul edilmiş, farklı tipten ve düzeyden olaylar iledir. Düzenlenen ifadesel bir homojenlik, hiçbir şekilde, bundan böyle ve on yıllar ya da yüz yıllar boyunca, insanların aynı şeyi söyleyecekleri ve düşünecekleri anlamına gelmez. Geri kalan her şeyin, sonuç olarak, kendisinden doğacağı belirli bir ilkeler sayısının, açık ya da kapalı, tanımını da içermez. İfadesel homojenlik ve heterojenlikler, dilbilimsel süreklilikler ve süreksizlik, mantıksal özdeşlik ve farklılıklarla, birbirleriyle atbaşı yürümeksizin ya da birbirlerini zorunlu olarak gerektirmeksizin kesişir. Bununla birlikte aralarında, hiç şüphesiz çok karmaşık olan bu alanda dökümü yapılması gereken belirli sayıdaki ilişki ve karşılıklı bağın var olması gerekir.

2. Bir başka araştırma yönü; ifade düzenlerinin içindeki hiyerarşiler. Her ifadenin belirli bir düzene bağlı olduğu, sonuç olarak hiçbir saf ve basit yaratımın ya da dehanın şaşılacak derecedeki düzensizliği olarak düşünülemediği görüldü. Fakat hiçbir ifadenin etkisiz olarak düşünülemediği ve bir başlangıç ifadesinin henüz gerçekleşmiş gölgesi ya da kopyası olarak değerlendirilemediği de görüldü. Her ifade alanı hem düzenli hem de uyanık haldedir: Uykusuzdur; en küçük en ölçülü ya da en bayağı ifade kullandığı ve stratejisinin bir parçası yaptığı kavramlarına, tarzına ve nesnesine göre şekillendirdiği tüm kurallar oyununu kullanır. Bu kurallar hiçbir zaman bir dile getirmenin içinde verilmez, dile getirmelerin içine nüfuz eder ve onlarla bir birlikte varoluş alanını oluşturur; demek ki dile getirmeleri kendilerine göre eklemleyecek olan kuralların tekil bir ifadesi bulunamaz. Bununla birlikte bazı ifade grupları bu kuralları, uygulanabilir en genel ve en geniş biçimleri altında kullanır. Bunlardan yola çıkarak başka nesnelerin, başka kavramların, başka ifade kiplerinin ya da başka stratejik seçimlerin, daha az genel ve uygulama alanı daha özelleşmiş olan kurallardan yola

çıkarak nasıl oluşturulabildikleri görülebilir. Böylece bir ifade *türetme* ağacı betimlenebilir. Temelinde, en geniş uzamları içinde oluşum kurallarını kullanan ifadeler; en yüksek düzeyde ve belirli sayıda dallara ayrılmadan sonra, aynı düzeni kullanan fakat çok akıllıca eklemlenmiş, daha iyi sınırlanmış ve kendi boyutu içinde yer almış ifadeler.

Arkeoloji böylece başlıca temalarından biri olan söylem türetme ağacını oluşturabilir. Örneğin, doğa tarihinin söylemi, kök bakımından, *yön verici ifadeler* sıfatıyla gözlemlenebilir yapıların ve mümkün nesneler alanının tanımını ilgilendiren ifadelere, yararlanabildiği betimleme biçimlerini ve algısal kuralları gerektiren ifadelere, belirginleştirmenin en genel olanaklarını gösteren ve böylelikle kurulacak bütün bir kavramlar alanını açan ifadelere ve nihayetinde, stratejik bir seçimi oluşturan her şey, daha fazla sayıda sonraki tercihe yer bırakan ifadelere yer verecektir. Yine doğa tarihi, dalların ucunda ya da en azından büsbütün ince bir yolda, fosil serilerinin keşfedilmesi gibi "keşifler"i, türün yeni tanımı gibi kavramsal dönüşümleri, memeliler ya da organizm kavramı gibi yepyeni kavramların su yüzüne çıkışını, toplulukların temel düzenleyicileri, sınıflama ve katalog yöntemi teknikler hakkındaki açıklamaları yeniden bulacaktır. Yön verici ifadelere bağlı olan bu türetme, aksiyomlardan hareketle gerçekleşecek olan bir dedüksiyonla karıştırılmamalı; anlamları deneylerin veya apaçık kavramlaştırmaların içinde yavaş yavaş kendini gösterecek olan genel bir fikrin ya da felsefi bir özün filizlenmesine de benzetilmemeli; son olarak yavaş yavaş sonuçlarını geliştirecek ve olanaklarını açacak olan bir buluştan hareketle psikolojik bir doğuş olarak alınmamalıdır. Söz konusu türetme bütün bu yollardan farklıdır ve onun kendi özerkliği içinde betimlenmesi gerekir. Doğa tarihinin arkeolojik türetmeleri kanıtlanması gerekmeyen aksiyomları ya da temel temalarıyla (doğanın sürekliliği örneğin) başlamaksızın ve ilk buluşları veya Linné'ninkilerden önce Tournefort'un yaklaşımları, Tournefort'unkilerden önce Jonston'un yaklaşımları gibi ilk yaklaşımları hareket noktası ve yönlendirici ilkeler olarak

almaksızın, betimlenebilir. Arkeolojik düzen ne sistemleştirmelerin ne de kronolojik art arda gelişlerin düzenidir.

Bununla birlikte bütün bir mümkün sorular alanının açıldığı görülüyor. Çünkü bütün bu farklı düzenlerin kendine özgü olması ve her birinin kendi özerkliğine sahip bulunması boşunadır; onlar arasında ilişkilerin ve bağımlılıkların var olması gerekir. Bazı söylemsel oluşumlar için, arkeolojik düzen belki sistematik düzenden çok farklı değildir, başka durumlarda olduğu gibi belki o kronolojik art arda gelişleri izler. Bu paralellik (aksine başka yerlerde bulunan uyumsuzluklar) çözümlenmeye değer. Her ne olursa olsun, bu farklı düzenlemeleri birbirine karıştırmamak, her şeyin kendisinden çıkarsanabilidiği ve türetilebildiği ilkeyi başlangıçtaki bir "buluş"ta ya da bir dile getirmenin orijinalliğinde aramamak; zamanın düzenini yeniden meydana getirmeyi veya dedüktif bir şemayı gün yüzüne çıkarmayı arkeolojik türetmeden beklememek, önemlidir.

Artık hiçbir şey, kapsayıcı bir dönemleştirme girişimini söylemsel oluşumların analizinde görmekten daha yanlış olmayacaktı: Belirli bir andan itibaren ve belirli bir zaman için, herkes aynı biçimde düşünecek, yüzeysel farklılıklara rağmen, çok biçimli bir sözlük içerisinde, aynı şeyi söyleyecek ve bütün anlamların içinde ayrım gözetmeden baştan sona dolaşılabilecek bir büyük söylem türünü meydana getirecekti. Arkeoloji tam tersine, kendine özgü zamansal kopukluğa sahip olan ve dilde gösterilebilen tüm diğer özdeşlik ve farklılık biçimlerini kendisiyle birlikte taşımayan bir ifadesel homojenlik düzeyini betimler ve bu düzeyde de yoğun, biçimsiz ve ilk ve son kez tümüyle verilmiş bir eşzamanlılığı dışarıda tutan bir düzeni, art arda gelişleri, büsbütün ince bir yolu ortaya koyar. "Çağlar" adı verilen, yeterince karışık bu birliklerin içinde arkeoloji, özgüllükleriyle birbirine eklemlenen fakat kavramların zamanı, teorik dönemler, biçimlenme evreleri ve dilbilimsel evrimin aşamaları konusunda birbirine karışmayan "ifade dönemleri"ni ortaya çıkarıverir.

3
Uyuşmazlıklar

Düşünce tarihi, çözümlediği söylemde, genellikle bir bağlantıyı bulmak ister. Acaba bu tarih sözcüklerin kullanımındaki düzensizliği, birbirleriyle bağdaşmaz olan birçok önermeyi, birbirlerine denkleştirilemeyen anlamların, birlikte sistemleştirilemeyen kavramların bir oyununu tespit etmeyi başarabilir mi? Düşünce tarihi söylemi düzenleyen ve ona yeniden gizli bir birlik kazandıran bir bağlantı ilkesini, az ya da çok derin bir düzeyde bulma ödevini üstlenir. Bu bağlantı yasası keşfettirici bir kural, bir hüküm verme yükümlülüğü, neredeyse araştırmanın ahlaksal bir baskısıdır. Uyuşmazlıkları gereksiz yere çoğaltmamak; küçük farklılıklara kapılıp gitmemek; değişiklik-

lere, pişmanlıklara, geçmişe geri dönüşlere, polemiklere fazla ağırlık vermemek; insanların söyleminin arzularının, maruz kaldıkları etkilerin ya da yaşadıkları koşulların çelişmesiyle sürekli içerden yıpratıldığını varsaymamak; bununla birlikte, eğer onlar konuşuyor ve diyalog içindeyse bunun daha çok bu uyuşmazlıkları aşmak ve onların kendisinden hareketle egemenlik altına alınabilecekleri noktayı bulmak olduğunu kabul etmek. Fakat bu bağlantının kendisi araştırmanın da sonucudur: Söz konusu bağlantı çözümlemeyi tamamlayan son birlikleri tanımlar; bir metnin iç örgütlenmesini, bireysel bir eserin gelişme biçimini ya da farklı söylemlerin karşılaştığı yeri açığa çıkarır. Bu bağlantıyı yeniden kurmak için onun iyice tasarlanması gerekir ve ancak oldukça uzaktan, yeterince uzun zaman izlendiği takdirde bulunduğundan emin olunacaktır. Bu bağlantı en yüksek nokta gibi görünüyor; en basit yollarla çözülmüş uyumsuzlukların mümkün en yüksek miktarı.

Oysa kullanılan yollar çok fazladır ve aynı sebepten bulunan bağlantılar da çok farklı olabilir. Önermelerin doğruluğunu ve onları birleştiren ilişkileri çözümlemek suretiyle çelişkisiz bir mantık alanı betimlenebilir: Böylece bir sistematiklik ortaya çıkarılacaktır. Cümlelerin gözle görülebilir varlığından dilbilgisinin muğlaklığı olan bu ideal yapıya ulaşılır, sözcüklerin çokanlamlılığı hiç şüphesiz çevrildikleri ölçüde maskelenir. Fakat tam tersine, analojilerin ve sembollerin yolunu izlemek suretiyle, söylemsel olandan daha fazla düşünsel, rasyonel olandan daha fazla duygusal ve kavramdan ziyade arzuya yakın bir tema, yeniden bulunabilir. Bu temanın gücü birbirine en zıt figürlere, onları ağır ağır dönüşebilir bir birlikte kaynaştırmak için canlılık verir. O zaman ortaya konulan şey, esnek bir süreklilik, çeşitli temsil, imaj ve metaforlarda biçim kazanan bir anlamın gidiş yolu olur. Tematik veya sistematik bağıntılar açık ya da kapalı olabilir; onlar, konuşan öznede bilinç dahilinde bulunan; fakat durumun koşulları gereği ya da konuşan öznenin dilinin biçimine bağlı bir elverişsizlikten dolayı, dile getirme güçlüğü çeken özne tarafından bilincine varılan temsiller düzeyinde araştırılabilir.

Yazara kendi yaptıklarından daha fazla sıkıntı verecek olan ve postülatları, çalışma şemalarını, dilbilimsel kuralları anlamadan bir doğrulamalar, temel inançlar, imaj çeşitleri bütününü ya da hayal kurmanın bütün bir mantığını ona zorla kabul ettirecek olan yapıların içinde de araştırılabilir. Nihayetinde söz konusu olabilen birey düzeyinde, onun biyografisinde ya da söyleminin tekil şartlarında kurulan bağlantılardır. Fakat daha geniş işaretlere göre de ortaya konulabilen ve kendilerine bir dönemin, genel bir bilinç biçiminin, bir toplum tipinin, bir gelenekler bütününün, bütün bir kültürde ortak olan bir düşünsel görünümün kollektif ve tarihsel boyutlarını verebilen bağlantılar da söz konusu olabilir. Bütün bu biçimler altında, bu şekilde ortaya çıkmış olan bağlantı hep aynı rolü oynar. Dolaysız bir biçimde görülebilir uyumsuzlukların yüzeysel bir harelenmeden daha fazla bir şey olmadığını ve bu dağınık parçalar oyununu tek bir merkeze geri gitmesi gerektiğini göstermek. Uyumsuzluk, gizli olan ya da gizlenen bir birliğin yanılsamasıdır; sadece bilinç ve bilinçdışı, düşünce ve metin, ifadenin idealliği ve olumsal varlığı arasındaki uyuşmamazlıkta yeri vardır. Ne olursa olsun analiz, uyumsuzluğu olabildiği ölçüde ortadan kaldırmayı görev bilmelidir.

Bu işin sonunda yalnızca tortu şeklinde uyumsuzluklar -arazlar, eksiklikler, kırıklar- kalır ya da tam tersine, her analiz sessizce ve analize rağmen sanki ona götürüyormuş gibi, temel uyumsuzluk birdenbire ortaya çıkıverir. Sistemin başlangıcında bile, birbirleriyle bağdaşmayan postülatların oyuna sokuluşu, birbiriyle uzlaştırılamayan güçlerin çaprazlaşması, arzunun ilk kırılışı, bir toplumu kendi karşısına koyan ekonomik ve siyasi çatışma, bütün bunlar, azaltılması gereken bunca yüzeysel öğe olacağı yerde, sonuçta, düzenleyici ilke olarak, bütün küçük uyumsuzlukları açıklayan ve onlara sağlam bir temel, yani bütün başka zıtlıkların modelini veren kurucu ve gizli bir yasa olarak görünür. Böyle bir çelişki, söylemin görünüşü ya da ilineği, sonuçta ortaya çıkan doğruluğunu serbest bırakmak için özgür kılınması gereken şey olmanın ötesinde, varlığının kendi yasasını oluşturur. Bu, kendi

yasasından hareketle varlığını ortaya çıkarması, hem yasayı açıklamak hem de onu aşmak için varlığın konuşmaya başlamasıdır; bu, yasa durmaksızın varoluşun içinde yeniden doğduğu, kendi kendini izlediği ve sürekli olarak yeniden başladığı halde, yasadan kaçmak içindir. Çünkü yasa daima varoluşun ötesindedir; demek ki varoluş onu tümüyle kuşatamaz, değişir, dönüşür, kendinden kendi sürekliliğine kaçar. O halde uyuşmazlık, söylem boyunca, varoluşun tarihselliğinin ilkesi olarak işlev görür.

Demek ki düşünce tarihi, uyuşmazlıkların iki düzeyini kabul etmektedir: Söylemin derin birliği içinde çözülen görünüşlerin düzeyi ve söylemin kendisine yerini veren temellerin düzeyi. Birinci düzeye göre söylem, ilineksel varoluşlarından, görünür cisimlerinden kurtarılması gereken ideal bir biçimdir; ikincisine göre ise söylem, uyuşmazlıkları alabilen ve nihayet onları baskınları, şiddetleri içinde yeniden bulmak için, uyumlu görünüşü bozmak zorunda olan deneysel bir biçimdir. Söylem bir uyumsuzluktan diğerine giden yoldur; eğer söylem görülen uyumsuzluklara yer verirse bu, onun gizlediği uyumsuzluğa boyun eğmesi demektir. Söylemi çözümlemek, uyumsuzlukları göstermek ve yeniden ortaya koymak; uyumsuzlukların söylemde oynadıkları oyunu ortaya koymak; söylemin onları nasıl ifade edebildiğini, onlara nasıl varlık verebildiğini ya da nasıl geçici bir görünüş kazandırabildiğini göstermektir.

Arkeolojik analiz için, uyumsuzluklar ne aşılması gereken görünüşler ne de kendilerinden kurtulunması gereken gizli prensiplerdir. Bunlar, hangi bakış açısında ortadan kalkabildikleri ya da hangi düzeyde radikalleştikleri ve sonuçların sebeplere döndüğü araştırılmaksızın, bizzat kendileri için betimlenecek nesnelerdir. Sözgelimi basit ve hatta burada birçok kez anımsanmış bir örnek: 18. yüzyılda, Linné'nin değişmezliği savunan ilkesinin, bu ilkenin sadece uygulama modellerini değiştiren *Peloria*'nın keşfi tarafından değil de Buffon, Diderot, Bordeu, Maillet ve daha birçoklarında bulunabilen belirli sayıdaki "evrimci" doğrulamalar tarafından, tam tersi öne sürüldü. Arkeolojik analiz, bu zıtlığın altında ve daha temel bir düzeyde, herkesin doğanın

sürekliliği ve tamlığı, en son biçimler ile iklim arasındaki ilişki, cansızdan canlıya neredeyse hissedilmeyen geçiş gibi birtakım temel tezleri kabul ettiğini göstermekten ibaret değildir. Böyle bir zıtlığın, doğa tarihinin özel alanı içinde, 18. yüzyılın bütün bilgisini ve bütün düşüncesini paylaşan çok daha genel bir çatışma; kesin kazanılmış, ortadan kaldırılamayan bir giz olmaksızın açılmış düzenli bir yaradılış temasıyla gizemli güçler bakımından zengin, tarih içinde yavaş yavaş kendini gösteren ve zamanın büyük baskısına göre bütün uzaysal düzenleri altüst eden bir doğa teması arasındaki çatışmayı yansıttığını da göstermekten ibaret değildir. Arkeoloji, bu iki kabulün, değişmezlik yanlısı ve "evrimci", cinsler ve türler hakkındaki belirli bir betimlemenin içinde ortak yerlerini nasıl aldıklarını göstermeye çalışır: Bu betimleme konu olarak organların gözle görülebilir yapısını yani biçimlerini, büyüklüklerini, sayılarını ve uzaydaki konumlarını alır; onu organizmanın bütününde ya da bazen önemleri bakımından bazen de taksonomik uygunlukları bakımından belirlenmiş bazı öğeleri de olmak üzere sınırlayabilir. O halde ikinci durumda birçok belirlenmiş bölmeyle dolu ve adeta tüm mümkün yaradılış programını oluşturan öyle ki şimdi, gelecekte ya da geçmişte, cinslerin ve türlerin düzeni kesin olarak tespit edilir şekilde, düzenli bir tablo; birinci durumda ise belirsiz ve açık kalan, birbirlerinden ayrı bulunan ve varoluş öncesi biçimlere oldukça yakın, yeni biçimlere izin veren benzerlik grupları ortaya konmaktadır. Belirli bir nesneler alanıyla ilgili iki tez arasındaki uyumsuzluğu, bu alanın sınırlarından ve onun parçalanmışlığından bu şekilde türetmekle uyuşmazlık giderilemez; uzlaşma noktası bulunamaz. Fakat bu uyumsuzluk daha temelli bir düzeye de taşınamaz. Sadece bulunduğu yer tanımlanır, alternatif bir yol gösterilir, iki söylemin yan yana konulduğu ayrım ve yer belirlenir. Yapı hakkındaki teori ortak bir postülat, Linné ve Buffon tarafından paylaşılmış bir genel inanç zemini, evrimcilik ile değişmezlik yanlısı görüş arasındaki çatışmayı, yeniden bir ikinci dereceden tartışma düzeyine itecek olan sağlam ve temelli bir kabul değildir. Onların birbirleriyle

bağdaşmazlıklarının ilkesi, türemelerini ve birlikte varoluşlarını yöneten yasadır. Uyuşmazlıkları betimlenecek şeyler olarak alırken arkeolojik analiz onların yerine ortak bir biçimi ya da bir temayı açığa çıkarmaya değil, aralarındaki mesafenin değerini ve biçimini belirlemeye çalışır. Uyuşmazlıkları genel bir biçimin belli-belirsiz birliği içinde eritmek ya da onları yorumlamanın veya açıklamanın genel, tekbiçimli soyut bir ilkesi haline getirmek isteyen bir düşünce tarihine göre arkeoloji, farklı *uyuşmazlık türleri*ni betimler.

Arkeoloji, demek ki, uyuşmazlığı söylemin bütün düzeylerinde aynı şekilde işleyen ve analizin ilk ve kurucu biçiminin elinden ya tümüyle geri almak ya da devam ettirmek zorunda kalacağı, genel bir işlev olarak incelemekten vazgeçmektedir: Bin bir veçhe altında var olmuş, sonra yok olmuş, nihayet doruk noktasına ulaştığı en büyük çatışmanın içinde yeniden ortaya çıkmış olan uyuşmazlığın büyük oyununun yerine arkeoloji, farklı uyuşmazlık tiplerinin, kendilerine göre tespit edilebileceği farklı düzeylerin, çalıştırabileceği farklı fonksiyonların analizini geçirir.

Önce farklı tipler: Bazı uyuşmazlıklar, hiçbir şekilde kendilerini mümkün kılan ifade rejiminden etkilenmeksizin, sadece önermeler ya da iddialar planında ortaya çıkar. 18. yüzyılda fosillerin mineral doğaları hakkındaki geleneksel tezle çatışan, onların hayvansal karakteri hakkındaki tez böyledir. Şüphesiz, bu iki tezden elde edilebilen sonuçlar çok sayıdadır ve sayıları artmaktadır; fakat onların aynı söylemsel oluşum içinde, aynı noktada ve ifadenin işlevinin aynı işleyiş koşullarına göre doğdukları gösterilebilir; bunlar arkeolojik olarak *türemiş* bulunan ve bir uç durum oluşturan uyuşmazlıklardır. Başka uyuşmazlıklar tam tersine bir söylemsel oluşumun sınırlarını aşar ve aynı dile getirme koşullarından doğmayan tezlere zıt düşer. Böylece Linné'nin süreklilik yanlısı görüşü Darwin'in evrimciliğiyle çelişmiş bulunur; fakat sadece birincisinin ait olduğu doğa tarihi ile ikincisinin doğduğu biyoloji arasındaki ayrım etkisiz hale getirildiği ölçüde. Bunlar farklı söylemsel oluşumlar arasındaki

karşıtlığa geri götüren *dışsal* uyuşmazlıklardır. Burada sürecin mümkün gidiş ve gelişlerini dikkate almaksızın, arkeolojik betimleme için türemiş uyuşmazlıklar, analizin *terminus ad quem*ini *(bitiş noktası)* oluşturdukları halde, bu zıtlık *terminus a quo*yu *(başlangıç noktası)* oluşturur. Bu iki aşırı uç arasında, arkeolojik betimleme *içsel* uyuşmazlıklar adı verilebilecek olan şeyleri, bizzat söylemsel oluşumun içinde ortaya çıkan ve oluşumlar sisteminin bir noktasında doğmuş olan altsistemleri var eden şeyleri betimler: 18. yüzyıldaki doğa tarihi örneğinde kalırsak "yöntemsel" ve "sistematik" analizlerini birbirinin karşısına koyan uyuşmazlık. Karşıtlık burada kesinlikle en uç nokta değildir. Bunlar aynı nesne konusunda iki çelişkili önerme, aynı kavramın birbiriyle bağdaşmaz iki kullanımı değil; ama daha çok bazı nesneler, bazı öznellik durumları, bazı kavramlar ve bazı stratejik seçimler yoluyla birbirlerini belirginleştirmiş ifadeleri oluşturmanın iki tarzıdır. Bununla birlikte bu sistemler ilk değildir; çünkü her ikisinin de hangi noktada doğa tarihinin pozitifliği olan bir ve aynı pozitiflikten türedikleri gösterilebilir. Bunlar, arkeolojik analiz için anlamlı olan şu *içsel zıtlıklar*dır.

Şimdi de farklı düzeyler. Arkeolojik bakımdan içsel olan bir uyuşmazlık, bir ilke olarak tespit etmenin ya da bir sonuç olarak açıklamanın yeterli olacağı saf ve basit bir olgu değil, söylemsel oluşumun farklı düzlemlerinde bölüşülen karmaşık bir olaydır. 18. yüzyılın bir bölümü boyunca birbirinin karşısına konulmaya devam eden Sistematik doğa tarihi ve yöntemsel doğa tarihi için şöyle düşünülebilir: Nesnelerin *eksikliği* (bir durumda bitkinin genel gidişi, bir durumda ise vaktinden önce belirlenmiş bazı değişkenler betimlenir; bir durumda bitkinin tamlığı ya da en azından onun en önemli kısımları, bir başka durumda ise taksonomik uygunlukları bakımından keyfi olarak seçilmiş çok sayıda öğe betimlenir; bazen bitkinin farklı gelişimleri ve olgunlaşmaları dikkate alınırken bazen de bir optimum görülebilirlik ânı ve evresiyle sınırlanır); ifade kiplerinin *ayrılığı* (bitkiler hakkındaki sistematik analiz

algısal ve katı dilbilimsel bir kural ve sürekli bir ölçeğe göre uygulanır; yöntemsel bir betimleme açısından, kurallar bir dereceye kadar bağımsızdır ve tespit etme ölçekleri kararsızlık gösterebilir); kavramların *bağdaşmazlığı* ("sistemler"de, cinssel karakter kavramı cinsleri göstermek açısından yanıltıcı olmadığı halde keyfî bir işarettir; yöntemlerde bu aynı kavram cinsin gerçek tanımını içinde bulundurmak zorundadır); son olarak da teorik seçimlerin *ihracı* (zaman içinde devam eden ve tablonun öğelerini yavaş yavaş ortaya çıkaran bir yaratılış fikri ya da doğal yakınlıkların çizgisel düzenini mevcut bakışımızla altüst etmiş olan doğal felaketler fikri tarafından düzeltilmiş bile olsa, "süreklilik anlayışı"nı mümkün kılar; fakat yöntemin kendisini kesinlikle içine almadan kabul ettiği bir dönüşümün olanağını ortadan kaldırır).

İşlevler; bütün bu karşıtlık biçimleri söylemsel uygulamada aynı rolü oynamaz; onlar, ardışık bir biçimde, aşılacak engeller ya da gelişme prensipleri değildir. Herhalde, tarihin bazen durgunlaşmasının bazen de hareketlenmesinin sebebini onlarda aramak yeterlidir; bu, zamanın, söylemin doğruluğuna ve idealliğine girdiği karşıtlığın boş ve genel biçiminden hareketle olmaz. Bu karşıtlıklar her zaman belirli işlevsel anlardır. Bazı karşıtlıklar ifade alanının bir *ek gelişme*sini sağlar. Onlar çeşitli kanıtlama, deneme, doğrulama, çıkarsama dizilerini ortaya koyar; yeni nesnelerin belirlenişine olanak verir, yeni ifade kipleri var eder, yeni kavramları tanımlar ya da varolan kavramların uygulama alanını değiştirirler. Fakat söylemin pozitiflik sisteminde hiçbir şey değiştirilmez madensel olanla bitkisel olan arasındaki sınır konusunda, hayatın ya da doğanın ve fosillerin kaynağının sınırları konusunda, 18. yüzyılın naturalistleri tarafından yönetilmiş olan tartışmalar böyle oldu. Böyle eklentisel süreçler açık kalabilir ya da onları, kesin bir biçimde, çürüten bir kanıt veya onları oyunun dışında tutan bir keşif sayesinde kapalı da bulunabilir. Başka süreçler söylemsel alanın bir *yeniden örgütlenmesi* sonucunu ortaya koyar: Bir diğerinin içinde bulunan bir ifade grubunun, onları birbirlerine eklemleyebilecek olan

tutarlı noktanın, daha genel bir türün içinde bir araya gelişlerinin mümkün dile getirilişiyle ilgili soruyu sorarlar. Böylece 18. yüzyılın naturalistlerindeki sistem-yöntem karşıtlığı, onların her ikisini tek bir betimleme biçiminin içinde yeniden yazmak için, yönteme sistemin kesinliğini ve düzenliliğini vermek için, sistemin keyfiliğini yöntemin somut analizleriyle uygun hale getirmek için oluşturulan bir girişimler serisi sonucunu doğurur. Bunlar eskilerine çizgisel olarak eklenen yeni nesneler, yeni kavramlar, yeni ifade kipleri değil; fakat, oluşum kuralları değişmemekle birlikte, daha genel ya da daha özel başka bir düzeyden nesneler, başka bir yapıya ve başka bir uygulama alanına sahip olan kavramlar, başka tip dile getirmelerdir. Diğer karşıtlıklar *eleştirel* bir rol oynar, söylemsel pratiğin varoluşunu ve "kabul edilebilirlik"ini onlar oyuna sokar, mevcut olanaksızlığıyla ve tarihsel tersine dönüşüyle ilgili noktayı tanımlar. Böylece atomik değişkenler arasında, belirli varoluş koşulları içinde işlev gören organik dayanışmaların ve işlevlerin, bizzat doğa tarihinin içindeki, betimlemesi, en azından otonom söylemsel oluşum adı altında, gözle görülebilir karakterlerinden hareketle varlıkların taksonomik bir bilimi olacak olan bir doğa tarihine artık olanak vermez.

Söylemsel oluşum o halde uyumsuzlukların çokluğu altında devam eden ve onları tutarlı bir düşüncenin sakin birliği içinde çözen ideal, sürekli ve pürüzsüz bir metin değildir; hep geri planda ama her yerde egemen olacak olan bir uyumsuzluğun, bin bir farklı veçhe altında, yansıdığı bir yüzey de değildir. O daha ziyade pek çok uyumsuzluğun bulunduğu bir alan; düzeyleri ve rolleri betimlenmesi gereken bir farklı karşıtlıklar toplamıdır. Arkeolojik analiz demek ki modelini bir ve aynı önermenin hem olumlusunda hem de olumsuzunda bulan bir uyumsuzluğun önceliğini ortadan kaldırır. Fakat bu, düşüncenin genel biçimleri içindeki bütün karşıtlıkları düzeyleştirmek ve *a priori* bir zorunluluğa başvurarak onları zorla sükûnete kavuşturmak için değildir. Tam tersine, belirli bir söylemsel pratik içinde, oluştukları noktayı tespit etmek,

aldıkları biçimi, aralarındaki ilişkileri ve egemen oldukları alanı tanımlamak söz konusudur. Kısacası, sonuçta, söylemi çeşitli pürüzleri içinde sürdürmek, Logos'un farklılaşmamış öğesi içinde aynı şekilde kaybolan ve yeniden bulunan, çözülen ve hep yeniden doğan bir uyuşmazlık temasını ortadan kaldırmak söz konusudur.

4
Karşılaştırmalı Olgular

Arkeolojik analiz söylemsel oluşumları belirginleştirir ve betimler. Bu, arkeolojik analizin söylemsel oluşumları birbiriyle karşılaştırmak, bulundukları eşanlılık içinde birbirlerinin karşısına koymak, aynı zaman içerisinde bulunmayanlardan onları ayırt etmek, özelliğini alabildikleri şeyin içinde kendilerini kuşatan ve genel bir öğe hizmeti veren söylemsel olmayan pratiklerle ilişkiye sokmak zorunda olması demektir. Bununla birlikte, bir teorinin içyapısını çözümleyen epistemolojik ya da "arşitektonik" betimlemelerden çok farklı olan arkeolojik inceleme, her zaman çoğul haldedir. Bir kayıtlar çokluğu içinde çalışır; küçük zaman aralıklarını ve mesafeleri kateder; birliklerin yan

yana dizildikleri, birbirlerinden ayrıldıkları, sınırlarını tespit ettikleri, birbirlerinin karşısında bulundukları ve aralarındaki boşlukları gösterdikleri yerde, kendi alanına sahip olur. Arkeolojik analiz, *Deliliğin Tarihi*'ndeki psikiyatrik söylem ya da *Kliniğin Doğuşu*'ndaki tıbbi söylem gibi belirli bir söylem tipine başvurduğu zaman bu, onu kronolojik sınırlara kıyasla ortaya koymak içindir; kurumsal bir alanı, olayların, uygulamaların, siyasi kararların bir toplamını, demografik istikrarsızlıkların, yardım tekniklerinin, işçi ihtiyaçlarının, farklı işsizlik düzeylerinin vs belirlediği bir ekonomik süreçler zincirini, kronolojik sınırlarla ve onlarla ilişki halinde iken, betimlemek içindir. Fakat o, *Kelimeler ve Şeyler*'de olduğu gibi bir tür tek yanlı yaklaşımla belirli bir dönemdeki eşzamanlı halleri kıyasladığı ve verili bir dönemde yerlerini almış diğer söylem tipleriyle karşılaştırdığı pek çok farklı pozitifliği de ortaya koyabilir.

Ama bütün bu analizler genelde yapılan analizlerden çok farklıdır.

1. Karşılaştırma söz konusu analizde her zaman sınırlı ve yereldir. Arkeoloji genel biçimleri göstermeyi istemek şöyle dursun, tekil biçimleri belirlemeye çalışır. Genel dilbilgisi, zenginliklerin analizi ve doğa tarihi klasik çağla karşılaştırıldığı zaman, 17. ve 18. yüzyılla genellenebilecek olan bir zihniyetin, özel olarak canlı değerle yüklenmiş ve tuhaf bir biçimde şimdiye kadar ihmal edilmiş olan bu üç belirtisini, yeniden gruplamak için değil; bütün klasik çağda kullanılmış olan akılsallık biçimlerini, eksik bir modelden, tekil bir alandan hareketle yeniden kurmak için değil; hatta çok yakın olduğunu düşündüğümüz bir kültürel görünüşün en az bilinen yanını aydınlatmak için bile değildir. 18. yüzyılın insanlarının genel olarak tarihle olduğundan daha çok düzenle, oluşla olduğundan daha çok tasnifle, nedensellik mekanizmalarıyla olduğundan daha çok işaretlerle ilgilendiklerini göstermek istemedik. Söz konusu olan, aralarında birçok betimlenebilir ilişki bulunan söylemsel oluşumların, belirlenmiş bir birliğini ortaya koymaktı. Bu ilişkiler, birbirlerinin sınırında bulunan alanlar üzerinde belirmez ve gittikçe ne eşzamanlı söy-

lemlerin bütününe ne de genel olarak "klasik zihin" adı verilen şeye aktarılabilir: İncelenen üçlüye sıkıca bölünmüş ve ancak bununla özelleşmiş bulunan alanda değerlidir. Bu birbirleriyle ilişkili parçalar bütününün kendisi ve grubu, başka söylem tipleriyle bir yandan temsilin analizi, işaretlerin genel teorisi ve "ideoloji"yle; öte yandan da matematik, cebirsel analiz ve bir *mathesis*i gerçekleştirme girişimiyle ilişki halinde bulunur. Doğa Tarih'ini, Zenginliklerin Çözümlenmesi'ni ve genel dilbilgisini özel bir birlik olarak karakterize eden ve onlarda bir *birbirleriyle ilişkili söylem biçimini* (interdiscursive) kabul etme olanağını veren bu iç ve dış ilişkilerdir.

"Neden kozmolojiden, psikolojiden veya kutsal kitapla ilgili yorumdan bahsedilmedi? Lavoisier'den önce kimya veya Euler'in matematiği ya da Vico'nun tarihi, eğer bunlar oyuna sokulsaydı, *Kelimeler ve Şeyler*'de bulunabilecek olan bütün analizleri geçersiz kılabilecekler miydi? 18. yüzyılın yaratıcı zenginliği içinde arkeolojinin katı çerçevesi içine girmeyen birçok başka fikir yok mudur?" diyecek olanlara gelince; biliyorum, onların üretebilecekleri şeylere, haklı sabırsızlıklarına, bütün karşıörneklere vereceğim cevap: Elbette, yalnızca analizin sınırlı olduğunu kabul ediyor değilim; aynı zamanda bunu istiyorum ve bunu ona dayatıyorum da. Benim için karşıörnek olacak olan şey, şunu doğru olarak söylemenin olanağıdır: Üç özel oluşum konusunda betimlenen bütün bu ilişkiler, atfetme, eklemleme, gösterme ve türetme teorilerinin birbirlerine eklemlendikleri bütün bu ağlar, sürekli olmayan bir belirginleştirmeye ve düzenin sürekliliğine dayanan bütün bu taksonomi geometride, rasyonel mekanikte, mizaçlar ve nedenler fizyolojisinde, kutsal tarihin eleştirisinde ve yeni kurulmuş olan kristalografide hiç değişiklik göstermeden ve aynı biçimde bulunur. Aslında bu, betimlemeyi çok istediğim halde, bir *birbirleriyle ilişkili pozitiflikler bölgesi*ni betimlemiş olmayacağımın kanıtı olacaktır; bir dönemin ruhunu ya da bilimini, bütün girişimimin kendisine yöneldiği bu karşıyı karakterize etmiş olacağım. Betimlediğim ilişkiler tikel bir biçimi tanımlamakla ilgilidir; bunlar bir kültürün yüzünü bütünlüğü

içinde betimleyecek işaretler değildir. Başladığım betimlemenin, *Weltanschauung*'un dostlarında düş kırıklığı yaratmış olan betimlemeleriyle aynı tipten olmamasına özen gösteriyorum. Onunkilerde eksik, unutulmuş, hatalı olan şeyler, benim için, kesin olarak ve belirli bir yönteme göre dışarıda kalmaktadır.

Bununla birlikte denilebilir ki; genel dilbilgisini doğa tarihi ve zenginliklerin analizi ile karşılaştırdınız. Fakat niçin aynı çağa uygulanmış olan tarihle, kutsal kitaba ait eleştiriyle, retorikle, güzel sanatlar teorisiyle değil? Bu, keşfetmiş olacağınız büsbütün başka bir birbirleriyle ilişkili pozitiflikler alanı değil midir? Öyleyse betimlediğiniz alanın önceliği nedir? Aslında öncelik, genel dilbilgisinin yeniden ele alınmasıydı ve tarihsel disiplinler ve metin eleştirisiyle olan ilişkileri tanımlanmaya çalışılsaydı, kesinlikle tamamiyle farklı bir ilişkiler sisteminin ortaya çıktığı görülecekti. Betimleme birincisine eklenmeyecek ama onu belirli noktalarında geliştirecek olan parçalar arası ilişkiye sahip bir ağı ortaya koyacaktı. Aynı şekilde naturalistlerin taksonomisi, dilbilgisi ve ekonomiyle değil de psikoloji ve patolojiyle karşılaştırılabilecekti: Orada, *Kelimeler ve Şeyler*'de analiz edilmiş olan taksonomi-dilbilgisi-ekonomi ilişkilerinin ve *Kliniğin Doğuşu*'nda incelenmiş olan taksonomi-patoloji ilişkilerinin kıyaslandığı, birbirleriyle ilişkili yeni pozitiflikler de görülecekti. Bunlar çok sayıda önceden tanımlanmış ağ değildir; sadece bu analiz denemesi onların var olup olmadıklarını ve hangilerinin var olduğunu yani hangilerinin betimlenmeye elverişli olduğunu gösterebilir. Üstelik her söylemsel oluşum bu sistemlerden sadece birine ait değildir, her koşulda zorunlu olarak ait değildir; fakat aynı yeri işgal etmediği ve aynı işlevi görmediği birçok ilişkiler alanına aynı zamanda girer; taksonomi-patoloji ilişkileri taksonomi-dilbilgisi ilişkileriyle aynı biçimde değildir; dilbilgisi-zenginliklerin analizi ilişkileri dilbilgisi-metin yorumlaması ilişkileriyle aynı biçimde değildir.

O halde arkeolojinin kendisine başvurduğu görüş alanı bir *bilim* alanı, bir *akılsallık* alanı, bir *zihinsellik* alanı, bir *kültür* alanı değildir; sınırları ve gelişme noktaları hemen tespit edilemeyen

birbirleriyle ilişkili pozitifliklerin bir karışımıdır. Arkeoloji, söylemlerin çeşitliliğini ortadan kaldırmaya ve onları bir araya toplaması gereken bir birliği göstermeye çalışmayan; ama onların çeşitliliğini farklı biçimlerin içine dağıtmaya çalışan karşılaştırmalı bir analizdir. Arkeolojik karşılaştırmanın birleştirici değil, çoğaltıcı bir etkisi vardır.

2. 17. ve 18. yüzyılın genel dilbilgisi, doğa tarihi ve zenginliklerin analizi karşılaştırılırken bu çağdaki, dilbilimcilerin, doğabilimcilerin ve ekonomi teorisyenlerinin genel olarak hangi düşüncelere sahip oldukları sorulabilir; teorilerinin çeşitliliğine rağmen onların hepsinin üstü örtük postülatları varsaydıkları, belki sessiz sedasız hangi genel prensiplere itaat ettikleri sorulabilir; dilin analizinin taksonomi üzerine hangi etkiyi yapmış olduğu ya da düzenli bir doğa fikrinin zenginlik teorisinde hangi rolü oynamış olduğu sorulabilir; bu farklı söylem tiplerinden her biriyle ilgili dağılma, her birine tanınmış olan prestij, onun eskiliğine ya da tam tersine yeni tarihine ve daha çok kesinliğine bağlı değer kazanması, iletişim kanalları ve kendileriyle bilgi alışverişinin gerçekleştirildiği yollar aynı şekilde incelenebilir; nihayet tamamiyle geleneksel analize katılan Rousseau'nun, bilgisini ve botanikle ilgili tecrübesini dillerin analizine ve kaynaklarına hangi ölçüde aktarmış olduğu; Turgot'nun paranın analizine, dilin ve etimolojinin teorisine hangi genel kategorileri uygulamış olduğu; evrensel, yapay ve yetkin bir dil fikrinin Linné ve Adanson gibi tasnifçiler tarafından nasıl yeniden elden geçirilmiş ve kullanılmış olduğu sorulabilir. Kısacası bütün bu sorular, en azından aralarından bazıları meşru olacaktır. Fakat ne bunlar ne de ötekiler arkeolojinin düzeyine uygundur.

Arkeolojinin serbestlik kazandırmak istediği şey, çeşitli söylemsel oluşumların devam eden özelliği ve mesafesi içinde, ilk olarak oluşum kuralları düzeyinde göründükleri şekliyle benzerlikler ve farklılıklar oyunudur. Bu beş farklı görevi içerir:

a) Farklı söylemsel öğelerin, benzer kurallardan hareketle nasıl oluşabildiklerini göstermek (fiil, özne, nesne, kök kavramları gibi, Genel dilbilgisinin kavramları doğa tarihi ve ekonominin

yine de çok farklı, yine de kökten ayrışık olan kavramlarıyla aynı düzenlemelerden hareketle, ifade alanı -atfetme, eklemleme, gösterme, türetme teorileri- tarafından oluşturulur); farklı oluşumlar arasındaki *arkeolojik izomorfizmleri* göstermek.

b) Bu kuralların hangi ölçüde aynı şekilde uygulanıp uygulanmadıklarını, aynı düzen içinde sıralanıp sıralanmadıklarını, farklı söylem tipleri içinde aynı modele göre düzenlenip düzenlenmediklerini göstermek (genel dilbilgisi atfetme, eklemleme, gösterme ve türetme teorilerini bile art arda ve bu düzen içinde sıralar; doğa tarihi ve zenginliklerin analizi ilk ikisini ve son ikisini yeniden gruplandırır ama her birini tersi bir düzenin içinde sıralar); her oluşumun *arkeolojik model*ini tanımlamak.

c) Birbirlerinden tamamiyle farklı (değer ve özel karakter ya da fiyat ve cinssel karakter kavramları gibi) kavramların, uygulama alanları, biçimlenme dereceleri, özellikle tarihsel doğuşları onları birbirlerine büsbütün yabancı kıldığı halde, pozitiflik sistemlerinin kollara ayrılmasında ki onlar bir *arkeolojik izotopi*yle donanmıştır, benzer bir yeri nasıl işgal ettiklerini göstermek.

d) Buna karşılık muhtemelen bir ve aynı sözcükle gösterilmiş olan bir ve aynı kavramın, arkeolojik bakımdan birbirinden farklı iki öğeyi (başlangıç ve evrim kavramlarının genel dilbilgisinin ve doğa tarihinin pozitiflik sistemi içinde ne rolü ne yeri ne de oluşumu aynıdır) nasıl kapsayabildiğini göstermek; *arkeolojik farklılıkları* göstermek.

e) Bir pozitiflikten diğerine, bağımlılık ya da tamamlayıcılık ilişkilerinin nasıl ortaya konabildiğini göstermek (böylece zenginliğin ve türlerin analizine göre, dilin betimlenmesi, klasik çağ boyunca, temsilin kendisini ikiye bölen, gösteren ve temsil eden işaretler teorisi kuruluşu olduğu ölçüde egemen bir rol oynar; *arkeolojik bağıntıları* göstermek.

Bütün bu betimlemelerin içindeki herhangi bir şey etkilerin, değiş tokuşların, iletilmiş haberlerin, iletişimlerin tahsis edilmesine dayanmaz. İnkâr etmek ya da herhangi bir zamanda bir betimleme konusu oluşturabildiklerini kabul etmemek de söz konusu olamaz. Fakat bu betimlemelere göre ölçülü bir gerile-

meyi kabul etmekten, analizin eleştiri düzeyini ayarlamaktan, onları mümkün kılan şeyi ortaya koymaktan ziyade; bir kavramın bir başka kavram üzerine yansımasının gerçekleşebildiği noktaları işaretlemek, bir yöntemler ya da teknikler transferine izin veren izomorfizmi tespit etmek, genelleştirmelere olanak tanıyan yakınlıkları, simetrileri veya benzerlikleri göstermek; kısacası, değiş tokuş oyunu için, tarihsel bir olanaklılık koşulu olan vektörler ve farklı alıcılık (geçirilebilirlik ve geçirilemezlik) alanını betimlemek söz konusudur. Pozitiflikler arası bir görünüş, sadece birbirine yakın bir disiplinler grubu değildir; gözlemlenebilir bir benzerlik fenomeni değildir; şöyle ya da böyle birçok söylemin genel ilişkisi de değildir; aynı zamanda onların iletişimlerinin ilkesidir. Rousseau ve onunla birlikte başkaları türlerin düzenlenişi ve dillerin başlangıcı üzerinde sırasıyla düşündükleri için, taksonomiyle dilbilgisi arasında ilişkiler kuruldu ve değiş tokuşlar meydana geldi; Turgot, sonra Law ve Petty parayı bir simge olarak incelemek istedikleri için, ekonomi ile dil teorisi birbirine yaklaştı ve bu eğilimlerin izi hâlâ devam ediyor dememek gerekir. Fakat eğer hiç değilse arkeolojik bir betimleme yapmak isteniyorsa daha ziyade, bu üç pozitiflikten her biriyle ilgili düzenlemeler eser, yazar, bireysel varoluş, proje ve girişimler düzeyinde benzer değiş tokuşların bulunabileceği şekildedir demek gerekir.

3. Arkeoloji söylemsel ve söylemsel olmayan kurumlar, politik, pratik olaylar ve ekonomik süreçler gibi oluşumlar arasındaki ilişkileri de gösterir. Bu yaklaşımların, büyük kültürel sürekliliklerı ortaya koymak ya da nedensellik mekanizmalarını ayırt etmek gibi bir amacı yoktur. Arkeoloji bir ifade olguları bütününün önünde, bu bütünü açıklayabilen şeyi (bu, dile getirme bağlamlarının araştırılmasıdır) kendi kendine sormaz; onlarda dile getirilen şeyi keşfetmeye de çalışmaz bu, bir hermeneutik işidir; kendisinden doğduğu ve ait olduğu pozitifliği belirginleştiren oluşum kurallarının, söylemsel olmayan sistemlere nasıl bağlanabildiklerini belirlemeye çalışır. Özel eklemleme biçimlerini tanımlamaya çalışır.

Sözgelimi, 18. yüzyılın sonunda kurulmuş olan klinik tıp örneği, birçok politik olayın, ekonomik fenomenin ve kurumsal değişikliğin çağdaşıdır. Bu olgularla hastahanelerle ilgili tıbbi bir örgütlenme arasında, en azından sezgisel yolla, bağların bulunabileceğini düşünmek kolaydır. Fakat bunun analizi nasıl yapılır? Sembolik bir ifade, klinik tıbbın örgütlenmesinin ve onunla birlikte bulunan tarihsel süreçlerin içinde, birbirlerini yansıtan ve sembolleştiren, birbirlerinin aynası ödevini gören ve anlamlarını belirsiz bir geri gönderme oyunu içinde kazanmış olan iki eşzamanlı ifade görecektir: Onları bir araya getiren biçimden başka hiçbir şeyi dile getirmeyen iki ifade. Böylece organik dayanışma, işlevsel bağlantı, dokusal iletişimle ilgili tıbbi fikirler ve bedensel etkileşimler hakkındaki bir analizin lehine hastalıkların tasnif edilmesiyle ilgili ilkenin yokluğu (hastalıkları yansıtırken onlarda da yansımak için) hâlâ feodal olan tabakalaşmaların, fonksiyonel ilişkilerin, ekonomik dayanışmaların altında, bağımlılıkları ve karşılıklı ilişkileri, hayatın birörnekliğini kollektif bir biçimde sağlaması gereken bir toplumu ortaya koyan politik bir uygulamaya uygun düşecektir. Buna karşılık nedensel bir analiz, politik değişmelerin ya da ekonomik süreçlerin biliminsanlarının bilincini, ilgilerinin ufkunu ve yönünü, değer sistemlerini, nesneleri algılama biçimlerini ve rasyonelliklerinin stilini ne ölçüde belirleyebildiğini araştırmada ısrar edecekti; böylece, endüstri kapitalizminin işçiye olan ihtiyacının sayımını yapmaya başladığı bir çağda, hastalık toplumsal bir boyut kazandı: Sağlığın sürdürülmesi, iyileşme, yoksul hastalara yardım, hastalık nedenlerinin ve kaynaklarının araştırılması devletin, bir yandan masrafını karşılamak, bir yandan da denetlemek zorunda bulunduğu kollektif bir yük haline gelmiştir. Bundan dolayı bedenin bir çalışma aracı olarak değerlendirilmesi, tıbbı başka bilimlerin modeli üzerinden aklileştirme kaygısı, bir halkın sağlık düzeyini devam ettirmek için gösterilen çabalar, tedaviye, etkilerinin devamına, uzun süreli fenomenlerin kaydedilmesine gösterilen dikkat birbirini izler.

Arkeoloji analizini başka bir düzeye yerleştirir: Dile getirme, yansıtma, sembolleştirme fenomenleri arkeoloji için biçimsel benzerliklerin ya da anlam aktarımının araştırılmasında yalnızca genel bir okumanın sonuçlarıdır; nedensel ilişkilere gelince, onlar bağlamın ya da durumun ve bunların konuşan özne üzerindeki etkilerinin düzeyinde ancak gösterilebilir; söz konusu fenomenler ve nedensel ilişkiler her koşulda, kendilerinde görünür hale geldikleri pozitiflikleri ve bu pozitifliklerin kendilerine göre oluştukları kuralları, sadece bir kez gösterebilir. Söylemsel bir oluşumu belirginleştiren ilişkiler alanı, sembolleştirmelerin ve sonuçların kendisi yoluyla kavranabildiği, kurulabildiği ve belirlenebildiği yerdir. Arkeoloji, eğer belirli sayıdaki uygulamalayla ilgili tıbbi bir söyleme yaklaşıyorsa bu, dile getirmeden daha az "dolaysız"; fakat konuşan öznelerin bilinciyle yer değiştirmiş bir nedensellik ilişkisinden çok daha doğrudan ilişkileri keşfetmek içindir. Arkeoloji, politik uygulamanın tıbbi söylemin anlamını ve biçimini nasıl belirlediğini değil de, onun ortaya çıkma, bağlanma ve iş görme koşullarının nasıl ve hangi sıfatla parçası olduğunu göstermek ister. Bu ilişki birçok düzeyde gösterilebilir. Önce tıbbın konusunun parçalanması ve sınırlandırılması düzeyinde: Bu elbette, 18. yüzyılın başlangıcından beri tıbba dokusal bozukluklar veya anatomik-fizyolojik bağlantılar gibi yeni konular dayatmış olan politik uygulama değildir; fakat onun tıbbi nesnelerle ilgili yeni bir gösterim alanı açmış olmasıdır. Bu alanlar yönetim yoluyla kuşatılmış ve gözetim altına alınmış, belirli hayat ve duygu normlarına göre değerlendirilmiş, belgesel ve istatistik kayıt biçimlerine göre analiz edilmiş halk tarafından ve özel tıbbi kontrol biçimleriyle birlikte, devrim ve Napolyon döneminin silahlı halk kitleleri tarafından kurulmuştur. Hatta, 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında, dönemin ekonomik ihtiyaçlarının ve toplumsal sınıfların karşılıklı konumlarının bir fonksiyonu olarak, tanımlanmış olan hastahanelere yardımcı kurumlar tarafından kurulmuştur. Politik uygulamanın tıbbi söylemle olan bu ilişkisi, aynı şekilde bu söylemin sadece öncelikli değil aynı zamanda hemen hemen tekel sahibi olan

doktora verilmiş statüde, doktorun hastahaneye yatırılmış hasta ile ya da özel müşterisi ile arasındaki kurumsal ilişki biçiminde, bu bilgi için gerektirilmiş ya da izin verilmiş olan öğretim ve dağıtım biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Nihayet bireyleri yargılamak, yönetimsel kararlar almak, bir toplumun normlarını ortaya koymak, bir başka düzenin çatışmalarını "çözmek" ya da maskelemek için dile getirmek, toplum hakkındaki analizlere ve onunla ilgili uygulamalara doğal modeller vermek söz konusu olduğu zaman, tıbbi söyleme verilmiş olan işlevin ya da ondan elde edilen rolün içinde bu ilişki yakalanabilir. O halde verili bir toplum hakkındaki politik uygulamanın tıbbi kavramları ve patolojinin teorik yapısını nasıl kurduğunu veya değiştirdiğini göstermek söz konusu değildir; fakat belirli bir nesneler alanına başvuran, tüzüğe uygun olarak belirlenmiş birçok bireyin elleri arasında bulunan, nihayet toplum içinde bazı işlevleri yerine getirmesi gereken bir uygulama olarak tıbbi söylemin, kendisinin dışında bulunan ve söylemsel doğaya ait olmayan uygulamaların üzerine nasıl eklemlendiğini göstermek söz konusudur.

Bu analizde arkeoloji, dile getirme ve yansıtma konularını askıya alıyor ve eğer daha önceden kurulmuş olaylar ya da süreçlerle ilgili sembolik bir yansıma yüzeyini söylemin içinde görmekten kaçınıyorsa o zaman bu, noktası noktasına betimlenebilecek olan ve bir buluş ile bir olayı ya da bir kavram ile bir toplumsal yapıyı ilişkiye sokma olanağını verecek nedensel bir art arda gelişi keşfetmek için değildir. Fakat öte yandan eğer benzer bir nedensel analizi askıda tutuyor ve konuşan özneden dolayı zorunlu olan menzili kullanmaktan kaçınmak istiyorsa bu, söylemin egemen ve tek başına olan bağımsızlığını sağlamak için değil; söylemsel bir uygulamanın varoluş ve işlev alanını ortaya çıkarmak içindir. Bir başka ifadeyle söylemler hakkındaki arkeolojik betimleme kendini genel bir tarih boyutu içinde açar; bütün bu kurumlar, ekonomik süreçler, söylemsel bir oluşumun kendileri üzerine eklemlenebileceği toplumsal ilişkiler alanını keşfetmeye çalışır; söylemin otonomisinin ve özelliğinin ona yine de saf bir ideallik ve tam tarihsel bağımsızlık statüsünü

nasıl vermediğini göstermeye çalışır; onun gün yüzüne çıkarmak istediği şey, tarihin kendisinde, kendileri özgün tarihsellik tiplerine sahip olan ve çeşitli tarihselliklerin bütünüyle ilişki halinde bulunan, belirli söylem tiplerine yer verebildiği bu belirgin düzeydir.

5
Değişim ve Dönüşümler

Şimdi de sıra, değişimin arkeolojik betimlemesinin ne olduğu sorusunda. İstenilebilecek ya da yapılabilecek bütün teorik eleştiriler geleneksel düşünce tarihine yöneltilebilir: Arkeolojinin birbirini izleme ve zamansal bağlantı fenomenlerini en azından kendisi için temel konu olarak alması, onları evrim şemalarına göre analiz etmesi ve böylelikle söylemlerin tarihsel açılımını betimlemesi gerekmektedir. Buna karşılık arkeoloji, tarihi sadece onu dondurmak için inceliyor gibi görünmektedir. Bir yandan, söylemsel oluşumları betimlerken o, tarihte kendini gösterebilen zamansal serileri ihmal eder; zamanın bütün anlarında hiç ayrım gözetmeksizin, aynı şekilde geçerli olan genel kuralları araştırır:

Bu durumda belki ağır ve algılanamaz olan bir gelişmeye, bir eşzamanlılığın zorlayıcı biçimini dayatıyor olabilir. Dışarıdan bakıldığında, en durgun figürlerin hızla ortadan silinmesine karşılık bunca düzensizliğin meydana geldiği, kendiliğinden böylesine değişken olan geçmiş kendini dengede tutmayı sürdürürken geleceğin kendini hep önceden sezip kavradığı yer olan, kendi içinde bu kadar değişken bu "düşünceler dünyası"nda arkeoloji, hareketsiz bir düşünce türü olarak değerlendirilemez mi? Öte yandan yine o kronolojiye başvurduğu zaman, öyle görünüyor ki bu sadece pozitivitenin sınırlarında iki küçük noktayı tespit etmek içindir: Doğdukları ve yok oldukları ânı. Süre sanki sadece bu basit zaman çizelgesini tespit etmek için kullanılmış, bununla birlikte sanki sadece analiz boyunca ortadan kalkmış gibi; kırılmanın içi boş ânında, ani bir oluşumun bir diğerinin yerini aldığı bu lekesiz ve paradoksal olarak zamandışı kırılmanın içinde sanki sadece zaman varmış gibi. Pozitivitenin eşzamanlılığı, yerine geçmelerin birdenbireliği ve zaman ortadan kalkar ve bununla da tarihsel bir betimlemenin olanağı yok olur. Söylem, oluşun yasasına bağlanır ve süreksiz bir zamandışılığın içine yerleşir. Söylem parçalar tarafından hareketsizleştirilir; başlangıcı ve bitişi olmayan eğreti parçalar. Fakat boşuna çaba. Birbirini izleyen birçok başsızlık ve sonsuzluk sırayla gizlice çekip giden bir sabit görüntüler oyunu ne bir hareketi ne bir zamanı ne bir tarihi oluşturur.

Bununla birlikte olaylara daha yakından bakmak gerekir.

A

Öncelikle söylemsel oluşumların görünüşteki eşzamanlılığına bakalım. Bir şey doğrudur: Kuralların her ifadenin içine yerleştirilmesi, sonuç olarak da her biriyle birlikte yeniden kullanılması boşunadır, her defasında değişmez; zamanın içine iyice yayılmış ifadelerin ya da ifade gruplarının içindeki etkinliklerde bulunabilir. Örneğin, doğa tarihinin çeşitli konularının, Tournefort'dan Jussieu'ya bir asra yakın bir zamandır aynı oluşum kurallarına dayandıkları görülür; atfetme teorisinin Lancelot, Condillac ve

Destutt de Tracy'de aynı olduğu ve aynı rolü oynadığı görülür. Üstelik ifadelerin arkeolojik türetmeye göre kurulan düzeninin, art arda gelişlerin düzenini yeniden meydana getirmediği görülür: Port-Royal *Grameri*'nde karşılaşılan ifadelerden, arkeolojik bakımdan önce gelenleri Beauzée'de bulunabilir. Böyle bir analizde, demek ki *zamansal diziler*, daha doğrusu dile getirmelerin zaman çizelgesi hakkında bir kararsızlık vardır. Bu askıya alma, söylemsel oluşumların zamansallığını belirginleştiren ve analizlerine çaprazlaşmanın engel olmadığı seriler halinde, onu eklemleyen ilişkileri gösterme amacını taşımaktadır.

a) Arkeoloji bir ifadeler bütününün oluşum kurallarını belirler. Bu kurallarla olayların art ardalığının, ortaya çıktığı bu düzen içinde, nasıl söylem konusu olabildiğini, nasıl kaydedilebildiğini, nasıl betimlenebildiğini, nasıl açıklanabildiğini, nasıl kavramların içindeki özümlemeyi alabildiğini ve nasıl teorik bir seçim fırsatı verebildiğini gösterir. Arkeoloji, bir söylemin içine girilebilirlik derecesini ve biçimini analiz eder; ardışık olaylar zincirine eklemlenişin ilkesini verir; olayları ifadelerin içine kopyalama işlemini gerçekleştirenleri tanımlar. Örneğin, zenginliklerin analizi ile 17. yüzyılın ve 18. yüzyılın başlangıcının büyük parasal çalkantıları arasındaki ilişkiyi, arkeoloji kabul etmez; söylemin konusu olarak verilebilen bu krizleri, söylemin içinde nasıl kavramlaştırılmış olarak bulunabildiklerini, bu süreçler sırasında birbirleriyle çatışan çıkarların, söylemin içine kendi stratejilerini nasıl yerleştirebildiğini göstermeye çalışır. Bununla birlikte arkeoloji, 1832 yılındaki koleranın tıp için bir olay olmadığını öne sürmez: Bütün bir tıbbi nesneler alanının o zaman yeniden örgütlenebilmesi, bütün bir kaydetme ve işaretleme yöntemlerinin kullanılabilmesi, iltihaplanma kavramının bir yana bırakılabilmesi ve ateşli hastalıklar hakkındaki eski teorik problemin kesinlikle terk edilebilmesi gibi kuralları, klinik söylemin nasıl ortaya koyduğunu gösterir. Arkeoloji "dış" olaylarla bağlantı halindeki yeni ifadelerin olanağını inkâr etmez. Onun görevi, bunlar arasında hangi durumda böyle bir bağlantının var olabileceğini ve bu olanağın kesin olarak neye dayandığını, sınırlarının, biçiminin, kuralının, olanaklılık ilkesinin

ne olduğunu göstermektir. Arkeoloji, kendilerini olayların ritmine uyduran söylemlerin bu değişkenliğini bir yana atmaz; başladığı düzeyi, olayların *birbirine bağlanma düzeni*nin düzeyi adı verilebilecek şeyi ortaya çıkarmaya çalışır: Her söylemsel oluşum için özel olan ve zenginliklerin analizinde, ekonomi politikte, "vücut yapıları"yla ilgili eski tıpta ve modern epidemiyolojideki; örneğin, ne aynı kurallara ne aynı operatörlere ne de aynı duyarlığa sahip olan birbirine bağlanma düzeni.

b) Ayrıca, arkeoloji tarafından bir gerçekliğe tahsis edilmiş bulunan bütün oluşum kuralları aynı genelliğe sahip değildir; bazıları daha özeldir ve ötekilerden türer. Bu bağlılık yalnızca hiyerarşik olabileceği gibi bir zaman vektörünü de içerebilir. Böylece genel dilbilgisinde, fiil-yüklem teorisi ile isim-eklem teorisi birbirine bağlanmıştır. İkincisi birincisinden türer; ama aralarında açıklama için seçilmiş olan dedüktif ya da retorik bir ardışık düzenden başka bir art ardalık düzeni belirlenemeden. Buna karşılık tümlecin analizi ya da köklerin araştırılması, ileride bir gün ancak yüklemli cümle hakkındaki analizi ya da temsilin çözümsel simgesi olarak isim kavramını ortaya koyabilir veya yeniden ortaya koyabilir. Bir başka örnek: Klasik çağda, varlıkların sürekliliği ilkesi, türlerin yapısal karakterlere göre yapılmış tasnifi tarafından içerilir; bu bağlamda onlar eşzamanlıdır. Buna karşılık, bu sınıflama girişimi boşlukların ve eksikliklerin bir doğa tarihi, bir yer tarihi ve bir türler tarihi kategorisinin içinde yorumlanabilmesidir. Bir başka deyişle oluşum kurallarının arkeolojik kollara ayrılması aynı şekilde bir eşzamanlılık ağı değildir: Zaman bakımından nötr olan ilişkiler, dallanıp budaklanmalar, türemeler meydana gelir; belirli bir zamansal yönü içeren başka şeyler ortaya çıkar. O halde arkeoloji, ne tamamiyle mantıksal bir eşzamanlılık şemasını ne olayların çizgisel art ardalığını model olarak alır; fakat o zorunlu olarak ardışık olan ilişkilerle böyle olmayan ilişkiler arasındaki çaprazlaşmayı göstermeye çalışır. Sonuç olarak, bir pozitivite sisteminin eşzamanlı olmayan süreçler bütününü parantez içine almak suretiyle ancak algılanabilecek bir eşzamanlılık biçimi olduğu sanılmamalıdır.

Art ardalığa kayıtsız kalması şöyle dursun, arkeoloji *zamansal türeme vektörleri*ni tespit eder.

Arkeoloji ardışık olarak verilen şeyleri eşzamanlı olarak incelemeye girişmez; zamanı dondurmaya ve onun olaylar çokluğunun yerine, hareketsiz bir biçimi gösteren bağlantıları geçirmeye çalışmaz. Arkeolojinin askıya aldığı şey, art ardalığın bir mutlaklık olduğu temasıdır: Söylemin kendisine sonluluğunun yasasıyla boyun eğmiş olacağı ilk ve kaçınılmaz bir art arda geliş; aynı zamanda, söylemin içinde ancak tek bir biçimin ve tek bir art arda geliş düzeyinin var olduğu temadır. Arkeoloji hem söylemde üstüste yığılan çeşitli art arda geliş biçimlerini (biçimlerle, sadece ritmleri ya da sebepleri değil fakat daha çok serilerin kendilerini anlamak gerekir) hem de böylece özelleşmiş olan art arda gelişlerin kendisine bağlandığı biçimi ortaya koyan analizleri, bu konuların yerine geçirir. Ardışık ya da eşzamanlı olayların, kısa ya da uzun süreli süreçlerin veya anlık ve sürekli fenomenlerin kronolojisinin kendisine göre düzenleneceği bir temel zaman çizelgesinin akışını izlemek yerine, art arda gelişin nasıl var olabildiği ve farklı art arda gelişlerin hangi farklı düzeylerde bulunduğu gösterilmeye çalışılır. O halde söylemin arkeolojik bir tarihini oluşturmak için, hiç kuşkusuz uzun zamandır kendilerini dayatan o iki modelden kurtulmak gerekir: Üst üste gelme ve üst üste yığılma etkisinin dışında, bütün olayların birbirlerinin arkasından geldiği sözün ve bir ölçüde de yazının çizgisel modeli; geleceğin açılışı ve geçmişin tutuluşu içinde varlığın hep kendisinden kurtulduğu bilinç akışının modeli. Ne kadar paradoksal olursa olsun, söylemsel oluşumlar bilincin akışı ya da dilin çizgiselliği ile aynı tarihsellik modeline sahip değildir. Söylem, en azından arkeoloji tarafından analiz edildiği şekliyle yani gerçekliği düzeyinde, projesini dilin dış biçiminin içine yerleştirmeye gelen bir bilinç bir dil değildir; ne var ki bu dili konuşacak bir özne de değildir. Kendine özgü birbirini izleyiş ve art arda geliş biçimleri olan bir pratiktir.

B

Üstelik kabul etmek gerekir ki düşünce tarihi, arkeolojik kopukluklardan, kırılmalardan, genişlemelerden, tümüyle yeni bir pozitiviteden ve ani yeniden dağılma biçimlerinden söz eder. Ekonomi politiğin tarihini yapmak, geleneksel olarak Ricardo'dan önce olan her şeyi, onun analizlerini, yöntemlerini ve temel kavramlarını vaktinden önce gösterebilmiş her şeyi, onun buluşlarını daha ihtimal dahilinde kılabilmiş her şeyi araştırmaktı; karşılaştırmalı dilbilgisinin tarihini yapmak, dillerin soy zinciri ve akrabalığı üzerine daha önce Bopp ve Rask'dan çok önce yapılmış araştırmaların izini yeniden keşfetmekti; bir Hint-Avrupa alanının oluşmasında Anquetil-Duperron'un sahip olabildiği payı belirlemekti; Sanskritçe ve Latince fiil çekimleri hakkında, 1769 yılında yapılmış ilk karşılaştırmayı yeniden ortaya çıkarmaktı; gerekirse yeniden Harris ya da Ramus'a geri gitmekti. Arkeoloji ise tam tersine hareket eder: Daha çok tarihçilerin sabrının tükendiği bütün bu düğümleri çözmeye çalışır; ayrımları çoğaltır, iletişim yollarını karmakarışık hale getirir ve çok daha zor geçişleri dile getirmeye çalışır; üretimle ilgili Fizyogratik analizin, Ricardo'nun analizini hazırladığını göstermeye çalışmaz; kendi analizleri açısından, Cœurdoux'un Bopp'u hazırlamış olduğunu söylemenin doğru olmayacağını düşünür.

Süreksizlikler konusundaki bu ısrarlı tutum neye uygun düşmektedir? Doğrusunu söylemek gerekirse, tarihçilerin alışkanlığına göre ancak paradoksaldır. Bu ısrarlı tutum süreklilikler, geçişler, öncelikler, ilk taslaklar hakkındaki kaygısıyla çoğu zaman paradoksu oynamaktadır. De Daubenton'dan Cuvier'ye, Anquetil'den Bopp'a, Graslin, Turgot ya da Forbonnais'den Ricardo'ya, bu kadar kısaltılmış kronolojik mesafeye rağmen farklılıklar sayılamayacak kadar çok ve doğaları da çok çeşitlidir; bir kısmı yerel, diğer bir kısmı geneldir; bazıları yöntemlerle ilgili, bazıları da kavramlarla ilgilidir; kimi kez nesneler alanı söz konusudur, kimisinde de dilbilimsel yolların tümü. Tıbbın örneği çok daha çarpıcıdır: 1790 ile 1815 arasındaki bir çeyrek asırda, 17. yüzyıldan, hiç kuşkusuz ortaçağdan ve belki de

Yunan tıbbından beri devam eden tıbbi söylem artık temelden değişmiştir: Konular; organik doku bozuklukları, derin hastalık kaynakları, dokusal bozulmalar, organlar arası dağılım yolları ve biçimleri, anatomik-klinik işaretler ve ilişkiler hakkında gözlemler, patolojik hastalık kaynağının ortaya çıkarılması ve kayıtlarla ilgi teknikler hakkında yapılmış olan değişiklik; başka algısal bölgelere ayırma ve hemen hemen tümüyle yeni bir tanımlama sözlüğü; yepyeni nozografik kavram oyunları ve bölümlemeler; bazıları yüzyıllık bazıları da bin yıllık olan ateşli hastalık ya da vücut yapısı kategorileri ortadan kalkar ve belki dünyadaki en eski hastalıklar (tüberküloz) nihayet tecrit edilir ve adlandırılır. O halde arkeolojinin keyfi olarak ayrımlar icat ettiğini söyleme titizliğini, *Felsefi Nozografi*'yi ve *Zarların İncelenmesi*ni hiçbir zaman açmamış olanlara bırakalım. Arkeoloji yalnızca ayrımları ciddiye almaya çalışır: Düğümlerini çözmeye, nasıl gruplandıklarını, nasıl kapsandıklarını, yönetildiklerini, birbirlerine bağlandıklarını, hangi farklı kategorilere ait olduklarını belirlemeye çalışır; kısacası bu kategoriler arasındaki farklılıkların sistemini de ortaya koyarak onları betimlemek söz konusudur. Eğer arkeolojinin bir paradoksu varsa bu, onun farklılıkları arttıracağı yönünde değil, onları eksiltmeye razı olmadığı (bu yolla alışılmış değerleri tersine çeviren) yönündedir. Görüldüğü gibi, düşünce tarihi için ayrım, bir yanılgı veya bir tuzaktır; ayrıma takılıp kalmayı bırakacağı yerde, analizin kavrayışı onu çözmeye çalışmalıdır: Altındaki çok daha küçük bir farklılığı ve onun da altındaki çok daha küçük bir başka farklılığı ve daha küçük bir başkasını bulmak için, bu da eksiksiz bir sürekliliğin ayrımsızlığa gidecek olan ideal sınırına kadar sonsuzca devam eder. Arkeoloji, buna karşılık, genellikle engel olarak gördüğü şeyi betimlemesine konu alır: Arkeolojinin farklılıkları aşmak gibi bir amacı yoktur; ama onları analiz etmek, gerçekte, onların neden ibaret olduklarını söylemek ve onları *ayırt etmek* gibi bir amacı vardır. Peki bu ayırt etmeyi nasıl gerçekleştirir?

1. Arkeoloji söylemin sadece homojen bir olaylar, bireysel oluşumlar serisinden oluştuğunu düşünmek yerine, kendi derinliği

içinde, mümkün birçok olay düzlemini ayırt eder. Tekil doğuşları içindeki ifadelerin kendilerinin düzlemini; nesnelerin, dile getirme tiplerinin, kavramların, stratejik seçimlerin ya da önceden varolan şeyleri etkileyen dönüşümlerin görünüşünün düzlemini; daha önceden varolan –fakat daima bir ve aynı deneysellik öğesinde kurallardan hareketle yeni oluşum kurallarının ortaya çıkışının düzlemini; nihayet dördüncü bir düzeyde, bir söylemsel oluşumun ya da bir pozitivitenin açıkça varoluşunun ve yok oluşunun bir diğerinin yerini alışının gerçekleştiği düzlemi. Çok seyrek olsalar da bunlar, arkeoloji için en önemli olaylar arasında gelir ve herhalde sadece arkeoloji onları görünür kılabilir. Fakat sadece onun betimlemesinin özel nesnesi değildir; onların diğer konuları zorunlu olarak gerektirdiklerine ve ayırt edilebilen farklı düzlemlerde, benzer ve eşzamanlı kopuklukların sonucu olarak ortaya çıktıklarına inanmakla haksızlık edilecektir. Söylemin derinliği içinde meydana gelen bütün olaylar birbirlerine denk değildir. Hiç kuşku yok ki söylemsel bir oluşumun ortaya çıkışı, genellikle nesneler, ifade biçimleri, kavramlar ve stratejilerle ilgili (bununla birlikte evrensel olmayan ilke: Genel dilbilgisi, dilbilgisi geleneği içerisinde görünürdeki değişikliklerin çoğu olmaksızın, 17. yüzyılda kuruldu) geniş bir yenilenmeyle bağlantılıdır; fakat mevcudiyetini birdenbire ortaya koyan belirli bir kavramı ya da özel bir konuyu tespit etmek mümkün değildir. O halde benzer bir olayı, dile getirmenin doğuşuna ya da yeni bir sözcüğün ortaya çıkışına elverişli olabilen kategorilere göre betimlememek gerekir. Bu olayla ilgili olarak, "Yaratıcısı kimdir? Kim konuştu? Hangi şartlarda ve hangi bağlamda? Niyetleri ve planları nelerdir?" gibi soruları sormak yararsızdır. Yeni bir pozitivitenin ortaya çıkışı, bir metnin içinde yer alacak ve bazen yeni bir bölümün başlangıcını bazen de yeni bir konuşmacının araya girişini bildirecek olan beklenmedik, şaşırtıcı, mantık bakımından önceden kestirilemez, biçimsel bakımdan sapkın yeni bir cümleyle gösterilemez. Bu tamamiyle farklı bir olaydır.

2. Böyle olayları analiz etmek için, değişiklikleri tespit etmek ve onları hemen aşkınlığı, orijinalliklerinin ve icatlarının ku-

rallarıyla bazen yaradılışın teolojik ve estetik modeline, bazen önceki anlaşılmazlıkları, öncelikleri, uygun şartları, yeniden kurma güçleriyle öğrenmenin psikolojik modeline, bazen de evrimin biyolojik modeline bağlamak yeterli olmaz. Bu değişikliklerin neler içerdiğini açıkça tanımlamak gerekir: Yani hem bütün olayların genel bir çerçevesini hem de onların art arda gelişlerinin soyut ilkesini kapsayan değişime duyarsız kalmış göndermenin yerine, *dönüşümler*in analizini geçirmek gerekir. Bir pozitivitenin ortadan kalkışı ve bir diğerinin ortaya çıkışı, birçok dönüşüm tipini içerir. Özelden genele gitmek suretiyle bir oluşum sisteminin farklı öğelerinin (örneğin, işsizlik oranının ve görevin gereklerinin değişkenleri, sendikaları ve üniversiteleri ilgilendiren kararlar, 18. yüzyılın sonunda yeni ihtiyaçlar ve yeni sigorta olanakları -klinik tıbbın oluşum sisteminin içine giren öğelerin tümü- oldular), belirleyici ilişkilerinin (17. yüzyıl ortamında, örneğin, algısal alan, dilbilgisi kuralı, belgesel aracılık ile canlı varlıklar konusunda söylem tarafından işleyişe sokulmuş bilgiler arasındaki, böylelikle doğa tarihine özgü nesnelerin tanımına olanak veren ilişki, nasıl değiştirilmiştir); farklı kurallar arasındaki ilişkilerin (örneğin biyoloji doğa tarihinin belirginleşme teorisiyle zamansal doğuşların analizi arasına yerleştirmiş olduğu düzeni ve bağımlılığı nasıl değiştirir); nihayet çeşitli pozitiviteler arasındaki ilişkilerin nasıl dönüştükleri (filoloji, biyoloji ve ekonomi arasındaki ilişkiler dilbilgisi, doğa tarihi ve zenginliklerin analizi arasındaki ilişkileri nasıl dönüştürür; bu üç disiplinin ayrıcalıklı ilişkilerinin gösterdiği söylemler arasılığın görünüşü nasıl bozulur; matematik ve felsefeyle olan ilişkileri nasıl değişir; diğer söylemsel oluşumlar ve özellikle insan bilimleri adını alacak olan bu pozitiviteler arası için bir yer nasıl oluşur?). Arkeoloji, sanki kendine özgü ilkesiymiş gibi değişimin canlı kuvvetine başvurmaktan ya da sanki asla saf ve basit etki değilmiş gibi onun sebeplerini araştırmaktansa "değişim"den ibaret olan dönüşümlerin bir sistemini ortaya koymaya çalışır; dönüşümün çözümlenebilir olan statüsünü ona vermek için, bu soyut ve içi boş kavramı, özümlenebilir hale getirmeye çalışır.

Öyle anlaşılıyor ki bir buçuk asır boyunca, tarihin (hareket, akış, evrim) birlikte düşünüldüğü bütün bu eski metaforlara bağlanmış olan bazı zihinler, arkeolojide sadece tarihin yadsınmasını ve süreksizliğin silik bir doğrulamasını görür; aslında bu onların sadece, bütün bu dış modellerle ilgili değişimin aydınlatıldığı, hem evrensel yasayla ilgili önceliğinin hem de genel etkiyle ilgili statüsünün elinden alındığı ve çeşitli dönüşümler hakkındaki analizin yerine geçirildiğini kabul edebilmeleridir.

3. Bir söylemsel oluşumun bir diğerinin yerine geçirildiğini söylemek, bütün bir nesneler, ifadeler, kavramlar, mutlak anlamda yeni teorik seçimler dünyasının, kendisini ilk ve son olarak yerli yerine oturtacak olan bir metnin içinde dört başı mamur olarak beliriverdiğini söylemek değildir; ilişkilerle ilgili genel fakat bütün öğeleri tamamiyle değiştirmeyen bir dönüşümün meydana geldiğini söylemektir; ifadelerin yeni oluşum kurallarına bağlandığını söylemek, bütün nesnelerin ya da kavramların, bütün dile getirmelerin ya da bütün teorik seçimlerin ortadan kalktığını söylemek değildir. Tam tersine bu yeni kurallardan hareketle, süreklilik, geriye dönüş ve tekrarlama fenomenleri betimlenebilir ve analiz edilebilir: Unutmamak gerekir ki aslında bir oluşum kuralı ne bir nesnenin belirlenmesi ne bir dile getirme çeşidinin karakterize edilmesi ne de bir kavramın biçimi veya içeriği değil fakat onların çeşitliliğinin ve dağılımlarının ilkesidir. Bu öğelerden biri ya da onlardan birçoğu aynı kalabildiği, aynı parçayı, aynı karakterleri, aynı yapıları koruyabildiği gibi farklı dağılım sistemlerine de ait olabilir ve farklı oluşum yasalarına da bağlanabilir. Demek ki şunlar gibi fenomenler bulunabilir: biçimleri ve içerikleri aynı kalmakla birlikte oluşumları birbirinden farklı olan, tamamiyle birbirlerinden ayrı pozitiviteler olarak kalan öğeler (ilk olarak zenginliklerin analizinin sonra da ekonomi politiğin konusu olarak parasal dolanım; önce doğa tarihindeki sonra da biyolojideki karakter kavramı böyle); bir söylemsel oluşumun içinde kurulan, değişen, örgütlenen ve bir başka söylemsel oluşumun içinde kendini gösteren, sonunda statikleşmiş olan öğeler (G.

Canguilhem'in Willis'ten Prochaska'ya klasik bilimin içindeki oluşumunu, sonra modern psikolojinin içine girişini gösterdiği refleks kavramı böyle); bir söylemsel oluşumun içindeki en yeni doğuş olarak, en son ortaya çıkan ve daha sonraki bir oluşumun içinde ilk yeri işgal eden öğeler (18. yüzyılda doğa tarihi içinde ve belirginleştirmeyle ilgili her taksonomik girişimin sonucu olarak görünen ve Cuvier'nin çağında biyolojinin önemli kavramı olan organizma kavramı böyle; Morgagni'nin gün yüzüne çıkardığı ve klinik tıbbın temel kavramlarından biri olan doku bozukluğu kavramı böyle); bir yürürlükten kalkma, unutulma ya da geçerliliğini yitirme zamanından sonra yeniden ortaya çıkan öğeler (Cuvier gibi bir biyoloğun nezdinde Linné'ci tipten bir fiksizme geri dönüş böyle; asıl dil hakkındaki eski fikrin 18. yüzyılda yeniden canlılık kazanması böyle). Arkeoloji için problem ne bu fenomenleri inkâr etmek ne de onların önemlerini azaltmaktır; tam tersine onların sınırlarını çizmek ve açıklamaya çalışmaktır. Bu süreklilik ya da tekrarlar, zamanı aşan bu uzun diziler ya da eğriler nasıl var olabilir? Arkeoloji, sürekli olanı kendisinin dışında kalan her şeyi açıklamak zorunda olan ilk ve son veri olarak görmez; tam tersine o aynı olanın, tekrarlananın ve sürekli olanın en az kopmalar kadar sorun olduğunu düşünür; onun için, aynı ve sürekli, analizin sonunda keşfedilmesi gereken şeyler değildir; onlar söylemsel bir pratiğin unsurları içinde bulunur; onlar da pozitivitenin oluşum kuralları tarafından yönetilir; değişimin kendisine bağlanmak istendiği bu temel ve güven verici devinimsizliği göstermek şöyle dursun, onların kendileri aktif bir şekilde, düzenli olarak biçimlenir. Arkeolojiyi süreksizlik hakkındaki önemli analizinden dolayı eleştirmek isteyenlere, tarihin ve zamanın bütün agorafobiklerine, kopma ile irrasyonelliği birbirine karıştıran herkese şu cevabı vereceğim: "Bu kullanımla, süreklinin değerini azaltan asıl sizlersiniz. Onu, geri kalan herşeyin bağlanmak zorunda olduğu bir destek-unsur olarak inceliyorsunuz; onu her söylemsel pratiğin ilk ilkesi, temel ağırlığı yapıyorsunuz; istiyorsunuz ki her değişim bu hareketsizlik alanı içinde, her hareketin genel

çekim alanı içinde analiz edildiği gibi, çözümlensin. Fakat ona bu konumu, sadece onu nötrleştirerek ve zamanın dış sınırına, orijinal bir pasifliğe doğru iterek veriyorsunuz. Arkeoloji bu düzeni tersine çevirmeyi ya da daha ziyade sürekli ile süreksizi birbirinin karşısında oynatmayı düşünür (çünkü o zamana kadar sürekliliğe uygun rolü süreksize vermek söz konusu değildi). Süreklinin dağılmayla aynı koşullara ve aynı kurallara göre nasıl oluştuğunu; onun ayrımlardan, bulgulardan, yeniliklerden ya da sapmalardan ne fazla ne de az, söylemsel pratiğin alanına nasıl girdiğini göstermeyi düşünür."

4. Pozitivitelerin görünüşü, ortadan kalkışı ve neden olduğu ikameler, her yerde aynı şekilde açılacak olan homojen bir süreci oluşturmaz. Kopmanın, aynı zamanda, bütün söylemsel oluşumların bağlanmış olacakları genel bir büyük sapma türü olduğuna inanmamak gerekir: Kopma, görülen iki evre arasına girecek olan bir anlık, ölü ve duyarsız bir zaman değildir; iki dönemi birbirinden ayıracak ve ayrışık iki zamanı her iki yandan da bir kırılma olarak gösterecek olan süredışı bir sürçme değildir; o daima belirli pozitiviteler arasında, birbirinden ayrı dönüşümlerin birçoğu tarafından özelleştirilmiş olan bir süreksizliktir. Öyleki, arkeolojik parçalar hakkındaki analizin, bu kadar çeşitli değişimlerin arasına benzerlikler ve farklılıklar, art arda gelişler, tamamlayıcılıklar, rastlaşmalar ve dengelenmeler yerleştirmek, kısacası bizzat süreksizliklerin dağılışını betimlemek gibi bir amacı vardır.

Bütün söylemsel oluşumları bir defada ve verilmiş bir anda bölen, tek bir hareketle kesen ve aynı kurallara göre yeniden kuran bir ve aynı kopma hakkındaki fikir, işte bu fikir zaptedilemeyecektir. Birçok dönüşümün eşzamanlılığı, onların kronolojik olarak da aynı tarihlere rastladıkları anlamına gelmez: Her dönüşümün zamansal "akış" hakkında özel bir ekseni olabilir. Doğa tarihinin, genel dilbilgisinin ve zenginliklerin analizinin her üçü de 17. yüzyıl boyunca, benzer biçimler üzerinde kuruldu; fakat zenginliklerin analizinin oluşum sistemi, büyük sayıdaki söylemsel olmayan koşullara ve pratiklere, örneğin ticari malla-

rın dolanımı, sonuçlarıyla birlikte parasal kullanımlar, ticaretin ve fabrikaların korunması sistemi, paraya çevrilmiş metalin niceliği içindeki istikrarsızlıklara bağlıydı. Dilbilgisini ve doğa tarihini kurmuş olan dönüşümler, Grammont'dan Cantillon'a yirmi beş yılı çok aşmayan bir zaman dilimine ait oldukları halde, bir asırdan daha fazla bir zamanda gözler önüne serilen sürecin yavaşlığı bundan dolayıdır. Buna karşılık, eşzamanlı, birbirine benzer ve birbirine bağlı dönüşümler, söylemlerin dış yüzünde birçok kez meydana gelecek olan ve bütün dönüşümlere kopmanın tamamiyle aynı biçimini dayatacak olan tek bir modele bağlanmaz. Filoloji, biyoloji ve ekonomiye yer vermiş olan arkeolojik kopma betimlendiği zaman, üretebildiği simetrik etkilere (canlı varlıklarda bir tamlık ve bir organik uyuşma fikri; dillerde morfolojik bir tutarlılık ve düzenli bir evrim fikri; evrimin kendi iç yasalarına ve sınırlarına sahip olan bir oluşum biçimi fikri) bu üç pozitivitenin (işaret hakkındaki analizin ve temsil hakkındaki teorinin kaybolmasıyla) nasıl bağlandığını göstermek söz konusuydu; fakat nelerin bu dönüşümlerin özel ayrımları olduklarını göstermek de en az onun kadar söz konusuydu; özellikle tarihsellik bu üç pozitivite içinde nasıl özel bir biçime girer, sonuç olarak onların tarihle olan ilişkileri hepsinin tarihle belirli bir ilişkisi bulunduğu halde, nasıl aynı olamaz?

Nihayet farklı arkeolojik kopmalar arasında, bazen birbirine çok yakın ve birçok ilişkiyle birbirine bağlı söylemsel oluşumlar arasında bile, önemli zamansal ve mekânsal farklar olabilir. Dilin yöntemleri ve tarihsel analiz için böyle: 19. yüzyılın ilk yıllarında tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgisine hayat vermiş olan büyük dönüşüm, tarihsel söylemin dönüşümünden tam yarım asır önce gelir. Öyle ki filolojinin içinde yer almış olduğu pozitiviteler arası sistem, filolojinin pozitivitesi yeniden gözden geçirilmeksizin, 19. yüzyılın ikinci yarısında derinlemesine değişmiş bulunur. Burada bahsedebileceğimiz en azından bilinen bir başka örnek de "kalıplar halindeki gecikme" olguları: Artıdeğer ya da kâr oranının düşme eğilimi kavramları gibi kavramlar, Marx'da karşılaşıldığı gibi, daha önce Ricardo'da

görülen pozitivite sisteminden hareketle betimlenebilir; oysa kendileri yeni oldukları halde oluşum kuralları yeni olmayan bu kavramlar, Marx'ın kendisinde, aynı zamanda büsbütün başka bir söylemsel pratiğe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: Onlar orada özel yasalara göre biçim kazanır, bir başka pozisyonda bulunur, aynı art ardalığın içinde yer almazlar. Bu yeni pozitivite Ricardo'nun analizlerinin bir dönüşümü değil; yeni bir ekonomi politik değil; gerçekleşmesi bazı ekonomik kavramların yatağını değiştirmesi konusunda vukua gelmiş fakat karşılık olarak da ekonomistlerin söyleminin işlev gördüğü koşulları tanımlayan, buna bağlı olarak da ekonomi politiğin teorisi ve eleştirisi olarak değerlendirebilen bir söylemdir.

Arkeoloji değişimin ve olayın soyut birliğini ortadan kaldırmış olacağı gibi, parçaların eşzamanını da birbirinden ayırır. *Çağ* onun ne temel birliği ne ufku ne nesnesidir: Eğer arkeoloji bir çağdan söz ederse bu hep belirli söylemsel pratikler konusunda ve onun analizlerinin sonucu olaraktır. Arkeolojik analizlerde sık sık adı geçen klasik çağ, birliğini ve içi boş biçimini bütün söylemlere dayatan bir zamansal biçim değil; süreklilik ve süreksizliklerin, pozitivitenin iç değişimlerinin, ortaya çıkan ve kaybolan söylemsel oluşumların bir karışımına verilebilecek olan addır. Aynı şekilde *kopma*, arkeoloji için analizlerinin bir hedefi, onu belirleyebilmeksizin ve ona bir özellik verebilmeksizin, uzaktan işaret ettiği sınır değildir: Kopma bir ya da birçok söylemsel oluşumun genel rejimine dayanan dönüşümlere verilen addır. Böylece, şimdiye kadar bütün arkeolojik analizlerin merkezleşmesi onun etrafında olduğundan, Fransız Devrimi'nin tüm söylemlerdeki payının etkisi, gerektiği gibi düşünmek için, yeniden bulunması gereken söylemlerde dışarıdan bir olay rolü oynamaz; birçok pozitiviteyi el değmemiş olarak bırakan, hâlâ bize ait olan bazı kurallar için düzelten, aynı şekilde bozulmuş ya da bizim gözümüzde hâlâ bozulmakta olan pozitiviteleri ortaya koyan karmaşık, eklemlenmiş, betimlenebilir bir dönüşümler bütünü olarak işlev görür.

6
Bilim ve Bilgi

Bütün önceki analizlere, ilkesini vermeden, çerçevesi belirtilmeden, sessiz bir sınırlama dayatılır. Anımsanan bütün örnekler istisnasız çok dar bir alana aittir. Sahip olmak şöyle dursun, söylemin sınırsız alanının bir dökümünün yapıldığını değil; ama derinlemesine incelendiğini söylüyorum: "Edebî", "felsefi" ya da "siyasi" metinleri sistemli bir biçimde niçin ihmal ettik? Bu bölgelerde, söylemsel oluşumların ve pozitivite sistemlerinin yeri yok mudur? Bilimin tek bir seviyesiyle yetinirken niçin matematik, fizik ya da kimyanın adı anılmadan geçilmiştir? Niçin kuşkulu, henüz biçim kazanmamış ve belki de sürekli olarak bilimselliğin eşiğinin altında kalmaya mahkûm bulunan

bunca disipline başvurulmuştur? Tek kelimeyle arkeolojinin bilimler hakkındaki analizle ilişkisi nedir?

a) *Pozitiflikler, disiplinler, bilimler*

İlk soru: Biraz tuhaf olan "söylemsel oluşum" ve "pozitiflik" terimleri altında, arkeoloji sözde bilimleri (psikopatoloji gibi), tarihöncesi dönemdeki bilimleri (doğa tarihi gibi) ya da tümüyle ideoloji tarafından kavranmış bilimleri (ekonomi politik gibi) bütün yalınlığıyla betimlemiyor mu? Her zaman bilimsel olana yakın kalacak olan şey hakkındaki ayrıcalıklı analiz değil midir? Örgütlenmelerini bilimsel modellerden alan, tutarlılığa ve kanıtlanmışlığa yönelen bilimler gibi kabul edilmiş, kurumsallaşmış, yayılmış ve bazen öğretilmiş olan ifadelerden oluşan bütünlere "disiplinler" adı verildiği takdirde, arkeolojinin, varolan disiplinlerden hareketle ya da onlara rağmen oluşabilmiş olan bilimleri betimleyeceği yerde, aslında bilim olmayan disiplinleri betimlediği söylenemez mi?

Bu sorulara olumsuz cevaplar verilebilir. Arkeoloji disiplinleri betimlemez. Olsa olsa disiplinler, apaçık görünüşleri içinde, pozitifliklerin betimlenmesinde bir başlangıç hizmeti görebilir; fakat onların sınırlarını tespit etmez, pozitifliğe kesin kopukluklar dayatmaz ve analizin sonunda oldukları gibi bulunmazlar. Kurulmuş disiplinlerle söylemsel oluşumlar arasında bire bir (karşılıklı) bir ilişki gerçekleştirilemez.

İşte bu uyumsuzlukla ilgili bir örnek: *Deliliğin Tarihi*'nin yola çıktığı nokta, 19. yüzyılın başında, bir psikiyatri disiplininin ortaya çıkışı idi. Bu disiplinin, 18. yüzyıl tıbbının incelemeleri içinde bulunan "baş ağrıları" ya da "sinirsel hastalıklar" hakkındaki geleneksel bölümle ne içeriği ne iç örgütlenmesi; ne tıbbın içindeki yeri ne pratik fonksiyonu ne de kullanım biçimi aynıydı. Oysa bu yeni disiplinin incelenmesiyle iki şeyin farkına varıldı: Ortaya çıktığı dönemde kendisini mümkün kılmış olan şey, kavramların, analizlerin ve kanıtlamaların ekonomisi içindeki bu büyük değişimi belirlemiş olan şey, hastahaneye yatırma, göz altına alma, toplumdan tecrit etmenin koşulları ve gelişim evreleri, hukuk biliminin kuralları, endüstriyel çalışmanın ve

burjuva ahlakının normları arasındaki ilişkiler oyunu, kısacası ifadelerinin oluşumunu bu söylemsel pratik için karakterize eden bir bütündür. Fakat bu pratiğin bilimsel bir konumda ve iddiada ortaya çıkması sadece bir disipline has bir şey değil, aynı zamanda hukuk metinlerinde, edebî ifadelerde, felsefi düşüncelerde, siyasi düzenle ilgili kararlarda, günlük söyleşilerde ve kanaatlerde de görülür. Psikiyatri disiplininin varlığını tespit etme olanağını verdiği söylemsel oluşum, onunla birlikte yayılmaz; aksine, her yanından taşar ve her tarafından onu kuşatır. Fakat dahası var. Zaman içinde geriye doğru gidildiğinde, 17. ve 18. yüzyılda, psikiyatrinin kuruluşundan önce gelebilmiş, daha önceden varolan hiçbir disiplinin bulunmadığı görülür. Klasik çağın doktorları tarafından düşkünlükler, sayıklamalar, melankoliler, sinirsel hastalıklar hakkında söylenmiş olan şeyler, hiçbir şekilde otonom bir disiplini oluşturmaz; en fazla nöbetler, mizaç değişimleri ya da beyin hastalıklarıyla ilgili analizin içinde küçük bir bölümü oluşturur. Böyle olmakla birlikte, kurulmuş disiplinlerin yokluğuna rağmen, kurallara uygunluğu ve güvenilirliği bulunan bir söylemsel pratik ortaya çıkmıştır. Bu pratik, hiç kuşkusuz, tıbbın içinde çepeçevre kuşatılmıştı; fakat tamamiyle birtakım yönetim düzenlemelerinin, edebî ya da felsefi metinlerin, kazuistiğin, zorunlu iş ya da yoksullara yardım teorileri veya projeleri içinde olduğu gibi. Demek ki klasik çağda, psikiyatriyle kıyaslanabilir herhangi bir disipline uymayan, eksiksiz bir tanıma sahip söylemsel bir oluşum ve bir pozitiflik bulunmaktadır.

Fakat eğer pozitifliklerin kurulmuş disiplinlerin basit kopyaları olmadığı doğruysa o zaman, gelecek bilimler hakkındaki bir taslak olmazlar mı? Söylemsel oluşum adı altında, bilimlerin kendi geçmişlerine ait izdüşümünü, kendilerinden önce olan ve böylelikle onların önceden profillerini çıkarıyormuş gibi görünen bir belirsizliği işaret etmez mi? Örneğin, zenginliklerin analizi ya da genel dilbilgisi olarak betimlenmiş olan şey, belki yapay bir otonomiyi onlara ödünç vermek suretiyle sadece bağlantısız haldeki ekonomi politik ya da nihayet dilin kesin bir biliminin

kuruluşundan önceki bir evre olmaz mıydı? Meşruiyetinin ortaya konulması şüphesiz zor olan geriye doğru bir hareketle arkeoloji, suç ortaklığı bir bilimin kuruluşu için zorunlu olarak ortaya çıkacak bütün ayrışık ve dağınık öğeleri, bağımsız bir söylemsel pratik halinde yeniden gruplamaya çalışmaz mı?

Bu durumda da cevabın olumsuz olması gerekiyor. Doğa tarihi adı altında analiz edilmiş olan şey, 17. ve 18. yüzyılda, bir hayat biliminin taslağı olarak değerlendirilebilecek ve meşru bir soybilimi içinde betimlenebilecek olan herhangi bir şeyi, tek bir figür içinde özetlemez. Böylece gün yüzüne çıkmış olan pozitiflik, aslında varlıklar arasındaki benzerlikler ve farklılıklarla ilgili birçok ifadeyi, onların gözle görülebilir yapısını, özel ve cinsle ilgili karakterlerini, mümkün sıralamalarını, onları birbirinden ayıran süreksizlikleri ve birbirine bağlayan geçişleri gayet iyi açıklar; fakat aynı dönemin tarihini taşımakla birlikte biyolojinin atalardan kalma biçimlerini de gösteren diğer analizlerinin çoğunu bir yana bırakır. Örneğin; sinir sisteminin anatomik-fizyolojisinin kuruluşu için bu kadar önemli olacak olan refleks hareketinin analizi, evrimin ve genetiğin problemlerine el atıyor gibi görünen tohum teorisi, organizmaların fizyolojisinin büyük sorunlarından biri olan hayvansal ya da bitkisel gelişmenin açıklanması. Ayrıca, gelecekteki bir biyolojiyi öncelemek yerine, doğa tarihi -işaretler teorisine ve düzen hakkındaki bir bilim projesine bağlı taksonomik söylem- sağlamlığı ve otonomisiyle, yaşamın birleştirici bir biliminin kuruluşunu ortadan kaldırır. Aynı şekilde, genel dilbilgisi olarak betimlenmiş olan söylemsel oluşum, tam tersine, klasik çağda dil konusunda söylenebilmiş ve daha sonra, filolojide, mirasının ya da reddinin, gelişmesinin ya da eleştirisinin bulmak zorunda olduğumuz her şeyi açıklamaz; kutsal kitap metninin yorumlanmasıyla ilgili yöntemleri ve Vico ya da Herder'de dile getirilmiş olan bu dil felsefesini bir yana bırakır. O halde, söylemsel oluşumlar, henüz kendinde bilinçsiz olanların sessiz sedasız kuruldukları o anda, geleceğin bilimleri değildir ve aslında, bilimlerin belirli bir yöndeki evrimine (ortojonez) göre teleolojik bir hiyerarşi durumunda da değildir.

Bu durumda, pozitifliğin var olduğu yerde bilimin var olamayacağının ve pozitifliklerin, ortaya konulabildikleri yerde, daima bilimlerden ayrı bulunduklarının söylenmesi mi gerekir? Bilimlere göre girecekleri kronolojik bir ilişkidense alternatif bir durum içinde olduklarının varsayılması mı gerekiyor? Pozitiflik adeta belirli bir epistemolojik yanlışın olumlu biçimleridir de. Fakat aynı durumda bir karşıörnek ortaya konabilir. Klinik tıp kesinlikle bir bilim değildir. Sadece kesin ölçütlere cevap veremediği ve fizik, kimya ya da fizyolojiden beklenebilen kesinlik düzeyine ulaşamadığı için değil; fakat ampirik gözlemlerin, kaba denemelerin ve sonuçların, reçetelerin, tedavi yollu öğütlerin, kurumsal yönetmeliklerin, henüz örgütlenmiş, bir yığınını kapsadığı için de bir bilim değildir. Bununla birlikte, bu bilimdışılık bilimden ayrı da değildir: 19. yüzyıl boyunca, fizyoloji, kimya ya da mikrobiyoloji gibi eksiksiz olarak kurulmuş bilimler arasında belirli ilişkileri gerçekleştirendir; ayrıca, kendisine sahte bilim adını vermenin hiç kuşkusuz kendini beğenmişlik olacağı, patolojik anatominin söylemi gibi söylemlere de yer vermiştir.

Demek ki söylemsel oluşumlar ne bilimler ne henüz bilimsel olan disiplinler; ne geleceğin bilimlerini uzaktan gösteren bu figürler ne de en başından her türlü bilimselliğin dışında kalan biçimlerle özdeşleştirilebilir. O halde pozitiflikler ile bilimler arasındaki ilişki nedir?

b) *Bilgi*

Pozitiflikler bilgi biçimlerini karakterize etmezler: *a priori* ve zorunlu koşullar ya da tarih tarafından sırayla ortaya konulabilmiş olan rasyonellik biçimleridir onlar. Hal böyleyken verili bir anda bilgilerin durumunu da tanımlamazlar: Bu andan itibaren, kanıtlanabilmiş ve kesin bilgi statüsü kazanabilmiş olan şeylerin bilançosunu vermedikleri gibi, kanıtsız, yeterli kanıtlama olmaksızın kabul edilmiş ya da ortak inanç olarak kabul edilmiş veya hayal gücüyle kazanılmış olan şeylerin bilançosunu da vermezler. Pozitiflikleri analiz etmek bir söylemsel pratiğin hangi kurallara göre nesne gruplarını, ifade birliklerini, kavram oyunlarını, teorik seçim serilerini oluşturabildiğini göstermektir. Bu şekilde oluşmuş

öğeler, belirlenmiş bir düşünce yapısıyla birlikte, bir bilim kurmaz; onların ilişkiler sistemi kuşkusuz çok gevşektir; fakat bunlar deneylerden, geleneklerden ya da farklı buluşlardan gelen ve sadece onları elinde bulunduran öznenin kimliğine bağlı, birbirlerinin yanında üstüste yığılmış bilgiler de değildir. Onlar, kendilerinden hareketle, tutarlı ya da tutarsız önermelerin kurulduğu, az ya da çok doğru betimlemelerin ortaya çıkıp geliştiği, doğrulamaların gerçekleştiği, teorilerin açıldığı şeylerdir. Bir bilgi ya da bir yanılgı, kabul edilmiş bir doğru ya da açıklanmış bir yanlış, kesin bir bilgi ya da aşılmış bir engel olarak kendini gösterecek ve işlev görecek şeylerden önce olanı oluştururlar. Bu önce olanın, bir veri, insanlık tarihi boyunca rasyonelliğin biçimi içinde yeniden ele almak zorunda kalacağı ya da her bireyin kendi payına, eğer onda kapsanmış veya gizlenmiş olan ideal anlamları yeniden bulmak istiyorsa, aşmak zorunda kalacağı, yaşanmış, düşüncenin veya algının içine bütünüyle yedirilmiş, bir tecrübe olarak çözümlenemeyeceği gayet iyi anlaşılıyor. Bir bilgi öncesi ya da dolaysız bilgiden zorunlu bilgiye giden hareketin içinde, arkaik bir evre söz konusu değildir; muhtemelen bilimsel bir söylemin kurulması için söylemsel bir pratik tarafından oluşturulmuş, sadece biçimi ve kesinliği tarafından değil, ilgili bulunduğu nesneler, oyuna soktuğu ifade tipleri, kullandığı kavramlar ve başvurduğu stratejiler tarafından da özelleştirilmiş olması gereken öğeler söz konusudur. Böylece bilim, kendine özgü ideallik arzusunun gerçekleşmesi için, yaşamış olmak zorunda olan veya varlık olması gereken şeye bağlanamaz; fakat gerektiğinde bilimsellikle ilgili deneysel veya biçimsel ölçütlere cevap veren bir söylemin var olabilmesi için, söylenmiş olması gereken ya da varlık olması gereken şeye bağlanabilir.

Söylemsel bir pratik tarafından düzenli bir biçimde oluşturulmuş ve bilime yer vermeye zorunlu olarak yükümlü bulunmadıkları halde, bir bilimin kuruluşu için gerekli olan öğeler toplamına *bilgi* adı verilebilir. Bilgi, kendisi yoluyla özelleşmiş bulunan bir söylemsel pratiğin içinde, kendisinden bahsedilebilen şeydir. Bilimsel bir statü kazanacak ya da kazanmayacak

olan farklı nesneler tarafından kurulmuş bir alandır da; örneğin psikiyatrinin bilgisi, 19. yüzyılda, doğru olduğuna inanılan şeylerin toplamı değil, psikiyatrik söylemin içinde kendilerinden söz edilebilecek tutumların, benzersizliklerin, sapmaların toplamıdır. Bilgi, öznenin söyleminde ilişkili bulunduğu nesnelerden söz etmek için pozisyon alabildiği alandır aynı zamanda; bu anlamda, klinik tıbbın bilgisi tıbbi söylemin öznesinin yerine getirebildiği bakma, inceleme, açıklama, kaydetme, karar verme fonksiyonlarının toplamıdır. Bilgi, kavramların ortaya çıktıkları, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri alandır; bu düzeyde, 18. yüzyılda, doğa tarihinin bilgisi, söylenmiş olan şeylerin toplamı değil, her yeni ifadenin daha önce söylenmiş olana kendilerine göre eklenebildiği biçim ve yerlerin toplamıdır. Nihayet bilgi, söylem tarafından gösterilmiş kullanım ve uyum olanaklarıyla tanımlanır; böylece, klasik çağda, ekonomi politiğin bilgisi hep aynı sürüp giden farklı tezler hakkındaki bir tez değil fakat onun başka söylemler üzerine veya söylemsel olmayan başka pratikler üzerine eklenme noktalarının toplamıdır. Bilimlerden bağımsız, ne onların tarihsel taslağı ne de yaşanmış tersi olan bilgiler vardır; fakat belirlenmiş bir söylemsel pratik olmaksızın bilgi yoktur, her söylemsel pratik oluşturduğu bilgiyle tanımlanabilir.

Arkeoloji öznelliğin göstergesinden kurtulamayan bilinç-bilme-bilim eksenini katedecek yerde, söylemsel pratik-bilgi-bilim eksenini kateder. Düşünce tarihi analizinin denge noktası (böylece, isteğine karşı da olsa, aşkınsal olanla ilgili sorgulamayı zor bulur) "bilme" iken arkeoloji analizinin denge noktası bilgide; yani öznenin, orada asla köklü bir figür olmaksızın, (kimi zaman deneyüstü etkinlik olarak, kimi zaman deneysel bilinç olarak) zorunlu olarak kurulduğu ve bağlandığı bir alanda bulunur.

Bu koşullarda *bilimsel alanlar* ile *arkeolojik bölgeler*i dikkatle birbirlerinden ayırt etmek gerektiği anlaşılıyor; onların parçaları ve örgütlenme ilkeleri büsbütün başkadır. Bazı kuruluş yasalarına uyan önermeler ancak bir bilimsellik alanına aittir; aynı anlamı taşıyacak, aynı şeyi söyleyecek, onlar kadar doğru olacak olan

fakat aynı sistematiklikle açımlanamayacak olan doğrulamalar bu alanın dışında kalacaktır. *d'Alembert'in Rüyası*'nın türlerin oluşumu konusunda söylediği şey dönemin bazı kavramlarını ya da bazı bilimsel hipotezlerini çok iyi açıklayabilir; gelecekteki bir doğruluğu bile önceden çok iyi sezebilir. Doğa tarihi bilim alanından doğmadığı halde, onun arkeolojik bölgesine aittir, en azından Linné'deki, Buffon'daki, Daubenton'daki ya da Jussieu'dekiyle oluşum kurallarının aynısı keşfedilebilir. Arkeolojik bölgeler bilimsel metinlerde olduğu kadar "edebî" ya da "felsefi" metinlerde de yer alabilir. Bilgi sadece kanıtlamaların içinde bulunmaz, yalanların, düşüncelerin, anlatıların, kurumsal yönetmeliklerin, siyasi kararların içinde de bulunabilir. Doğa tarihinin arkeolojik bölgesi, *felsefi Palingenesis** ya da *Telliamed*i, içinde bulunulan çağda kabul edilmiş olan bilimsel normlara büyük ölçüde cevap vermedikleri ve daha sonraki çağlarda gereksinim duyulacak olan bilimsel normlara, elbette daha da yetersiz cevap verdikleri halde, içine almaktadır. Genel dilbilgisinin arkeolojik bölgesi, Fabre d'Olivet'in asla bilimsel statü kazanmamış ve daha ziyade mistik düşüncenin kayıtlarına geçmiş düşlerini (gerçekliğin ışığıyla kabul edilmiş ve üretici dilbilgisinin bugün önceden belirlenmiş doğruluğunu kabul edebildiği yerde), yüklemli önermeler hakkındaki analizden daha az olmamak şartıyla, içerir.

Söylemsel pratik, yer verebildiği bilimsel hazırlık ile aynı değildir; oluşturduğu bilgi kurulmuş bir bilimin ne pürüzlü bir taslağı ne de gündelik bir altürünüdür. Bilimler (görünüşe dayalı bir kanısı ya da bir bilimsellik statüsü olan söylemler ile gerçekten biçimsel ölçütleri bulunan söylemler arasındaki ayrım bir an için biraz önemli olsun), bir söylemsel oluşum öğesi içinde ve bilgi temeli üzerinde ortaya çıkar. Bu, iki problem serisine yol açar: Neler onun belirdiği arkeolojik bölgenin içinde bir bilimsellik yöresinin yeri ve rolü olabilir? Verilmiş bir söylemsel oluşumun içinde bir bilimsellik yöresinin doğuşu hangi düzene ve hangi

* Antik Yunancada *palin*=tekrar, *genesis*=doğma, ölümden sonra dirilme anlamına gelir. (y.h.n.)

süreçlere göre tamamlanır? Bunlar kendilerine, burada ve şimdi cevap verilemeyecek problemlerdir. Belki sadece, onların hangi yönde çözümlenebileceğine işaret etmek söz konusu olabilir.

c) *Bilgi ve ideoloji*

Bilim, bir kez kurulduğunda, kendini gösterdiği söylemsel pratiği oluşturan her şeyi kendi hesabına ve kendine özgü bağlarında yeniden ele almaz; kendisini çevreleyen bilgiyi de –yanılgıları, önyargıları veya hayalî tarih öncesine göndermek için– ortadan kaldırmaz. Patolojik anatomi, klinik tıbbın pozitifliğini bilimselliğin normlarına indirgemedi ve geri getirmedi. Bilgi, kendisini yapan bilimin içinde kaybolacak olan bir epistemolojik şantiye değildir. Bilim ya da kendini bilim sanan şey bir bilgi alanında yerini alır ve orada bir rol oynar. Farklı söylemsel oluşumlara göre değişiklik gösteren ve onların değişmeleriyle birlikte değişen bir rolü oynar. Klasik çağda, akıl hastalıklarının tıbbi bilgisi olarak verilen bilgi, delilik hakkındaki bilginin içinde çok sınırlı bir yer işgal ediyordu: Diğerleri arasında (hukuk bilimi, kazuvistik, güvenlikle ilgili mevzuat vs) sadece tek bir ortaya çıkış yüzeyini oluşturuyordu; buna karşılık kendilerine zihinsel hastalıkların bilimsel bilgisi gözüyle bakan, 19. yüzyılın psikopatolojik analizleri, deliliğin bilgisi içinde çok farklı ve çok daha önemli bir rol (rol model ve karar merci) oynadı. Aynı şekilde, bilimsel söylem ya da bilimsel kuruntu, 17. yüzyılın ve 19. yüzyılın ekonomik bilgisi içindeki aynı işlevi pekiştirmez. Her söylemsel oluşumun içinde, bilim ile bilgi arasında özel bir ilişki bulunur; arkeolojik analiz, onların arasındaki bilgi hakkında bilimden kaçan ve bununla birlikte bilime direnen şeyi, bilim hakkında bilginin yakınlığı ve etkisiyle yine tehlikeye düşmüş olan şeyi araştırmak suretiyle bir dışarıda tutma ya da çıkarma ilişkisini tanımlamak yerine, bilimin bilginin öğesi içinde nasıl yer aldığını ve işlev gördüğünü kesin olarak göstermek zorundadır.

Hiç kuşku yok ki ideolojinin bilimlerle olan ilişkilerinin gerçekleşmesi ve özelleşmesi, bu oyun alanındadır. İdeolojinin bilimsel söylem üzerindeki etkisi ve bilimlerin ideolojik işlevi

az ya da çok görülebilir bir biçimde kendilerini ortaya koyabilseler bile; ne ideal yapıları düzeyinde ne bir toplumun (toplum onda etki uyandırabildiği halde) içindeki teknik kullanımları düzeyinde; ne ideolojiyi yapan öznelerin bilinci düzeyinde birbirine eklemlenir. Onlar bilimin bilgi üzerinde karaltı halinde belirdiği yerde eklemlenir. Eğer ideoloji hakkındaki soru bilime sorulabiliyorsa bu, bilgiyle aynılaşmadan fakat bilgiyi ne ortadan kaldırarak ne de onu dışarı atarak, bilimin bilgide yerini aldığı, onun nesnelerinden bazılarını bir biçime kavuşturduğu, ifadelerinden bazılarını sistemleştirdiği, kavramlarından ve stratejilerinden bazılarını oluşturduğu ölçüdedir; bu, olgunlaşmanın bilgiye vurgu yaptığı, onu değiştirdiği ve bir bakıma yeniden dağıttığı, bir başka bakıma da doğruladığı ve değerlendirdiği ölçüdedir; bu, bilimin bir söylemsel düzenlemenin içinde yerini bulduğu ve bu yolla, her bir söylemsel ya da söylemsel olmayan pratik alanda açıldığı ve işlev gördüğü ölçüdedir. Kısacası, ideolojinin bilime sorulmuş olan sorusu, onun az ya da çok bilinçli bir biçimde yansıttığı durumların veya pratiklerin sorusu değil; muhtemel kullanımının ya da hakkında yapılabilecek bütün kötü kullanımların sorusu da değil; söylemsel bir pratik olarak varoluşuyla ve başka pratikler arasındaki işleviyle ilgili sorudur.

Genel olarak denilebilir ki her aracılığı ve her kendine özgülüğü aşmak suretiyle ekonomi politiğin kapitalist toplumda bir rolü vardır, burjuva sınıfının çıkarlarına hizmet eder. Ekonomi politik burjuva sınıfı tarafından ve burjuva sınıfı için yapılmıştır, nihayet kavramlarının ve mantıksal yapısının içine kadar bu sınıf çıkarlarının izini taşır. Fakat onun, ekonominin epistemolojik yapısı ile ideolojik işlevi arasındaki ilişkilerle ilgili, daha özgül her betimlemeye yer vermiş olan söylemsel oluşumun olgunlaştırmak ve sistemleştirmek zorunda olduğu nesnelerin, kavramların, teorik seçimlerin tümü hakkındaki analizden geçmesi gerekecektir; bu durumda da böyle bir pozitifliğe yer vermiş olan söylemsel uygulamanın, söylemsel düzen olabilen ama politik

ya da ekonomik düzen olamayan başka uygulamalar arasında nasıl işlev gördüğünün gösterilmesi gerekecektir.

Birtakım önermeleri öne sürme olanağını veren şeyler:

1. İdeoloji bilimsellikten ayrı değildir. Söylemlerin pek azı klinik söylem ya da ekonomi politiğin söylemi kadar ideolojiye yer verdi: Bu, onların ifadelerinin tümünün hatalı, çelişkili, nesnellikten yoksun olduğunu göstermek için yeterli bir sebep değildir.

2. Çelişkiler, boşluklar, teorik eksiklikler bir bilimin ya da bilimsellik iddiasındaki bir söylemin ideolojik işlevini çok iyi gösterebilir; bu işlevin etkilerini yapının hangi noktasında gösterdiğini belirleme olanağını verebilir. Fakat bu işlev hakkındaki analizin, pozitiflik ve oluşumun kuralları ile bilimselliğin yapıları arasındaki ilişkiler düzeyinde yapılması gerekir.

3. Yanlışlarını gidermek, düzeltmek, ifadelerini sağlamlaştırmak suretiyle bir söylem, ideolojiyle olan ilişkisini yine de ve bütünüyle koparamaz. İdeolojinin rolü kesinliğin arttığı ve kesinsizliğin ortadan kalktığı ölçüde azalmaz.

4. Bir bilimin ideolojik işlevini, onu ortaya çıkarmak ve değiştirmek için eleştirmek bu işlevi sürekli kılabilen felsefi varsayımlar ortaya atmak değildir; onu mümkün kılmış ve ona meşruiyet kazandırmış olan temellere geri dönmek değildir: Bu onu söylemsel oluşum olarak yeniden gözden geçirmektir; önermelerinin biçimsel çelişkilerini değil ama nesnelerinin, ifade tiplerinin, kavramlarının, teorik tercihlerinin oluşum sistemini eleştirmektir. Bu onu yeniden başka pratikler arasında bir pratik olarak ele almaktır.

d) *Farklı eşikler ve kronolojileri*

Bir söylemsel oluşum konusunda, birçok farklı doğuş betimlenebilir. Söylemsel bir pratiğin kendisinden hareketle bireyselleştiği ve otonomisini kazandığı, sonuç olarak da ifadelerin bir ve aynı oluşum sistemini kullanmış bulunduğu ya da bu sistemin dönüştüğü âna, *pozitiflik eşiği* adı verilebilir. Bir söylemsel oluşum oyununun içinde, bir ifadeler bütünü bölündüğü, doğruluk ve tutarlılık normlarını değerlendirmek

(buna ulaşmaksızın bile) istediği ve bilginin karşısında (model, eleştiri ya da doğrulama hakkında) baskın bir işlevi kullandığı zaman denilecek ki; söylemsel oluşum bir *epistemolojikleştirme eşiği*ni aştı. Bu şekilde belirlenmiş epistemolojik figür birtakım biçimsel kriterlere dayandığı zaman, ifadeleri sadece oluşumla ilgili arkeolojik kurallara cevap vermediği ama ayrıca önermelerin bazı kuruluş ilkelerine de cevap verdiği zaman denilecek ki; epistemolojik figür *bilimsellik eşiği*ni aştı. Nihayet bu bilimsel söylem, kendi sırasında, kendisine gerekli olan aksiyomları, kullandığı elemanları, kendisi için uygun olan önerme yapılarını ve kabul ettiği dönüşümleri tanımlayabildiği zaman, kendinden hareketle kurduğu biçimsel yapıyı böylece gösterebildiği zaman denilecek ki; bu bilimsel söylem *biçimselleştirme eşiği*ni aştı.

Bu farklı eşiklerin zaman içindeki dağılımı, art arda gelişleri, geri kalmaları, muhtemel rastlaşmaları, bağlanabildikleri ya da birbirlerini kapsayabildikleri biçim, içlerinde sırasıyla gerçekleştikleri koşullar, arkeoloji için en önemli keşfetme alanlarından birini oluşturur. Onun kronolojileri, aslında ne düzenli ne de homojendir. Böylece farklı çağlardaki sosyal bilimler tarihine vurgu yapan bütün söylemsel oluşumların bu eşikleri aşması, hiçbir zaman aynı adımda ve aynı zamanda olmamıştır. Pozitifliklerin çoğunun biçimsel yapılara indirgenme eşiğini aştıkları çağda, başka pek çok pozitiflik henüz bilimselliğin ya da epistemolojinin eşiğine ulaşmamıştır. Dahası, her söylemsel oluşum bu farklı eşiklerden birbirinin ardı sıra, tek değişkenin kuluçka süresi ya da aralıkların süresi olan biyolojik bir gelişmenin doğal evrelerinden geçtiği gibi geçmez. Gerçekte, dağılımı evrimsel olmayan olaylar söz konusudur. Bu olayların tekil düzeni her söylemsel oluşumun karakterlerinden biridir. İşte bu ayrımların birkaç örneği:

Bazı durumlarda, pozitiflik eşiği epistemolojik eşikten çok önce aşılır. Böylece, bilimsel iddianın söylemi olarak, psikopatoloji, 19. yüzyılın başında, Pinel, Heinroth ve Esquirol ile kendinden önce rahatlıkla varolan, uzun zamandan beri otonomisini ve düzenlilik sistemini kazanmış bulunan bir söylemsel pratiği

epistemolojikleştirdi. Fakat bu iki eşiğin zamanla birbirine karıştırılmış ve aynı zamanda, bir pozitifliğin kuruluşunun epistemolojik figürü olarak ortaya çıkmış olması da mümkündür. Bazen bilimsellik eşikleri bir pozitiflikten diğerine geçişe bağlıyken bazen de ayrıdır; böylece kendine özgü olan bilimselliğiyle varlıklar sınıfının değil fakat farklı organizmaların özel bağlantılarının bilimi olarak doğa tarihinden biyolojiye geçiş, Cuvier'nin çağında bir pozitifliğin bir diğerine dönüşümü olmadan gerçekleşememiştir; buna karşılık Claude Bernard'ın deneysel tıbbı, sonra Pasteur'ün mikrobiyolojisi, içinde yaşadığımız çağda görüldüğü gibi, klinik tıbbın söylemsel oluşumu oyun dışı bırakılmaksızın, anatomiyle ve patolojik psikolojiyle kazanılmış olan bilimsellik tipini değiştirdi. Fakat, aynı şekilde, biyolojik disiplinlerde, evrimcilik yoluyla kurulmuş olan yeni bilimsellik, Cuvier'nin çağında tanımlanmış olan biyolojik pozitifliği değiştirmedi. Ekonomiye gelindiğinde ise çok sayıda kopuş görmekteyiz. 17. yüzyılda bir pozitiflik eşiği kabul edilebilir: Bu eşik, aşağı yukarı merkantilizmin uygulaması ve teorisiyle aynı zamana rastlar; fakat onun epistemolojikleşmesi biraz daha geç, yüzyılın sonuna doğru ya da Locke ve Cantillon ile devam eden yüzyılın başında gerçekleşecektir. Bununla birlikte, 19. yüzyıl, Marx'ın ekonomi politikten hareketle bütünüyle yeni bir söylemsel pratik ortaya koyacağı bu çağ, Cournot ve Jevons'un sıralarını değiştireceği, yeni bir pozitiflik tipine, yeni bir epistemolojikleşme biçimine, Ricardo ile damgasını vurur.

Bilimde sadece doğruların çizgisel yığılımı ya da aklın belirli bir yönde ilerleyen evrimi kabul edilip de düzeyleri, eşikleri, çeşitli kopuklukları olan bir söylemsel pratik kabul edilmediğinde, ancak modeli bütün çağlar boyunca ve herhangi bir bilgi biçimi için aralıksız sürdürülen tek bir tarihsel paylaşım betimlenebilir: Henüz bilimsel olmayan ile kesin olarak bilimsel olan arasındaki paylaşım. Kopuşların tüm sıkılığı, parçaların bütün dağılımı, etkilerinin dengelenmesi ve karşılıklı bağımlılıklarının oyunu, sürekli tekrar edilmesi gereken bir kuruluşun monoton eylemine indirgenmiş bulunur.

Hiç kuşkusuz, farklı eşiklerini ayırt edilebildiğimiz ve aralarında benzer bir dengeler bütünü betimleyebildiğimiz sadece bir bilim vardır: Pozitiflik eşiğini, epistemolojikleşme eşiğini, bilimsellik eşiğini ve biçimselleştirme eşiğini aşmış olan tek söylemsel pratik matematiktir. Matematiğin varoluşunun olanağı bile, başka her yerde, bütün tarih boyunca dağınık kalmış olan şeylerin daha baştan verilmiş olması anlamına geliyordu: İlk pozitifliğinin halihazırda biçimlendirilmiş bir söylemsel pratiği (başka biçimlendirmelerin daha sonra gerçekleştirilmesi gerekiyor olsa bile) oluşturması gerekiyordu. İşte bunun içindir ki onların kuruluşu hem o derece gizemli (analize o kadar az elverişli, ilk başlangıç biçiminin içine o denli saklanmış) hem de (aynı zamanda hem kaynak olarak hem de temel olarak değerli olduğu için) o kadar değerlidir; işte bunun içindir ki ilk matematikçinin ilk davranışında, bütün tarih boyunca açılmış ve sadece tekrar edilmiş, sadeleştirilmek için yeniden gözden geçirilmiş olan bir idealliğin kuruluşu görülmüş oldu; işte bunun içindir ki matematiğin başlangıcı, tarihsellik ilkesi sıfatıyla olduğundan daha az bir tarihsel olay olarak incelenir ve son olarak, işte bunun içindir ki bütün öteki bilimler için, tarih içindeki doğuşları, el yordamıyla yapılan araştırmaları ve başarısızlıkları, gecikmiş ortaya çıkışları hakkındaki betimleme, yer ölçümünün tüm kaba pratiklerinin kesin ve aniden su yüzüne çıkan bir geometrinin tarihüstü modeline maledilir. Matematiksel söylemin ortaya çıkışı, bütün öteki bilimlerin doğuşu ve oluşu için prototip olarak alındığında, bütün tekil tarihsellik biçimlerini aynı türün içine yerleştirme, söylemsel bir pratiğin aşabildiği ve başlangıçla ilgili problematiğin tüm zamanlarda belirsiz bir şekilde meydana getirebildiği bütün farklı eşikleri bir tek parçanın içinde toplama tehlikesine düşülür: Böylelikle tarihsel-aşkınsal analizin kuralları ortadan kaldırılmış bulunacaktır. Matematik, biçimsel kesinlik ve ispat edilebilirlik çabaları içinde bilimsel söylemlerin çoğu için muhakkak ki model oldu; fakat bilimlerin gerçek oluşumunu inceleyen tarihçi için matematik, her durum için genelleştirilemeyecek, kötü bir örnekti.

e) *Bilimlerin farklı tarih tipleri*

Yerleri belirlenebilen değişik eşikler, farklı tarihsel analiz biçimlerine olanak verir. İlk olarak, biçimselleştirme düzeyinde bir analiz: Matematiğin, kendine özgü olgunlaşma süreci içinde kendisi üzerine anlatmayı sürdürdüğü işte bu tarihtir. Verili bir anda oldukları şey (alanları, yöntemleri, tanımladıkları nesneler, kullandıkları dil) hiçbir şekilde bilimselleşmemişin dışına atılmaz; fakat kurdukları biçimsel yapının içinde sürekli olarak yeniden tanımlanmış (bu ancak geçersiz hale dönüşmüş ya da geçici olarak kısırlaştırılmış bölge sıfatıyla olacaktır) bulunur; bu geçmiş çok soyut, çok güçlü bir teorinin ya da çok yüksek bir düzeyin özel durumu, naif modeli, kısmi ve yeterince genelleşmiş taslağı olarak görülür; matematik yakınlıkların, ilişkilerin, bağımlılıkların, aşamalı olarak ilerleyen biçimselleşmelerin, onları çevreleyen genelliklerin bulunduğu sözlüğün içinde gerçek tarihsel güzergâhlarını yeniden kopyalar. Matematiğin oluşturduğu tarih ve kendisi hakkında anlattığı bu tarihi için, Diophante'ın cebri askıda kalmış bir tecrübe değil, Abel ve Galois'dan beri bilindiği gibi matematiğin özel bir halidir; tamamlanmışlıklara ilişkin Yunan yöntemi dönülmesi gereken bir çıkmaz yol değildir; bu, integral hesabın naif bir modelidir. Her beklenmedik tarihsel olgu, kendi biçimsel düzeyine ve yerine sahiptir. Bu, ancak kurulmuş bir bilimin içinde gerçekleştirilebilen ve biçimselleşme eşiğini bir kez aşmış olan bir *geri dönüşlü analizdir.*[7]

İkincisi; bilimsellik eşiğinde kurulan ve çeşitli epistemolojik figürlerden hareketle aşılabilen bir biçim üzerinde sorgulanan tarihsel bir analiz olduğudur. Söz konusu olan, örneğin, metaforlarla ya da düşsel içeriklerle dolu bir kavramın nasıl saflaştırıldığını ve nasıl bir bilimsel kavram statüsü ve işlevi alabildiğini bilmektir. Daha önce ortaya konulmuş, önceden kısmen eklemlenmiş fakat yine de dolaysız pratik kullanımların ya da gerçek değerlendirmelerin içinden geçmiş olan bir tecrübe bölgesinin bilimsel bir alan olarak nasıl kurulabildiğini

7. Bkz. bu konuda Michel Serres: *Les Anamnèses mathématiques* (*Hermès ou la communication* içinde, s. 78).

bilmek söz konusudur. Daha genel olarak, bir bilimin hem kendisini hazırlayan hem de vaktinden önce kendisine dayanan bir bilimsellik öncesi düzeyin üstünde ve karşısında nasıl yer aldığını, onun hâlâ kendisini engelleyen engelleri ve sınırları nasıl aşabildiğini bilmek söz konusudur. G. Bachelard ve G. Canguilhem bu tarihin modellerini verdi. Onun, geri dönüşlü analiz olarak, bilimin kendi içinde kurulmaya, bilimin bütün bölümlerini kurduğu yapının içine yeniden yerleştirmeye ve biçimselleştirmesini bugün kendisine ait olan biçimsel sözlüğün içinde anlatmaya ihtiyacı yoktur: Geri dönüşlü analiz bilimin kendisinden kurtulduğu ve bilimselliğin eşiğine ulaşmak için kendisinin dışına çıkmak zorunda olduğu her şeyi gösterdiğine göre, bu analiz, başka bir yerde nasıl biçimsel bir sözlük olabilecektir. Aynı sebepten dolayı, bu betimleme kurulmuş bilimi norm sanır; onun anlattığı tarih doğru ve yanlışın, rasyonel ve irrasyonelin, engel ve verimliliğin, saflık ve saflıktan uzaklığın, bilimsel olan ve bilimsel olmayanın birbirine karşıtlığı tarafından zorunlu olarak vurgulanır. Orada bilimlerin bir *epistemolojik tarihi* söz konusudur.

Üçüncü tarihsel analiz tipi: Pozitiflikleri tarafından belirlenmiş söylemsel oluşumlar ile hepsi zorunlu olarak bilim olmayan ve zaten belki hiçbir zaman olamayacak epistemolojik biçimler arasındaki çatlama noktasını, epistemolojikleşme eşiğini eleştirme noktası sanan bir analiz. Bu düzeyde, bilimsellik norm görevi görmez: Bu *arkeolojik tarih* içinde, bütün çıplaklığıyla ortaya konulan şeyler, bir bilgiye yer verdikleri ve bu bilginin bilim statüsü ve rolü kazandığı ölçüde söylemsel pratiklerdir. Bu düzeyde bir bilimler tarihine girişmek, epistemolojik yapıları dikkate almaksızın söylemsel oluşumları betimlemek değil; bir bilimin kuruluşunun ve muhtemelen onun biçimselleşmeye geçişinin bir söylemsel oluşumda, onun pozitifliğinin değişimlerinde olanağını ve etkisini nasıl bulmuş olduğunu göstermektir. Benzer bir analiz için, o halde söylemsel pratikler hakkındaki bir tanımdan hareketle bilimlerin tarihinin profilini çıkarmak; hangi düzene göre ve hangi değişmeler sayesinde, yerini epistemolojikleştirme

süreçlerine nasıl bırakabildiğini, bilimselliğin normlarına nasıl ulaşabildiğini ve belki de biçimselleştirme eşiğine kadar nasıl uzanabildiğini tanımlamak söz konusudur. Bilimlerin tarihsel yoğunluğu içinde, söylemsel pratiğin düzeyini araştırırken onu derin ve temel bir düzeye (her geometriden önce, düzensiz ve parçalanmış olarak verilen bu yeryüzüne, bütün astronomilerin bölünmüşlüğü içinde parıldayan bu gökyüzüne), yaşanmış tecrübe zeminine geri göndermek gibi bir isteğimiz yok; sadece bilgiyi, epistemolojik biçimleri ve bilimleri, bütün farklılıklar, ilişkiler, mesafeler, dengelenmeler, bağımsızlıklar, otonomiler oyununu ve kendi öz tarihselliklerinin birbirleriyle eklemlenme biçimini pozitiflikler arasında göstermek istiyoruz.

Söylemsel oluşumların, pozitifliklerin ve bilginin, epistemolojik biçimler ve bilimler ile olan ilişkilerinin içinde analizi, bilimler tarihinin başka mümkün biçimlerinden ayırt edilebilmesi için, *epistemen*in analizi adı verilmiş olan şeydir. Belki, bu *epistemen*in dünyanın bir vizyonu, bütün bilgilerde ortak ve her bir bilgiye aynı normları ve aynı postülatları dayatacak olan bir tarih dilimi, aklın genel bir evresi, bir çağın insanlarının kendisinden kaçıp kurtulamayacağı belirli bir düşünce yapısı, ortak bir el tarafından herkes için yazılmış büyük mevzuat gibi bir şey olduğundan kuşkulanılacaktır. *Episteme* ile gerçekte, epistemolojik biçimlere, bilimlere, muhtemelen biçimsel yapılara kavuşmuş sistemlere yer veren söylemsel pratikleri, belirli bir çağda, birleştirebilen ilişkiler bütünü; bu söylemsel oluşumların her birinde, epistemolojikleşmeye, bilimselliğe, biçimselleştirmeye geçişlerin, kendisine göre kurulduğu ve işlediği biçim; aynı zamanın içine girebilen, birbirlerine bağlanabilen ya da zamanın içinde dengelenebilen bu eşiklerin dağılımı; birbirine yakın fakat birbirinden ayrı söylemsel pratiklerden doğdukları ölçüde epistemolojik biçimler ya da bilimler arasında var olabilen yanal ilişkiler kastedilir. Episteme, her türlü bilimin ötesine geçtiğinden, bir öznenin, bir aklın ya da bir çağın en yüksek birliğini gösterecek bir bilgi biçimi veya bir rasyonellik tipi değildir; söylemsel düzenlerin seviyesinde analiz edildiği

zaman bilimlerin arasında, belirli bir çağ için, keşfedilebilecek olan ilişkiler bütünüdür.

*Episteme*nin tanımlanması demek ki birçok temel karakteri ortaya koymaktadır: Episteme tüketilemez bir alanı açar ve bu alan asla kapatılamaz; onun bir çağın bütün bilgilerinin kendisine bağlı bulunduğu postülatlar sistemini yeniden kurmak gibi bir amacı yoktur; ama sonsuz bir ilişkiler alanını baştan sona katetmek gibi bir amacı vardır. Üstelik episteme, bir gün görünen sonra da birdenbire ortadan silinip gidecek olan hareketsiz bir biçim değildir: Episteme, kurulan ve bozulan değişimlerin, dengelenmelerin, rastlaşmaların belirsiz hareketlilikteki bir bütünüdür. Ayrıca, bilimler, epistemolojik biçimler, pozitiflikler ve söylemsel pratikler arasındaki ilişkilerin toplamı olarak, episteme, belirli bir anda, kendini söyleme dayatan çelişkiler ve sınırlamalar oyununu yakalama olanağı verir: Fakat bu sınırlama, bilgisizliği bilgililiğin, hayali akıl yürütmenin, görünüşlere bağlılığı dörtbaşı mamur tecrübenin ve düş kurmayı çıkarsamaların ve tümdengelimlerin karşısına koyan olumsuz bir sınırlama değildir; episteme teknik yetersizlikler, zihinsel alışkanlıklar ya da gelenek tarafından konulmuş sınırlar hesaba katıldığında, bir çağda bilinebilen şeyler değildir; söylemsel pratiklerin pozitifliği içinde, epistemolojik biçimlerin ve bilimlerin varoluşunu mümkün kılan şeylerdir. Nihayet, episteme hakkındaki analizin kritik soruyu (Madem bilim diye bir şey var, hukuku ya da meşruiyeti nedir?) yeniden ele almanın bir biçimi olmadığı görülüyor. Bu soru, verilmiş olmak olgusunun bu bilim için oluşunu kendi kendine sormak için ancak bilimin verisini kabul eden bir sorudur. Bilimsel söylemin karmaşıklığı içinde, onun oyuna soktuğu şey, bir bilim olma hakkı değil, bir bilim olarak var olduğu olgusudur. Yine onun bütün bilgi felsefelerinden ayrıldığı nokta, bu olguyu, olguyu ve hukuku aşkın bir öznede temellendirecek olan bir ilk bağışlama ânına değil de bir tarihsel pratik sürecine bağlamasıdır.

f) *Başka arkeolojiler.*

Bir soru askıda kalıyor: Bir bilginin düzenlenişini apaçık gösterecek fakat onu epistemolojik biçimlerin ve bilimlerin doğrultusunda analiz etmeyi düşünmeyecek olan bir arkeolojik analiz kavranabilecek midir? *Epistemeye* doğru olan eğilim arkeolojiye açılabilen tek eğilim midir? Arkeoloji tek başına, bilimlerin tarihini incelemenin belirli bir biçimi olmak zorunda mıdır? Başka bir ifadeyle, şimdiye kadar kendini bilimsel söylemlerin bölgesiyle sınırlayarak arkeoloji, aşamadığı bir zorunluluğa boyun mu eğdi ya da özel bir örnek üzerinde, büsbütün başka bir gelişmeye sahip olabilen analiz biçimleri mi tasarladı?

Şu anda bu soruya kesin olarak cevap vermek için pek az ilerleme kaydettim. Fakat genellikle yapılması gereken pek çok kanıtlamaya ve denemeye bağlı olarak, farklı yönlerde gelişecek olan arkeolojiler düşünüyorum. Örneğin, "Cinsellik" hakkında arkeolojik bir betimleme olsun. Artık, onun, *epistemeye* doğru nasıl yöneltilebileceğini daha iyi görüyorum: Cinselliğin biyolojisi ve psikolojisi gibi epistemolojik biçimlerin 19. yüzyılda hangi tarzda oluştukları ve hangi kopuş ile Freud'la birlikte, bilimsel bir söylemin kurulduğu gösterilecektir. Bununla birlikte bir başka analiz olanağı da var: Belirli bir çağda bir sosyal yapıda, bilinçsiz bir kalabalıkta ya da belirli bir ahlaksal davranışta, onun ilkesini araştırmak suretiyle insanların cinsel davranışını incelemek yerine, insanların cinsellik hakkında düşünebildikleri şeyi (hakkında nasıl dinsel yorumlar yapılıyor, hangi değerlendirmeyi ya da hangi ayıplamayı ona dayandırıyorlar, cinsellik hangi düşünsel ve ahlaksal çatışmaları var edebiliyor) betimlemek yerine, bütün bir söylemsel pratiğin, bu temsillerde olduğu gibi, bu davranışlarda da kapsanmış bulunup bulunmadığı; bilimsel bir söyleme doğru olan her yönelimin dışında, cinselliğin haklarında konuşulabilen (ya da konuşulması yasaklanmış olan) bir nesneler toplamı, lirik ifadelerin ya da hukuksal yaptırımların söz konusu olduğu bir mümkün ifadeler alanı, kuşkusuz kavramların ya da temaların basit biçimi altında ortaya konabilen bir kavramlar toplamı, davranışların tutarlılığında ya da yaptı-

rım sistemlerinde görünebilen bir seçim oyunu olup olmadığı sorulacaktı. Böyle bir arkeoloji, eğer görevinde başarılı olsaydı cinsellikle ilgili yasaklamaların, dışlamaların, sınırlamaların, değerlendirmelerin, özgürlüklerin, ihlallerin, bütün sesli ya da sessiz görünüşlerinin belirli bir söylemsel pratiğe nasıl bağlandığını gösterecekti. Arkeoloji belirli bir "konuşma tarzı"nı, elbette cinselliğin arkasındaki gerçeklik olarak değil fakat ona göre betimlenebileceği boyutlardan biri olarak gösterecekti ve bu konuşma tarzının, bilimsel söylemlerin içinde değil de bir yasaklar ve değerler sisteminin içinde nasıl kapsandığı gösterilecekti. Böylelikle analiz *epistemen*in yönünde değil fakat etik adı verilebilecek o şeyin yönünde yapılacaktı.

İşte başka bir mümkün yönelim örneği daha. Bir tabloyu analiz etmek için, ressamın gizli söylemi yeniden kurulabilir; sonuç olarak sözcüklerin içine değil ama çizgilerin, yüzeylerin ve renklerin içine girmiş olan niyetlerinin fısıltısını yeniden bulunmak istenebilir; dünya hakkındaki vizyonunu oluşturduğu kabul edilen olan bu örtülü felsefe açığa çıkarılmaya çalışılabilir. Buna parelel olarak, bilimi ya da en azından çağın kanaatlerini sorgulamak ve ressamın onlardan ödünç alabildiği şeyleri bilmeye çalışmak mümkün olur. Arkeolojik analizin bir başka amacı daha olacaktır: Arkeoloji mekânın, mesafenin, derinliğin, rengin, ışığın, oranların, hacimlerin, çevre çizgilerinin, bir söylemsel pratiğin içinde düşünülmüş, adlandırılmış, ifade edilmiş, kavramsallaştırılmış olup olmadıklarını, bu söylemsel pratiğin kendisine yer verdiği bilginin teoriler ve belki de spekülasyonlarda, öğretim biçimlerinde ve reçetelerde olduğu gibi, davranışlarda, tekniklerde ve ressamın yaklaşık aynı el hareketinde kapsanmış olup olmadığını araştıracaktı. Sözcüklerin kullanılmayacağı özel bir dile sahip olacak olan resimin, ... anlamına gelmenin ya da "demek" olmanın belirli bir tarzı olduğunu göstermek söz konusu olmayacaktı. Hiç değilse, boyutlarından birinde, onun tekniklerde ve etkilerde vücut bulan bir söylemsel pratik olduğunu göstermek gerekecekti. Böyle betimlendiğinde, resim, daha sonra uzayın maddeselliği içinde kopyalanması gerekecek

olan saf bir görme değil, sessiz ve sürekli içi boş olan anlatımları daha sonraki yorumlamalar tarafından kurtarılması gerekecek olan, daha ziyade çıplak bir hareket değildir. O yolunu hem bilimsel bilgilerden hem de felsefi temalardan bağımsız olarak bütünüyle bir bilginin pozitifliği tarafından kateder.

Bana öyle görünüyor ki siyaset bilgisi konusunda da aynı tipten bir analiz yapmak mümkündür. Bir toplum, bir grup ya da bir sınıfın siyasi tutumunun, belirli ve betimlenebilir bir söylemsel pratiğin içinde yer alıp almadığı görülmeye çalışılacaktır. Bu pozitiflik, kesinlikle, ne dönemin siyaset teorileriyle ne de ekonomik belirlemelerle aynı zamana rastlamaz: Siyasetin dile getirilmelerinin nesnesi olabilen şeyleri, bu dile getirmenin alabildiği biçimleri, siyasette açığa çıkmış bulunan kavramları ve siyasette işlev gören stratejik seçimleri tanımlar. Bu bilgi, pozitifliğin kendisine yer verebildiği ve her zaman mümkün olan *episteme* doğrultusunda değil de tutumlar, mücadeleler, çatışmalar, kararlar ve taktikler doğrultusunda analiz edilir. Pratiğin ikinci bir teorileştirilmesinin düzeniyle ilgili olmayan ve teorinin uygulamaya konuluşu da olmayan bir siyaset bilgisi, böylelikle ortaya konulabilir. Bu bilgi, başka pratikler arasında açılan ve onların üzerine eklemlenen bir söylemsel pratik tarafından düzenli olarak oluşturulduğundan dolayı, "nesnel veriler"in ve gerçek pratiklerin birçoğunu az ya da çok eksiksiz bir biçimde "yansıtacak" olan bir ifade değildir. Daha baştan, aynı zamanda, özelliğini, işlevlerini ve ilintilerinin ağını bulduğu farklı pratiklerin alanı içine kaydedilir. Eğer böyle bir tanımlama mümkün olsaydı, öyle görünüyor ki bir pratiğin ve siyasi bir teorinin nereden eklemlendiğini anlamak için bireysel ya da kolektif bir bilinç âanından geçmeye ve bu bilincin, hangi ölçüde, bir yandan sessiz durumları ifade edebildiğini, öte yandan, teorik doğrulara karşı duyarlı görülebildiğini araştırmaya ihtiyaç kalmayacaktı. Yine eğer bu tanımlama mümkün olsaydı bir bilinç haliyle ilgili psikolojik bir problem ortaya atılmak zorunda kalınmayacak; fakat bir bilginin oluşumunu ve dönüşümlerini analiz etmek zorunda kalınacaktı. Problem örneğin,

ne hangi andan itibaren devrimci bir bilincin ortaya çıktığını ne de ekonomik koşulların ve teorik açıklama işinin, bu bilincin doğuşunda hangi karşılıklı rolleri oynayabildiklerini belirlemek olacaktı; devrimci insanın genel ve örnek biyografisini yeniden çizmek ya da onun projesinin kaynağını bulmak söz konusu olmayacaktı; fakat tutumların ve stratejilerin içinde kapsanmış olan, toplum hakkında bir teoriye yer veren, birbirlerinin içine girmeye ve karşılıklı olarak birbirlerine dönüşmeye çalışan bir söylemsel pratiğin, devrimci bir bilginin nasıl oluştuğunu göstermek söz konusu olacaktı.

Biraz önce sorulmuş olan "Arkeoloji sadece bilimlerle mi meşgul olur? Arkeoloji bilimsel söylemler hakkındaki analizde başka bir şey değil midir?" sorularına şimdi cevap verilebilir. Bu cevap da ikinci kez verilmiyor. Arkeolojinin betimlemeye çalıştığı şey, özel yapısı içindeki bilim değil, *bilgi*nin çok değişik olan alanıdır. Üstelik eğer arkeoloji, epistemolojik biçimler ve bilimler ile olan ilişkisi içinde bilgiyle meşgul olursa bilgiyi, farklı bir yönde de sorgulayabilir ve bir başka ilişkiler ağı içinde de onu betimleyebilir. *Epistemeye* doğru olan yönelim şimdiye kadarki tek araştırma oldu. Bunun sebebi, hiç kuşkusuz kültürlerimizi karakterize eden bir eğilimle söylemsel oluşumların epistemolojikleşmeyi sürdürmeleridir. Pozitiflikler alanının ortaya çıkabilmesi bilimlerin, onların tarihlerinin, tuhaf birliklerinin, dağılımlarının ve kopukluklarının incelenmesi yoluyla olur; söylemsel oluşumlar oyununun yakalanabilmesi, bilimsel söylemlerin küçük aralığı içinde olanaklıdır. En verimli, arkeolojik betimlemeye en açık dönemin, Rönesans'tan 19. yüzyıla, bu kadar pozitifliğin epistemolojikleşmesini gözler önüne sermiş bulunan bu "klasik çağ" olması, bu koşullarda şaşırtıcı değildir; söylemsel oluşumların ve bilgiyle ilgili özel düzenlemelerin, bilimsellik ve biçimselleştirme düzeylerinin ulaşmakta en fazla zorlandıkları yerde şekillenmiş olmaları da şaşırtıcı değildir. Fakat eleştirinin can alıcı noktası oradadır; bu, arkeoloji için zorunlu bir alan değildir.

Sonuç

Bütün bu kitap boyunca, şöyle ya da böyle, "yapısalcılık"tan veya genel olarak bu sözcükle kastedilen şeyden, kendinizi korumaya çalıştınız. Onun ne yöntemlerini ne kavramlarını kullanmadığınızı, dilbilimsel betimleme yollarına göndermede bulunmadığınızı, hiçbir biçimselleştirme endişesi taşımadığınızı ileri sürdünüz. Fakat bu farkların anlamı nedir? Yoksa yapısal analizlerde pozitif olarak var olabileni, bu analizlerin kesinlik ve kanıtsal etkinlik hakkında sahip olabildiklerini ortaya koymada başarısız mı oldunuz? Yoksa incelemeye çalıştığınız alan bu tür bir girişime uygun değil ve zenginliği içine hapsetmek istediğiniz şemalardan kaçıp kurtulmayı sürdürdü mü? Üstelik gayet laubali bir şekilde, yöntem konusundaki güçsüzlüğünüzü maskelediniz;

gerçek yapısal bir analizden sizi ayrı tutan ve her zaman da ayrı tutacak olan ortadan kaldırılamaz mesafeyi, apaçık olarak ileri sürülmüş bir ayrım olarak şimdi bize takdim ediyorsunuz.

Çünkü bizi yanıltmayı başarmış değilsiniz. Kullanmadığınız yöntemler tarafından bırakılmış boşluğun içinde, dilleri ya da mitleri, edebî eserleri ya da öyküleri betimleyen kavram serileri tarafından şimdi kabul edilmiş olan kavramlara yabancı gibi görünen bütün bir kavramlar serisini alaşağı ettiğiniz; oluşumlardan, pozitifliklerden, bilgiden, söylemsel pratiklerden, her adımda tekilliğinin ve harika güçlerinin altını çizmekle övündüğünüz bütün bir terimler bütününden söz ettiğiniz doğrudur. Fakat yapısalcılığın temel konularından; en tartışmalı postülatlarını, en kuşkulu felsefeyi oluşturan aynı temel konularından bazılarını, bu tuhaflıklara indirgenemez olan bir alanda değerlendirmek girişiminde bulunmamış olsaydınız, tüm bu tuhaflıkları icat etmek zorunda kalacak mıydınız? Her şey, deneysel ve ciddi bir işi değil; fakat onun zorunlu ilkelerinden, daha çok genellemeleri olan iki ya da üç temayı, analizle ilgili çağdaş yöntemlere sanki sahipmişsiniz gibi cereyan etmektedir.

Bundan dolayıdır ki söylemin özgün boyutlarını küçültmek, onun özel düzensizliğini savsaklamak, girişkenlik ve özgürlükle ilgili içerebildiği şeyleri gizlemek, dilde ortaya çıkardığı dengesizliği gidermek istediniz; bu açılışı yeniden kapatmak istediniz. Belirli bir dilbilim biçimi gibi, konuşan özneye aldırmamaya çalıştınız; bütün antropolojik göndermelerin hakkındaki söylemin gerçekleşebileceğine, sanki herhangi bir kişi tarafından hiçbir şekilde dile getirilmemiş gibi, sanki özel koşullar içinde doğmamış gibi, sanki betimlemelerin içinden geçmemiş gibi, sanki hiç kimseyi ilgilendirmiyormuş gibi incelenebileceğine inandınız. Sonunda, ona eşzamanlılık ilkesini uyguladınız: Söylemin, belki dilin tersine, temelden tarihsel olduğunu, elde bulunan öğelerden değil, açıldığı zamanın dışında analiz edilemeyecek gerçek ve ardışık olaylardan kurulmuş olduğunu düşünmeyi reddettiniz.

– Haklısınız: Söylemin aşkınlığını kabul etmedim, tanımlarken bir öznelliğe bağlamayı reddettim, tarihsel karakterini,

ilk olarak ve sanki genel biçimi olmak zorundaymış gibi değerlendirmedim. Fakat bütün bunlar, dilin alanında denenmiş olan kavramları ve yöntemleri, dilin alanının ötesine uzatmaya tahsis edilmiş değildi. Söylemden bahsettiysem bu, dilin mekanizmalarının ya da süreçlerinin söylemde bütünüyle devam ettiğini göstermek için değildi; fakat daha ziyade, sözel edimlerin yoğunluğu içinde, mümkün analiz düzeylerinin çeşitliliğini göstermek için; dilbilimsel yapılaşma ya da yorumlama yöntemlerinin yanında, ifadeler, ifadelerin oluşumları ve söyleme özgü düzenlemeler hakkındaki özel bir betimlemenin gerçekleştirilebileceğini göstermek içindi. Konuşan özneye olan göndermeleri askıya aldıysam bu, bütün konuşan özneler tarafından aynı şekilde uygulanabilmiş olan kuruluş yasalarını ve biçimleri keşfetmek için değildi, bir çağın bütün insanlarında ortak olacak olan büyük evrensel söylemi konuşturmak için de değildi. Tam tersine, ayrımların nelerden ibaret olduğunu, insanların, aynı söylemsel pratiğin içinde, farklı konulardan söz etmelerinin, birbirine zıt kanılara sahip olmalarının, çelişkili seçimlerde bulunmalarının nasıl mümkün olduğunu ve söylemsel pratiklerin birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını göstermek söz konusuydu. Kısacası, özne sorununu ortadan kaldırmamayı istedim; öznenin söylemlerin çeşitliliği içinde işgal edebildiği durumları ve işlevleri tanımlamak istedim. Nihayet, şunu tespit edebildiniz: Tarihi inkâr etmedim, farklı düzeylerdeki dönüşümleri göstermek için değişimin genel ve içi boş kategorisini askıya aldım; her söylemsel pratik konusunda, onun yığılma, dışarı atma, yeniden aktifleşmeyle ilgili kurallarını, türemeyle ilgili özgün biçimlerini ve çeşitli art arda gelişler konusundaki bağlanma düzeniyle ilgili özel biçimlerini betimlemek için, tekbiçimli bir zamansallaştırma modelini reddettim.

Demek ki yapısalcı girişimi meşru sınırlarının ötesine götürmek istemedim. Tabii, hakkımı rahatlıkla teslim edeceksiniz ki *Kelimeler ve Şeyler*'de, yapı terimini tek bir defa bile kullanmadım. Eğer bunu çok istiyorsanız, "yapısalcılık" konusundaki polemikleri bırakalım. Onlar bugün çalışanlar tarafından terk

edilmiş bölgelerde güçlükle yaşıyor; sonuç verebilen bu mücadele şimdi, artık, ancak mimik sanatçıları ve panayır oyuncuları tarafından yönetiliyor.

– Bu polemiklerden kurtulmak istemeniz boşuna, sorundan kaçamayacaksınız. Çünkü sorun, sahibi bulunduğumuz yapısalcılığa ait değildir. Onun doğruluğunu ve etkinliğini bilerek ve isteyerek kabul ediyoruz: Bir dili analiz etmek söz konusu olduğu zaman mitolojilerin, halk hikâyelerinin, şiirlerin, rüyaların, edebî eserlerin, belki filmlerin yapısal analizi, onsuz birbirlerinden ayırt edilemeyecek olan ilişkileri gösterir; karşıtlık biçimleri ve bireyselleşme ölçütleriyle tekrarlayan öğeleri tanımlama ve denkliklerin ve dönüşüm kurallarının kuruluş ilkelerini de ortaya koyma olanağını verir. Başlangıçta bahsedilen bazı üstü kapalı geçişlere rağmen, şimdi insanların dilinin, bilinçaltının, hayal gücünün yapının yasalarına uyduğunu kolaylıkla kabul ediyoruz. Fakat kesinlikle reddettiğimiz şey, sizin yaptığınız şeydir: Ardı ardına gelişlerin içindeki bilimsel söylemlerin, oluşan bir aktiviteye başvurmaksızın, bilimsel söylemlerin duraksamalarının içine kadar bir ilk tasarının ya da temel bir erekselliğin açılışını kabul etmeksizin, onları birbirine bağlayan ve yeniden yakalayabildiğimiz noktaya kadar götüren derin sürekliliği yeniden bulmaksızın analiz edilebilmesi; böylelikle aklın oluşumunun çözülebilmesi ve düşünce tarihinin her türlü öznellik göstergesinden kurtarılabilmesidir. Tartışmayı yoğunlaştırıyoruz: Kuruluş öğeleri ve kurallarına dayanarak, genel olarak dilden, bir başka yerde ve bir başka zamanda mitlerin dili olan bu dilden ya da bilinçaltımızın veya eserlerimizin dili olan, her şeye rağmen biraz tuhaf olan bu dilden bahsedilebildiğini kabul ediyoruz; fakat bilgimizin dilini, burada ve şimdi kullandığımız bu dili, bize bunca öteki dilleri analiz edebilme olanağını veren bu yapısal söylemin kendisini, tarihsel derinliği içinde, ortadan kaldırılamaz olarak görüyoruz. Bunun, kendisinden, yavaş doğuşundan, bu günkü durumuna kadar getiren bu gizli oluşumundan hareketle olduğunu, yapılara dayanarak diğer söylemlerden bahsedebildiğimizi yine de unutamazsınız;

bunun olanağını ve hakkını bize vermiş olan bu oluşumdur; bu oluşum, şeylerin kendisinden hareketle etrafımızda bugün gördüğümüz gibi düzenlendikleri kör işi oluşturur. Hint-Avrupa efsaneleri ya da Racine'in trajedileri çözümlendiği zaman öğeler, ilişkiler ve süreksizliklerle oynanır, bunu çok istiyoruz; konuşan özneler üzerine bir sorgulamadan olabildiğince kaçınıyor, bunu da kabul ediyoruz; fakat analizin akışını tersine çevirmek için, onları mümkün kılan söylem biçimlerine kadar geri gitmek için ve bugün kendisinden söz ettiğimiz aynı yeri yeniden tartışma konusu yapmak için başarılı olmuş bu girişimlere dayanabildiğimizi kabul etmiyoruz. Öznelliğin kendilerinde belirginlik kazandığı bu analizlerin tarihi, kendi aşkınsallığının özünü korur.

– Bana öyle görünüyor ki tartışmanın ve dayanağımızın yeri, en ince ayrıntısına kadar incelenmiş yapısalcılık sorununda olduğundan daha çok, gerçekte burasıdır. Söylememe izin verin, sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, şu an söyleminizi anlayabilmem, yorumlamak için özel olarak uğraşmadığım düşünülürse elbette keyfidir. "Elbette, diyordunuz sessizce, açıkladığımız geri plandaki tüm kavgalara rağmen, dedüktif söylemlerin oluştuğunu bundan böyle kabul etmek zorundayız; elbette, bir ruhun tarihinden, bir varoluş tasarısından daha çok, felsefi bir sistemin mimarisinin betimlendiğini kabul etmek zorundayız; haklarında ne düşünürsek düşünelim, elbette edebî eserleri bir bireyin yaşanmış tecrübesine değil de dilin yapılarına bağlayan bu analizlere izin vermemiz gerekir. Elbette, vaktiyle bilincin üstünlüğüne dayandırdığımız bütün bu söylemleri bir yana bırakmak zorunda kaldık. Fakat yarım asırdan daha fazla bir zamandan beri kaybettiğimiz şeyleri şimdi, kendilerine başvurduğumuz bütün bu analizler hakkındaki çözümleme ya da en azından temel sorgulamayla ikinci dereceden geri almak istiyoruz. Bütün bu analizlerin nereden geldiğini, kendilerini kavramaksızın içlerine nüfuz eden tarihsel kaderin ne olduğunu, hangi naifliğin kendilerini mümkün kılan koşullara karşı onları kör kıldığını, tam oluşmamış pozitivizmlerinin hangi metafizik duvarın içine çekildiklerini onlara soracağız. İşte o

zaman, bilinçaltının, inandığımız ve doğruladığımız gibi, bilincin saklı sınırı olmadığı sonuç olarak önemsiz kalacak; bir mitolojinin artık dünyanın bir vizyonu ve bir romanın yaşanmış bir tecrübenin dış görünüşünden başka bir şey olmadığı önemsiz olacak; çünkü bütün bu yeni 'gerçeklikler'i ortaya koyan aklı, işte bu aklı yukarıdan gözetim altında tutuyoruz: Ne o ne onun geçmişi; ne onu mümkün kılan şey ne de onu bizim yapan şey aşkın alana tahsis edilmişlikten kaçıp kurtulamaz. Başlangıç, ilk kuruluş, teleolojik bakış açısı, zamansal süreklilik hakkındaki asla vazgeçmemeye iyice karar verdiğimiz soru; şimdi akla aittir. Bugün bizim düşüncemiz olarak güncelleşen, tarihsel-aşkınsal alanda devam ettireceğimiz düşünce bu düşüncedir. Bundan dolayı, ancak bütün yapısalcılıkları ister istemez desteklemek zorunda kaldığımız takdirde, kendimizin tarihi olan bu düşünce tarihine değindiğimizi kabul edebileceğiz; 19. yüzyıldan beri onu başlangıç ve öznellik problematiğine bağlamış olan bütün bu aşkınsal bağların çözüldüğünü ancak kabul edebileceğiz. Kendisinde mülteci olarak bulunduğumuz fakat sağlam bir biçimde zaptetmek istediğimiz bu kaleye yaklaşan kişiye, kutsal şeylere saygısızlık etmesini engelleyen bir tavırla, tekrar edeceğiz: *Noli tangere*."*

Oysa ilerlemeye ayak diredim. Ne başarımdan ne de silahlarımdan emin olduğum için değil. Fakat asıl olanın düşünce tarihini aşkın bir alana olan bağımlılığından kurtarmak olduğunu şu anda fark ettiğim için. Benim için problem kesinlikle, bilginin oluşumuna ya da kanıtlarını dilin alanında göstermiş olan kategoriler hakkındaki bilimlerin doğuşuna uygulamak suretiyle düşünce tarihini yapısallaştırmak değildi. Söz konusu olan, hiçbir teleolojinin peşinen ortadan kaldıramayacağı bir süreksizliğin içinde, bu tarihi analiz etmek; önceden sahip olunan hiçbir bakış açısının yeniden kapatamayacağı bir dağılmanın içinde onu tespit etmek; hiçbir aşkınsal kurumun öznenin biçimini kendisine dayatamayacağı bir genelliğin içinde onu kendisini açmaya bırakmak; hiçbir gün doğumunu haber

* Bana dokunma. (y.h.n.)

vermeyecek olan bir zamansallığa onu açmaktı. Söz konusu olan, bütün aşkınsal narsisizminden onu arındırmaktı. İçine kapanıp kaldığı bu kaybolmuş ve tekrar bulunmuş olan başlangıç çemberinden onu kurtarmak gerekiyordu; ne Kant'tan beri akıl yürütme mekanizmasının ne Husserl'den beri matematik idealliklerin ne Merleau-Ponty'den beri kaybolmuş dünya hakkındaki anlatımların, onu orada yeniden bulmak için sarf ettikleri çabalara rağmen, artık sahip olmadığı aşkınsal ânın bu açımlayıcı rolüne, düşünce tarihinin sahip olamayacağını göstermek gerekiyordu.

Yapısalcılıkla ilgili görünürdeki tartışma tarafından içine sokulduğumuz muğlaklığa rağmen, temelde tamamiyle anlaşıldığımıza inanıyorum; demek istiyorum ki; hem berikileri hem ötekileri yapmak istediğimizi tam olarak anladık. Hem bir teleolojinin işleyişine hem de nedenselliğin sonsuz süreçlerine açık olan, sürekli bir tarihin haklarını savunmanız çok normaldi; fakat bu hareketi, kendindenliği ve iç dinamizmi bilinmemiş olan bir yapısallığın ortalığı kaplamasından tarihi korumak için normal değildi; gerçekte, kesintisiz bir bilincin güçlerini, gözden geçirdiklerimizden daha iyi oldukları için, güvence altına almak istiyordunuz. Oysa bu savunmanın, tartışmayla aynı yerde değil de başka yerde gerçekleşmesi gerekiyordu: Çünkü, eğer deneysel bir araştırmaya, ince bir tarih çalışmasına aşkınsal boyutu kabul etmeme hakkını tanımış olsaydınız, o zaman özsel olanı terk ederdiniz. Bu yüzden bir yer değiştirmeler serisini terk ederdiniz. Arkeolojiyi başlangıç, biçimsel *a priori*ler, kurucu fiiller hakkında bir araştırma olarak, kısacası bir çeşit tarihsel fenomenoloji olarak incelemek. Onu tarihi fenomenolojik etkiden kurtarmak ve işinde başarısız olduğu, bir deneysel olgular serisinden başka bir şeyi ortaya koymadığı için itiraz etmek söz konusu olduğu halde incelemek. Sonra eşikleri, kopuşları, dönüşümleri ortaya koyduğu kaygısıyla tarihçilerin süreklilikleri göstermek olacak olan gerçek işini, arkeolojik betimlemenin karşısına çıkarmak (onlarca yıldan beri tarihin sözünün artık onun olmadığı); bu yüzden de deneysellikler hakkındaki kaygısızlığından dolayı

onu kınamak. Sonra da onu kültürel tamlıkları betimlemek için, en açık ayrılıkları tekdüzeleştirmek ve birbirleriyle çelişen biçimlerin evrenselliğini keşfetmek için, söylemsel pratiklerin tekil niteliğini tanımlamak niyetinde olduğu halde, bir girişim olarak düşünmek ve ayrımlar, değişmeler ve dönüşümlerle suçlamak. Nihayet onu tarihin alanı içinde, yapısalcılığın ithali olarak göstermek; yöntemleri ve kavramları hiçbir durumda karışıklığa meydan vermediği ve gerçek bir yapısal analiz olarak işlev göremediği halde böyle göstermek.

Bütün bu yer değiştirme ve bilmeme oyunları tamamiyle tutarlı ve gereklidir. İkinci bir üstünlüğü daha vardır: Son derece hoşgörüyle karşılamak ve kendilerine böyle boyun eğmek zorunda kaldığı tüm yapısalcılık biçimlerine seslenip, şunu diyebilmek: "Hâlâ bize ait olan bu alanlara eğer dokunursanız neyle karşı karşıya geleceğinizi görüyorsunuz; belki başka yerde bir geçerliliği bulunan davranışlarınız, orada hemen sınırlarıyla karşı karşıya gelecek; analiz etmek istediğiniz her somut içeriğin serbestlik kazanmasına izin verecekler; temkinli deneyciliğinizden vazgeçmeye zorlanmış olacaksınız ve isteğinizin tersine, yapının tuhaf bir ontolojisine katılacaksınız. Hiç kuşku yok ki ele geçirmiş bulunduğunuz fakat sınırlarını bizzat tespit ettiğimiz için bundan böyle size bahşetmiş oluyor gibi göründüğümüz bu yerlerle yetinmenizin bilgeliğine sahip olunuz." En önemli üstünlüğe gelince, elbette, o uzun zamandan beri kendisine angaje edildiğimiz ve ancak genişliğinin arttırdığı krizi gizlemekten ibarettir: Kant'tan beri felsefenin özdeşleştiği bu aşkınsal düşünmenin söz konusu olduğu; başlangıç tematiğinin, varlığımız hakkındaki ayrımdan kendisiyle kurtulduğumuz dönüş umudunun söz konusu olduğu; insanın varlığı sorunuyla ilgili bütün bu sorgulamaları düzenleyen ve uygulama hakkındaki analizden sakınma olanağını veren antropolojik bir düşüncenin; bütün hümanist ideolojilerin; sonuçta ve özellikle öznenin statüsünün söz konusu olduğu kriz. Gizlemek istediğiniz ve sanırım doğuş ve sistemin, eşzamanlılık ve oluşun, ilişki ve sebebin, yapı ve tarihin eğlenceli oyunlarını izlemek suretiyle

dikkatten kaçırmayı umduğunuz bu tartışmadır. Teorik bir metatezi uygulamadığınızdan emin misiniz?

– O halde tartışmanın dediğimiz yerde gereği gibi olduğunu varsayalım; aşkınsal düşüncenin son oyununu savunmanın ya da eleştirmenin söz konusu olduğunu varsayalım ve kabul edelim ki bu günkü tartışmamız daha çok kendisinden bahsettiğiniz krizin içinde yer almaktadır: Bu tartışmanın başlığı nedir o halde? Onun konuşma hakkı nereden gelmekte ve bu hakkı nereden alabilecektir? O nasıl meşru kabul edilebilecektir? Eğer söylemlerin görünüşüne ve dönüşmesine tahsis edilmiş bir deneysel incelemeden başka hiçbir şey yapmadıysanız, eğer ifade birliklerini, epistemolojik biçimleri, bir bilginin tarihsel biçimlerini betimlediyseniz, bütün pozitivizmlerin naifliğinden nasıl kurtulabilirsiniz? Girişiminiz başlangıç sorununa ve kurucu bir özneye zorunlu başvuruya karşı nasıl değerlendirilebilecektir? Fakat temel bir sorgulama başlatmayı kesin olarak istediğiniz, söyleminizi bizzat içinde yer aldığımız düzeye yerleştirmek istediğiniz takdirde, onun oyunumuzun içine gireceğini ve kendisinden kurtulmaya çalıştığı bu boyutun içine sırası geldiğinde dalacağını çok iyi biliyorsunuz. Ya o bize ait değildir ya da biz onu isteriz. Herhalde, on yıldan daha az bir zamandan beri izlemekte ısrar ettiğiniz bu söylemlerin ne olduğunu, asla sivil hallerini gerçekleştirmeye özen göstermeden, bize söylemek zorundasınız. Tek kelimeyle söylem nedir: Tarih mi yoksa felsefe mi?

– İtiraf ediyorum ki şimdi hakkındaki itirazlarınızdan daha çok, bu sorun benim kafamı karıştırıyor. Beni bütünüyle şaşırtmıyor; fakat bir süre daha askıda tutmayı tercih edeceğim. Şu an için söylemim, hâlâ herhangi bir terimini öngöremediğim, bahsettiği yeri belirlemek şöyle dursun, destek alabileceği zeminden kaçar. Bu söylem söylemler üzerinedir: Fakat onlarda gizli olan bir yasayı, sadece onun özgürleştirebileceği yeniden keşfedilmiş bir başlangıcı anlamaz; somut modelleri olabilecek genel teoriyi kendisiyle ve kendisinden hareketle kurmayı da anlamaz. Söz konusu olan, tek bir ayrımlar sistemine asla geri

getirilemeyen bir dağılımı, mutlak referans eksenlerine ait olmayan bir saçılmayı sergilemektir; söz konusu olan, hiçbir merkeze önem atfetmeyen bir merkezsizliği gerçekleştirmektir. Böyle bir söylemin, unutmayı ortadan kaldırmak, söylenmiş olan şeylerin derinliklerinde ve söylenmedikleri yerde, doğuş anlarını yeniden bulmak gibi bir rolü yoktur; ki söylemlerin ampirik yaradılışları ya da onlara başlangıç noktasını veren aşkınsal fiil söz konusu olsun. Benim söylemim başlangıç noktasının özeti ya da hakikatın bir anısı olmak istemez. Tam tersine, farklılıkları *gerçekleştirmek* zorundadır; onları nesneler olarak kurmak, kavramlarını analiz etmek ve tanımlamak zorundadır. Askıya alınmış tamlıkları kendi hesabına yeniden gerçekleştirmek için söylem alanını baştan sona katedeceği yerde, söylenmiş olan şeyin içinde gizli olan; fakat sonuç olarak her zaman, *alegori* ve *totoloji*yi oynamak yerine *kendisi* olarak kalan bu *öteki* söylemi araştıracağı yerde, sürekli olarak farklılaşmayı gerçekleştirir; o bir *teşhis*tir. Eğer felsefe kaynağın hatırlanması ya da geri dönüşü ise yaptığım şey, hiçbir durumda felsefe olarak düşünülemez; eğer düşüncenin tarihi yarı yarıya silinmiş biçimlere yeniden hayat vermekten ibaret ise yaptığım şey, tarih de değildir.

– Söylediğiniz şeyden, hiç değilse arkeolojinizin bir bilim olmadığı sonucunu çıkarmak gerekir. Onu bir betimlemenin belirsiz durumuyla dalgalanmaya bırakıyorsunuz. Hiç kuşku yok ki bu söylemlerden biri, kendinin taslak halinde bir disiplin olduğuna inandırmak ister. Bu şekilde yaratıcılarına iki avantaj sağlar: Açık ve kesin bir bilimsel temel kurmak zorunda olmamak ve söylemi doğuşunun rastlantılarından kurtaran genel bir geleceğe açmak. Temize çıkan pojelerden herhangi biri, esas görevini ya da doğrulandıkları anı ve belirlenmiş tutarlılıklarını gerçekleştirmeyi her zaman erteleyen, o projelerden değildir. Üstelik 19. yüzyıldan bu yana bu temellerin çok büyük bir kısmı dile getirilmiştir. Çünkü çok iyi bilinir ki modern teorik alanda icat etmekten hoşlandığımız şey, kanıtlanabilir sistemler değil; fakat imkânı verilmiş, programı çizilmiş, kaderi ve geleceği

başkalarına emanet edilmiş olan disiplinlerdir. Ayrıntılı çizimlerinin nokta nokta çizgisi henüz tamamlandığı halde, onlar yaratıcılarıyla birlikte kaybolur. Düzenlemek zorunda oldukları alan da sonsuza dek verimsiz kalır.

– Arkeolojiyi ne bir bilim olarak ne de gelecek bir bilimin ilk temelleri olarak takdim etmediğim doğrudur. Aynı zamanda, gelecekteki bir yapının planını yapmaktansa somut incelemeler vesilesiyle girişmiş olduğum şeylerin listesini, zaten pek çok düzeltmeden vazgeçerek yapmaya çalıştım. Arkeoloji sözcüğünün öncelenme değeri yoktur; arkeoloji sözel edimlerin analiz edilebilmesi için girişilmiş yollardan birini gösterir yalnızca. Bir seviyenin özelleşmesi; ifadenin ve arşivin özelleşmesidir, bir alanın belirlenmesi ve aydınlatılması; ifadesel düzenlemeler, pozitiflikler, kavramların oluşum, arkeolojik türeme, tarihsel *a priori* kurallarının kavramları olarak oyuna sokuluşudur. Fakat hemen hemen bütün boyutları ve bütün duraklarıyla aslında bu girişim bilimler, bilimsel tipten analizler ya da kesinlik ölçütlerine cevap veren teoriler için yapılmıştır. Arkeoloji ilk olarak, kendini kuran ve normlarını arkeolojik olarak betimlenmiş bilginin içine yerleştiren bilimler için yaratılmıştır: Patolojik anatominin, filolojinin, ekonomi politiğin, biyolojinin olabildiği gibi bunlar, *bilimler-nesneler* kadar arkeoloji için de geçerlidir. Arkeoloji bazen bir seviye, bazen alan, bazen yöntemler bakımından ayrıldığı ve ortak karakter çizgilerine göre yanında bulunduğu analize ilişkin bilimsel formlar için de yaratılmıştır. Söylenmiş şeyler yığını içinde, sözsel *edim*in gerçekleşme işlevi olarak tanımlanmış ifadeye savaş açmak suretiyle arkeoloji, öncelikli bir alan için dilbilimsel *yetki*ye sahip olacak olan bir araştırmadan ayrılır: Böyle bir betimleme, ifadelerin kabul edilebilirliğini tanımlamak için, yaratıcı bir model oluşturduğu halde; arkeoloji, gerçekleşme koşullarını tanımlamak için oluşum kurallarını ortaya koymaya çalışır. Bu iki analiz biçimi arasındaki benzerlikler kadar özellikle biçimselleştirmenin mümkün düzeyini ilgilendiren şey için farklılıkların bir kısmı da bundan dolayıdır; her durumda, arkeoloji için üretici gramer, bir *analiz-*

bağlam rolünü oynar. Ayrıca, arkeolojik betimlemeler, açılımlarında ve katettikleri alanlarda başka disiplinlerle eklemlenir: Tüm psikolojik ya da kurucu öznellik referanslarının dışında, ifadelerin içerebildiği farklı özne durumlarını tanımlamaya çalışırken arkeoloji, bugün psikanaliz tarafından öne sürülen bir soruyla karşılaşır; kavramların oluşum kurallarını, ifadelerin art arda geliş, birbirini izleyiş, birlikte varoluş biçimlerini göstermeyi denerken o, epistemolojik yapılar problemiyle karşılaşır; nesnelerin oluşumunu, nesnelerin doğdukları ve özelleştikleri alanları incelerken ve söylemlerin uyum koşullarını da incelerken toplumsal oluşumlar hakkındaki analizle karşılaşır. Bunca *birbiriyle bağlantılı alan* arkeoloji içindir. Nihayet, oluşumlar hakkındaki genel bir teoriyi kurmak mümkün olduğu ölçüde, farklı söylemsel pratiklere özgü kuralların analiz edilmesi olarak arkeoloji, kendisinin *kuşatıcı teori*si adı verilebilecek olan şeyi bulacaktır.

Eğer arkeolojiyi daha önce kurulmuş olan diğer söylemlerin arasına yerleştiriyorsam bu, kendine vermeye yetili olmayacağı bir konumdan, yan yana gelme ve bulaşmayla olduğu gibi, onu yararlandırmak için değil; hareketsiz bir alanlar topluluğu içinde apaçık belirtilmiş bir yeri ona vermek için değil; fakat söylemsel oluşumları, pozitiflikleri, ifadeleri, bunların oluşum koşullarını, özel bir alanı, arşivle birlikte, ortaya çıkarmak içindir. En azından özel ve yorumlara, formel biçimlere indirgenemez olabildiği hallerde henüz hiçbir analize konu olmamış olan alan; fakat şu anda içinde yer aldığım henüz taslak halinde bulunan tespit noktasında sürekli ve kendisi olarak kalacağını, önceden hiçbir şeyin garanti edemediği alan. Bütün bunlardan sonra; arkeolojinin toplumsal oluşumlar hakkındaki analizi ve epistemolojik betimlemeleri, geçmişte olduğundan daha az belirsiz bir biçimde eklemlemek ya da öznenin durumları hakkındaki bir analizi, bilimler tarihinin bir teorisine bağlamak veya genel bir oluşum teorisi ile ifadelerin yaratıcı bir analizi arasında, bir çaprazlaşma yeri oluşturma olanağını veren bir aracı rolünü oynamaktan başka bir şey olmaması mümkün olabilecektir. Sonuç olarak, arkeolojinin bugünün

konjonktürü olan teorik konjonktürün belirli bir kısmına verilmiş ad olduğu anlaşılabilecektir. Bu konjonktür, ilk karakterleri ve evrensel sınırları burada belirlenebilecek olan bireyselleşebilir bir disipline yer verir mi ya da bir başka yerde, bir başka durumda, daha yüksek bir düzeyde veya farklı yöntemlere göre daha sonra yeniden bulunabilmelerine aktüel bağlantısı engel olmayan bir problemler ağını var eder mi etmez mi? Bütün bunlar hakkında şimdilik bir karar veremeyeceğim. Doğrusunu söylemek gerekirse kararı verecek olan, hiç kuşku yok ki ben değilim. Söylemimin onu bugüne kadar taşıyabilmiş bir figür gibi silindiğini kabul ediyorum.

– Başkaları için kabul etmediğiniz bu özgürlüğün tuhaf bir kullanımını, siz kendiniz gerçekleştiriyorsunuz. Çünkü bir ad vermeyi bile reddettiğiniz boş bir uzayın her alanına kendinizi veriyorsunuz. Fakat başkalarının söylemini kurallardan oluşan sistemlerin içine hapsettiğiniz dikkatinizden kaçıyor mu? Titizlikle betimlediğiniz bütün bu çelişkileri unutuyor musunuz? Söylemlerinin kendilerinde kurulduğu pozitifliklere şahsen müdahale etmek hakkını, bireylerden geri almadınız mı? Yeniliklerinin en küçüğünü konformizme mahkûm eden yükümlülüklere, sözlerinin en küçüğünü bağlamadınız mı? Kendiniz söz konusu olduğu zaman kolay ama başkaları söz konusu olduğu zaman devrim zor oluyor. Hiç şüphesiz, içlerinde konuştuğunuz koşullar hakkında daha açık bir bilinç sahibi olmaktansa karşılık olarak, insanların gerçek eylemi ve bu eylemlerin olanakları içinde daha büyük bir güvene sahip olmanız daha iyi olacaktır.

– Tanımlamaya çalıştığım söylemsel pratikler ve kendinizi insanın özgürlüğüne vermeniz konusunda iki yönlü bir yanlışlığa düşmenizden korkuyorum: Göstermeye çalıştığım pozitifliklerin, bireylerin düşüncesine dışarıdan dayatılan ya da içerde ve peşin olarak bulunan belirlemelerin bir toplamı olarak anlaşılmaması gerekir; onlar daha ziyade bir pratiğin kendisine göre işlediği, kendine göre kısmen ya da tamamen yeni ifadelere yer verdiği, yine kendilerine göre değişebildiği koşulların bütününü

oluşturur. Söz konusu olan, öznelerin insiyatifine verilmiş sınırlardan daha çok, alanın merkezini oluşturmadan eklemlendiği alan, onları icat etmeden ve dile getirmeden kullandığı kurallar, onun en son sonucu ve ortaklık noktası olmaksızın devam ettirmeye yarayan ilişkilerdir. Söz konusu olan, söylemsel pratikleri karmaşıklıkları ve yoğunlukları içinde göstermek; konuşmanın düşünüleni ifade etmekten, bilineni açıklamaktan, bir dilin yapılarını oynatmaktan da başka bir şey yapmak olduğunu göstermek; bir ifadeyi önceden varolan bir ifadeler serisine eklemenin, sadece bir durumu, bir bağlamı, motifleri değil koşullar içeren ve yapının mantıksal ve dilbilimsel kurallarından farklı kurallar ihtiva eden, karmaşık ve zor bir davranışda bulunmak olduğunu göstermek; bir değişimin söylemin düzeni içinde "yeni fikirler", biraz yenilik ve yaratıcılık, başka bir zihniyet gerektirmediğini; fakat bir pratiğin, muhtemelen ona yakın olan uygulamaların ve genel eklemlenişlerinin içindeki dönüşümleri gerektirdiğini göstermektir. Söylemi değiştirmenin olanağını, tam tersine, inkâr etmedim: Tekelci ve anlık hakkını, öznenin egemenliğinden geri aldım.

"İşte şimdi, bitirirken size bir soru sormak istiyorum: Söylemi eğer anlam, tasarı, başlangıç ve geri dönüş, kurucu özne terimlerine, kısacası Logos'un evrensel varlığını, tarihe kesin olarak sağlayan her tematiğe bağlarsanız en azından, bilimsel düzende ve söylemlerin alanında nasıl bir değişim fikri, devrim fikri diyelim, edinirsiniz? Tarihsel dönüşümle ilgili zor ve özel problemi genellikle içlerinde eritildiği dinamik, biyolojik, evrimci metaforlara göre analiz ederseniz eğer, ona hangi olanağı vermiş olursunuz? Daha da açık olarak: Söylemde şeylerin ve düşüncelerin sınırında bir an parlayan ince bir saydamlığı sadece görürseniz eğer, ona hangi siyasal statüyü verebilirsiniz? İki asırdan daha az bir zamandan beri, Avrupa'da devrimci söylemin ve bilimsel söylemin kullanılması, sözcüklerin tarihin ciddiyeti içerisinde anlamakta güçlük çektiğimiz rüzgarın dışarıdan gelen bir fısıltısı, kanatların bir gürültüsü olduğu fikrinden sizi kurtarmadı mı? Ya da bu dersi reddetmek için, söylemsel

pratikleri, kendi varoluşları içinde, tanımamazlıktan gelmeye dört elle sarıldığınızı ve ona karşı zihniyetin, aklın bilgilerinin, fikirlerin ya da kanıların bir tarihini devam ettirmek istediğinizi düşünmek mi gerekir? Size bir pratikten, onun koşullarından, kurallarından, tarihsel dönüşümlerinden söz edildiği zaman, bilinçli cevap vermeye iten bu korku nedir o halde? Sizi Batı'nın tarihsel-aşkınsal olan büyük kaderini bütün sınırların, kopuklukların, sarsıntıların, kesilemelerin ötesinde araştırmaya götüren bu korku nedir öyleyse?

Bu soruya verilecek cevabın sadece siyasal olduğunu düşünüyorum. Şimdilik onu askıda tutalım. Belki bu cevabı biraz sonra yeniden ve bir başka biçimde ele almamız gerekecek.

Bu kitap sadece hazırlık niteliğindeki bazı güçlükleri ortadan kaldırmak için yazılmıştır. Ayrıca, söz ettiğim ve on yıldan beri yaptığım araştırmaların, kelimenin tam anlamıyla "verimsiz" oldukarını da biliyorum. Orada ifade edilen dingin, sessiz ve asıl bilinçten hareketle değil; fakat ortak kuralların belirsiz bir toplamından hareketle söylemleri incelemenin bir parça uyumsuz olduğunu da biliyorum. Saf ve şeffaf bir biçimde, deha ve özgürlük oyunlarının açıldığını gördüğümüz bir pratiğin sınırlarını ve gereklerini göstermenin sevimsiz olduğunu biliyorum. Şimdiye kadar hayatın güven verici başkalaşımları ya da yaşanmışın kasıtlı sürekliliği tarafından teşvik edilmiş olan bu söylemler tarihini bir dönüşümler ağı olarak incelemenin kışkırtıcı olduğunu biliyorum. Nihayet, konuşmaya başladığı zaman, her bir kişinin kendi söyleminin içine "kendisi"ni yerleştirmek istemesinin ve bunu düşünmesinin hoş görülemez olduğunu, yazarın değişen veçhesi asla görülmeksizin, şimdi yeniden sessizliğe bürünmüş olan bütün bu metinleri bölmesinin, analiz etmesinin, düzenlemesinin, yeniden oluşturmasının da hoş görülemez olduğunu biliyorum: "Öyleyse, üstüste yığılmış bunca sözcük, bu kadar kâğıt üzerine konulmuş ve sayısız bakışlara sunulmuş bunca işaret, bu işaretleri eklemleyen davranışın ötesinde onları devam ettirmek için sarf edilmiş bu büyük çaba, onları insanların hafızasında korumaya ve kaydetmeye bağlı

bu derin bağlılık, onları çizmiş olan bu zavallı elden, onlarda dinginliğe ermeye çalışan bu tedirginlikten ve bundan böyle yaşamaya devam etmek için artık ancak onlara sahip olan bu tamamlanmış hayattan geriye hiçbir şeyin kalmaması için bütün bunlar niye? Söylem, en derin belirlenimi içinde, "kalıntı" olmayacak mıdır? Onun uğultusu tözsüz ölümsüzlüklerinin yeri olmayacak mıdır? Söylemin zamanının tarihin boyutlarına taşınmış bilincin zamanı ya da bilincin biçiminin içinde mevcut olan tarihin zamanı olmadığını kabul etmek mi gerekecektir? Söylemimin içine benden geriye kalanların gitmediğini varsaymam mı gerekecektir? Konuşurken ölümüme engel olamadığımı ama onu gerçekleştirdiğimi; ya da daha ziyade hayatıma karşı bu kadar ilgisiz ve bu kadar *nötr* olan bu dışarıdaki her içselliği ortadan kaldırdığımı, hayatımla ölümüm arasında hiçbir farkın bulunmadığını varsaymam mı gerekir?"

Bütün bunlar sayesinde onların sıkıntılarını çok iyi anlıyorum. Hiç kuşku yok ki tarihlerini, ekonomilerini, sosyal pratiklerini olduğu kadar konuştukları dili, atalarının mitolojisini, çocukluklarında anlatılmış ve bütün verileri bilinçlerinde bulunmayan kurallara bağlı masalları tanımakta güçlük çektiler; ayrıca ve üstelik düşündükleri, inandıkları veya hayal ettikleri şeyleri, kendisinde doğrudan doğruya aralıksız, söyleyebilmek istedikleri bu söylemden yoksun bırakılmalarını da pek arzu etmiyorlardı. Onlar söylemin, böylesine avundurucu olan bu müşfik hakikatten yoksun kalmaktansa ve dünyayı, hayatı değilse bile, en azından onların "anlam"larını ancak kendilerinden gelecek ve üstelik kaynağın yanında sonsuza dek kalacak bir sözün tazeliğiyle yalnızca değişebilmektense; karmaşık ve ayrımlaşmış kurallara ve analiz edilebilir dönüşümlere bağlı bir pratik olduğunu inkâr etmeyi tercih edecektir. Dillerindeki bunca şey, daha önce onların gözünden kaçtı: Ayrıca, artık onlar da *söyledikleri şeyin*, narin ve belirsiz varoluşun, hayatlarını daha uzağa ve daha uzun bir süre taşımak zorunda olduğu bu küçük söylem parçasının (söz ya da yazı, önemli değil) gözlerinden kaçmasını istemiyor. Biraz böyle

anlaşılıyor olsalar da bu şekilde anlaşılmaya tahammül edemezler. "Söylem hayat değildir; onun zamanı sizin zamanınız değildir; onda ölümle barışamazsınız; söylediğiniz her şeyin ağırlığı altında Tanrı'yı öldürmüş olmanız mümkün olabilir; fakat bütün söylediklerinizle Tanrı'dan daha fazla yaşayacak bir insan yaratacağınızı da düşünmeyiniz."

Dizin

A
adaptasyon 58
adlandırma 82, 84
akıl 21, 34, 47, 58, 61, 73, 74, 77, 78, 101, 186, 233, 242
akıl hastalığı 47, 233
aktarılma 80
aktarma 11, 27, 34
aktif 124, 185, 221
allegorik 178
analojik ilişkiler 22
anlam 8, 18, 21, 26, 34, 43, 67, 83, 112, 115, 120, 121, 128, 139, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 151, 154, 182, 208, 260, 262
antropolojizm 28
a priori 10, 83, 105, 163, 164, 165, 166, 198, 229, 257
arkeoloji 8, 10, 170, 173, 174, 178, 179, 183, 185, 186, 189, 195, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 224, 226, 228, 231, 236, 243, 244, 246, 257, 258
arkeolojik bağıntılar 205
arkeolojik farklılıklar 205
arkeolojik izomorfizmler 205

arkeolojik izotopi 205
arkeolojik model 205
arşiv 9, 167, 168, 169, 170, 173
art arda geliş 14, 49, 74, 77, 82, 89, 150, 215, 258
artıdeğer 233

B

Bachelard, G. 14, 240
bağdaşmazlık noktaları 88
bağıntı 120
baskı 66, 93, 100, 113, 126, 143
belirleme 13, 14, 18, 47, 48, 60, 90, 112, 155, 235
bellek 41, 50
Bichat 49, 50, 73, 163, 164, 185
bilgi 8, 14, 27, 49, 51, 52, 55, 59, 62, 70, 72, 78, 119, 136, 204, 209, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 241, 242, 245
bilim 8, 9, 14, 39, 44, 54, 55, 82, 163, 203, 207, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 238, 240, 242, 246, 256, 257
bilinç 24, 28, 41, 63, 149, 150, 154, 158, 191, 192, 215, 231, 245, 259
birliktelik alanı 78, 79
birlikte varoluş 78, 97, 98, 130, 139, 142, 144, 149, 150, 151, 164, 168, 187, 258
biyografik 62, 69
biyoloji 8, 47, 51, 195, 219
büyük tarih 136

C-Ç

Canguilhelm, G. 14
ceza hukuku 59, 100
cinsellik 26, 59, 243
cinsel sapma 58
Cuvier, Georges 183, 184, 216, 221, 237
cümle 38, 107, 108, 109, 112, 114, 118, 119, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 138, 139, 140, 146, 151, 184, 186, 214
çalışma 17, 28, 37, 62, 139, 152, 168, 192, 207
çıkarım zincirleri 54

D

dağılım sistemleri 54, 220
Darwin, C. 52, 135, 136, 164, 183, 185, 195
dedüktif 64, 77, 151, 186, 189, 214, 251
değişme ilkesi 136
Deliliğin Tarihi 8, 9, 27, 28, 66, 87, 201, 226
delilik 47, 48, 58, 59, 67, 91, 233
derleme 160, 168
dışardalık 162
Diderot, Denis 52, 164, 183, 193
dil 7, 28, 41, 60, 68, 70, 86, 91, 92, 112, 113, 114, 118, 124, 125, 126, 130, 135, 141, 146, 147, 154, 168, 204, 206, 215, 221, 228, 239
dilbilgisi 47, 53, 65, 76, 82, 86, 91, 96, 109, 121, 127, 130, 132, 141, 165, 201, 203, 204, 205, 206, 218, 219, 227, 228
dilbilimi 22, 25
dilbilimsel 41, 67, 109, 112, 121, 130, 131, 137, 139, 143, 147,

150, 152, 154, 186, 187, 189, 192, 197, 216, 247, 249, 257, 260
din 35, 70
Dionysos 37
disiplin 16, 65, 178, 256
diskürsif 42, 54, 55, 64
doksoloji 178
Dostoyevski, Fyodor 36
döküman 17, 22
dönüşüm 10, 15, 21, 23, 26, 33, 50, 53, 63, 79, 100, 109, 130, 156, 160, 219, 223, 250
Duclos, Jacques 51
Du Laurens, André 58
düşünce tarihi 23, 24, 174, 175, 176, 177, 181, 193, 216, 217
düşünsel ilişkiler 64

E

Ecce Homo 37
edebiyat 13, 35, 39, 129, 134, 177
eklemleme 82, 83, 100, 202, 205, 206
ekonomi 22, 23, 25, 28, 51, 55, 65, 76, 89, 93, 99, 163, 174, 203, 204, 206, 214, 219, 220, 224, 226, 227, 231, 234, 235, 237, 257
ekonomik büyüme modelleri 12
episteme 242, 245
epistemolojik 14, 23, 200, 229, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 255, 258
ereksellik 14
eser 11, 15, 28, 37, 38, 39, 125, 174, 175, 184, 185, 206
Esquirol, Jean-Étienne Dominique 57, 61, 236
eşik 10, 15, 20, 23, 26, 33, 46, 135, 161, 237
eşzamanlılık 214, 248
etnoloji 22, 25
evrim 23, 34, 39, 72, 92, 135, 136, 183, 205, 211, 220, 223

F

Faydacılar 53
felsefe 7, 11, 13, 35, 54, 72, 74, 79, 175, 244, 255, 256
fiil 50, 51, 82, 110, 139, 186, 204, 214, 216, 256
fizik 72
Fizyokratlar 87, 88, 93, 98, 164
fonetik 83
fonksiyon 123
Fransız Devrimi 224
Freud, Sigmund 135, 243

G

gelişme 81, 155, 165, 177, 191, 197, 203
genel tarih 20, 21
Genera plantarum 109
gerçek ilişkiler 64
geri dönüş 19, 56, 118, 161, 221, 260
Gilles de Rais 36
global tarih 20
göreli 53, 109, 134, 136, 154, 157, 164
Grimm 182
Guéroult, M. 15
güncellik 82

H
hafıza 17, 41, 43, 79, 81, 136, 159, 160, 161
hareketsizlik 222
hastahane 62, 71, 72, 73
hastalık 28, 58, 71, 73, 207, 217
Heinroth, Johann Christian August 57, 236
Hint-Avrupa dilleri 86
hipotez 19, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 58, 77
hümanizm 28

İ
ideoloji 54, 202, 226, 233, 234
ideolojik 15, 26, 234, 235
ifade 10, 11, 18, 21, 35, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 60, 64, 69, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 167, 168, 169, 170, 174, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 193, 195, 196, 197, 198, 205, 206, 207, 212, 218, 229, 230, 235, 244, 245, 255, 260, 261
ifade aktı 107, 110
iletişim 34, 60, 72, 164, 204, 216
imaj 17, 21, 142, 191, 192
insan bilimleri 219
İnsanlık Komedisi 36
istatistik 22, 50, 69, 71, 72, 100, 184, 208
istikrar alanı 135

J
jeografik 119
jeolojik 119, 137
Jevons, William Stanley 164, 237

K
kâr oranı 223
kavram 10, 20, 34, 51, 52, 53, 76, 78, 84, 86, 88, 140, 164, 174, 197, 206, 209, 217, 229, 239, 248
Kelimeler ve Şeyler 9, 27, 28, 68, 82, 88, 201, 202, 203, 249
kırılma noktaları 88, 92, 182
kimya 72, 202, 229
kitap 27, 39, 54, 79, 125, 134, 160, 174, 228, 247, 261
Kliniğin Doğuşu 9, 10, 27, 28, 74, 87, 201, 203
klinik 28, 49, 62, 73, 100, 140, 163, 207, 213, 217, 219, 221, 231, 233, 235, 237
klinik söylem 73, 100, 235
Kopernik 135
kopma 10, 15, 26, 221, 222, 223, 224
kopukluk 33, 46
kopyalama yöntemleri 80
kozmoloji 79
Kötülük Çiçekleri 134
kronoloji 158

L

Lancelot 50, 51, 182, 185, 186, 212
Linné, Carl 76, 79, 80, 88, 90, 109, 163, 164, 183, 185, 188, 193, 194, 195, 204, 221, 232
Locke, David 186, 237

M

maddi medeniyet 13
mantıksal 22, 50, 54, 74, 77, 78, 81, 83, 100, 115, 121, 126, 130, 133, 137, 139, 141, 142, 143, 145, 147, 149, 150, 151, 164, 186, 187, 214, 234, 260
Marx, Karl 15, 23, 24, 25, 26, 224, 237
mekanik 165
metin 10, 36, 38, 41, 68, 93, 116, 123, 125, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 154, 155, 160, 192, 198, 203
mitler 26, 248, 250
monomani 58, 59
Morgogni, Giovanni Battista 73

N

nedensellik 13, 18, 20, 60, 122, 179, 201, 206, 208
neomerkantilizm 92
niceliksel analizi 12
niceliksel ölçüm 90
Nietzsche, Friedrich 8, 25, 26, 37
niteliksel işaretler 90
nominal 108, 118, 120, 126
nöropsikolojik 60

O-Ö

Odysseia 36
oluş 23, 25, 58, 81, 97, 154
oluşum kuralları 55, 57, 84, 85, 198, 204, 214, 221, 224
önerme 107, 108, 111, 112, 114, 118, 120, 121, 126, 127, 128, 139, 140, 151, 183, 196, 236
özne 27, 28, 50, 74, 98, 108, 109, 122, 123, 125, 130, 133, 139, 141, 144, 145, 149, 191, 204, 208, 215, 249, 258, 260

P

paranoya 58
pasif 168, 185
pedagojik 70, 91, 123
Pinel, Philippe 48, 57, 185, 236
Platon 135
Poe, Edgar Allen 37
Port-Royal 47, 51, 76, 90, 184, 186, 213
postülat 194
pozitiflik 162, 164, 166, 173, 197, 205, 226, 227, 228, 235, 236, 237, 245
prosedür 79, 136
psikanaliz 25, 258
psikoloji 9, 178, 203
psikopatoloji 40, 65, 226, 236

Q

Quesnay, François 53, 163, 164

R

rastlantı 19, 87, 256
referans 126, 149, 256

rejim ve uyum süreçleri 91
retorik ilişkiler 130
Ricardo, David 52, 76, 185, 216, 224, 237
romanesk 36, 91, 123

S

sembol 109, 114, 121, 129, 126, 131, 132, 191, 207, 208
sentetik 26, 40, 75
seri 10, 23, 33, 77, 78, 81, 83, 100, 114, 117, 124, 141
seyreklik 154, 162
sezgiler 84
sıfat 50, 82
sınır 10, 15, 33, 46, 106, 197, 224
sınırlama 34, 59, 60, 80, 90, 225, 242
sınırlandırılma 80, 144
sistem 23, 25, 26, 36, 41, 50, 82, 89, 92, 94, 97, 100, 101, 106, 150, 186, 198, 223
sistematik 25, 42, 68, 71, 73, 80, 84, 93, 101, 156, 157, 179, 189, 191, 196
sistemleştirme 80
sistemleştirmenin çarpışma noktaları 88
siyaset 35, 40, 47, 96, 245
sosyoloji 9, 178
söylem 35, 36, 38, 40, 41, 44, 46, 47, 48, 51, 52, 59, 62, 63, 64, 66, 70, 71, 73, 75, 78, 81, 82, 89, 90, 91, 92, 93, 100, 101, 102, 106, 107, 135, 140, 151, 152, 154, 156, 165, 174, 178, 180, 186, 188, 189, 193, 201, 202, 204, 205, 210, 213, 217, 219, 228, 231, 233, 234, 235, 236, 251, 255, 256, 262
söylem öncesi 66, 101, 102
söylemsel ilişkiler 64
söylemsel oluşumlar 10, 79, 96, 105, 148, 151, 166, 170, 173, 189, 195, 215, 219, 223, 226, 228, 229, 240, 246
sözcük 261
sözsel edim 139
Stendhal 36
stratejiler 53, 87, 92, 97, 106, 230
süreklilik 21, 39, 47, 79, 137, 159, 160, 177, 191, 195, 197, 220, 221, 252
süreksizlik 10, 19, 20, 26, 46, 79, 149, 152, 187, 221

T

tahlil 23, 48, 58, 59, 60, 145
tarih 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 35, 83, 92, 136, 152, 157, 165, 166, 177, 182, 190, 194, 209, 226, 229, 233, 238, 239, 240, 241, 253, 255, 256
tarihçinin söylemi 20
tarih felsefesi 22
tarihsel analiz 28, 223, 239, 240
tarihsel *a priori* 10, 163, 164, 166, 257
tasvir 23, 28, 48, 58, 59, 145
telkin 58, 151
tematik 53, 54, 55, 164
teoloji 79
teori 8, 15, 24, 54, 58, 66, 148, 149, 151, 194
teorik öğrenim 72

tespit 9, 17, 18, 22, 23, 27, 39, 42, 47, 48, 51, 53, 54, 55, 59, 74, 78, 82, 87, 88, 96, 107, 110, 120, 121, 123, 131, 139, 140, 141, 169, 175, 182, 190, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 203, 206, 212, 215, 218, 219, 226, 227, 249, 252, 254, 258
tıbbi söylem 70, 91, 201, 217
tıp 40, 47, 49, 53, 59, 65, 69, 71, 72, 74, 86, 90, 165, 207, 213, 229
tikel varoluş 42
Tractatus 38
tümdengelim 15, 69, 81
türetme 82, 188, 202, 205

U

uyuşmazlık türleri 195
uzay-zamansal 20, 114, 133, 135, 136, 139

V

varlık alanı 78, 79
varoluş 42, 43, 78, 97, 98, 113, 115, 117, 121, 129, 130, 139, 140, 142, 143, 144, 149, 150, 151, 152, 157, 159, 160, 164, 168, 169, 187, 193, 194, 198, 206, 209, 251, 258
varsayım 35

Y

yaklaşıklık 80, 81
yapı 23, 26, 28, 54, 65, 76, 77, 80, 112, 115, 116, 126, 142, 148, 155, 165, 249
yapısal analiz 80, 254
yapısalcı 27, 249
yaratılış 102, 197
yetki 59, 70
yığılım 126, 153, 158, 161, 162, 237
yön verici ifadeler 188

Z

zamansal türeme vektörleri 215
zıtlık 23, 67, 89, 196
zihniyet 34, 176, 260

Michel Foucault hem düşünceleri hem de yaşamıyla kendisini özgürlüğe adamış bir filozof, bir eylem insanıdır. Belki de onu anlamanın en doğru yolu, söyleşilerde kullandığı şu ifadelerdir: "Yaşamın ve çalışmanın temel amacı, kişinin başlangıçta olmadığı kişi olmasıdır" ve "kitaplarımın her biri benim yaşamöyküm dür".

Foucault'nun düşünce hayatına bütünüyle egemen olan üç ana kavram vardır. Çözümlemelerinin "düşünce sistemleri"ne ilişkin olanları arkeoloji, "iktidar biçimleri"ne ilişkin olanları geneoloji, "kendine özen gösterme"ye ilişkin olanları ise etik ile belirlenen, üç ayrı dönemde yapılır. Bu çözümleme yöntemi, onun altbaşlığı "psikiyatrinin arkeolojisi" olan *Deliliğin Tarihi*, altbaşlığı "tıbbi bakışın arkeolojisi" olan *Kliniğin Doğuşu* ve yine altbaşlığı "insan bilimlerinin arkeolojisi" olan *Kelimeler ve Şeyler* adlı eserlerinde uygulanmıştır.

Bilginin Arkeolojisi'nde Foucault'nun göstermeye çalıştığı şey, dilin bölgesi, arşivin anlamı ya da söylenmiş olan şeylerin alanıdır. Ona göre arkeoloji, söylemleri arşivin içinde özelleşmiş pratikler olarak betimler; söylemsel oluşumların ve ifadelerin baştan sona katedilmiş alanı, tasarlanmış genel teorileri ve uygulama alanları hakkında yapılmış çözümleme, arkeoloji adını alır.

